

ՖԻՆԱՆՍԱԲԱՆԿԱՅԻՆ ՔՈԼԵՉ

Ս ա մ վ ե լ Ն ա հ ա պ ե տ յ ա ն
Դ ա վ ի թ Ս ա ր գ ա յ ա ն

Ք Ա Ղ Ա Ք Ա Ց Ի Ա Կ Ա Ն
Ի Ր Ա Վ ՈՒ Ն Ք

ԵՐԵՎԱՆ 2003

Ֆինանսաբանկային քոլեջի հիմնադիրներ

**ՀՀ կրթության և գիտության նախարարություն
ՀՀ կենտրոնական բանկ
Հայաստանի բանկերի միություն**

**Հայաստանի Հանրապետություն
ք. Երևան 2, Ամիրյան 26**

**Հեռ. (3 741) 537788
Հեռ./ֆաքս (3 741) 537767
Web-site: <http://www.fbc-edu.am>
E-mail: staff@fbc-edu.am**

Ձեռնարկի տպագրությունն իրականացվել է «Բանկ և ոչ բանկ ֆինանսական հաստատությունների ուսուցանում և թրեյնինգ» ծրագրի շրջանակներում, «Շորբանկ խորհրդատվական ծառայություններ» կորպորացիայի դրամաշնորհի միջոցներով՝ ԱՄՆ միջազգային զարգացման գործակալության (USAID) ֆինանսավորմամբ:

The publication of the manual is done within the “Bank and Non Bank Financial Institutions Mentoring and Training” program supported by Shorebank Advisory Services Inc. grant funded by United States Agency for International Development (USAID)

Հրատարակչի գրանցման համարանիշ

© Ֆինանսաբանկային քոլեջ, 2003

Հարգարժան ընթերցող

Հայաստանի Հանրապետությունում գործող բանկերի մրցունակությունը բարձրացնելու, դրանք ժամանակակից գիտելիքներով զինված մասնագետներով համալրելու նպատակով ստեղծվեց Ֆինանսաբանկային քոլեջը:

Առաջնորդվելով ուսումնական գործընթացի կազմակերպման միջազգային փորձով՝ Ֆինանսաբանկային քոլեջը կիրառում է ուսուցման ժամանակակից մեթոդներ, այդ թվում՝ քոլեջի դասախոսների կողմից ստեղծված ուսումնական նյութեր, որոնք ստացել են Հայաստանի Հանրապետության ֆինանսաբանկային ոլորտի մասնագետների հավանությունը և արժանի են համարվել որպես դասագիրք տպագրվելու: Դասագրքերի առավելություններից մեկն այն է, որ դրանց հեղինակները հանրապետության բանկային ոլորտի լավագույն մասնագետներ են:

Ողջունում ենք Ֆինանսաբանկային քոլեջի ուսումնական նյութերի տպագրությունը և հուսով ենք, որ դրանք լայն օգտագործման նյութ կդառնան ոչ միայն քոլեջի ուսանողների, Հայաստանի Հանրապետությունում բանկային գործի մասնագետներ պատրաստող մյուս ուսումնական հաստատությունների, այլև ֆինանսաբանկային ոլորտի մասնագետների համար:

Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի խորհուրդ

Ֆինանսաբանկային քոլեջի դասախոսների կողմից ստեղծված ուսումնական նյութերը համահունչ են ժամանակի պահանջներին և լիովին համապատասխանում են բանկային մասնագետների պատրաստման միջազգային չափանիշներին: Դրանք արդիական են և ներառում են իրավիճակային օրինակներ ֆինանսաբանկային ոլորտի առօրյայից, որոնց ուսումնասիրությունն էլ ավելի է նպաստում մատուցվող նյութի ընկալմանը:

Ֆինանսաբանկային քոլեջի դասախոսությունների տպագրությունն առաջընթաց քայլ է հանրապետության կրթական ոլորտի բարեփոխումների գործընթացում:

Կարծում ենք, դրանք սեղանի գիրք կդառնան և՛ բանկային գործն ուսումնասիրողների և՛ ընթերցողների ավելի լայն շրջանակի համար:

Հայաստանի բանկերի միություն

Բարի երթ

Առաջարան

«ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրություն» ուսումնական մոդուլում համակարգված կերպով ներկայացված են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսդրության՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի և քաղաքացիական իրավունքի նորմեր պարունակող այլ օրենքների հիմնական դրույթները, կոնկրետ օրինակներով բացատրել այս կամ այն նորմի գործնական կիրառումը:

Վերոհիշյալ նպատակին հասնելու համար հեղինակները դասընթացի ընթացքում նախատեսում են ներկայացնել և լուսաբանել քաղաքացիական իրավունքի հիմնական նորմերն ու կարգավորման մեխանիզմները, դրանք են՝

- ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրության ամփոփ նկարագիրը
- քաղաքացիական իրավունքների և պարտականությունների ծագումը, իրականացումը և պաշտպանությունը
- քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտները և դրանց իրավական վիճակը
- քաղաքացիական իրավունքի օբյեկտները
- սեփականության իրավունքը և այլ գույքային իրավունքները
- քաղաքացիական իրավական գործարքները, ներկայացուցչությունը, ժամկետները
- պարտավորությունները, այդ թվում՝ պայմանագրերից ծագող պարտավորությունները
- պայմանագրերի առանձին տեսակները
- պայմանագրային վեճերի լուծման դատական ընթացակարգը:

Գրախոսվող նյութը բաղկացած է 7 թեմաներից (գլուխներից): Յուրաքանչյուր գլխում տրված են թեմայի հիմնական նպատակի, ուսանողի կողմից ձեռք բերվելիք ունակությունների և հմտությունների նկարագիրը, առանձանցված են հանգուցային բառերը: Տեքստի վերջում տրված են ինքնաստուգման հարցերը, որոնց պատասխանները ուսանողներին հնարավորություն կտան պարզել ստացած գիտելիքների մակարդակը:

Դասընթացի թեմաները ներկայացված են ըստ ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրության համապատասխան հոդվածների և պահանջների: Թեմաների ներքո ներառված շարադրանքը հիմնականում վերարտադրում է օրենսդրության համապատասխան հոդվածի բովանդակությունն ու այնտեղ սահմանված կանոնները: Նման մոտեցումը, մեր կարծիքով, թույլ կտա ուսանողներին (մասնակիցներին) ծանոթանալու իրավական կարգավորման լեզվին՝ դասընթացի ընթացքում ստանալով համապատասխան բացատրություններ և պարզաբանումներ:

Ուսումնական նյութն իրենից ներկայացնում է ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրության վերաբերյալ յուրօրինակ ամփոփ տեղեկատվական ձեռնարկ: Դրանում արտացոլված են քաղաքացիական իրավունքի առավել կարևոր և օրենսդրական նորմերը և, բնականաբար, դասընթացի ընթացքում հնարավոր չէ առավել մանրամասն տալ բոլոր օրենքները: Ուստի, ցանկալի կլիներ, որպեսզի ուսանողներն իրենք նույնպես կարդան համապատասխան օրենսգրքերը և օրենքները:

Կարծում են, որ դասընթացի արդյունքում ձեռք բերված գիտելիքներն ու հմտություններն ունկնդիրներին հնարավորություն կտան իրենց աշխատանքային գործունեության ընթացքում հետևողականորեն կիրառել օրենսդրության կոնկրետ պահանջները, կազմակերպությանը զերծ պահել հնարավոր իրավախախտումներից և դրանց համար կիրառվող պատժամիջոցներից:

Կարծում են, որ ուսումնական մոդուլը, թեև նախատեսած է Ֆինանսաբանկային քոլեջի ուսանողների համար, այնուհանդերձ կարող է օգտակար լինել նաև ԲՈՒՀ-երի ուսանողների, ֆինանսիստների, բանկերի աշխատակիցների և շահագրգիռ այլ անձանց համար:

ԱՐՏԱԿ ԱՆՏՈՆՅԱՆ

«ԲԻ ԷԼ ԳՐՈՒՊ» ԲԻԶՆԵՍԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԵՎ «ԲԻ ԷԼ ՔՈՆՍԱԼԹԻՆԳ»
ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԳՐԱՍԵՆՅԱԿԻ
ՏՆՕՐԵՆ, ԻՐԱՎԱԲԱՆ

ԹԵՄԱ 1. ԴԱՍԸՆԹԱՑԻ ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Թեմայի նպատակն է՝ թվարկել ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությունը կազմող օրենքները, դրանցով կարգավորվող հարաբերությունները, ներկայացնել այդ օրենքների ուժի մեջ մտնելը, դրանց գործողությունը ժամանակի մեջ դնելը, նորմերի մեկնաբանումը, կիրառումը և պարզաբանումը, քաղաքացիական օրենսդրության սկզբունքները, քաղաքացիական իրավունքների և պարտականությունների ծագման հիմքերը, քաղաքացիական իրավունքների իրականացումը և դրանց պաշտպանությունը, ամփոփ ներկայացնել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի կառուցվածքը:

Ունակությունների և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ունկնդիրները պետք է կարողանան՝

- ներկայացնել ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրության բովանդակությունը և դրանով ֆ
- **Ֆակտորինգի պայմանագիր** կարգավորվող հարաբերությունները
- ներկայացնել առանձին օրենքներով կարգավորվող հարաբերությունները
- թվարկել և բացատրել քաղաքացիական օրենսդրության սկզբունքները
- ներկայացնել օրենքների և այլ իրավական ակտերի ուժի մեջ մտնելու վերաբերյալ սահմանված կանոնները
- բացատրել քաղաքացիական օրենսդրությունը կազմող օրենքները գործողությունը ժամանակի մեջ դնելու վերաբերյալ սահմանված կանոնները
- ներկայացնել քաղաքացիական իրավունքի նորմերի մեկնաբանման վերաբերյալ սահմանված կանոնները
- ներկայացնել քաղաքացիական իրավունքի նորմերի պարզաբանման վերաբերյալ սահմանված կանոնները
- բացատրել քաղաքացիական իրավունքների և պարտականությունների ծագումը
- բացատրել քաղաքացիական իրավունքների իրականացումը
- ներկայացնել քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության եղանակները
- ամփոփ ներկայացնել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի կառուցվածքը:

1.1. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսդրությունը և քաղաքացիական իրավունքներ պարունակող այլ իրավական ակտերը

1.1.1. ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրության բովանդակությունը

ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությունը կազմված է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքից (ՀՀՔՕ) և քաղաքացիական իրավունքի նորմեր պարունակող այլ օրենքներից, այդ թվում՝

- ՀՀ օրենքը «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին»
- ՀՀ օրենքը «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին»
- ՀՀ օրենքը «Անհատ ձեռնարկատիրոջ մասին»
- ՀՀ օրենքը «Գրավատների և գրավատնային գործունեության մասին»
- ՀՀ օրենքը «Հասարակական կազմակերպությունների մասին»
- ՀՀ օրենքը «Հիմնադրամների մասին»
- ՀՀ օրենքը «Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին»
- ՀՀ օրենքը «Ֆիրմային անվանումների մասին»
- ՀՀ օրենքը «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման մասին»
- ՀՀ օրենքը «Լիցենզավորման մասին»
- ՀՀ օրենքը «Իրավական ակտերի մասին»
- ՀՀ օրենքը «Իրավաբանական անձանց, իրավաբանական անձի կարգավիճակ

չունեցող ձեռնարկությունների և անհատ ձեռներեցների անվճարունակության (սնանկացման) և ֆինանսական առողջացման մասին»:

Այլ օրենքներում պարունակվող քաղաքացիական իրավունքի նորմերը պետք է համապատասխանեն ՀՀՔՕ-ին:

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքը ՀՀՔՕ-ին համապատասխան սահմանում է բաժնետիրական ընկերությունների իրավական վիճակը, նրանց ստեղծման, գործունեության իրականացման և դադարեցման կարգը, բաժնետերերի իրավունքներն ու պարտականությունները, ինչպես նաև ապահովում է բաժնետերերի, պարտատերերի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը:

Բանկերի, վարկային կազմակերպությունների, ներդրումային, ապահովագրական և այլ գործունեության բնագավառներում բաժնետիրական ընկերությունների ստեղծման, վերակազմակերպման և լուծարման կարգի և իրավական վիճակի առանձնահատկությունները սահմանվում են համապատասխան օրենքներով և իրավական ակտերով:

Մասնավորեցման նպատակով պետությանը սեփականության իրավունքով պատկանող **բաժնետոմսերով** բաժնետիրական ընկերությունների վերակազմակերպման, ընկերությունների ստեղծման, լրացուցիչ բաժնետոմսերի, **պարտատոմսերի** թողարկման առանձնահատկությունները սահմանվում են մասնավորեցումը (ապապետականացումը) կարգավորող օրենքներով և այլ իրավական ակտերով:

«Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքը կարգավորում է սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների ստեղծման, գործունեության, վերակազմակերպման և լուծարման առնչությամբ ծագող իրավահարաբերությունները:

Օրենքը սահմանում է սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության իրավական վիճակը, ինչպես նաև նրա մասնակիցների իրավունքները, պարտականությունները և պատասխանատվությունը:

Բանկ և վարկային կազմակերպություն հանդիսացող սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների ստեղծման և գործունեության վերակազմակերպման ու լուծարման, ինչպես նաև դրանց իրավական վիճակի առանձնահատկությունները սահմանվում են «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» և «Վարկային կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքներով:

«Անհատ ձեռնարկատիրոջ մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում է անհատ ձեռնարկատիրոջ իրավունքները, պարտականություններն ու պատասխանատվությունը, նրա գործունեության **երաշխիքները** և գործունեության դադարեցման պայմանները:

«Գրավատների և գրավատնային գործունեության մասին» ՀՀ օրենքը կարգավորում է գրավատնային գործունեության հետ կապված հարաբերությունները, սահմանում է գրավատների կողմից վարկավորման պայմաններն ու գրավատնային գործունեության նկատմամբ պետական վերահսկողության կարգը:

«Հասարակական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքը կարգավորում է Հայաստանի Հանրապետությունում այլ անձանց հետ միավորումներ կազմելու և դրանց անդամագրվելու մարդու՝ սահմանադրորեն ամրագրված իրավունքն իրականացնելիս ծագող իրավահարաբերությունները՝ կապված հասարակական կազմակերպությունների ստեղծման, գործունեության, վերակազմակերպման և լուծարման, նրանց նկատմամբ իրականացվող պետական վերահսկողության հետ:

Օրենքը չի տարածվում կրոնական կազմակերպությունների, կուսակցությունների, արհեստակցական միությունների, հիմնադրամների, իրավաբանական անձանց միությունների, ինչպես նաև ոչ առևտրային կազմակերպությունների օրենքով նախատեսված այլ ձևերի ու տեսակների վրա:

«Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենքը կարգավորում է գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցումը, դրա ժամկետներն ու ընթացակարգերը և պետական գրանցում իրականացնող համակարգի գործունեությունը:

«Ֆիրմային անվանումների մասին» ՀՀ օրենքով կարգավորվում են իրավաբանական անձանց ֆիրմային անվանումների գրանցման, իրավական պահպանության և օգտագործման հետ կապված հարաբերությունները:

«Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման» ՀՀ օրենքը կարգավորում է իրավաբանական անձանց և անհատ ձեռնարկատերերի պետական գրանցման բնագավառում առաջացող հարաբերությունները, սահմանում է իրավաբանական անձանց պետական գրանցումն իրականացնող մարմնի իրավասությունները:

Բանկերի, վարկային կազմակերպությունների, ֆոնդային բորսաների պետական գրանցման առանձնահատկությունները սահմանվում են համապատասխան օրենքներով:

Հասարակական միավորումների պետական գրանցման համար անհրաժեշտ փաստաթղթերի ցանկը և ժամկետները սահմանվում են համապատասխան օրենքով:

Իրավաբանական անձանց առանձնացված ստորաբաժանումները և հիմնարկները Հայաստանի Հանրապետությունում ենթակա են հաշվառման, որի կարգն ու պայմանները սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը:

«Հիմնադրամների մասին» ՀՀ օրենքը ՀՀԹՕ-ին համապատասխան սահմանում է հիմնադրամների իրավական վիճակը, կարգավորում է նրանց ստեղծման, գործունեության իրականացման, վերակազմավորման և լուծարման ընթացքում ծագող իրավահարաբերությունները:

Հիմնադրամների առանձին տեսակների առանձնահատկություններն ու իրավական վիճակը սահմանվում է այլ օրենքներով:

«Լիցենզավորման մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում է լիցենզավորման ենթակա գործունեության տեսակները և կարգավորում է լիցենզավորման հետ կապված հարաբերությունները:

Օրենքը չի տարածվում պետական սեփականություն հանդիսացող ընդերքի և բնական ռեսուրսների օգտագործման համար տրվող թույլտվությունների (լիցենզիաների), ինչպես նաև քաղաքացիաիրավական հարաբերությունների ընթացքում կնքվող լիցենզային պայմանագրերի վրա:

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության իրավական ակտերի տեսակները և ստորադասությունը, դրանց մշակման, փորձաքննության, ընդունման, հրապարակման, ուժի մեջ մտնելու, գործողության, փոփոխման, գործողության դադարեցման, մեկնաբանման, պարզաբանման ու համակարգման ընդհանուր կարգը:

«Իրավաբանական անձանց, իրավաբանական անձի կարգավիճակ չունեցող ձեռնարկությունների և անհատ ձեռներեցների անվճարումնակության (սնանկացման) և ֆինանսա-

կան առողջացման մասին» ԴԴ օրենքով սահմանվում են իրավաբանական անձանց, իրավաբանական անձի կարգավիճակ չունեցող ձեռնարկությունների և անհատ ձեռներեցների (այսուհետև՝ պարտապան) անվճարունակ (սնանկ) ճանաչելու հիմքերը և կարգը, անվճարունակ (սնանկ) ճանաչված պարտապանի ֆինանսական առողջացման ու լուծարման ընթացակարգերը և դրանց մասնակիցների իրավունքներն ու պարտականությունները:

1.1.2. Քաղաքացիական օրենսդրությամբ և այլ իրավական ակտերով կարգավորվող հարաբերությունները

- ❖ *Քաղաքացիական իրավունքի նորմեր պարունակող այլ իրավական ակտերն են՝*
- ❖ Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի հրամանագրերը
- ❖ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության որոշումները: Քաղաքացիական օրենսդրությունը, ինչպես նաև այլ իրավական ակտերը սահմանում են քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների իրավական վիճակը, սեփականության իրավունքի և այլ գույքային և անձնական ոչ գույքային իրավունքների, մտավոր գործունեության արդյունքների նկատմամբ բացառիկ իրավունքների (մտավոր սեփականություն) ծագման հիմքերն ու իրականացման կարգը, կարգավորում են պայմանագրային և այլ պարտավորություններ, քաղաքացիական պատասխանատվության հարցերը: Քաղաքացիական օրենսդրությամբ և այլ իրավական ակտերով կարգավորվող հարաբերությունների *մասնակիցներն են՝*
- ❖ ֆիզիկական անձինք՝
  - ԴԴ քաղաքացիները
  - օտարերկրյա պետությունների քաղաքացիները
  - քաղաքացիություն չունեցող անձինք
- ❖ իրավաբանական անձինք
- ❖ Հայաստանի Հանրապետությունը
- ❖ համայնքները: Օտարերկրյա քաղաքացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց սահմանումները տրված են «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության մասին» ԴԴ օրենքով, ըստ որի «օտարերկրյա քաղաքացի է համարվում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն չունեցող այն անձը, որն ունի այլ պետության քաղաքացիություն: Հայաստանի Հանրապետությունում բնակվող Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն չունեցող անձը, որն այլ պետության քաղաքացիություն ունենալու ապացույց չունի, համարվում է քաղաքացիություն չունեցող անձ» (հոդված 8): Օտարերկրյա անհատ ձեռնարկատերերը, իրավաբանական անձինք և իրավաբանական անձ չհամարվող կազմակերպությունները ստեղծվում են օտարերկրյա պետությունների օրենսդրությամբ համապատասխան: Քաղաքացիական օրենսդրությամբ և այլ իրավական ակտերով սահմանված կանոնները կիրառվում են օտարերկրյա իրավաբանական անձանց մասնակցությամբ հարաբերությունների նկատմամբ, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով: Քաղաքացիական օրենսդրությունը և այլ իրավական ակտերը կարգավորում են ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնող անձանց միջև կամ նրանց մասնակցությամբ հարաբերությունները: Ընտանեկան, աշխատանքային, բնական պաշարների օգտագործման ու շրջակա միջավայրի պահպանության հարաբերությունները կարգավորվում են քաղաքացիական օրենսդրությամբ և այլ իրավական ակտերով, եթե այլ բան նախատեսված չէ ընտանեկան, աշխատանքային, հողային, բնապահպան և այլ հատուկ օրենսդրությամբ: Մարդու անօտարելի իրավունքների ու ազատությունների և մյուս ոչ նյութական բարիքների իրականացման ու պաշտպանության հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են քաղաքացիական օրենսդրությամբ և այլ իրավական ակտերով, եթե այլ բան չի բխում այդ հարաբերությունների էությունից: Մեկ կողմի՝ մյուսի վարչական կամ այլ իշխանական ենթակայության վրա հիմնված գույքային ներառյալ հարկային, ֆինանսական ու վարչական հարաբերությունների նկատմամբ քաղաքացիական օրենսդրությունը և այլ իրավական ակտերը չեն կիրառվում, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենսդրությամբ:

1.1.3. Քաղաքացիական օրենսդրության սկզբունքները

Քաղաքացիական օրենսդրությունը հիմնվում է.

- իր կողմից կարգավորվող հարաբերությունների մասնակիցների հավասարության,
- կանքի ինքնավարության և գույքային ինքնուրույնության
- սեփականության իրավունքի ճանաչման, անձեռնմխելիության և պաշտպանության
- պայմանագրի ազատության
- մասնավոր գործերին որևէ մեկի կամայական միջամտության անթույլատրելիության
- քաղաքացիական իրավունքների անարգել իրականացման անհրաժեշտության
- խախտված իրավունքների վերականգնման ապահովման
- վնասի փոխհատուցման
- քաղաքացիական իրավունքների դատական պաշտպանության սկզբունքների վրա:
- Քաղաքացիները և իրավաբանական անձինք քաղաքացիական իրավունքները ձեռք

են բերում ու իրականացնում իրենց կանքով և ի շահ իրենց: Նրանք ազատ են պայմանագրի հիման վրա սահմանելու իրենց իրավունքները և պարտականությունները, սահմանելու պայմանագրի՝ օրենսդրությանը չհակասող ցանկացած պայման:

Քաղաքացիական իրավունքները կարող են սահմանափակվել միայն օրենքով, եթե դա անհրաժեշտ է պետական և հասարակական անվտանգության, հասարակական կարգի, հանրության առողջության ու բարքերի, այլոց իրավունքների և ազատությունների, պատվի ու բարի համբավի պաշտպանության համար:

Ապրանքները, ծառայությունները և ֆինանսական միջոցները ՀՀ ամբողջ տարածքում տեղաշարժվում են ազատորեն:

Ապրանքների և ծառայությունների տեղաշարժման սահմանափակումներ կարող են մտցվել օրենքին համապատասխան, եթե դրանք անհրաժեշտ են մարդկանց անվտանգության ապահովման, կյանքի և առողջության պաշտպանության, բնության ու մշակութային արժեքների պահպանության համար:

1.1.4. Այլ իրավական ակտեր

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 78-րդ հոդվածին համապատասխան՝ քաղաքացիական հարաբերությունները Ազգային ժողովի սահմանած ժամկետում կարող են կարգավորվել նաև ՀՀ կառավարության օրենքի ուժ ունեցող որոշումներով:

ՀՀԲՕ-ի և այլ օրենքների հիման վրա ու ի կատարումն դրանց՝ Հայաստանի Հանրապետության Նախագահն իրավունք ունի ընդունել քաղաքացիական իրավունքի նորմեր պարունակող հրամանագրեր:

ՀՀԲՕ-ի և այլ օրենքների, Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի հրամանագրերի հիման վրա ու ի կատարումն դրանց՝ ՀՀ կառավարությունն իրավունք ունի ընդունել քաղաքացիական իրավունքի նորմեր պարունակող որոշումներ:

Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի հրամանագիրը, ՀՀ կառավարության որոշումը, ՀՀԲՕ-ին կամ այլ օրենքի հակասելու դեպքում, կիրառվում է ՀՀԲՕ-ը կամ համապատասխան օրենքը:

Նախարարությունները և գործադիր իշխանության այլ մարմինները, ինչպես նաև տեղական ինքնակառավարման մարմինները կարող են քաղաքացիական իրավունքի նորմեր պարունակող ակտեր հրապարակել միայն ՀՀԲՕ-ով, այլ օրենքներով և իրավական ակտերով նախատեսված դեպքերում ու սահմաններում:

1.1.5. Իրավական ակտերն ուժի մեջ մտնելը

Համաձայն «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի՝

Իրավական ակտերն ուժի մեջ կարող են մտնել միայն ընդունումից հետո, իսկ սույն օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ նաև ընդունման պահից:

Նորմատիվ իրավական ակտերն ուժի մեջ են մտնում դրանցում նախատեսված ժամկետներում:

Նորմատիվ իրավական ակտերը կարող են ուժի մեջ մտնել ոչ շուտ, քան «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով հրապարակմանը հաջորդող օրվանից, եթե «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքով ուղղակի այլ բան նախատեսված չէ:

Իրավաբանական կամ ֆիզիկական անձանց իրավունքները կամ ազատությունները սահմանափակող կամ պատասխանատվություն սահմանող կամ պատասխանատվությունը խստացնող կամ պարտականություններ սահմանող և փոփոխող կամ պարտականությունների կատարման կարգ սահմանող կամ փոփոխող, իրավաբանական կամ ֆիզիկական անձանց գործունեության նկատմամբ հսկողության կամ վերահսկողության կարգ սահմանող կամ փոփոխող, ինչպես նաև դրանց իրավական վիճակն այլ կերպ վատթարացնող նորմատիվ իրավական ակտերն ուժի մեջ են մտնում դրանց պաշտոնական *հրապարակման օրվան հաջորդող տասներորդ օրը*, եթե այդ նորմատիվ իրավական ակտերով ավելի ուշ ժամկետ նախատեսված չէ կամ եթե «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքով ուղղակի այլ բան նախատեսված չէ:

Նորմատիվ իրավական այն ակտը, որում ուժի մեջ մտնելու ժամկետ նախատեսված չէ, ուժի մեջ է մտնում դրա պաշտոնական հրապարակման օրվան հաջորդող տասներորդ օրը:

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով *չիրապարակված կամ ուժի մեջ չմտած նորմատիվ իրավական ակտերն իրավաբանական ուժ չունեն* (իրավական հետևանքներ չեն առաջացնում և իրավահարաբերությունների կարգավորման համար իրավական հիմք չեն):

ՀՀ օրենքները ենթակա են պարտադիր պաշտոնական հրապարակման և ուժի մեջ են մտնում դրանցում նշված ժամկետներում, եթե «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքով այլ բան նախատեսված չէ:

ՀՀ օրենքներն ստորագրում և հրապարակում է Հայաստանի Հանրապետության Նախագահը՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ և «Հանրաքվեի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով:

Հայաստանի Հանրապետության *Նախագահի նորմատիվ հրամանագրերը և կարգադրությունները* ենթակա են պարտադիր պաշտոնական հրապարակման:

Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի նորմատիվ հրամանագրերը և կարգադրություններն ուժի մեջ են մտնում դրանցում նշված ժամկետներում, եթե «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքով այլ բան նախատեսված չէ:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 55-րդ հոդվածի 3-րդ, 13-րդ և 14-րդ կետերով նախատեսված հարցերով Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի հրամանագրերը և կարգադրություններն ուժի մեջ են մտնում դրանցում նշված ժամկետներում:

Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի՝ հրապարակման ենթակա հրամանագրերը և կարգադրությունները հրապարակման է ուղարկում Հայաստանի Հանրապետության Նախագահը՝ դրանց ընդունման օրվան հաջորդող երեք օրվա ընթացքում:

Հայաստանի Հանրապետության կառավարության օրենքի ուժ ունեցող որոշումները, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության կառավարության նորմատիվ որոշումները ենթակա են պարտադիր պաշտոնական հրապարակման:

Հայաստանի Հանրապետության կառավարության օրենքի ուժ ունեցող որոշումները, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության կառավարության նորմատիվ որոշումներն ուժի մեջ են մտնում դրանցում նշված ժամկետներում, եթե «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքով այլ բան նախատեսված չէ:

Հայաստանի Հանրապետության կառավարության՝ հրապարակման ենթակա որոշումները հրապարակման է ուղարկում Հայաստանի Հանրապետության վարչապետը՝ Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի կողմից դրանք վավերացվելու, իսկ օրենքի ուժ ունեցող որոշումները՝ ստորագրվելու օրվան հաջորդող հինգ օրվա ընթացքում:

Գերատեսչական նորմատիվ իրավական ակտերը ենթակա են պարտադիր պաշտոնական հրապարակման: Դրանք ուժի մեջ են մտնում դրանց պաշտոնական հրապարակման օրվան հաջորդող տասներորդ օրը, եթե այդ ակտերով ավելի ուշ ժամկետ նախատեսված չէ:

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված են նաև «Հայաստանի Հանրապետության պաշտոնական տեղեկագրի» և «Հայաստանի Հանրապետության գերատեսչական նորմատիվ ակտերի տեղեկագրի» բաժինները:

Ուսումնական առաջադրանք. Ներկայացնել՝

ա) «Հայաստանի Հանրապետության պաշտոնական տեղեկագրի» կառուցվածքը:

բ) «Հայաստանի Հանրապետության գերատեսչական նորմատիվ ակտերի տեղեկագրի» կառուցվածքը:

1.1.6. Քաղաքացիական օրենսդրության և այլ իրավական ակտերի գործողությունը ժամանակի մեջ

Քաղաքացիական օրենսդրության ակտերը և այլ իրավական ակտերը *հետադարձ ուժ չունեն* ու կիրառվում են ուժի մեջ մտնելուց հետո ծագած հարաբերությունների նկատմամբ:

Օրենքի գործողությունը մինչև դրա ուժի մեջ մտնելը ծագած հարաբերությունների վրա տարածվում է միայն այն դեպքերում, երբ դա ուղղակիորեն նախատեսված է օրենքով:

Մինչև քաղաքացիական օրենսդրության ակտի կամ այլ իրավական ակտի ուժի մեջ մտնելը ծագած հարաբերություններով այն կիրառվում է դրա ուժի մեջ մտնելուց հետո ծագած իրավունքների և պարտականությունների նկատմամբ:

Եթե պայմանագիրը կնքելուց հետո ընդունվել է օրենք, որը սահմանում է կողմերի համար պարտադիր այլ կանոններ, քան պայմանագիրը կնքելիս գործող կանոնները, ապա կնքված պայմանագրի պայմանները պահպանում են իրենց ուժը, բացի այն դեպքերից, երբ օրենքում սահմանված է, որ դրա գործողությունը տարածվում է նախկինում կնքված պայմանագրերից ծագող հարաբերությունների վրա:

Քաղաքացիական օրենսդրությունը, այլ իրավական ակտերը և միջազգային պայմանագրերը: ՀՀ միջազգային պայմանագրերը քաղաքացիական հարաբերությունների նկատմամբ կիրառվում են ամենիջականորեն, բացի այն դեպքերից, երբ միջազգային պայմանագրից բխում է, որ դրա կիրառման համար պահանջվում է ներպետական ակտի հրատարակում:

Եթե Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրով սահմանված են այլ նորմեր, քան նախատեսված են քաղաքացիական օրենսդրությամբ և այլ իրավական ակտերով, ապա կիրառվում են միջազգային պայմանագրի նորմերը:

Գործարար շրջանառության սովորույթներ: Գործարար շրջանառության սովորույթ է համարվում ձեռնարկատիրական գործունեության որևէ բնագավառում ձևավորված և լայնորեն կիրառվող օրենսդրությամբ չնախատեսված վարքագծի կանոնը, անկախ դրա՝ որևէ փաստաթղթում ամրագրման հանգամանքից: Օրենսդրության պարտադիր դրույթներին կամ պայմանագրին հակասող գործարար շրջանառության սովորույթները չեն կիրառվում:

Քաղաքացիական իրավական նորմերի մեկնաբանումը: Քաղաքացիական իրավական նորմերը պետք է մեկնաբանվեն դրանցում պարունակվող բառերի և արտահայտությունների տառացի նշանակությամբ:

Քաղաքացիական իրավական նորմերի տեքստում կիրառվող բառերի և արտահայտությունների տարբեր ձևերով մեկնաբանման դեպքում, նախապատվությունը տրվում է քաղաքացիական օրենսդրության սկզբունքներին համապատասխանող մեկնաբանմանը:

Քաղաքացիական իրավական նորմերի պարզաբանումը: Համաձայն «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի՝

իրավական ակտի դրույթների ոչ հստակ կամ տարաբնույթ ընկալման, իրավական ակտն ավելի բարձր կամ նույն իրավաբանական ուժ ունեցող իրավական ակտին կամ նույն իրավական ակտի տարբեր դրույթների հակասության կամ օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում, իրավական ակտի ուժի մեջ մտնելու ժամկետի որոշման, իրավաբանական ուժ ունենալու հարցերի պարզաբանման, ինչպես նաև իրավական ակտի կիրառման բնագավառում ծագած այլ հարցերի ճշտման նպատակով տրվում է իրավական ակտի պարզաբանում:

Իրավական ակտերի պաշտոնական պարզաբանումներ կարող են տալ՝
 ա) ՀՀ կառավարության լիազորած իրավական ակտը կիրառող գործադիր իշխանության մարմինը ընդ որում, մեկ բնագավառի վերաբերյալ պարզաբանումներ տալու իրավունք ունի միայն մեկ մարմին

բ) ՀՀ կենտրոնական բանկը իր կողմից կիրառվող կամ ընդունված իրավական ակտերի վերաբերյալ

գ) կարգավորող հանձնաժողովները իրենց կողմից կիրառվող կամ ընդունված իրավական ակտերի վերաբերյալ

դ) Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովը իր կողմից կիրառվող կամ ընդունված իրավական ակտերի վերաբերյալ

ե) համայնքի ղեկավարը համայնքի ավագանու և իր կողմից կիրառվող կամ ընդունված իրավական ակտերի վերաբերյալ:

Իրավական ակտի պաշտոնական պարզաբանումը տրվում է իրավական ակտի պաշտոնական մեկնաբանման համար նախատեսված կանոններով:

1.2. Քաղաքացիական իրավունքների և պարտականությունների ծագումը:

Քաղաքացիական իրավունքների իրականացումը

1.2.1. Քաղաքացիական իրավունքների և պարտականությունների ծագման հիմքերը

Քաղաքացիական իրավունքները և պարտականությունները ծագում են օրենքով ու այլ իրավական ակտերով նախատեսված հիմքերից, ինչպես նաև քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց այն գործողություններից, որոնք թեև օրենքով կամ այլ իրավական ակտերով նախատեսված չեն, սակայն, ըստ քաղաքացիական օրենսդրության սկզբունքների՝ առաջացնում են քաղաքացիական իրավունքներ և պարտականություններ:

Դրան համապատասխան, քաղաքացիական իրավունքները և պարտականությունները ծագում են՝

1. օրենքով նախատեսված պայմանագրերից և այլ գործարքներից, ինչպես նաև այն պայմանագրերից ու գործարքներից, որոնք թեև օրենքով նախատեսված չեն, սակայն դրան չեն հակասում
2. պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ակտերից, որոնք օրենքով նախատեսված են որպես քաղաքացիական իրավունքների և պարտականությունների ծագման հիմք
3. քաղաքացիական իրավունքներ և պարտականություններ սահմանող դատական ակտից
4. օրենքով թույլատրվող հիմքերով գույք ձեռք բերելու հետևանքով
5. գիտության, գրականության, արվեստի ստեղծագործություններ, գյուտեր և մտավոր գործունեության այլ արդյունքներ ստեղծելու հետևանքով
6. այլ անձին վնաս պատճառելու հետևանքով
7. անհիմն հարստացման հետևանքով
8. քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց այլ գործողությունների հետևանքով
9. այնպիսի իրադարձությունների հետևանքով, որոնց հետ օրենքը կամ այլ իրավական ակտը կապում է քաղաքացիական իրավական հետևանքների առաջացում:
 Գույքի նկատմամբ պետական գրանցման ենթակա իրավունքները ծագում են դրանց գրանցման պահից:

1.2.2. Քաղաքացիական իրավունքների իրականացումը և դրա սահմանները

Քաղաքացիները և իրավաբանական անձինք իրենց պատկանող քաղաքացիական իրավունքները՝ ներառյալ դրանց պաշտպանության իրավունքը, իրականացնում են իրենց հայեցողությամբ:

Քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց հրաժարվելն իրենց իրավունքներն իրականացնելուց, չի հանգեցնում այդ իրավունքների դադարման, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի:

Քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց այն գործողությունները, որոնք իրականացվում են բացառապես այլ անձի վնաս պատճառելու նտադրությամբ, ինչպես նաև իրավունքն այլ ձևով չարաչափելու նպատակով, չի թույլատրվում:

Մրցակցության սահմանափակման նպատակներով քաղաքացիական իրավունքներն օգտագործել, ինչպես նաև շուկայում գերիշխող դրությունը չարաչափել չի թույլատրվում:

Նշված պահանջները չպահպանելու դեպքում դատարանը, տնտեսական դատարանը կամ միջնորդ դատարանը կարող է մերժել անձին նրան պատկանող իրավունքի պաշտպանության հարցում:

1.3. Քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանությունը

Քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանությունը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված գործերի ենթակայությանը համապատասխան, իրականացնում է դատարանը:

Պայմանագրով կարող է նախատեսվել կողմերի միջև վեճի կարգավորում մինչև դատարան դիմելը:

Վարչական կարգով քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանությունն իրականացվում է միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում: Վարչական կարգով ընդունված որոշումը կարող է բողոքարկվել դատարան:

Վեճերի լուծման դատական ընթացակարգերը ամբողջական պատկերացնելու համար ունկնդիրները պետք է իմանան՝

- Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքը
- «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» ՀՀ օրենքը
- «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքը
- «Դատարանակազմության մասին» ՀՀ օրենքը:

Քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության եղանակները: Քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանությունն իրականացվում է՝

- իրավունքը ճանաչելով
- մինչև իրավունքի խախտումը եղած իրավիճակը վերականգնելով
- իրավունքը խախտող կամ դրա խախտման համար վտանգ ստեղծող գործողությունները կանխելով
- ամոչինչ գործարքի անվավերության հետևանքները կիրառելով
- վիճահարույց գործարքն անվավեր ճանաչելով և դրա անվավերության հետևանքները կիրառելով
- պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի ակտն անվավեր ճանաչելով
- դատարանի կողմից պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմնի՝ օրենքին հակասող ակտը չկիրառելով
- իրավունքի ինքնապաշտպանությամբ
- պարտականությունը բնեղենով կատարելուն հարկադրելով
- վնասներ հատուցելով
- 11) տուժանք բռնագանձելով
- իրավահարաբերությունը դադարեցնելով կամ փոփոխելով
- օրենքով նախատեսված այլ եղանակներով:

Պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի ակտն անվավեր ճանաչելը:

Օրենքին կամ այլ իրավական ակտերին չհամապատասխանող և քաղաքացու կամ իրավաբանական անձի քաղաքացիական իրավունքներն ու օրենքով պաշտպանվող շահերը խախտող պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի ակտը դատարանով կարող է ճանաչվել անվավեր:

Դատարանի կողմից ակտն անվավեր ճանաչելու դեպքում խախտված իրավունքը ենթակա է պաշտպանության սույն օրենսգրքի 14-րդ հոդվածով նախատեսված եղանակներով:

Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանը, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 100-րդ հոդվածին համապատասխան, որոշում է օրենքների, Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի որոշումների, Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի հրամանագրերի, կարգադրությունների, Հայաստանի Հանրապետության կառավարության որոշումների համապատասխանությունը Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը:

Քաղաքացիական իրավունքների ինքնապաշտպանությունը: Անձն օրենքով չարգելված բոլոր եղանակներով իր քաղաքացիական իրավունքների ինքնապաշտպանության իրավունք:

Ինքնապաշտպանության եղանակները պետք է համաչափ լինեն խախտմանը և դուրս չգան դրա խափանման համար անհրաժեշտ գործողությունների սահմաններից:

Վնասների հատուցում: Անձը, ում իրավունքը խախտվել է, կարող է պահանջել իրեն պատճառված վնասների լրիվ հատուցում, եթե վնասների հատուցման ավելի պակաս չափ նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով:

Վնասներ են՝ իրավունքը խախտված անձի ծախսերը, որ նա կատարել է կամ պետք է կատարի խախտված իրավունքը վերականգնելու համար, նրա գույքի կորուստը կամ վնասվածքը (իրական վնաս), ինչպես նաև չստացված եկամուտները, որոնք այդ անձը կստանար քաղաքացիական շրջանառության սովորական պայմաններում, եթե նրա իրավունքը չխախտվեր (բաց թողնված օգուտ):

Եթե իրավունքը խախտած անձը դրա հետևանքով ստացել է եկամուտներ, ապա անձը, ում իրավունքը խախտվել է, մյուս վնասների հետ միասին բաց թողնված օգուտի հատուցման պահանջի իրավունք ունի՝ այդ եկամուտներից ոչ պակաս չափով:

Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների պատճառած վնասները հատուցելը: Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կամ դրանց պաշտոնատար անձանց ապօրինի գործողությունների (անգործության)՝ ներառյալ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի օրենքին կամ այլ իրավական ակտին չհամապատասխանող ակտի հրապարակման հետևանքով քաղաքացուն կամ իրավաբանական անձին պատճառված վնասները հատուցում է Հայաստանի Հանրապետությունը կամ համապատասխան համայնքը:

Պատվի, արժանապատվության և գործարար համբավի պաշտպանությունը: Քաղաքացին իրավունք ունի դատարանով պահանջել հերքելու իր պատիվը, արժանապատվությունը կամ գործարար համբավը արատավորող տեղեկությունները, եթե նման տեղեկություններ տարածած անձը չապացուցի, որ դրանք համապատասխանում են իրականությանը:

Քաղաքացու պատվի և արժանապատվության պաշտպանությունը, շահագրգիռ անձանց պահանջով, թույլատրվում է նաև նրա մահից հետո:

Եթե քաղաքացու պատիվը, արժանապատվությունը և գործարար համբավը արատավորող տեղեկությունները տարածվել են զանգվածային լրատվության միջոցներով, ապա դրանք պետք է հերքվեն զանգվածային լրատվության նույն միջոցներով:

Եթե նշված տեղեկությունները պարունակվում են կազմակերպությունից ելնող փաստաթղթում, ապա նման փաստաթուղթը պետք է փոխարինվի կամ հետ կանչվի:

Այլ դեպքերում հերքման կարգը սահմանվում է դատարանով:

Քաղաքացին, ում մասին զանգվածային լրատվության միջոցներով հրապարակվել են նրա իրավունքները կամ օրենքով պաշտպանվող շահերը ոտնահարող տեղեկություններ, իրավունք ունի իր պատասխանը հրապարակել զանգվածային լրատվության նույն միջոցներում:

Քաղաքացին, ում մասին տարածվել են նրա պատիվը, արժանապատվությունը կամ գործարար համբավը արատավորող տեղեկություններ, իրավունք ունի այդ տեղեկությունները հերքելու հետ միասին պահանջել հատուցելու դրանց տարածմամբ պատճառված վնասները:

Եթե քաղաքացու պատիվը, արժանապատվությունը կամ գործարար համբավը արատավորող տեղեկությունները տարածած անձին պարզելն անհնար է, անձը, ում մասին նման տեղեկություններ են տարածվել, իրավունք ունի դիմել դատարան՝ տարածված տեղեկություններն իրականությանը չհամապատասխանող ճանաչելու պահանջով:

Քաղաքացու գործարար համբավի պաշտպանության մասին անոնները համապատասխանաբար կիրառվում են իրավաբանական անձի գործարար համբավի պաշտպանության նկատմամբ:

1.4. ՀՀԲՕ-ի ամփոփ կառուցվածքը

ՀՀԲՕ-ն բաղկացած է հետևյալ բաժիններից՝

1. Ընդհանուր դրույթներ
2. Անձինք (քաղաքացիական իրավունքների սուբյեկտներ)
3. Քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտները
4. Սեփականության իրավունք և այլ գույքային իրավունքներ
5. Գործարքներ: Ներկայացուցչություն: Ժամկետներ: Հայցային վաղեմություն
6. Ընդհանուր դրույթներ պարտավորությունների մասին
7. Պայմանագրից ծագող պարտավորություններ
8. Միակողմանի գործողություններից ծագող պարտավորություններ
9. Վնաս պատճառելու և անհիմն հարստացման հետևանքով ծագած պարտավորություններ
10. Մտավոր սեփականություն
11. Ժառանգական իրավունք
12. Միջազգային մասնավոր իրավունք:

Ինքնաստուգման հարցեր

1. Ո՞րն է ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրության բովանդակությունը:
2. Ինչպիսի՞ հարաբերություններ են կարգավորվում ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ:
3. Ինչպիսի՞ հարաբերություններ են կարգավորվում առանձին օրենքներով:
4. Որո՞նք են քաղաքացիական օրենսդրության սկզբունքները:
5. Ե՞րբ են ուժի մեջ մտնում օրենքները և այլ իրավական ակտերը:
6. Որո՞նք են քաղաքացիական օրենսդրությունը կազմող օրենքները գործողությունը ժամանակի մեջ դնելու վերաբերյալ սահմանված կանոնները:
7. Որո՞նք են քաղաքացիական իրավունքի նորմերի մեկնաբանման վերաբերյալ սահմանված կանոնները:
8. Որո՞նք են քաղաքացիական իրավունքի նորմերի պարզաբանման վերաբերյալ սահմանված կանոնները:
9. Ե՞րբ են ծագում քաղաքացիական իրավունքները և պարտականությունները:
10. Որո՞նք են քաղաքացիական իրավունքների իրականացման վերաբերյալ սահմանված կանոնները:
11. Որո՞նք են քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության եղանակները:
12. Ի՞նչ բաժիններից է բաղկացած ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը:

ԹԵՄԱ 2. ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՍՈՒՔՅԵԿՏՆԵՐԸ

Թեմայի նպատակն է՝ ներկայացնել քաղաքացիական իրավահարաբերությունների մասնակիցներին, նրանց գործունակությունն ու իրավունակությունը, քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտների առանձնահատկությունները:

Ունակությունների և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ունկնդիրները պետք է կարողանան՝

- բացատրել քաղաքացիական իրավունակությունը և գործունակությունը
- բնութագրել քաղաքացու իրավունակության բովանդակությունը
- ներկայացնել իրավաբանական անձանց հասկացությունն ու տեսակները
- ներկայացնել առևտրային կազմակերպությունների իրավական վիճակի համեմատական բնութագիրը
- ներկայացնել ոչ առևտրային կազմակերպությունների իրավական վիճակի համեմատական բնութագիրը
- բնութագրել Հայաստանի Հանրապետության և համայնքների մասնակցությունը քաղաքացիական իրավահարաբերություններում:

2.1. Քաղաքացիներ

2.1.1. Քաղաքացու իրավունակությունը և գործունակությունը

Քաղաքացու քաղաքացիական իրավունակությունը քաղաքացիական իրավունքներ ունենալու և պարտականություններ կրելու նրա իրավական ունակությունն է: Քաղաքացու իրավունակությունը ծագում է նրա ծննդյան պահին և դադարում է մահվամբ:

Քաղաքացիները կարող են՝

1. սեփականության իրավունքով ունենալ գույք
2. ժառանգել և կտակել գույքը
3. զբաղվել ձեռնարկատիրական և օրենքով չարգելված ցանկացած այլ գործունեությամբ
4. ինքնուրույն կամ այլ քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց հետ համատեղ ստեղծել իրավաբանական անձ
5. կնքել օրենքին չհակասող գործարքներ և կրել պարտավորություններ
6. ընտրել բնակության վայր
7. ունենալ գիտության, գրականության և արվեստի ստեղծագործությունների, գյուտերի ու մտավոր գործունեության օրենքով պահպանվող այլ արդյունքների հեղինակի իրավունքներ
8. ունենալ այլ գույքային և անձնական ոչ գույքային իրավունքներ:

Քաղաքացու քաղաքացիական գործունակությունը նշանակում է իր գործողություններով քաղաքացիական իրավունքներ ձեռք բերելու և իրականացնելու, իր համար քաղաքացիական պարտականություններ ստեղծելու ու դրանք կատարելու քաղաքացու ունակությունը: Այն լրիվ ծավալով ծագում է չափահաս, այսինքն՝ տասնութ տարեկան դառնալու պահից:

Անչափահասին լրիվ գործունակ ճանաչելը (եմանսիպացիա) կատարվում է խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի որոշման հիման վրա՝ ծնողների, որդեգրողների կամ հոգաբարձուի համաձայնությամբ, իսկ նման համաձայնության բացակայության դեպքում՝ դատարանի վճռով:

Ծնողները, որդեգրողները և հոգաբարձուն պատասխանատվություն չեն կրում լրիվ գործունակ ճանաչված անչափահասի **պարտավորությունների**, մասնավորապես նրա կողմից պատճառված վնասի հետևանքով առաջացած պարտավորությունների համար:

Այն դեպքում, երբ օրենքով թույլատրվում է ամուսնանալ մինչև տասնութ տարեկան դառնալը, քաղաքացին լրիվ ծավալով գործունակություն է ձեռք բերում ամուսնանալու պահից:

Ամուսնության հետևանքով ձեռք բերված գործունակությունը լրիվ ծավալով պահպանվում է նաև մինչև տասնութ տարեկան դառնալն ամուսնալուծվելուց հետո:

Ամուսնությունն անվավեր ճանաչելիս՝ դատարանը կարող է վճիռ կայացնել դատարանի կողմից որոշված պահից անչափահաս ամուսնու գործունակության լրիվ կորստյան մասին:

Օրենսդրությամբ ամրագրվում են նաև մինչև տասնչորս տարեկան և տասնչորսից մինչև տասնութ տարեկան անչափահասների գործունակության վերաբերյալ կանոնները, նրանց կողմից ինքնուրույն կնքվող գործարքները: (ՀՀԳՕ, 29 և 30 հոդվածներ):

Ուսումնական առաջադրանքներ՝

1. *Ինչպիսի՞ գործարքներ կարող են կնքել տասնչորս տարեկան չդարձած անչափահասները (փոքրահասակները):*
2. *Ինչպիսի՞ գործարքներ կարող են կնքել տասնչորսից մինչև տասնութ տարեկան անչափահասները:*

Իրավաբանորեն նշանակալից գործարքներ կարող է կնքել միայն ոչնչով չսահմանափակված իրավունակությամբ և գործունակությամբ օժտված քաղաքացին:

Հարկ է նշել, որ եթե անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ ճանաչված անձի հետ կնքվել է, օրինակ, վարկային գործարք և գործարքը ճանաչվել է առջինից կամ անվավեր, ապա վերջինս պարտավոր է բնեղենով վերադարձնել ամբողջ ստացածը (ՀՀ ՔՕ, հոդվածներ 307 - 308):

Օրենսդրությամբ ամրագրվում են նաև քաղաքացուն իրավունակությունից և գործունակությունից զրկելու ու դրանք սահմանափակելու անթույլատրելիությունը, քաղաքացուն

անգործունակ ճանաչելու և քաղաքացու գործունակությունը սահմանափակելու հիմքերը (ՀՀ ՔՕ-ի համապատասխանաբար 25, 31 և 32 հոդվածներ):

Ոսումնական առաջադրանքներ՝

1. Որո՞նք են քաղաքացուն անգործունակ ճանաչելու հիմքերը և դրա իրավական հետևանքները:
2. Որո՞նք են քաղաքացու գործունակությունը սահմանափակելու հիմքերը և դրա իրավական հետևանքները:

Քաղաքացու իրավունակությունը և գործունակությունը չեն կարող սահմանափակվել այլ կերպ, քան օրենքով նախատեսված դեպքերում ու կարգով:

2.1.2. Քաղաքացու անունը և բնակության վայրը

Քաղաքացին գործարքներ կնքելու իրավունքներ և պարտականություններ է ձեռք բերում ու իրականացնում իր անվամբ, որը ներառում է նրա ազգանունը և անունը, նրա ցանկությամբ՝ նաև հայրանունը:

Օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով՝ քաղաքացին կարող է օգտագործել կեղծանուն (մտացածին անուն):

Քաղաքացին իրավունք ունի օրենքով սահմանված կարգով փոխել իր անունը: Քաղաքացու անվան փոխելը հիմք չէ նախորդ անվամբ ձեռք բերված նրա իրավունքները և պարտականությունները դադարելու կամ փոփոխելու համար:

Քաղաքացին պարտավոր է իր պարտապաններին և պարտատերերին տեղյակ պահել անունը փոխելու մասին ու կրում է իր անունը փոխելու վերաբերյալ այդ անձանց մոտ տեղեկությունների բացակայության հետևանքով առաջացած վնասների ռիսկը:

Անունը փոխած քաղաքացին իրավունք ունի պահանջել, որպեսզի իր հաշվին համապատասխան փոփոխություններ մտցվեն իր նախկին անվամբ ձևակերպված փաստաթղթերում:

Այլ անձի անվամբ իրավունքներ և պարտականություններ ձեռք բերել չի թույլատրվում:

Քաղաքացու բնակության վայր է համարվում այն վայրը, որտեղ քաղաքացին մշտապես կամ առավելապես ապրում է:

Քաղաքացու անունը և բնակության վայրը ամրագրվում են նրա անձը հաստատող փաստաթղթերում, մասնավորապես, անձնագրում: Այդ տվյալները, անձնագրում պարունկվող այլ տեղեկությունների՝ անձնագրի համարի, տրման անասթվի, անձնագիրը տված մարմնի կողմի (կամ անվանման) հետ միասին հիմք են քաղաքացու անձը նույնականացնելու կամ հաստատելու համար:

Համաձայն ՀՀ կառավարության 22.12.1999թ. թիվ 767 որոշման, Հայաստանի Հանրապետությունում անձը (ինքնությունը) հաստատող փաստաթղթերն են՝

- ա) Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների համար անձնագիրը, զինվորական գրքույկը, ՀՀ ներքին գործերի նախարարության մարմինների կողմից ժամանակավորապես տրվող՝ անձը (ինքնությունը) հաստատող փաստաթուղթը, մինչև 16 տարեկան երեխաների համար՝ նաև ծննդյան վկայականը
- բ) փախստականների համար՝ փախստականի վկայականը, փախստականի ճամփորդական փաստաթուղթը,
- գ) օտարերկրյա քաղաքացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց համար՝ օտարերկրյա պետության անձնագիրը, անձը (ինքնությունը) հաստատող միջազգայնորեն ճանաչված փաստաթղթերը, ՀՀ հատուկ անձնագիրը, կացության վկայականը:

2.1.3. Քաղաքացու գույքային պատասխանատվությունը

Քաղաքացին իր պարտավորությունների համար պատասխանատու է իրեն պատկանող ամբողջ գույքով, բացառությամբ այն գույքի, որի վրա, օրենքին համապատասխան, բռնագանձում չի տարածվում:

Այն գույքի ցանկը, որի վրա բռնագանձում չի տարածվում, սահմանված է «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 51-րդ հոդվածով: Բռնագանձում չի տարածվում, մասնավորապես, հետևյալ գույքի վրա՝

- գործածության մեջ գտնվող տնային օգտագործման առարկաների, հագուստեղենի, կոշիկեղենի, սպիտակեղենի, անկողնային և մանկական պարագաների, բացառությամբ պերճանքի առարկաների և այն առարկաների, որոնք պատրաստված են թանկարժեք նյութերից կամ ունեն պատմական կամ գեղարվեստական արժեք
- պարտապանի մասնագիտական պարապմունքների համար անհրաժեշտ առարկաների, ձեռնարկների ու գրքերի, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ պարտապանը դատարանի դատավճռով զրկված է որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից և այն առարկաների, որոնք պատրաստված են թանկարժեք նյութերից կամ ունեն պատմական կամ գեղարվեստական արժեք
- այն անձանց ընտանի կենդանիների (2 միավոր), ընտանի թռչունների (10 միավոր), անասնակերի, հերթական ցանքի համար անհրաժեշտ սերմացուի, որոնց հիմնական զբաղմունքը գյուղատնտեսությունն է:

Միաժամանակ, նույն օրենքի 60 - րդ հոդվածով սահմանված են այն դրամական գումարները, որոնց վրա չի կարող բռնագանձում տարածվել: Դրանք այն գումարներն են, որոնք վճարվում են

- անառողջության, ինչպես նաև կերակրողի մահվամբ պատճառված վնասների հատուցման համար
  - ալիմենտային պարտավորությունների համար
  - երեխայի ծննդյան կապակցությամբ
  - բազմազավակ կամ միայնակ մայրերին՝ որպես պետական նպաստ
  - ծառայողական պարտականությունները կատարելիս ստացած հաշմության (վիրավորվել, կոնտուզիա, վնասվածք) համար այդ անձանց կամ նրանց մահվան դեպքում ընտանիքներին
  - վնասակար կամ ծայրահեղ դժվարին պայմաններում աշխատող անձանց՝ որպես փոխհատուցում
  - հաշմանդամների
  - տուժողին՝ լրացուցիչ սննդի, առողջարանային բուժման, պրոթեզավորման և նրա խնամքի համար
  - աշխատանքից ազատվելու դեպքում՝ որպես արձակման նպաստ:
    - Պարտապան - քաղաքացու պարտավորությունների համար բռնագանձում տարածվում է՝ նրա դրամական միջոցների
    - նրա անձնական գույքի
    - ընդհանուր սեփականության մեջ նրա բաժնի,
    - ամուսինների ընդհանուր (համատեղ) սեփականության մեջ բաժնի
    - տնտեսական ընկերության կանոնադրական հիմնադրամում նրա բաժնի վրա:
- Պարտապան-քաղաքացու պարտավորությունների համար բռնագանձումն առաջին հերթին տարածվում է նրա դրամական միջոցների վրա: Եթե պահանջատիրոջ պահանջները բավարարելու համար չկան անհրաժեշտ դրամական միջոցներ, ապա բռնագանձումը տարածվում է պարտապանին պատկանող այլ գույքի վրա, բացառությամբ այն գույքի, որի վրա օրենքով չի թույլատրվում բռնագանձում տարածել:

ՀՀ ՔՕ-ի 201 հոդվածով սահմանված է, որ ամուսիններից մեկի պարտավորությունների համար կարող է բռնագանձում տարածվել նրա սեփականության ներքո գտնվող գույքի, ինչպես նաև ամուսինների ընդհանուր գույքում նրա բաժնի վրա: Նույն հոդվածով սահմանված է նաև, որ ամուսնության ընթացքում ամուսինների ձեռք բերած գույքը նրանց համատեղ սեփականությունն է, եթե այլ բան նախատեսված չէ նրանց միջև կնքված պայմանագրով:

Մինչև ամուսնությունն ամուսիններից յուրաքանչյուրի գույքը, ինչպես նաև ամուսնության ընթացքում ամուսիններից մեկի նվեր կամ ժառանգություն ստացած գույքը նրա սեփականությունն է:

Անհատական օգտագործման գույքը (հագուստը, կոշիկը և այլն), բացառությամբ թանկարժեք իրերի և պերճանքի առարկաների, եթե նույնիսկ այն ձեռք է բերվել ամուսնության ընթացքում ամուսինների ընդհանուր միջոցների հաշվին, համարվում է այն ամուսնու սեփականությունը, որն այդ գույքն օգտագործել է:

Ամուսիններից յուրաքանչյուրի գույքը կարող է ճանաչվել նրանց համատեղ սեփականություն, եթե պարզվի, որ ամուսնության ընթացքում ամուսինների ընդհանուր գույքի կամ կան մյուս ամուսնու անձնական գույքի հաշվին կատարվել են ներդրումներ, որոնք նշանակալի չափով ավելացրել են այդ գույքի արժեքը (հիմնական վերանորոգում, վերակառուցում, վերասարքավորում և այլն), եթե այլ բան նախատեսված չէ ամուսինների միջև կնքված պայմանագրով:

Տնտեսական ընկերության կանոնադրական կապիտալում քաղաքացու բաժնեմասի վրա բռնագանձում տարածելը թույլատրվում է միայն պարտքերը մարելու համար նրա այլ գույքի անբավարար լինելու դեպքում՝ օրենքով սահմանված կարգով և դեպքերում:

Բաժնային կամ համատեղ սեփականության մասնակցի մոտ այլ գույքի անբավարարության դեպքում նրա պարտատերն (մասնավորապես՝ վարկատու բանկը) իրավունք ունի ընդհանուր գույքից պարտապանի բաժինն առանձնացնելու պահանջ ներկայացնել՝ դրա վրա բռնագանձում տարածելու համար:

2.1.4. Քաղաքացու սնանկությունը

Քաղաքացին դատարանի վճռով կարող է սնանկ ճանաչվել, եթե նա ի վիճակի չէ բավարարել պարտատերերի պահանջները:

Քաղաքացուն դատարանով սնանկ ճանաչելու հիմքերը և կարգը սահմանվում են օրենքով:

Քաղաքացուն սնանկ ճանաչելու դեպքում նրա գույքի բացակայության կամ անբավարարության հետևանքով պարտատերերի չբավարարված պահանջներն իրենց ուժը պահպանում են մինչև դրանց լիակատար մարումը:

2.1.5. Քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցումը

Պետական գրանցման ենթակա են քաղաքացիական կացության հետևյալ ակտերը՝

1. ծնունդը
2. ամուսնությունը
3. ամուսնալուծությունը
4. որդեգրումը (դատերագրումը)
5. հայրությունը որոշելը

- 6. անունը փոխելը
- 7. քաղաքացու մահը:

Քաղաքացիական կացության ակտերը գրանցում են քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման մարմինները՝ քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման մատյաններում (ակտերի գրքեր) համապատասխան գրառումներ կատարելու և այդ գրառումների հիման վրա քաղաքացիներին վկայականներ տալու միջոցով:

Քաղաքացիական կացության ակտեր գրանցող մարմինները, այդ ակտերը գրանցելու, քաղաքացիական կացության ակտերի գրառումները փոփոխելու, վերականգնելու և չեղյալ հայտարարելու կարգը, ակտերի գրքերի ու վկայականների ձևերը, ինչպես նաև ակտերի գրքերի պահպանման կարգը և ժամկետները որոշվում են քաղաքացիական կացության ակտերի մասին օրենքով:

2.2. Անհատ ձեռնարկատեր

2.2.1. Քաղաքացու ձեռնարկատիրական գործունեությունը

Համաձայն ՀՀ ՔՕ-ի՝ ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելու համար քաղաքացին իրավունք ունի ստեղծել տնտեսական ընկերություններ կամ լինել դրանց մասնակից:

Քաղաքացին իրավունք ունի, առանց իրավաբանական անձ կազմավորելու, զբաղվել ձեռնարկատիրական գործունեությամբ որպես անհատ ձեռնարկատեր գրանցվելու պահից:

Անհատ ձեռնարկատերը ձեռք է բերում քաղաքացիական իրավունակություն, այսինքն՝ քաղաքացիական իրավունքներ ունենալու և քաղաքացիական պարտականություններ կրելու իրավական ունակություն, պետական գրանցման պահից:

Քաղաքացիների՝ առանց իրավաբանական անձ կազմավորելու իրականացվող ձեռնարկատիրական գործունեության նկատմամբ կիրառվում են ՀՀ ՔՕ-ով առևտրային կազմակերպություններ համարվող իրավաբանական անձանց գործունեությունը կարգավորող կանոնները:

Անհատ ձեռնարկատիրոջ իրավունքները, պարտականություններն ու պատասխանատվությունը, նրա գործունեության երաշխիքները և գործունեության դադարեցման պայմանները սահմանում են «Անհատ ձեռնարկատիրոջ» մասին ՀՀ օրենքով:

2.2.2. Անհատ ձեռնարկատեր

Անհատ ձեռնարկատերն այն ֆիզիկական անձն է, որն իրավունք ունի, առանց իրավաբանական անձ կազմավորելու, ինքնուրույն, իր անունից և իր ռիսկով իրականացնել գործունեություն, որի հիմնական նպատակը զույք օգտագործելուց, ապրանքներ վաճառելուց, աշխատանքներ կատարելուց կամ ծառայություններ մատուցելուց շահույթ (եկամուտ) ստանալն է:

Անհատ ձեռնարկատեր կարող են լինել Հայաստանի Հանրապետության և օտարերկրյա գործունակ քաղաքացիները, ինչպես նաև քաղաքացիություն չունեցող այն անձինք, որոնց ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքը չի սահմանափակված օրենքով:

Անհատ ձեռնարկատեր չի կարող գրանցվել սնանկ ճանաչված այն ֆիզիկական անձը, որը դիմում տալու պահին չի կատարել սնանկ ճանաչելու համար հիմք հանդիսացած իր պարտավորությունները:

Անհատ ձեռնարկատիրոջ ձեռնարկատիրական գործունեության նկատմամբ կիրառվում են օրենքով առևտրային կազմակերպություններ համարվող իրավաբանական անձանց գործունեությունը կարգավորող կանոնները, եթե այլ բան չի բխում օրենքից, այլ իրավական ակտերից կամ իրավահարաբերության էությունից:

Ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելիս անհատ ձեռնարկատեր ֆիզիկական անձը պարտավոր է հանդես գալ որպես անհատ ձեռնարկատեր:

Անհատ ձեռնարկատիրոջ կողմից, որպես ֆիզիկական անձ, ձեռնարկատիրական գործունեության իրականացումը համարվում է անհատ ձեռնարկատիրոջ իրականացրած գործունեություն:

2.2.3. Իրավունակությունը և գործունակությունը

Ֆիզիկական անձի, որպես անհատ ձեռնարկատիրոջ, իրավունակությունը և գործունակությունը ծագում են նրա պետական գրանցման պահից և դադարում են այդ ֆիզիկական անձի իրավունակության կամ գործունակության դադարման, ինչպես նաև օրենքով նախատեսված դեպքերում պետական գրանցումն ուժը կորցրած կամ անվավեր ճանաչվելու պահից:

2.2.4. Անհատ ձեռնարկատիրոջ պետական գրանցումը և նրա գործունեության դադարեցումը

Անհատ ձեռնարկատիրոջ պետական գրանցումը և նրա գործունեության դադարեցումն իրականացվում են օրենքով սահմանված կարգով:

Անհատ ձեռնարկատիրոջ գրանցումը կատարվում է անժամկետ, եթե նա իր դիմումի համաձայն ժամկետային գրանցում չի պահանջում:

Անհատ ձեռնարկատիրոջը տրվում է վկայական, որը նրա ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքը հաստատող փաստաթուղթ է:

2.2.5. Անհատ ձեռնարկատիրոջ իրավունքները և պարտականությունները

Անհատ ձեռնարկատերն ունի օրենքով չարգելված գործունեության ցանկացած տեսակներ իրականացնելու համար անհրաժեշտ քաղաքացիական իրավունքներ:

Գործունեության առանձին տեսակներով, որոնց ցանկը սահմանվում է օրենքով, անհատ ձեռնարկատերը կարող է զբաղվել միայն հատուկ թույլտվության (լիցենզիայի) հիման վրա:

Անհատ ձեռնարկատիրոջ իրավունքները կարող են սահմանափակվել միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում և օրենքով սահմանված կարգով:

Անհատ ձեռնարկատերն ունի գույք՝ սեփականության իրավունքով, և իր պարտավորությունների համար պատասխանատու է այդ գույքով: Նա կարող է իր անունից ձեռք բերել ու իրականացնել գույքային և անձնական ոչ գույքային իրավունքներ, կրել պարտականություններ, դատարանում հանդես գալ որպես հայցվոր կամ պատասխանող:

Անհատ ձեռնարկատերն ունի քաղաքացիական իրավունքների ինքնապաշտպանության իրավունք:

Անհատ ձեռնարկատերն իրավունք ունի՝

ա) օրենքով նախատեսված դեպքերում հիմնադրել առևտրային կազմակերպություն կամ դառնալ նրա մասնակիցը

բ) ունենալ առևտրային ներկայացուցչություններ

գ) լինել հավատարմագրային կառավարիչ

դ) այլ անհատ ձեռնարկատերերի կամ առևտրային կազմակերպությունների հետ պայմանագրի համաձայն իրականացնել համատեղ գործունեություն

ե) ունենալ կնիք, դրոշմակնիք և բանկում հաշվարկային հաշիվ

զ) ունենալ վարձու աշխատողներ

է) ունենալ օրենսդրությամբ սահմանված այլ իրավունքներ:

Անհատ ձեռնարկատերը պարտավոր է՝

ա) իր գործունեության ընթացքում պահպանել մարդկանց անվտանգության ապահովման, կյանքի և առողջության պաշտպանության, բնության ու մշակութային արժեքների պահպանության մասին օրենսդրությամբ սահմանված պայմանները

բ) օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով ինքնասնանկության մասին հայցով դիմել դատարան

գ) օրենքով սահմանված կարգով կրել այլ պարտականություններ:

2.2.2. Պատասխանատվությունը և սնանկությունը

Անհատ ձեռնարկատերը, ինչպես և քաղաքացին, իր պարտավորությունների համար պատասխանատու է իրեն պատկանող ամբողջ գույքով, բացառությամբ այն գույքի, որի վրա, օրենքին համապատասխան, բռնագանձում չի տարածվում:

Անհատ ձեռնարկատերն օրենսդրությամբ սահմանված կարգով կրում է պատասխանատվություն՝ իր կողմից այլ անձանց պատճառված վնասի համար:

Անհատ ձեռնարկատերը նույնպես կարող է սնանկ ճանաչվել դատարանի վճռով, եթե նա ի վիճակի չէ բավարարել պարտատերերի պահանջները:

Անհատ ձեռնարկատերը իրավաբանական, հաշվապահական և այլ հաշվառման առումներով ունի որոշակի տարբերություններ առևտրային կազմակերպությունների հանդեպ, որոնք թվարկված են սույն նյութի 2.3.4 ենթակետում:

2.3. Իրավաբանական անձինք

2.3.1. Իրավաբանական անձի հասկացությունը և իրավունակությունը

Իրավաբանական անձ է համարվում այն կազմակերպությունը, որը, որպես սեփականություն, ունի առանձնացված գույք և իր պարտավորությունների համար պատասխանատու է այդ գույքով, կարող է իր անունից ձեռք բերել ու իրականացնել գույքային և անձնական ոչ գույքային իրավունքներ, կրել պարտականություններ, դատարանում հանդես գալ որպես հայցվոր կամ պատասխանող: Իրավաբանական անձը պետք է ունենա ինքնուրույն հաշվեկշիռ (ՀՀ ՔՕ, հոդված 50):

Իրավաբանական անձի իրավունակությունը ամրագրված է ՀՀ ՔՕ 52-րդ հոդվածի դրույթներով, որոնց համաձայն՝

- Իրավաբանական անձը կարող է ունենալ իր հիմնադիր փաստաթղթերով նախատեսված գործունեության նպատակներին համապատասխան քաղաքացիական իրավունքներ և կրել այդ գործունեության հետ կապված պարտականություններ:
- Առևտրային կազմակերպությունները կարող են ունենալ օրենքով չարգելված գործունեության ցանկացած տեսակներ իրականացնելու համար անհրաժեշտ քաղաքացիական իրավունքներ և կրել քաղաքացիական պարտականություններ:
- Գործունեության առանձին տեսակներով, որոնց ցանկը սահմանվում է օրենքով, իրավաբանական անձը կարող է զբաղվել միայն հատուկ թույլտվության (լիցենզիայի) հիման վրա:
- Իրավաբանական անձի իրավունքները կարող են սահմանափակվել միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում և օրենքով սահմանված կարգով: Իրավաբանական անձն իր իրավունքների սահմանափակման մասին որոշումը կարող է բողոքարկել դատարան:
- Իրավաբանական անձի իրավունակությունը ծագում է նրա ստեղծման և դադարում է լուծարման ավարտի պահից:
- Իրավաբանական անձի կողմից այնպիսի գործունեություն իրականացնելու իրավունքը, որով զբաղվելու համար անհրաժեշտ է հատուկ թույլտվության (լիցենզիա), ծագում է նման

թույլտվությունը ստանալու պահից կամ դրանում նշված ժամկետում և դադարում է նրա գործողության ժամկետի ավարտով, եթե այլ բան սահմանված չէ օրենքով կամ այլ իրավական ակտերով:

ՀՀ ՔՕ-ի 314 - ըր հորվածով սահմանված է, որ իրավաբանական անձի կողմից նրա կանոնադրությամբ որոշակիորեն սահմանափակված գործունեության նպատակներին հակասող կամ համապատասխան գործունեությամբ զբաղվելու թույլտվություն (լիցենզիա) չունեցող իրավաբանական անձի կնքած գործարքը դատարանով կարող է անվավեր ճանաչվել այդ իրավաբանական անձի, նրա հիմնադրի (մասնակցի) կամ իրավաբանական անձի գործունեության նկատմամբ հսկողություն կամ վերահսկողություն իրականացնող պետական մարմնի հայցով, եթե ապացուցված է, որ գործարքի մյուս կողմը գիտեր կամ ակնհայտորեն պետք է իմանար դրա ապօրինության մասին:

2.3.2. Իրավաբանական անձի հիմնադիր փաստաթուղթը

Իրավաբանական անձի հիմնադիր փաստաթուղթը նրա հիմնադիրների հաստատած կանոնադրությունն է: ՀՀ ՔՕ-ին համապատասխան՝ մեկ հիմնադրի ստեղծած իրավաբանական անձը գործում է այդ հիմնադրի հաստատած կանոնադրության հիման վրա:

Իրավաբանական անձի կանոնադրությամբ սահմանվում են իրավաբանական անձի անվանումը, նրա գտնվելու վայրը, իրավաբանական անձի կառավարման կարգը, ինչպես նաև պարունակվում են համապատասխան տեսակի իրավաբանական անձանց համար՝ օրենքով նախատեսված այլ տեղեկություններ:

Ոչ առևտրային կազմակերպության կանոնադրության մեջ սահմանվում են նրա գործունեության առարկան և նպատակները:

Առևտրային կազմակերպության կանոնադրության մեջ կարող են նախատեսվել նրա գործունեության առարկան և նպատակները:

Կանոնադրության փոփոխությունները երրորդ անձանց համար իրավաբանական ուժ են ձեռք բերում դրանց պետական գրանցման պահից, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ նման գրանցում կատարող պետական մարմնին այդ փոփոխությունների մասին տեղեկացնելու պահից: Սակայն իրավաբանական անձինք և նրանց հիմնադիրները (մասնակիցները) նման փոփոխությունները հաշվի առած երրորդ անձանց հետ ունեցած հարաբերություններում իրավունք չունեն վկայակոչել այդ փոփոխությունների գրանցման բացակայությունը:

ՀՀ ՔՕ-ով նախատեսված՝ իրավաբանական անձանց առանձին տեսակների կանոնադրության մեջ պարունակվող այլ տեղեկությունների թվարկումը բերված է սույն նյութին կցվող աղյուսակ 1-ում:

2.3.3. Իրավաբանական անձի պետական գրանցումը

Իրավաբանական անձը, օրենքով սահմանված կարգով, ենթակա է պետական գրանցման: Պետական գրանցման համար տվյալները՝ ներառյալ առևտրային կազմակերպությունների ֆիրմային անվանումը, գրառվում են իրավաբանական անձանց պետական գրանցամատյանում, որը բաց է հանրնդիանուր ծանոթացման համար:

Իրավաբանական անձն ստեղծված է համարվում նրա պետական գրանցման պահից:

«Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենքը կարգավորում է իրավաբանական անձանց և անհատ ձեռնարկատերերի պետական գրանցման բնագավառում առաջացող հարաբերությունները, սահմանում է իրավաբանական անձանց պետական գրանցումն իրականացնող մարմնի իրավասությունները:

Բանկերի, վարկային կազմակերպությունների, ֆոնդային բորսաների պետական գրանցման առանձնահատկությունները սահմանվում են համապատասխան օրենքներով:

Հասարակական միավորումների և հիմնադրամների պետական գրանցման համար անհրաժեշտ փաստաթղթերի ցանկը և ժամկետները սահմանվում են համապատասխան օրենքով:

Իրավաբանական անձանց առանձնացված ստորաբաժանումները և հիմնարկները Հայաստանի Հանրապետությունում ենթակա են հաշվառման, որի կարգն ու պայմանները սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը:

Իրավաբանական անձն ստեղծված է համարվում նրա պետական գրանցման պահից, իսկ նրա գործունեությունը դադարած՝ գործունեության դադարման պետական գրանցման պահից: Իրավաբանական անձը կամ անհատ ձեռնարկատերը համարվում է գրանցված իրավաբանական անձանց պետական գրանցամատյանում վերոհիշյալ օրենքով սահմանված տեղեկությունների գրառումը կատարելու պահից: Իրավաբանական անձի կամ անհատ ձեռնարկատիրոջ պետական գրանցումը հավաստվում է իրավաբանական անձանց գրանցող մարմնի (այսուհետ՝ պետական ռեգիստր) տարածքային ստորաբաժանման կողմից տրված համապատասխան վկայականով:

Հասարակական միավորումների, հիմնադրամների, ինչպես նաև ոչ առևտրային կազմակերպությունների միությունների պետական գրանցումն իրականացնում է պետական ռեգիստրի կենտրոնական մարմինը: Նրանց գրանցումը նույնպես հավաստվում է համապատասխան վկայականով:

Պետական գրանցումն ընդգրկում է՝

ա) իրավաբանական անձի պետական գրանցումը, որը գրանցվող (ստեղծվող) իրավաբանական անձի մասին օրենքով սահմանված տեղեկությունների գրառումն է պետական գրանցամատյանում

բ) իրավաբանական անձի կանոնադրության փոփոխությունների պետական գրանցումը, որը իրավաբանական անձի կանոնադրության փոփոխությունների ու լրացումների, նոր խմբագրությամբ կանոնադրության (այսուհետ՝ փոփոխությունների) պետական գրանցումն է

գ) իրավաբանական անձի լուծարման (գործունեության դադարման) պետական գրանցումը, որը գրանցված իրավաբանական անձի գոյության դադարման մասին պետական գրանցամատյանում գրառում կատարելն է:

Պետական ռեգիստրի տարածքային ստորաբաժանման կողմից իրավաբանական անձանց պետական գրանցումը կատարվում է ըստ նրանց գտնվելու վայրի, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի: Իրավաբանական անձանց և անհատ ձեռնարկատերերի պետական գրանցումն իրականացնում է պետական ռեգիստրը, որը գործում է ՀՀ արդարադատության նախարարության համակարգում: Պետական ռեգիստրը կազմված է կենտրոնական մարմնից և տարածքային ստորաբաժանումներից:

Պետական ռեգիստրը գլխավորում է ՀՀ արդարադատության նախարարի տեղակալը՝ Հայաստանի Հանրապետության իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի ղեկավարը:

Պետական ռեգիստրի ղեկավարին նշանակում և ազատում է Հայաստանի Հանրապետության վարչապետը՝ ՀՀ արդարադատության նախարարի ներկայացմամբ:

Պետական գրանցման ժամկետները և մերժման հիմքերը

Անհրաժեշտ բոլոր փաստաթղթերը պետական ռեգիստր ներկայացնելուց և նույն օրը տարածքային ստորաբաժանման փաստաթղթերի ընդունման մատյանում գրառում կատարելուց հետո ոչ ուշ, քան հինգ օրվա ընթացքում, պետական ռեգիստրի տարածքային ստորաբաժանումը պետք է կատարի դրանց պետական գրանցումը:

Իրավաբանական անձի կազմավորման՝ օրենքով սահմանված կարգի խախտումը կամ նրա կանոնադրության անհամապատասխանությունն օրենքին հիմք է իրավաբանական անձի պետական գրանցումը մերժելու համար: Իրավաբանական անձանց վերակազմակերպման դեպքում կանոնադրությունների հետ փոխանցման ակտը կամ բաժանիչ հաշվեկշիռը չներկայացնելը, ինչպես նաև դրանցում (կանոնադրությունում, փոխանցման ակտում, բաժանիչ հաշվեկշռում) վերակազմակերպված իրավաբանական անձի պարտավորությունների իրավահաջորդության մասին դրույթների բացակայությունը հիմք է նոր առաջացած իրավաբանական անձանց պետական գրանցումը մերժելու համար: Իրավաբանական անձանց լուծարման համար ներկայացված փաստաթղթերի անհամապատասխանությունն օրենքի պահանջներին հիմք է պետական գրանցումը մերժելու համար:

Իրավաբանական անձի կազմավորման կարգի խախտում կամ անհամապատասխանություն հայտնաբերելու դեպքում փաստաթղթերն ընդունելու օրվանից իրավաբանական անձանց համար՝ երկօրյա, իսկ անհատ ձեռնարկատերերի համար՝ մեկօրյա ժամկետում, գրավոր մերժվում է՝ մերժման հիմքի (հիմքերի) պարտադիր նշումով:

Իրավաբանական անձի փոփոխությունների, վերակազմակերպման և իրավաբանական անձի գործունեության դադարման պետական գրանցման մերժման մասին պետական ռեգիստրի որոշումը պետք է լինի պատճառաբանված և հղում պարունակի օրենքի այն կոնկրետ նորմերին, որոնց պահանջները խախտվել են իրավաբանական անձն ստեղծելիս, նրա կանոնադրությունում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելիս, իրավաբանական անձի գործունեությունը դադարելիս, կամ որոնց հակասում է իրավաբանական անձի կանոնադրությունը:

Իրավաբանական անձի գրանցումն այն ստեղծելու աննպատակահարմարության շարժառիթով մերժել չի թույլատրվում:

Եթե բոլոր փաստաթղթերը ներկայացնելու մասին գրանցամատյանում գրառում կատարելուց հետո իրավաբանական անձի, նրա կանոնադրությունում կատարված փոփոխությունների կամ անհատ ձեռնարկատիրոջ պետական գրանցումը սահմանված ժամկետներում չի մերժվում, ապա գրանցումը համարվում է կատարված և ոչ ուշ, քան համապատասխան գրանցման համար նախատեսված ժամկետի լրանալուց հետո մեկ օրվա ընթացքում, դիմողին տրվում է համապատասխան վկայական (ներդիր):

Ուսումնական առաջադրանքներ՝

1. *Ներկայացնել փոփոխությունների պետական գրանցման կարգը և պահանջվող փաստաթղթերը:*
2. *Ներկայացնել իրավաբանական անձանց վերակազմակերպմամբ պայմանավորված պետական գրանցումները և պահանջվող փաստաթղթերը:*
3. *Ներկայացնել իրավաբանական անձի լուծարման պետական գրանցումը և պահանջվող փաստաթղթերը:*
4. *Ի՞նչ ստեղծելություններ են պարունակվում իրավաբանական անձի և անհատ ձեռնարկատիրոջ գրանցման վկայականներում:*

2.3.4. Իրավաբանական անձի մարմինները

Իրավաբանական անձը քաղաքացիական իրավունքներ է ձեռք բերում և քաղաքացիական պարտականություններ է ստանձնում իր *մարմինների*, այսինքն՝ դրա համար հատուկ լիազորված մարդկանց միջոցով, որոնք գործում են օրենքին, այլ իրավական ակտերին ու նրա կանոնադրությանը համապատասխան:

իրավաբանական անձի մարմինների ընտրության կամ նշանակման կարգը սահմանվում է օրենքով և նրա կանոնադրությամբ:

Օրինակ, բաժնետիրական ընկերության, սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության և կոոպերատիվի կառավարման բարձրագույն մարմինը բաժնետերերի (մասնակիցների, անդամների) ընդհանուր ժողովն է, բաժնետիրական ընկերության կանոնադրությամբ գործադիր մարմինը ձևավորելու, լիազորությունները վաղաժամկետ դադարեցնելու իրավունքը կարող է վերապահվել ընկերության խորհրդին: Օրենքով և իրավաբանական անձի կանոնադրությամբ սահմանվում են նաև նրա կառավարման մարմինների բացառիկ իրավասությունները: Գործադիր մարմինը կարող է լինել կոլեգիալ (վարչություն, տնօրինություն) և (կամ) միանձնյա (տնօրեն, գլխավոր տնօրեն, նախագահ):

Այսպիսով, այդ մարմինների անվանումները կարող են լինել տարբեր: Սակայն կառավարման կամ գործադիր մարմնի անվանումը կամ նշանակման (ընտրության) կարգը չի ազդում նրա իրավասության վրա:

Անձը, որն օրենքի կամ իրավաբանական անձի կանոնադրության ուժով հանդես է գալիս նրա անունից, պետք է գործի բարեխղճորեն և ողջամիտ՝ ի շահ իր կողմից ներկայացվող իրավաբանական անձի: Նա պարտավոր է իրավաբանական անձի հիմնադիրների (մասնակիցների) պահանջով հատուցել իր կողմից իրավաբանական անձին պատճառած վնասները, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով:

2.3.5. Իրավաբանական անձի տարածքային ստորաբաժանումները

Իրավաբանական անձը կարող է ունենալ իր տարածքային ստորաբաժանումները՝ ներկայացուցչությունները և մասնաճյուղերը: ՀՀ ՔՕ-ի 61 հոդվածով դրանց վերաբերյալ սահմանված են հետևյալ կանոնները՝

- *Ներկայացուցչություն* է համարվում իրավաբանական անձի գտնվելու վայրից դուրս տեղակայված նրա առանձնացված ստորաբաժանումը, որը ներկայացնում է իրավաբանական անձի շահերը և իրականացնում դրանց պաշտպանությունը:
- *Մասնաճյուղ* է համարվում իրավաբանական անձի գտնվելու վայրից դուրս տեղակայված նրա առանձնացված ստորաբաժանումը, որն իրականացնում է նրա բոլոր գործառնությունները կամ դրանց մի մասը՝ ներառյալ ներկայացուցչության գործառնությունները:
- Ներկայացուցչությունները և մասնաճյուղերն իրավաբանական անձինք չեն ու գործում են իրավաբանական անձի հաստատած կանոնադրությունների հիման վրա:
- Ներկայացուցչությունների և մասնաճյուղերի ղեկավարները նշանակվում են իրավաբանական անձի կողմից ու գործում են նրա լիազորագրի հիման վրա:
- Ընկերության կանոնադրությունը կարող է պարունակել տեղեկություններ առանձնացված ստորաբաժանումների մասին:

Օրենքով նախատեսված դեպքերում իրավաբանական անձն իր մասնակիցների, ինչպես նաև ներկայացուցչների միջոցով կարող է ձեռք բերել քաղաքացիական իրավունքներ և ստանձնել քաղաքացիական պարտականություններ:

2.3.6. Իրավաբանական անձանց տեսակները և նրանց առանձնահատկությունները

Իրավաբանական անձանց տեսակները և նրանց առանձնահատկությունները սահմանված են ՀՀ ՔՕ-ով և այլ օրենքներով:

Իրավաբանական անձանց տեսակները, համաձայն ՀՀ ՔՕ-ի, բերված են գծապատկեր 1-ում:

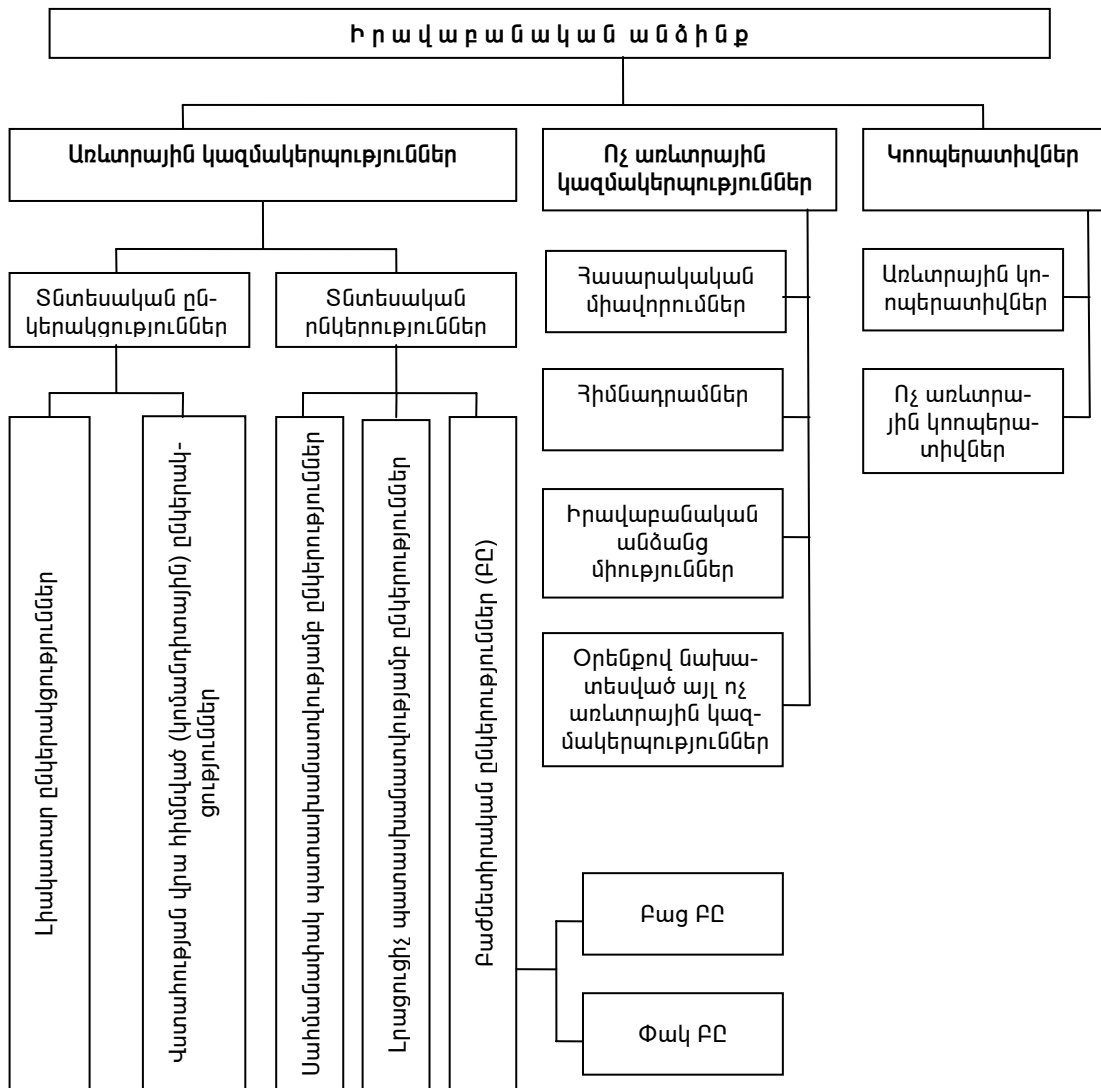
Իրավաբանական անձինք կարող են լինել իրենց գործունեությամբ շահույթ ստանալու նպատակ հետապնդող (*առևտրային*) կամ շահույթ ստանալու նպատակ չհետապնդող և ստացված շահույթը մասնակիցների միջև չբաշխող (*ոչ առևտրային*) կազմակերպություններ: Ընդ որում, ՀՀ ՔՕ-ն սահմանում է առևտրային կազմակերպությունների սպառիչ տեսակներն ու ցանկը: Սա չի վերաբերում ոչ առևտրային կազմակերպություններին, որոնց առանձին կազմակերպատիրավական տեսակներ կարող են սահմանվել նաև օրենքներով:

Առևտրային կազմակերպություն հանդիսացող իրավաբանական անձինք կարող են ստեղծվել *տնտեսական ընկերակցությունների* և *ընկերությունների*, ինչպես նաև կոոպերատիվների ձևով:

Տնտեսական ընկերակցությունները կարող են ստեղծվել լիակատար ընկերակցության կամ վստահության վրա հիմնված ընկերակցության (կոմանդիտային ընկերակցության) ձևով:

Տնտեսական ընկերությունները կարող են ստեղծվել սահմանափակ կամ լրացուցիչ պատասխանատվությամբ ընկերության կամ բաժնետիրական ընկերության (բաց կամ փակ) ձևով:

Առևտրային կազմակերպությունների իրավական առանձնահատկությունները, համաձայն ՀՀ ՔՕ, բերված են հավելված 1-ում և ստորև շարադրված տեքստում:

Նկար 1. Իրավաբանական անձանց տեսակները

Նշենք առևտրային կազմակերպությունների հիմնական առանձնահատկությունները:

Տնտեսական ընկերություններ և ընկերակցություններ են համարվում իրենց հիմնադիրների (մասնակիցների)՝ բաժնեմասերի բաժանված կանոնադրական (բաժնեհավաք) կապիտալ ունեցող առևտրային կազմակերպությունները: Հիմնադիրների (մասնակիցների) ավանդների հաշվին ստեղծված, ինչպես նաև տնտեսական ընկերակցության կամ ընկերության գործունեության ընթացքում արտադրված և ձեռքբերված գույքը նրան է պատկանում սեփականության իրավունքով:

ՀՀ ԲՕ-ով նախատեսված դեպքերում (օրինակ՝ ՍՊԸ և ԲԸ) տնտեսական ընկերություն կարող է ստեղծել մեկ անձը: Լիակատար ընկերակցությունների մասնակիցներ ու վստահության վրա հիմնված ընկերակցությունների լիակատար ընկերներ կարող են լինել միայն անհատ ձեռնարկատերերը և (կամ) առևտրային կազմակերպությունները:

Տնտեսական ընկերությունների մասնակիցներ ու վստահության վրա հիմնված ընկերակցության ավանդատուներ կարող են լինել քաղաքացիները և իրավաբանական անձինք:

Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն իրավունք չունեն հանդես գալ որպես տնտեսական ընկերակցությունների ու ընկերությունների մասնակիցներ:

Տնտեսական ընկերությունը համարվում է *դուստր*, եթե այլ (հիմնական) տնտեսական ընկերակցություն կամ ընկերություն, նրա կանոնադրական կապիտալում իր գերակշռող մասնակցության ուժով կամ նրանց միջև կնքված պայմանագրին համապատասխան՝ հնարավորություն ունի կանխորոշել նման ընկերության որոշումները: Դուստր ընկերությունը պատասխանատվություն չի կրում հիմնական ընկերակցության կամ ընկերության պարտքերի համար:

Տնտեսական ընկերությունը համարվում է *կախյալ*, եթե մյուս (գերակշռող, մասնակցող) ընկերակցությունը կամ ընկերությունն ունի սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության

կանոնադրական կապիտալի կամ բաժնետիրական ընկերության քվեարկող բաժնետոմսերի ավելի քան քսան տոկոսը:

Անձը կարող է լինել միայն մեկ լիակատար ընկերակցության կամ վստահության վրա հիմնված ընկերակցության մասնակից:

Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունը և բաժնետիրական ընկերությունը չեն կարող որպես միակ մասնակից ունենալ մեկ անձից կազմված այլ տնտեսական ընկերություն:

Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության և բաժնետիրական ընկերության կանոնադրական կապիտալի չափը չի կարող պակաս լինել սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների և բաժնետիրական ընկերությունների մասին օրենքներով սահմանված գումարից:

Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության կանոնադրական կապիտալի նվազեցումն թույլատրվում է նրա բոլոր պարտատերերին տեղեկացնելուց հետո: Վերջիններս իրավունք ունեն պահանջել վաղաժամկետ կատարելու կամ դադարեցնելու ընկերության համապատասխան պարտավորությունները և հատուցելու վնասները (ՀՀ ՔՕ, հոդվածներ 98 և 113):

Ոչ առևտրային կազմակերպություն համարվող իրավաբանական անձինք կարող են ստեղծվել հասարակական միավորումների, հիմնադրամների, իրավաբանական անձանց միությունների, ինչպես նաև օրենքով նախատեսված այլ ձևերով:

Այսպես, ոչ առևտրային կազմակերպությունը, կարող է ստեղծվել որպես հասարակական կազմակերպություն համաձայն «Հասարակական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի:

Ոչ առևտրային կազմակերպությունները կարող են ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնել միայն այն դեպքում, երբ նա ծառայում է այն նպատակների իրականացմանը, որոնց համար նրանք ստեղծվել են, և համապատասխանում է այդ նպատակներին: Ձեռնարկատիրական գործունեության իրականացման համար ոչ առևտրային կազմակերպություններն իրավունք ունեն ստեղծել տնտեսական ընկերություններ կամ լինել նրանց մասնակից:

Ոչ առևտրային կազմակերպությունների (հասարակական միավորումների, հիմնադրամների, իրավաբանական անձանց միությունների) հիմնադիրների իրավական առանձնահատկությունները, համաձայն ՀՀ ՔՕ-ի, բերված են հավելված 2-ում:

Հասարակական միավորումների, հիմնադրամների, իրավաբանական անձանց միությունների առանձնահատկություններն ու իրավական վիճակը սահմանվում են նաև այլ օրենքներով (առաջին հերթին՝ համապատասխան օրենքներով):

Կոոպերատիվ է համարվում քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց անդամության վրա հիմնված ու իր անդամների գույքային փայլաձևերի միավորման միջոցով մասնակիցների նյութական և այլ կարիքների բավարարման նպատակով ստեղծված կամավոր միավորումը:

Կոոպերատիվները՝ կախված իրենց գործունեության բնույթից, կարող են լինել շահույթ ստանալու նպատակ հետապնդող (առևտրային) կամ նման նպատակ չհետապնդող (ոչ առևտրային) կազմակերպություններ: Ընդհանուր ժողովում որոշումներ ընդունելիս կոոպերատիվի անդամն ունի մեկ ձայնի իրավունք:

2.3.7. Տարբերությունները անհատ ձեռնարկատիրոջից

Առևտրային կազմակերպություն-իրավաբանական անձանց՝ անհատ ձեռնարկատիրոջից հիմնական տարբերությունները հետևյալն են.

- Առևտրային կազմակերպությունն ունի որպես սեփականություն առանձնացված գույք:
- Առևտրային կազմակերպությունը պետք է ունենա ինքնուրույն հաշվեկշիռ, իսկ անհատ ձեռնարկատերն այդ իմաստով հաշվեկշիռ չունի:
- Առևտրային կազմակերպություն ստեղծելու համար, որպես կանոն, պահանջվում է կանոնադրական կապիտալ, իսկ անհատ ձեռնարկատերի գրանցման համար ոչ մի կանոնադրական կապիտալ չի պահանջվում:
- Առևտրային կազմակերպության գործունեության դադարեցման համար, նրա հիմնադիրների ցանկությամբ, պահանջվում է լուծարման ընթացակարգ կամ նրա իրավունքների և պարտականությունների անցում իրավահաջորդին՝ վերակազմակերպման դեպքում, իսկ որպես անհատ ձեռնարկատեր գործունեության դադարեցման համար բավական է տալ համապատասխան դիմում:

2.3.8. Անվանումը և գտնվելու վայրը

Իրավաբանական անձն ունի իր անվանումը, որը ցուցում է պարունակում նրա կազմակերպական-իրավական ձևի մասին: Ոչ առևտրային կազմակերպության անվանումը պետք է ցուցում պարունակի իրավաբանական անձի գործունեության բնույթի մասին:

Առևտրային կազմակերպություն համարվող իրավաբանական անձը պետք ունենա ֆիրմային անվանում: Իրավաբանական անձը, որի ֆիրմային անվանումը գրանցված է օրենքով սահմանված կարգով, ունի դրա օգտագործման բացառիկ իրավունք:

Այլ իրավաբանական անձի ֆիրմային անվանման ներքո իրավունքներ և պարտականություններ ձեռք բերել չի թույլատրվում:

Իրավաբանական անձանց ֆիրմային անվանումների գրանցման, իրավական պահպանության և օգտագործման հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են «Ֆիրմային անվանումների մասին» ՀՀ օրենքով: Առևտրային կազմակերպություն համարվող իրավաբանական անձի ֆիրմային անվանումը գրանցվում է ՀՀ արտոնագրային գերատեսչությունում:

իրավաբանական անձի գտնվելու վայրը նրա մշտական գործող մարմնի գտնվելու վայրն է:

2.3.9. Վերակազմակերպումը, լուծարումը

իրավաբանական անձի վերակազմակերպումը (միաձուլումը, միացումը, բաժանումը, առանձնացումը, վերակազմավորումը) կատարվում է նրա հիմնադիրների (մասնակիցների) կամ կանոնադրությամբ դրա համար լիազորված իրավաբանական անձի մարմնի որոշման հիման վրա:

Օրենքով նախատեսված դեպքերում իրավաբանական անձի բաժանման կամ նրա կողմից մեկ կամ մի քանի իրավաբանական անձանց առանձնացման ձևով իրավաբանական անձի վերակազմակերպումն իրականացվում է դատարանի վճռով (ՀՀ ՔՕ-ի 63 հոդված):

Իրավաբանական անձը, բացառությամբ միացման ձևով վերակազմակերպման դեպքի, վերակազմակերպված է համարվում նոր ստեղծված իրավաբանական անձանց պետական գրանցման պահից:

Իրավաբանական անձն այլ իրավաբանական անձի հետ միացման ձևով վերակազմակերպվելիս նրանք համարվում են վերակազմակերպված՝ միացած իրավաբանական անձի գործունեությունը դադարելու վերաբերյալ պետական գրանցման պահից:

Մեկ տեսակի իրավաբանական անձը մեկ այլ տեսակի իրավաբանական անձի վերակազմավորվելու դեպքում (կազմակերպա - իրավական ձևի փոփոխում) նոր առաջացած իրավաբանական անձին են անցնում վերակազմավորված իրավաբանական անձի իրավունքները և պարտականությունները (մանրամասն տես ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 64, 65 հոդվածները):

Իրավաբանական անձի վերակազմակերպման մասին որոշում ընդունած իրավաբանական անձի հիմնադիրները (մասնակիցները) կամ կանոնադրությամբ դրա համար լիազորված իրավաբանական անձի մարմինը պարտավոր են այդ մասին գրավոր տեղեկացնել վերակազմակերպվող իրավաբանական անձի պարտատերերին:

Վերակազմակերպվող իրավաբանական անձի պարտատերն իրավունք ունի պահանջել դադարեցնելու վերակազմակերպումը կամ վաղաժամկետ կատարելու պարտավորությունը, որով պարտապանը վերակազմակերպվող իրավաբանական անձն է, և հատուցելու վնասները:

Իրավաբանական անձի լուծարմամբ նրա գործունեությունը դադարում է՝ առանց իրավունքները և պարտականությունները իրավահաջորդության կարգով այլ անձանց անցնելու:

Իրավաբանական անձը կարող է լուծարվել՝

- նրա հիմնադիրների (մասնակիցների) կամ կանոնադրությամբ դրա համար լիազորված իրավաբանական անձի մարմնի որոշմամբ՝ ներառյալ այն ժամկետը լրանալու կապակցությամբ, որով ստեղծվել է իրավաբանական անձը, կամ այն նպատակին հասնելու կապակցությամբ, որի համար նա ստեղծվել է
- դատարանի կողմից իրավաբանական անձի գրանցումն անվավեր ճանաչելու դեպքում՝ կապված այն ստեղծելու ժամանակ թույլ տրված օրենքի խախտումների հետ
- դատարանի վճռով՝ առանց թույլտվության (լիցենզիայի) կամ օրենքով արգելված գործունեություն իրականացնելու, օրենքի կամ այլ իրավական ակտերի բազմակի կամ կոպիտ խախտումների դեպքում:

Իրավաբանական անձի լուծարման մասին որոշում ընդունած իրավաբանական անձի հիմնադիրները (մասնակիցները) կամ կանոնադրությամբ դրա համար լիազորված իրավաբանական անձի մարմինը պարտավոր են այդ մասին անհապաղ տեղեկացնել պետական գրանցում իրականացնող մարմնին, նշանակել *լուծարման հանձնաժողով* (լուծարող) և սահմանել լուծարման կարգն ու ժամկետները:

Նշանակման պահից լուծարման հանձնաժողովին են անցնում իրավաբանական անձի գործերի կառավարման լիազորությունները: Լուծարվող իրավաբանական անձի անունից դատարանում հանդես է գալիս լուծարման հանձնաժողովը:

Լուծարման հանձնաժողովն իրավաբանական անձի պետական գրանցման մասին տվյալները հրապարակող մամուլում հայտարարություն է զետեղում նրա լուծարման պարտատերերի պահանջների ներկայացման կարգի ու ժամկետի մասին: Այդ ժամկետը չի կարող պակաս լինել երկու ամսից՝ սկսած լուծարման մասին հրապարակման պահից:

Լուծարման հանձնաժողովը միջոցներ է ձեռնարկում պարտատերերին հայտնաբերելու և դեբիտորական պարտքն ստանալու ուղղությամբ, ինչպես նաև պարտատերերին տեղեկացնում է իրավաբանական անձի լուծարման մասին:

Պարտատերերի կողմից պահանջների ներկայացման ժամկետի ավարտից հետո լուծարման հանձնաժողովը կազմում է լուծարման միջանկյալ հաշվեկշիռ, որը տեղեկություններ է պարունակում լուծարվող իրավաբանական անձի գույքի կազմի, պարտատերերի ներկայացրած պահանջների ցանկի, ինչպես նաև պահանջների քննարկման արդյունքների մասին:

Եթե լուծարվող իրավաբանական անձի ունեցած դրամական միջոցներն անբավարար են պարտատերերի պահանջները բավարարելու համար, լուծարման հանձնաժողովը հրապարակային սակարկություններով վաճառում է իրավաբանական անձի գույքը՝ հրապարակային սակարկությունների մասին օրենքով սահմանված կարգով:

Իրավաբանական անձի լուծարման դեպքում նրա պարտատերերի պահանջները բավարարվում են սույն նյութի 2.3.10 ենթակետում բերված հերթականությամբ:

իրավաբանական անձը լուծարվում է նաև սնանկության հետևանքով: Եթե լուծարվող իրավաբանական անձի գույքի արժեքն անբավարար է պարտատերերի պահանջները բավարարելու համար, ապա այն կարող է լուծարվել միայն սնանկության հետևանքով:

Իրավաբանական անձը համարվում է լուծարված, իսկ նրա գոյությունը դադարած, պետական գրանցման պահից:

2.3.10. Պատասխանատվությունը, պարտատերերի պահանջների բավարարումը, սնանկությունը

Իրավաբանական անձն իր պարտավորությունների համար պատասխանատու է իրեն պատկանող ամբողջ գույքով:

Իրավաբանական անձի հիմնադիրը (մասնակիցը) պատասխանատու չէ իրավաբանական անձի, իսկ իրավաբանական անձը՝ իր հիմնադրի (մասնակցի) պարտավորությունների համար, բացառությամբ ՀՀ ՔՕ-ով կամ իրավաբանական անձի կանոնադրությամբ նախատեսված դեպքերի:

Իրավաբանական անձի լուծարման դեպքում նրա պարտատերերի պահանջները բավարարվում են հետևյալ հերթականությամբ (ՀՀ ՔՕ-ի 70 հոդված)

առաջին բավարարվում են լուծարվող իրավաբանական անձի գույքի գրավով ապահովված պարտավորություններով պարտատերերի պահանջները

երկրորդ՝ բավարարվում են այն քաղաքացիների պահանջները, որոնց առջև լուծարվող իրավաբանական անձը պատասխանատվություն է կրում նրանց կյանքին կամ առողջությանը վնաս պատճառելու համար՝ համապատասխան պարբերական վճարումների կապիտալացման միջոցով

երրորդ՝ վճարվում է աշխատանքային պայմանագրով աշխատող անձանց արձակման նպաստների, աշխատավարձի և հեղինակային պայմանագրերով վարձատրությունը

չորրորդ՝ մարվում է բյուջե կատարվող պարտադիր վճարների պարտքը

հինգերորդ՝ հաշվարկներ են կատարվում մնացած պարտատերերի հետ:

Յուրաքանչյուր պահանջ բավարարվում է նախորդ պահանջները լրիվ բավարարվելուց հետո:

Իրավաբանական անձը դատարանի վճռով կարող է սնանկ ճանաչվել, եթե նա ի վիճակի չէ բավարարել պարտատերերի պահանջները: Իրավաբանական անձին դատարանով սնանկ ճանաչելու հիմքերը և կարգը սահմանվում են օրենքով:

2.4. Հայաստանի Հանրապետությունը և համայնքները

Հայաստանի Հանրապետությունը և համայնքները քաղաքացիական օրենսդրությամբ ու այլ իրավական ակտերով կարգավորվող հարաբերություններում հանդես են գալիս այդ հարաբերությունների մյուս մասնակիցների՝ քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց հետ հավասար հիմունքներով:

Պետական մարմինները Հայաստանի Հանրապետության անունից իրենց գործողություններով կարող են գույքային և անձնական ոչ գույքային իրավունքներ ու պարտականություններ ձեռք բերել ու իրականացնել, ինչպես նաև դատարանում հանդես գալ իրենց իրավասության շրջանակներում:

Հայաստանի Հանրապետությունը կամ համայնքն իր պարտավորությունների համար պատասխանատու է սեփականության իրավունքով իրեն պատկանող գույքով:

Պետության կամ համայնքի սեփականության ներքո գտնվող հողի և այլ բնական պաշարների վրա բռնագանձում տարածել թույլատրվում է օրենքով նախատեսված դեպքերում:

Քաղաքացիական օրենսդրությամբ և այլ իրավական ակտերով կարգավորվող օտարերկրյա իրավաբանական անձանց, քաղաքացիների և պետությունների մասնակցությամբ հարաբերություններում Հայաստանի Հանրապետության պատասխանատվության առանձնահատկությունները սահմանվում են օրենքով:

Ինքնաստուգման հարցեր

1. Ի՞նչ է իրենից ներկայացնում քաղաքացիական իրավունակությունը:
2. Ի՞նչ է իրենից ներկայացնում քաղաքացու գործունակությունը:
3. Ինչպե՞ս կարելի է բնութագրել քաղաքացու գույքային պատասխանատվությունը:
4. Ե՞րբ և ինչպե՞ս է քաղաքացին ճանաչվում սնանկ:
5. Որո՞նք են քաղաքացու ձեռնարկատիրական գործունեության վերաբերյալ սահմանված կանոնները:
6. Ի՞նչ է իրենից ներկայացնում իրավաբանական անձը, որո՞նք են դրա տեսակները:
7. Ինչպե՞ս կարելի է բնութագրել իրավաբանական անձի հիմնադիր փաստաթուղթը:
8. Ինչպե՞ս կարելի է ներկայացնել առևտրային կազմակերպությունների իրավական վիճակի համեմատական բնութագիրը:
9. Ինչպե՞ս կարելի է ներկայացնել ոչ առևտրային կազմակերպությունների իրավական վիճակի համեմատական բնութագիրը:
10. Ինչպե՞ս է իրականացվում իրավաբանական անձի պետական գրանցումը:
11. Ինչպե՞ս կարելի է բնութագրել իրավաբանական անձի տարածքային ստորաբաժանումները:

12. Որո՞նք են առևտրային կազմակերպությունների հիմնական տարբերությունները անհատ ձեռնարկատիրոջից:
13. Ինչպե՞ս կարելի է բնութագրել իրավաբանական անձի վերակազմակերպումը և լուծարումը:
14. Ինչպե՞ս կարելի է բնութագրել իրավաբանական անձի պատասխանատվությունը, պարտատերերի պահանջների բավարարումը, սնանկությունը:
15. Ինչպե՞ս կարելի է բնութագրել Հայաստանի Հանրապետության և համայնքների մասնակցությունը քաղաքացիական իրավահարաբերություններում:

ԹԵՄԱ 3. ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՕԲՅԵԿՏՆԵՐԸ

Թեմայի նպատակն է՝ ներկայացնել և բնութագրել քաղաքացիական իրավունքների ու գույքի օբյեկտները, դրանց տեսակները, գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցումը, արժեթղթերի տեսակները և ոչ նյութական բարիքները:

Ունակությունների և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ունկնդիրները պետք է կարողանան

- թվարկել և բացատրել քաղաքացիական իրավունքների ու գույքի օբյեկտների տեսակները
- ներկայացնել գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման ընթացակարգը
- բնութագրել արժեթղթերի տեսակները
- բնութագրել ոչ նյութական բարիքները:

3.1. Քաղաքացիական իրավունքների և գույքի օբյեկտների տեսակները

Քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտները

Քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտներն են՝

1. գույքը՝ ներառյալ դրամական միջոցները, արժեթղթերը և գույքային իրավունքները
2. աշխատանքները և ծառայությունները
3. տեղեկատվությունը
4. մտավոր գործունեության արդյունքները՝ ներառյալ դրանց նկատմամբ բացառիկ իրավունքները (մտավոր սեփականություն)
5. ոչ նյութական բարիքները:

Քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտների շրջանառունակությունը

Քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտները կարող են ազատորեն օտարվել կամ անցնել մեկ անձից մյուսին համապարփակ իրավահաջորդության կարգով (ժառանգում, իրավաբանական անձի վերակազմակերպում), կամ այլ եղանակով, եթե դրանք համված չեն շրջանառությունից, կամ դրանց շրջանառությունը սահմանափակված չէ:

Քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտների տեսակները, որոնց շրջանառության մեջ գտնվելը չի թույլատրվում (շրջանառությունից հանված օբյեկտներ), պետք է ուղղակի նշված լինեն օրենքում:

Քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտների տեսակները, որոնք կարող են պատկանել շրջանառության սուկ որոշակի մասնակիցների կամ կարող են շրջանառության մեջ դրվել հատուկ թույլտվությամբ (սահմանափակ շրջանառու օբյեկտներ), որոշվում են օրենքով սահմանված կարգով:

Անշարժ և շարժական գույք

Անշարժ գույք են համարվում հողամասերը, ընդերքի մասերը, մեկուսի ջրային օբյեկտները, անտառները, բազմամյա տնկիները, շենքերը, շինությունները և հողին ամրակայված այլ գույքը, այսինքն՝ այն օբյեկտները, որոնք անհնար է հողից անջատել՝ առանց այդ գույքի նշանակությանն անհամաչափ վնաս պատճառելու:

Շարժական գույք է համարվում անշարժ չհամարվող գույքը:

Բաժանելի և անբաժանելի գույք

Անբաժանելի է համարվում այն գույքը, որը չի կարող բաժանվել առանց դրա նշանակության փոփոխման կամ ենթակա չէ բաժանման օրենքի ուժով: Անբաժանելի գույքի սեփականության իրավունքում բաժնի առանձնացման կարգը սահմանվում է ՀՀԲՕ-ի 197 հոդվածի կանոններով:

Բաղադրատարր գույք

Եթե տարասեռ գույքի տարրերը կազմում են ընդհանուր նշանակությամբ իրենց օգտագործումը ենթադրող միասնական ամբողջություն, ապա դրանք դիտվում են որպես մեկ գույք (*բաղադրատարր գույք*): Բաղադրատարր գույքի առնչությամբ կնքված գործարքի գործողությունը տարածվում է դրա բոլոր բաղադրիչ տարրերի վրա, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով:

Գլխավոր գույք և պատկանելիք

Այլ (գլխավոր) գույքի սպասարկման համար նախատեսված և դրա հետ ընդհանուր նշանակությամբ կապված գույքը (պատկանելիք) հետևում է գլխավոր գույքի ճակատագրին, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով:

Անհատապես որոշվող գույք և տեսակային հատկանիշներով որոշվող գույք

Անհատապես որոշվող գույք է համարվում այլ գույքից իրեն ներհատուկ հատկանիշներով առանձնանցված գույքը: Անհատապես որոշվող գույքն անփոխարինելի է:

Տեսակային հատկանիշներով որոշվող գույք է համարվում նույն տեսակի այլ գույքին

ներհատուկ հատկանիշներով օժտված և թվով, քաշով ու չափով որոշվող գույքը: Տեսակային հատկանիշներով որոշվող գույքը փոխարինելի է:

3.2. Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցումը

Անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը և այլ գույքային իրավունքները, այդ իրավունքների սահմանափակումները, դրանց ծագումը, փոխանցումն ու դադարումը ենթակա են պետական գրանցման:

Գրանցման ենթակա են՝ անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը, օգտագործման իրավունքը, հիփոթեքը, սերվիտուտները, ինչպես նաև ՀՀԹՕ-ով և այլ օրենքներով նախատեսված դեպքերում՝ այլ իրավունքները:

Շարժական գույքի նկատմամբ իրավունքները ենթակա են պետական գրանցման միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում: Այս հարցը դեռևս օրենսդրական կարգավորում չի ստացել:

Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման կարգը և դրանց գրանցումը մերժելու հիմքերը սահմանվում են գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին օրենքով:

Այդ օրենքը կարգավորում է գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցումը և պետական գրանցում իրականացնող համակարգի գործունեությունը:

Համաձայն այդ օրենքի՝

Պետական գրանցումն իրականացնում է անշարժ գույքի *պետական միասնական կադաստրի համակարգը*, որը կազմված է ՀՀ կառավարության կողմից լիազորված պետական կառավարման հանրապետական մարմնից և նրա տարածքային ստորաբաժանումներից:

Անշարժ գույքի պետական միասնական կադաստր վարող լիազորված մարմինը պետական կառավարման հանրապետական մարմին է (այսուհետ՝ անշարժ գույքի պետական ռեգիստր), որը մշակում և իրականացնում է ՀՀ տարածքում անշարժ գույքի շուկայի բնագավառում ընդհանուր քաղաքականությունը, գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցումը՝ գույքի նկատմամբ իրավունքների, սահմանափակումների ճանաչման ու երաշխավորման նպատակով, ինչպես նաև գույքի վերաբերյալ տեղեկատվական համակարգի ստեղծումը, տեղեկատվության տրամադրումը և համակարգի գործունեության կառավարումն ու վերահսկումը:

Պետական գրանցումը

Գույքի հետ կատարվող գործարքներից ծագող իրավունքները՝ սեփականության իրավունքը, օգտագործման իրավունքը, գրավը, հիփոթեքը, սերվիտուտները, այլ սահմանափակումները, շարժական գույքի նկատմամբ իրավունքները, ինչպես նաև, օրենքով նախատեսված դեպքերում, այլ իրավունքները ենթակա են պետական գրանցման գործարքների կնքման օրվանից սկսած *30-օրյա ժամկետում* անշարժ գույքի պետական ռեգիստրի տարածքային ստորաբաժանումներում՝ ըստ անշարժ *գույքի գտնվելու վայրի*:

Գործարքներից ծագող իրավունքների պետական գրանցման պահանջը չպահպանելը հանգեցնում է դրա անվավերության: Նման գործարքը համարվում է առոչինչ:

Գույքի նկատմամբ գրանցված իրավունքների, այդ թվում՝ գրավի, հիփոթեքի պետական գրանցումն իրականացվում է ըստ պետական ռեգիստրի տարածքային ստորաբաժանումում մուտքագրված դիմումների հերթականության, որը որոշվում է հաշվառման մատյանում նշված ամիսամսաթվով և ժամով:

Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման վերաբերյալ ավելի վաղ ներկայացված դիմումներն ունեն առաջնություն՝ ավելի ուշ ներկայացված դիմումների համեմատ:

Գրանցված իրավունքները, այդ թվում՝ գրավը և հիփոթեքը, սահմանված ժամկետում ներկայացված, սակայն դեռևս չգրանցված իրավունքների նկատմամբ ունեն գերակայություն:

Գույքի նկատմամբ որևէ առանձին իրավունք չի գրանցվում, եթե գրանցված չէ տվյալ գույքի նկատմամբ սեփականության կամ օգտագործման իրավունքը:

Պետական գրանցման իրականացումը

Գույքի նկատմամբ իրավունքներ ունեցող սուբյեկտները, պետական գրանցման նպատակով, անշարժ գույքի պետական ռեգիստրի տեղական ստորաբաժանումներին դիմումի հետ միասին ներկայացնում են օրենքի 21 հոդվածով նախատեսված փաստաթղթերը:

Անշարժ գույքի պետական ռեգիստրի տեղական ստորաբաժանումներն ստուգում են ներկայացված փաստաթղթերի համապատասխանությունը Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությանը:

Անհամապատասխանության դեպքում, ներկայացված փաստաթղթերի ընդունման օրվանից սկսած *հնգօրյա ժամկետում*, դրանք վերադարձվում են դիմողին՝ անհամապատասխանության մասին պարտադիր նշումներով:

Սեփականատիրոջ կամ օգտագործողի կողմից փաստաթղթերը, համապատասխան ուղղումներով և լրացումներով, վերաներկայացվում են դրանց վերադարձման օրվանից սկսած *15-օրյա ժամկետում*: Փաստաթղթերի ստուգումից հետո կազմվում է անշարժ գույքի միավորի վերաբերյալ կադաստրային գործ և գրանցվում է գրանցման մատյանում՝ կատարելով համապատասխան փոփոխություններ կադաստրային քարտեզներում:

Գույքի նկատմամբ իրավունքները համարվում են գրանցված՝ գրանցման մատյանում գրանցելու պահից:

Գույքի նկատմամբ իրավունքների գրանցման վերաբերյալ տեղեկությունները 24 ժամվա ընթացքում փոխանցվում են անշարժ գույքի պետական ռեգիստրի տեղեկատվական կենտրոն:

Պետական գրանցումը կատարվում է փաստաթղթերն անշարժ գույքի պետական ռեգիստրի տեղական ստորաբաժանումներ ներկայացնելու օրվանից սկսած *15 օրվա* ընթացքում:

Օրենքով նախատեսված դեպքերում շարժական գույքի նկատմամբ իրավունքները ենթակա են պետական գրանցման: Շարժական գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման կարգը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը:

Անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցումից անմիջապես հետո տրվում է անշարժ գույքի սեփականության (օգտագործման) իրավունքի գրանցման վկայական:

Գրավի, հիփոթեքի իրավունքի պետական գրանցումը

Գրավի, հիփոթեքի իրավունքի պետական գրանցումը կատարվում է գրավի, հիփոթեքի առարկա հանդիսացող գույքի գտնվելու վայրում՝ անշարժ գույքի պետական ռեգիստրի տարածքային ստորաբաժանման կողմից:

Գրավով, հիփոթեքով պարտավորության ծավալի, ժամկետի, ինչպես նաև գրավ, հիփոթեք դրված անշարժ գույքի սեփականատիրոջ փոփոխման դեպքում, գրավառուի համաձայնությամբ գրանցման մատյանում կատարվում է գրավի, հիփոթեքի իրավունքի գրանցման փոփոխություն:

Գրավի, հիփոթեքի իրավունքի պետական գրանցումից անմիջապես հետո գրավառուին տրվում է գրավի, հիփոթեքի իրավունքի գրանցման վկայական:

Գրավի, հիփոթեքի իրավունքի գրանցումից հետո գույքի նկատմամբ սահմանված կարգով կիրառվում է սահմանափակում (արգելադրում): Արգելադրման կիրառման կարգը սահմանում է անշարժ գույքի պետական ռեգիստրը: Գրավի, հիփոթեքի գրանցման ընթացքում դրան հակասող փաստաթուղթ, առանց գրավառուի համաձայնության, չպետք է գրանցվի:

Իրավաբանական անձանց՝ մի քանի վայրերում գտնվող գույքի (մասնաճյուղերի) գրավի, հիփոթեքի իրավունքի պետական գրանցումը կատարվում է սույն օրենքով սահմանված կարգով՝ գույքի գտնվելու վայրի տարածքային ստորաբաժանման կողմից:

Գրավի, հիփոթեքի իրավունքի գրանցումը և գրավի, հիփոթեքի իրավունքի գրանցման վկայականը չեղյալ է հայտարարվում՝

- ա) գրավի, հիփոթեքի վկայականի տիրոջ դիմումով
- բ) գրավատուի և գրավառուի համատեղ դիմումով
- գ) գրավը, հիփոթեքը դադարեցնելու մասին դատարանի որոշումով, վճռով, դատավճռով:

Գրավի, հիփոթեքի իրավունքի գրանցումը և գրանցման վկայականը չեղյալ հայտարարելուց հետո արգելադրումը հանվում է:

3.3. Արժեթղթեր: Արժեթղթերի տեսակները

3.3.1. Արժեթղթեր

Արժեթղթի հասկացությունը

Արժեթուղթը, սահմանված ձևի և պարտադիր վավերապայմանների պահպանմամբ, գույքային իրավունքները հավաստող փաստաթուղթ է, որի իրականացումը կամ փոխանցումը հնարավոր է միայն այն ներկայացնելիս: Անհրաժեշտ է նշել, որ արժեթղթի այլ սահմանում է տրված «Արժեթղթերի շուկային կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքով: Այդ սահմանումը գործում է նշված օրենքի իմաստով:

Արժեթղթի փոխանցմամբ փոխանցվում են դրանով հավաստվող բոլոր իրավունքները:

Օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով՝ արժեթղթով հավաստված իրավունքների իրականացման և փոխանցման համար բավարար են հատուկ գրանցամատյանում (սովորական կամ համակարգչային) դրանց ամրագրման մասին ապացույցները:

Արժեթղթին առաջադրվող պահանջները

Արժեթղթերով հավաստվող իրավունքների տեսակները, արժեթղթերի պարտադիր վավերապայմանները, արժեթղթի ձևին առաջադրվող և այլ անհրաժեշտ պահանջները որոշվում են արժեթղթերի մասին օրենքներով կամ դրանցով սահմանված կարգով:

Արժեթղթի պարտադիր վավերապայմանների բացակայությունը կամ դրա անհամապատասխանությունը արժեթղթի համար սահմանված ձևին այն դարձնում է առոչինչ:

Արժեթղթով հավաստված իրավունքների սուբյեկտները

- 1. արժեթուղթը ներկայացնողին (ըստ ներկայացնողի արժեթուղթ)
- 2. արժեթղթում նշված անձին (անվանական արժեթուղթ)
- 3. արժեթղթում նշված անձին, ով կարող է ինքն իրականացնել այդ իրավունքները կամ իր կարգադրությամբ (հրամանով) նշանակել այլ իրավագոր անձի (օրդերային արժեթուղթ):

Օրենքով կարող է բացառվել որոշակի տեսակի (ըստ ներկայացնողի, անվանական կամ օրդերային) արժեթղթերի թողարկման հնարավորությունը:

Իրավունքներն արժեթղթով փոխանցելը

Ըստ ներկայացնողի արժեթղթով հավաստված իրավունքներն այլ անձի փոխանցելու համար բավական է արժեթուղթը հանձնել այդ անձին:

Անվանական արժեթղթով հավաստված իրավունքները փոխանցվում են պահանջների զիջման (ցեսիայի) համար սահմանված կարգով: Արժեթղթով իրավունք փոխանցող անձը, ՀՀԹՕ-ի 405 հոդվածին համապատասխան, պատասխանատվություն է կրում համապատասխան պահանջի անվավերության համար, սակայն պատասխանատու չէ այն չկատարելու համար:

Օրդերային արժեթղթով իրավունքները փոխանցվում են այդ արժեթղթի վրա փոխանցագիր (ինդոսամենտ) կատարելու միջոցով: Օրդերային արժեթղթով իրավունքներ փոխանցող անձը՝ փոխանցագրողը (ինդոսանտը), պատասխանատվություն է կրում ոչ միայն իրավունքի գոյության, այլև դրա իրականացման համար:

Արժեթղթի վրա կատարված փոխանցագիրն արժեթղթով հավաստված բոլոր իրավունքները փոխանցում է արժեթղթի նոր տիրոջը (ինդոսատին), ում կամ որի հրամանով փոխանցվում են

արժեթղթով իրավունքները: Փոխանցագիրը կարող է լինել ձևաթղթային (առանց նշելու այն անձին, ում պետք է տրամադրվի կատարումը) կամ օրդերային (այն անձի նշմամբ, ում կամ որի իրամանով պետք է իրականացվի կատարումը):

Փոխանցագիրը կարող է սահմանափակվել միայն արժեթղթով հավաստված իրավունքների իրականացման հանձնարարությամբ՝ առանց այդ իրավունքները ինդոսատին փոխանցելու (հանձնարարական փոխանցագիր): Այդ դեպքում ինդոսանտը հանդես է գալիս որպես ներկայացուցիչ:

Արժեթղթով հավաստված պարտավորությունների կատարումը

Արժեթուղթ տված անձը և այն փոխանցագրած բոլոր անձինք համապարտ պատասխանատվություն են կրում դրա օրինական տիրապետողի առջև: Արժեթղթով պարտավորված մեկ կամ մի քանի անձանց կողմից արժեթղթի օրինական տիրապետողի պահանջը բավարարելու դեպքում նա (նրանք) հետադարձ պահանջի (ռեգրեսի) իրավունք է ձեռք բերում արժեթղթով պարտավորված մնացած անձանց նկատմամբ:

Արժեթղթով հավաստված պարտավորությունների կատարումից պարտավորության հիմքի բացակայության կամ դրա անվավերության վկայակոչմամբ հրաժարվել չի թույլատրվում:

Արժեթուղթը տիրապետողը, հայտնաբերելով արժեթղթի խարդախում կամ կեղծում, իրավունք ունի արժեթուղթն իրեն հանձնած անձին պահանջ ներկայացնել՝ արժեթղթով հավաստված պարտավորության պատշաճ կատարման և վնասների հատուցման մասին:

Արժեթղթի վերականգնումը

Ըստ ներկայացնողի և օրդերային կորցրած արժեթղթով հավաստված իրավունքները վերականգնում է դատարանը՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով:

Ոչ փաստաթղթային արժեթղթեր

Օրենքով նախատեսված դեպքերում կամ օրենքով սահմանված կարգով հատուկ թույլտվություն (լիցենզիա) ստացած անձը կարող է անվանական կամ օրդերային արժեթղթով հավաստված իրավունքներն ամրագրել՝ ներառյալ ոչ փաստաթղթային (էլեկտրոնային հաշվիչ տեխնիկայի օգնությամբ և այլն) ձևով: Իրավունքներն ամրագրելու այդ ձևի նկատմամբ կիրառվում են արժեթղթերի համար սահմանված կանոնները, եթե այլ բան չի բխում նման ամրագրման առանձնահատկություններից:

Ոչ փաստաթղթային ձևով իրավունք ամրագրած անձը պարտավոր է իրավունքի տիրոջ պահանջով նրան տալ ամրագրված իրավունքի մասին վկայող փաստաթուղթ:

Ամրագրելու միջոցով հավաստված իրավունքների և իրավատերերի պաշտոնական ամրագրման, գրառումների փաստաթղթային հաստատման ու ոչ փաստաթղթային արժեթղթերով կատարվող գործառնությունների կարգը որոշվում է օրենքով կամ օրենքով սահմանված կարգով:

Ոչ փաստաթղթային արժեթղթերով գործառնությունները կարող են կատարվել միայն իրավունքների գրառում կատարող անձին դիմելու միջոցով: Իրավունքների փոխանցումը, վերապահումը և սահմանափակումը պետք է պաշտոնապես ամրագրի այն անձը, ով պատասխանատվություն է կրում պաշտոնական գրառումները պահպանելու, դրանց գաղտնիությունն ապահովելու, այդ գրառումների մասին ճշգրիտ տվյալներ ներկայացնելու, կատարված գործառնությունների վերաբերյալ պաշտոնական գրառումներ կատարելու համար:

Ամհրաժեշտ է նշել, որ Հայաստանի Կենտրոնական Դեպոզիտարիայի կողմից վարվող հաշվետու թղարկողների բաժնետերերի ռեեստրը հիմնվում է հենց զրանցման վերոհիշյալ համակարգի վրա, այն է՝ արժեթղթերի ապանյութականացման միջոցով ոչ փաստաթղթային արժեթղթերի ռեեստրի վարում և պահպանում, զրանցումների իրականացում:

3.3.2. Արժեթղթերի տեսակները

Արժեթղթերի թվին են դասվում՝ պարտատոմսը, չեկը, հասարակ **մուրհակը**, փոխանցելի մուրհակը (վճարագիրը), բաժնետոմսը, կոնոսամենտը, **բանկային վկայագիրը** (բանկային գրքույկ, բանկային սերտիֆիկատ), երկակի պահեստային վկայագիրը, հասարակ պահեստային վկայագիրը և այլ փաստաթղթեր, որոնք արժեթղթերի մասին օրենքներով դասվում են արժեթղթերի թվին:

Պարտատոմսը և բաժնետոմսը ինվեստիցիոն (ներդրումային) արժեթղթեր են:

Չեկը, հասարակ մուրհակը և փոխանցելի մուրհակը (վճարագիրը) վճարային արժեթղթեր են:

Կոնոսամենտը, երկակի պահեստային վկայագիրը և հասարակ պահեստային վկայագիրը տիտղոսային արժեթղթեր են:

Պարտատոմս է համարվում այն արժեթուղթը, որը հավաստում է դրա տիրապետողի իրավունքը՝ դրանում նախատեսված ժամկետում պարտատոմս թողարկած անձից ստանալ պարտատոմսի անվանական արժեքը կամ գույքային այլ համարժեք: Պարտատոմսը դրա տիրապետողին իրավունք է տալիս նաև ստանալ պարտատոմսի անվանական արժեքից տոկոս կամ այլ գույքային իրավունքներ:

Պարտատոմսերը կարող են լինել ըստ ներկայացնողի կամ անվանական:

Չեկ է համարվում այն արժեթուղթը, որը պարունակում է չեկ տվողի՝ որևէ բանով չպայմանավորված գրավոր կարգադրությունը բանկին՝ չեկը տիրապետողին վճարել դրանում նշված գումարը:

Մուրհակ է համարվում այն արժեթուղթը, որը հավաստում է մուրհակ տվողի (հասարակ մուրհակ) կամ մուրհակուն՝ նշված այլ վճարողի (փոխանցելի մուրհակ՝ վճարագիր) որևէ բանով չպայմանավորված պարտավորությունը՝ մուրհակուն՝ նախատեսված ժամկետը լրանալիս որոշակի գումար վճարել մուրհակը տիրապետողին (մուրհակի տիրոջը):

Բաժնետոմս է համարվում այն արժեթուղթը, որը հավաստում է դրա տիրոջ (բաժնետիրոջ) բաժնետիրական ընկերության շահույթից շահութաբաժնի ձևով մաս ստանալու, բաժնետիրական ընկերության գործերի կառավարմանը մասնակցելու և նրա լուծարումից հետո մնացած գույքից մաս ստանալու իրավունքը:

Բաժնետոմսերը կարող են լինել՝ ըստ ներկայացնողի կամ անվանական, ազատ շրջանառու կամ սահմանափակ շրջանառու, հասարակ կամ արտոնյալ:

Կոնոսամենտ է համարվում ապրանքը տնօրինելու մասին փաստաթուղթը, որը հավաստում է դրա տիրապետողի իրավունքը՝ տնօրինելու կոնոսամենտուն՝ նշված բեռը և փոխադրելուց հետո ստանալու այն:

Կոնոսամենտը կարող է լինել՝ ըստ ներկայացնողի, օրդերային կամ անվանական:

Բանկային վկայագիր (բանկային գրքույկ, բանկային սերտիֆիկատ) է համարվում այն արժեթուղթը, որը հավաստում է ավանդի գումարը և ավանդատուի իրավունքը՝ սահմանված ժամկետի ավարտից հետո վկայագիր տված բանկուն՝ կամ այդ բանկի ցանկացած մասնաճյուղուն՝ ստանալ ավանդի գումարը և դրանից տոկոսներ:

Բանկային վկայագիրը կարող է լինել՝ ըստ ներկայացնողի կամ անվանական:

Երկակի պահեստային վկայագիր է համարվում օրդերային այն արժեթուղթը, որը հավաստում է ապրանքային պահեստի կողմից ապրանքն ի պահ ընդունելը:

Երկակի պահեստային վկայագիրը կազմված է երկու մասից՝ պահեստային վկայագրից և գրավային վկայագրից (վարանտից), որոնք առանձին-առանձին արժեթղթեր են:

Հասարակ պահեստային վկայագիր է համարվում ըստ ներկայացնողի այն արժեթուղթը, որը հավաստում է ապրանքային պահեստի կողմից ապրանքն ի պահ ընդունելը:

Ինչպես արդեն նշել ենք, արժեթղթի յուրահատուկ սահմանում է տրվում «Արժեթղթերի շուկայի կարգավորման մասին» ՀՀ օրենքում: Համաձայն նշված օրենքի Հոդված 4.1-ի, տվյալ օրենքի իմաստով արժեթուղթ է համարվում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքով և արժեթղթերի մասին այլ օրենքներով նախատեսված ցանկացած ինվեստիցիոն (ներդրումային), վճարային կամ տիտղոսային արժեթուղթը, ինչպես նաև շահույթի բաշխման համաձայնությունը, նման համաձայնությանը մասնակցությունը կամ մասնակցություն վկայող փաստաթուղթը, օպցիոնը, ֆյուչերսը կամ ածանցյալ այլ արժեթուղթը, արժեթղթի ձեռքբերման նախապատվության իրավունքը, դեպոզիտային հավաստագիրը կամ ստացականը՝ անկախ դրանց ձևից (փաստաթղթային կամ ոչ փաստաթղթային), ինչպես նաև ցանկացած ներդրումային համաձայնությունը, որը ներառում է վերը նշված արժեթղթերի հատկանիշներն ամբողջությամբ կամ դրանց մի մասը, կապիտալի (միջոցների) ներգրավման նպատակով օգտագործվող ցանկացած այլ փաստաթուղթ՝ անկախ դրա ձևից (փաստաթղթային կամ ոչ փաստաթղթային), ինչպես նաև արժեթղթի նկատմամբ իրավունքը կամ նման իրավունքի կամ դրանում բաժնի կամ մասնակցության վկայականը, հավաստագիրը, ստացականը կամ նման այլ փաստաթուղթ՝ անկախ դրանց ձևից (փաստաթղթային կամ ոչ փաստաթղթային), եթե դրանցով նախատեսված իրավունքների իրականացումը կամ փոխանցումը հնարավոր է միայն դրանք ներկայացնելիս կամ հատուկ գրանցամատյանում (սովորական կամ համակարգչային) դրանց ամրագրման դեպքում: Արժեթուղթ է նաև այն փաստաթուղթը, անկախ դրա ձևից, որն այդպիսին է համարվում գործարար շրջանառության սովորույթների համաձայն:

Նման ընդարձակ սահմանումը հիմնականում նպատակաուղղված է հրապարակայնորեն վաճառվող արժեթղթերում ներդրողների պաշտպանությանն ու ապահովմանը:

3.4. Ոչ նյութական բարիքներ

Անձի կյանքը և առողջությունը, արժանապատվությունը, անձնական անձեռնմխելիությունը, պատիվն ու բարի անունը, գործարար համբավը, մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիությունը, անձնական ու ընտանեկան կյանքի գաղտնիությունը, ազատ տեղաշարժվելու, բնակվելու և գտնվելու վայր ընտրելու իրավունքը, անվան իրավունքը, հեղինակության իրավունքն ու քաղաքացուն ի ծնե կամ օրենքի ուժով պատկանող այլ անձնական ոչ գույքային իրավունքները և ոչ նյութական բարիքներն անօտարելի են ու անփոխանցելի: Օրենքով նախատեսված դեպքերում ու կարգով անձնական ոչ գույքային իրավունքները և այլ ոչ նյութական բարիքները, որոնք պատկանել են մահացածին, կարող են իրականացվել ու պաշտպանվել այլ անձանց՝ ներառյալ իրավատիրոջ ժառանգների կողմից:

Ոչ նյութական բարիքները, սույն օրենսգրքին և այլ օրենքներին համապատասխան, պաշտպանվում են դրանցով նախատեսված դեպքերում ու կարգով, ինչպես նաև այն դեպքերում ու այն սահմաններում, որոնցում քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության եղանակների օգտագործումը բխում է խախտված ոչ նյութական իրավունքի էությունից և այդ խախտումների հետևանքների բնույթից:

Ինքնաստուգման հարցեր

1. Որո՞նք են քաղաքացիական իրավունքների ու գույքի օբյեկտների տեսակները, ինչպե՞ս կարելի է դրանք բնութագրել:
2. Ինչպե՞ս կարելի է ներկայացնել գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման ընթացակարգը:
3. Որո՞նք են արժեթղթերի տեսակները և ինչպե՞ս կարելի է դրանք բնութագրել:
4. Ինչպե՞ս կարելի է բնութագրել ոչ նյութական բարիքները:

ԹԵՄԱ 4. ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ԵՎ ԱՅԼ ԳՈՒՅՔԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐ

Թեմայի նպատակն է՝ ներկայացնել սեփականության իրավունքի վերաբերյալ ընդհանուր դրույթները, սեփականության իրավունք ձեռք բերելու և իրականացնելու հիմքերը, ընդհանուր սեփականության իրավունքի, հողի, բնակելի տարածության նկատմամբ սեփականության և այլ գույքային իրավունքների, գրավի իրավունքի վերաբերյալ սահմանված կանոնները, բացատրել սեփականության և այլ գույքային իրավունքների պաշտպանությունը և դրանց դադարելը:

Ունակությունների և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ունկնդիրները պետք է կարողանան՝

- ներկայացնել սեփականության իրավունքի վերաբերյալ ընդհանուր դրույթները
- թվարկել սեփականության իրավունք ձեռք բերելու հիմքերը
- բացատրել ընդհանուր սեփականության իրավունքը և դրա տեսակները
- բացատրել հողի նկատմամբ սեփականության և այլ գույքային իրավունքներ
- բացատրել բնակելի տարածության սեփականության և այլ գույքային իրավունքներ
- բացատրել գրավի իրավունքը
- բացատրել սեփականության և այլ գույքային իրավունքների պաշտպանությունը
- բացատրել սեփականության և այլ գույքային իրավունքները դադարելու հիմքերը:

4. 1. Ընդհանուր դրույթներ սեփականության իրավունքի վերաբերյալ

4.1.1. Սեփականության իրավունքի հասկացությունը և բովանդակությունը

Սեփականության իրավունքը սուբյեկտի՝ օրենքով և այլ իրավական ակտերով ճանաչված ու պահպանվող իրավունքն է, որը ներառում է իրեն պատկանող գույքն իր հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու և տնօրինելու տարրերի (իրավունքների) ամբողջությունը: Սեփականության իրավունքի վերոհիշյալ տարրերի սահմանումը տրված է ՀՀԹԾ-ի Հոդված 163.1-ում:

Տիրապետման իրավունքը գույքը փաստացի տիրապետելու իրավաբանորեն ապահովված հնարավորությունն է:

Օգտագործման իրավունքը գույքից դրա օգտակար բնական հատկությունները քաղելու, ինչպես նաև դրանից օգուտ ստանալու իրավաբանորեն ապահովված հնարավորությունն է: Օգուտը կարող է լինել եկամտի, պտուղների, աճի, ծնածի և այլ ձևերով:

Տնօրինման իրավունքը գույքի ճակատագիրը որոշելու իրավաբանորեն ապահովված հնարավորությունն է:

Սեփականատերն իրավունք ունի իրեն պատկանող գույքի նկատմամբ, իր հայեցողությամբ, կատարել օրենքին չհակասող և այլ անձանց իրավունքներն ու օրենքով պահպանվող շահերը չխախտող ցանկացած գործողություն, այդ թվում՝ իր գույքը որպես սեփականություն օտարել այլ անձանց, նրանց փոխանցել այդ գույքի օգտագործման, տիրապետման և տնօրինման իրավունքները, գույքը գրավ դնել կամ տնօրինել այլ եղանակով:

Սեփականատերը կարող է իր գույքը հանձնել այլ անձի հավատարմագրային կառավարման, ինչը չի հանգեցնում սեփականության իրավունքի փոխանցման: Հավատարմագրային կառավարիչը պարտավոր է գույքը կառավարել ի շահ սեփականատիրոջ կամ նրա կողմից նշված երրորդ անձի:

4.1.2. Գույքի պահպանման հոգսը, գույքի պատահական կորստի կամ պատահական վնասվածքի ռիսկը

Սեփականատերը կրում է իրեն պատկանող գույքի պահպանման հոգսը, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով:

Սեփականատերը կրում է իրեն պատկանող գույքի պատահական կորստի կամ պատահական վնասվածքի ռիսկը, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով:

4.1.3. Սեփականության իրավունքի սուբյեկտները

Գույքը կարող է գտնվել քաղաքացիների, իրավաբանական անձանց, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության կամ համայնքների սեփականության ներքո:

Գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունք ձեռք բերելու, իրավունքը դադարելու, գույքը տիրապետելու, օգտագործելու ու տնօրինելու առանձնահատկությունները, կապված գույքը քաղաքացու կամ իրավաբանական անձի, Հայաստանի Հանրապետության կամ համայնքի սեփականությանը պատկանելու հանգամանքի հետ, սահմանվում են միայն օրենքներով:

Օրենքներով սահմանվում են գույքի այն տեսակները, որոնք կարող են գտնվել միայն պետության կամ համայնքների սեփականության ներքո:

Բոլոր սեփականատերերի իրավունքները պաշտպանվում են հավասարապես:

Քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց սեփականության ներքո կարող է գտնվել ցանկացած գույք՝ բացառությամբ գույքի առանձին տեսակների, որոնք օրենքին համապատասխան չեն կարող պատկանել քաղաքացիներին կամ իրավաբանական անձանց:

Քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց սեփականության ներքո գտնվող գույքի քանակն ու արժեքը չի սահմանափակվում, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ նման

սահմանափակումները, ՀՀԶՕ-ով նախատեսված նպատակներին համապատասխան, սահմանված են օրենքով:

Առևտրային և ոչ առևտրային կազմակերպություններն իրենց հիմնադիրներից (մասնակիցներից, անդամներից), իրենց որպես ավանդներ կամ վճարներ հանձնված, ինչպես նաև այդ իրավաբանական անձանց կողմից այլ հիմքերով ձեռք բերված գույքի սեփականատերերն են:

Հայաստանի Հանրապետությանը սեփականության իրավունքով պատկանող գույքը հանդիսանում է *պետական սեփականություն*:

Քաղաքացիներին, իրավաբանական անձանց կամ համայնքներին չպատկանող հողը և բնական այլ պաշարները պետական կամ սեփականության տակ են գտնվում: Ընդ որում, հողի նկատմամբ օտարերկրյա անձանց սեփականության իրավունքը արգելված է:

Պետական բյուջեի միջոցները Հայաստանի Հանրապետության սեփականությունն են:

Հայաստանի Հանրապետության և համայնքների անունից սեփականատիրոջ իրավունքներն իրականացնում են պետական մարմիններն ու համայնքները, ինչպես նաև նրանց անունից հատուկ հանձնարարությամբ հանդես եկող իրաբանական անձինք և քաղաքացիները:

Քաղաքային, գյուղական և թաղային համայնքներին սեփականության իրավունքով պատկանող գույքը *համայնքների սեփականությունն է*:

Համայնքի բյուջեի միջոցները համայնքի սեփականությունն են:

4.1.4. Սեփականատերեր չհամարվող անձանց գույքային իրավունքները

Սեփականության իրավունքի հետ միասին գույքային իրավունքներ են՝

1. գրավի իրավունքը
2. գույքի օգտագործման իրավունքը
3. սերվիտուտները:

Գույքային իրավունքները կարող են պատկանել այդ գույքի սեփականատեր չհամարվող անձանց:

Գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի անցումն այլ անձի հիմք չէ այդ գույքի նկատմամբ այլ գույքային իրավունքների դադարման համար:

Սեփականատեր չհամարվող անձի գույքային իրավունքները ՀՀԶՕ-ի 278 հոդվածով սահմանված կարգով պաշտպանվում են ցանկացած անձի՝ ներառյալ սեփականատիրոջ, խախտումներից:

Պետությունը կարող է իր սեփականության ներքո գտնվող գույքը հանձնել քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց սեփականությանը՝ պետական գույքի մասնավորեցման (ապապետականացման) մասին օրենքներով սահմանված կարգով:

4.2. Սեփականության իրավունք ձեռք բերելը

4.2.1. Սեփականության իրավունք ձեռք բերելու հիմքերը

Օրենքի և այլ իրավական ակտերի պահանջների պահպանմամբ՝ անձի կողմից իր համար պատրաստած կամ ստեղծած նոր գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունք ձեռք է բերում այդ անձը:

Գույքի օգտագործման հետևանքով ստացված պտուղների, արտադրանքի և եկամուտների նկատմամբ սեփականության իրավունք ձեռք է բերվում տվյալ գույքն օգտագործող անձի կողմից, եթե այլ բան սահմանված չէ օրենքով, այլ իրավական ակտերով կամ պայմանագրով:

Սեփականատեր ունեցող գույքի նկատմամբ դրա առուվաճառքի, փոխանակության, նվիրատվության պայմանագրի կամ գույքի օտարման այլ գործարքի հիման վրա սեփականության իրավունք կարող է ձեռք բերել այլ անձը:

Քաղաքացու մահվան դեպքում նրան պատկանող գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը ժառանգաբար՝ կտակին կամ օրենքին համապատասխան, անցնում է այլ անձանց (ժառանգներին):

Իրավաբանական անձի վերակազմակերպման դեպքում նրան պատկանող գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքն անցնում է վերակազմակերպված իրավաբանական անձի իրավահաջորդ իրավաբանական անձին (իրավաբանական անձանց):

ՀՀԶՕ-ով նախատեսված դեպքերում և կարգով՝ անձը կարող է սեփականության իրավունք ձեռք բերել սեփականատեր չունեցող գույքի նկատմամբ, ինչպես նաև այն գույքի, որի սեփականատերն անհայտ է, կամ որից սեփականատերը հրաժարվել է, կամ որի նկատմամբ սեփականության իրավունքը նա կորցրել է օրենքով նախատեսված այլ հիմքերով:

Բնակարանային, ամառանոցային, ավտոտնակային կամ այլ կոոպերատիվի անդամը և փայակուտակման իրավունք ունեցող այլ անձինք, որոնք լրիվ մուծել են իրենց փայավճարը կոոպերատիվի կողմից իրենց տրամադրված բնակարանի, ամառանոցի, ավտոտնակի կամ այլ շինության համար այդ գույքի նկատմամբ ձեռք են բերում սեփականության իրավունք:

Անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը ծագում է դրա պետական գրանցման պահից:

Պայմանագրով գույքը ձեռք բերողի սեփականության իրավունքը ծագում է գույքը հանձնելու պահից, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով:

Այն դեպքերում, երբ գույքի նկատմամբ իրավունքը ենթակա է պետական գրանցման, ձեռք բերողի սեփականության իրավունքը ծագում է դրա գրանցման պահից: Նման պահանջ արդեն իսկ տարածվում է անշարժ գույքի սեփականության իրավունքի վրա:

Գույքի հանձնումն է համարվում գույքը ձեռք բերողին, ինչպես նաև ձեռք բերողին առաքելու համար փոխադրողին կամ առանց տեղ հասցնելու պարտավորության օտարված գույքը ձեռք բերողին ուղարկելու համար կապի կազմակերպությանը հանձնելը:

Գույքը ձեռք բերողին հանձնված է համարվում այն ձեռք բերողի կամ նրա նշած անձի փաստացի տիրապետմանն անցնելու պահից:

Եթե գույքի օտարման մասին պայմանագիրը կնքելու պահին այն արդեն գտնվում է ձեռք բերողի տիրապետման ներքո, գույքը նրան հանձնված է համարվում այդ պահից:

Գույք հանձնելուն հավասարեցվում է դրա վերաբերյալ կոնսամենտ կամ ապրանքի տնօրինման մասին այլ փաստաթուղթ հանձնելը:

4.2.2. Զեռքբերման վաղեմություն

Քաղաքացին կամ իրավաբանական անձը, որն անշարժ գույքի սեփականատեր չէ, սակայն այն տասը տարվա ընթացքում բարեխղճորեն, բացահայտ և անընդմեջ տիրապետում է որպես սեփական գույք, այդ գույքի նկատմամբ ձեռք է բերում սեփականության իրավունք (*ձեռքբերման վաղեմություն*):

Տիրապետման վաղեմությունը վկայակոչող անձը կարող է իր տիրապետման ժամկետին միացնել այն ժամանակը, որի ընթացքում այդ գույքին տիրապետել է այն անձը, որի իրավահաջորդն է ինքը:

Սինչև ձեռքբերման վաղեմության ուժով գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունք ձեռք բերելը գույքը որպես սեփականություն տիրապետող անձն իրավունք ունի պաշտպանել այն երրորդ անձանցից, որոնք գույքի սեփականատերը չեն և օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված այլ հիմքով դրա նկատմամբ չունեն տիրապետման իրավունք:

Անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը ձեռքբերման վաղեմության ուժով գույքը ձեռք բերած անձի մոտ ծագում է այդ իրավունքի պետական գրանցման պահից:

4.2.3. Ինքնակամ կառույցը և դրա հետևանքները

Ինքնակամ կառույց է համարվում օրենքով և այլ իրավական ակտերով սահմանված կարգով այդ նպատակի համար չհատկացված հողամասում կամ առանց անհրաժեշտ թույլտվության կամ քաղաքաշինական ու շինարարական նորմերի և կանոնների էական խախտումներով ստեղծված բնակելի շենքեր, շինություններ, այլ կառույցը կամ այլ անշարժ գույքը:

Ինքնակամ կառույց իրականացրած անձը դրա նկատմամբ ձեռք չի բերում սեփականության իրավունք: Նա իրավունք չունի տնօրինել կառույցը՝ այն վաճառել, նվիրել, հանձնել վարձակալության, կնքել այլ գործարքներ:

Դատարանը կարող է ինքնակամ կառույցի նկատմամբ ճանաչել այն անձի սեփականության իրավունքը, որին սեփականության իրավունքով պատկանող հողամասում իրականացվել է շինարարությունը:

Ինքնակամ կառույցի նկատմամբ նշված անձի սեփականության իրավունքը չի կարող ճանաչվել, եթե կառույցը պահպանելը խախտում է այլ անձանց իրավունքները և օրենքով պահպանվող շահերը կամ վտանգ է սպառնում քաղաքացիների կյանքին ու առողջությանը:

4.3. Ընդհանուր սեփականության իրավունք

4.3.1. Ընդհանուր սեփականության հասկացությունը և ծագման հիմքերը

Երկու կամ ավելի անձանց սեփականության ներքո գտնվող գույքը նրանց է պատկանում *ընդհանուր սեփականության* իրավունքով:

Գույքը կարող է ընդհանուր սեփականությանը պատկանել սեփականության իրավունքում սեփականատերերից յուրաքանչյուրի բաժինը որոշելով (*բաժնային սեփականություն*) կամ առանց այդ բաժինները որոշելու (*համատեղ սեփականություն*): Գույքի նկատմամբ ընդհանուր սեփականությունը համարվում է բաժնային, եթե օրենքով դրա նկատմամբ սահմանված չէ համատեղ սեփականություն:

Ընդհանուր սեփականությունը ծագում է այն գույքը երկու կամ մի քանի անձանց սեփականության վերածվելու դեպքում, որը չի կարող բաժանվել առանց դրա նշանակության փոխման (*անբաժանելի գույք*) կամ օրենքով ենթակա չէ բաժանման:

Բաժանելի գույքի նկատմամբ ընդհանուր սեփականությունը ծագում է օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված դեպքերում:

Համատեղ սեփականության մասնակիցների համաձայնությամբ, իսկ դրա բացակայության դեպքում՝ դատարանի վճռով, ընդհանուր գույքի նկատմամբ կարող է սահմանվել այդ անձանց բաժնային սեփականություն:

4.3.2. Ընդհանուր բաժնային սեփականության իրավունք

Բաժնային սեփականության իրավունքի տակ գտնվող գույքի բաժինները համարվում են հավասար, եթե բաժնային սեփականության մասնակիցների բաժինները չեն կարող որոշվել օրենքի հիման վրա կամ սահմանված չեն բոլոր մասնակիցների համաձայնությամբ:

Բաժնային սեփականության բոլոր մասնակիցների համաձայնությամբ կարող է սահմանվել նրանց բաժինները որոշելու և փոփոխելու կարգ՝ ընդհանուր գույքի կազմավորման ու աճի մեջ նրանց ներդրմանը համապատասխան: Բաժնային սեփականության մասնակիցը, որն ընդհանուր գույքի օգտագործման սահմանված կարգի պահպանմամբ իր հաշվին իրականացրել է այդ գույքից

անբաժանելի բարելավումներ, կարող է պահանջել դրանց համապատասխան մեծացնելու ընդհանուր սեփականության իրավունքում իր բաժինը:

Ընդհանուր գույքից բաժանելի բարելավումներն անցնում են այն մասնակցի սեփականությանը, ով դրանք կատարել է, եթե այլ բան նախատեսված չէ բաժնային սեփականության մասնակիցների համաձայնությամբ:

Բաժնային սեփականության ներքո գտնվող գույքը տիրապետվում և օգտագործվում է դրա բոլոր մասնակիցների համաձայնությամբ, իսկ համաձայնության բացակայության դեպքում՝ դատարանի սահմանած կարգով:

Բաժնային սեփականության մասնակիցն իրավունք ունի պահանջել, որ իր տիրապետմանը և օգտագործմանը տրամադրվի ընդհանուր գույքի մեջ իր բաժնին համաչափ մաս, իսկ դրա անհնարինության դեպքում՝ գույքը տիրապետող և օգտագործող մյուս մասնակիցներից պահանջել վնասների հատուցում:

Բաժնային սեփականության ներքո գտնվող գույքը տնօրինվում է դրա բոլոր մասնակիցների համաձայնությամբ:

Բաժնային սեփականության մասնակիցն իրավունք ունի իր բաժինը վաճառել, նվիրել, կտակել, գրավ դնել կամ այլ կերպ տնօրինել՝ դրա հատուցելի օտարման դեպքում պահպանելով մյուս մասնակիցների նախապատվության իրավունքը, բացառությամբ տվյալ բաժինը հրապարակային սակարկությունների միջոցով վաճառելու դեպքից՝ համաձայն ՀՀԶՕ-ի 200.2 հոդվածի:

Բաժնային սեփականության ներքո գտնվող գույքն օգտագործելուց ստացված պտուղները, արտադրանքը և եկամուտները ներառվում են ընդհանուր գույքի կազմում ու բաժնային սեփականության մասնակիցների միջև բաշխվում են նրանց բաժիններին համաչափ, եթե այլ բան նախատեսված չէ մասնակիցների համաձայնությամբ:

Բաժնային սեփականության յուրաքանչյուր մասնակից պարտավոր է իր բաժնին համաչափ մասնակցել ընդհանուր գույքից գանձվող հարկերին, տուրքերին և մյուս վճարներին, ինչպես նաև գույքի պահպանման այլ ծախսերին:

Սեփականատերերից մեկի կողմից, առանց մյուսների համաձայնության, կատարած անհարկի ծախսերը մնացած սեփականատերերի կողմից չեն հատուցվում: Այդ կապակցությամբ ծագող վեճերն ենթակա են լուծման դատական կարգով:

Բաժնային սեփականության ներքո գտնվող գույքը կարող է դրա մասնակիցների միջև բաժանվել նրանց համաձայնությամբ:

Բաժնային սեփականության մասնակիցն իրավունք ունի պահանջել առանձանցնելու իր բաժինն ընդհանուր գույքից:

Բաժնային սեփականության մասնակիցների միջև ընդհանուր գույքը բաժանելու կամ դրանից նրանցից մեկի բաժինն առանձանցնելու եղանակի և պայմանների մասին համաձայնության բացակայության դեպքում՝ բաժնային սեփականության մասնակիցն իրավունք ունի դատական կարգով պահանջել ընդհանուր գույքից բնեղենով առանձանցնելու իր բաժինը:

Եթե բաժինը բնեղենով առանձանցնելը չի թույլատրվում օրենքով կամ դա անհնար է առանց ընդհանուր սեփականության ներքո գտնվող գույքին անհամաչափ վնաս պատճառելու, առանձանցող սեփականատերը բաժնային սեփականության մյուս մասնակիցներից կարող է պահանջել վճարելու իր բաժնի արժեքը:

Բաժնային սեփականության մասնակցին բնեղենով առանձանցվող գույքի անհամաչափությունը բաժնային սեփականության իրավունքում նրա բաժնին վերացվում է նրան համապատասխան դրամական գումար վճարելով կամ այլ փոխհատուցումով:

Բաժնային սեփականության մասնակցի բաժինը բնեղենով առանձանցնելու փոխարեն մյուս սեփականատերերը կարող են այդ մասնակցի համաձայնությամբ նրան փոխհատուցում վճարել: Այն դեպքերում, երբ սեփականատիրոջ բաժինն աննշան է, չի կարող իրապես առանձանցվել և ընդհանուր գույքի օգտագործման մեջ այդ սեփականատերն էական շահ չունի, դատարանը կարող է նաև այդ սեփականատիրոջ համաձայնության բացակայության դեպքում բաժնային սեփականության մյուս մասնակիցներին թույլատրել վճարելու փոխհատուցում:

4.3.3. Համատեղ սեփականություն

Համատեղ սեփականության մասնակիցները միասին տիրապետում և օգտագործում են ընդհանուր գույքը, եթե այլ բան նախատեսված չէ նրանց համաձայնությամբ:

Համատեղ սեփականության ներքո գտնվող գույքը տնօրինվում է բոլոր մասնակիցների համաձայնությամբ, անկախ այն բանից, թե մասնակիցներից ով է կնքում գույքը տնօրինելու գործարքը:

Համատեղ սեփականության մասնակիցներից յուրաքանչյուրն իրավունք ունի կնքել ընդհանուր գույքը տնօրինելու գործարքներ, եթե այլ բան նախատեսված չէ նրանց համաձայնությամբ: Համատեղ սեփականության մասնակիցներից մեկի կողմից կնքված ընդհանուր սեփականության տնօրինման գործարքը կարող է անվավեր ճանաչվել մնացած մասնակիցների պահանջով՝ գործարք կնքող մասնակցի մոտ անհրաժեշտ լիազորությունների բացակայության դեպքում, եթե ապացուցվի, որ գործարքի մյուս կողմն իմացել է կամ ակնհայտորեն պետք է իմանար այդ մասին:

Համատեղ սեփականության մասնակիցների միջև ընդհանուր գույքը բաժանվում կամ նրանցից մեկի բաժինն առանձանցվում է ընդհանուր գույքի նկատմամբ իրավունքուն մասնակիցներից յուրաքանչյուրի բաժինը նախապես որոշելուց հետո:

Ընդհանուր գույքը բաժանելիս և դրանից բաժին առանձանցնելիս համատեղ սեփականության մասնակիցների բաժինները համարվում են հավասար, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ մասնակիցների համաձայնությամբ:

Ընդհանուր գույքը բաժանելու և դրանից բաժին առանձանցնելու հիմքերը և կարգը սահմանվում են ՀՀԲՕ-ի 197 հոդվածի կանոններով:

4.3.5. Ընդհանուր գույքում բաժնի վրա բռնագանձում տարածելը

Բաժնային կամ համատեղ սեփականության մասնակցի մոտ այլ գույքի անբավարարության դեպքում նրա պարտատերն իրավունք ունի ընդհանուր գույքից պարտապանի բաժինն առանձանցնելու պահանջ ներկայացնել՝ դրա վրա բռնագանձում տարածելու համար:

Եթե բաժինը բնեղենով առանձանցնել անհնար է կամ դրա դեմ առարկում են բաժնային կամ համատեղ սեփականության մնացած մասնակիցները, պարտատերն իրավունք ունի ընդհանուր սեփականության մնացած մասնակիցներից պահանջել շուկայական գնով գնելու պարտապանի բաժինը՝ պարտքը մարելու համար: Ընդհանուր սեփականության մնացած մասնակիցների կողմից պարտապանի բաժինը ձեռք բերելուց հրաժարվելու դեպքում պարտատերն իրավունք ունի դատարանով բռնագանձում տարածել ընդհանուր սեփականության իրավունքում պարտապանի բաժնի վրա՝ այդ բաժինը հրապարակային սակարկություններով վաճառելու միջոցով:

4.3.6. Ամուսինների ընդհանուր սեփականությունը

Ամուսնության ընթացքում ամուսինների ձեռք բերած գույքը նրանց *համատեղ սեփականությունն* է, եթե այլ բան նախատեսված չէ նրանց միջև կնքված պայմանագրով:

Մինչև ամուսնությունն ամուսիններից յուրաքանչյուրի գույքը, ինչպես նաև ամուսնության ընթացքում ամուսիններից մեկի նվեր կամ ժառանգություն ստացած գույքը նրա սեփականությունն է:

Անհատական օգտագործման գույքը (հագուստը, կոշիկը և այլն), բացառությամբ թանկարժեք իրերի և պերճանքի առարկաների, եթե նույնիսկ այն ձեռք է բերվել ամուսնության ընթացքում ամուսինների ընդհանուր միջոցների հաշվին, համարվում է այն ամուսնու սեփականությունը, որն այդ գույքն օգտագործել է:

Ամուսիններից յուրաքանչյուրի գույքը կարող է ճանաչվել նրանց համատեղ սեփականություն, եթե պարզվի, որ ամուսնության ընթացքում ամուսինների ընդհանուր գույքի կամ մյուս ամուսնու անձնական գույքի հաշվին կատարվել են ներդրումներ, որոնք նշանակալի չափով ավելացրել են այդ գույքի արժեքը (հիմնական վերանորոգում, վերակառուցում, վերասարքավորում և այլն), եթե այլ բան նախատեսված չէ ամուսինների միջև կնքված պայմանագրով:

Ամուսիններից մեկի պարտավորությունների համար կարող է բռնագանձում տարածվել նրա սեփականության ներքո գտնվող գույքի, ինչպես նաև ամուսինների ընդհանուր գույքում նրա բաժնի վրա:

4.4. Հողի նկատմամբ սեփականության և այլ գույքային իրավունքներ

Հողամասը որպես սեփականության իրավունքի օբյեկտ

Հողամասի տարածքային սահմանները որոշվում են օրենքով սահմանված կարգով՝ լիազորված պետական մարմնի կողմից սեփականատիրոջը տված փաստաթղթերի հիման վրա:

Հողամասի նկատմամբ սեփականության իրավունքը տարածվում է դրա սահմաններում գտնվող մակերեսային (հողային) շերտի, փակ ջրավազանների, դրա վրա գտնվող անտառի և բուսականության վրա, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով:

Հողամասի սեփականատերն իրավունք ունի օգտագործել այն ամենը, ինչը գտնվում է իր հողամասի մակերեսին և տակը, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով ու չի խախտում այլ անձանց իրավունքները:

Գյուղատնտեսական և այլ նշանակության հողամասերը, որոնց օգտագործելն այլ նպատակներով արգելված կամ սահմանափակված է, որոշվում են օրենքով:

Հողամաս մուտք գործելը

Քաղաքացիներն իրավունք ունեն ազատորեն՝ առանց որևէ թույլտվության, գտնվել պետության կամ համայնքի սեփականության ներքո գտնվող բոլորի համար բաց հողամասերում և օգտվել դրանցում եղած բնական օբյեկտներից՝ օրենքով, այլ իրավական ակտերով, ինչպես նաև հողամասի սեփականատիրոջ կողմից սահմանած շրջանակներում:

Որևէ մեկն իրավունք չունի առանց սեփականատիրոջ թույլտվության մուտք գործել քաղաքացու կամ իրավաբանական անձի սեփականության ներքո գտնվող հողամասը, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով:

Հողամասի օգտագործման իրավունք ձեռք բերելու հիմքերը

Սեփականատերն իրեն պատկանող հողամասը կարող է տրամադրել այլ անձանց օգտագործման՝ ներառյալ վարձակալության:

Իրավաբանական անձի վերակազմակերպման դեպքում նրան պատկանող հողամասի օգտագործման իրավունքը փոխանցվում է իրավահաջորդին:

Հողամասը տիրապետելու և օգտագործելու իրավունքը

Հողամասի սեփականատեր չհամարվող անձն օրենքով կամ սեփականատիրոջ հետ կնքված պայմանագրով սահմանված կարգով կարող է տիրապետել և օգտագործել հողամասը:

Հողամասն օգտագործելու իրավունք ունեցող անձը կարող է հողամասի սեփականատիրոջ համաձայնությամբ այն հանձնել վարձակալության կամ անհատույց օգտագործման:

Այլ անձի պատկանող հողամասում գտնվող անշարժ գույքի սեփականատերն իրավունք ունի օգտագործել այդ հողամասի այն մասը, որում ամրակայված է անշարժ գույքը:

Ուրիշի հողամասի վրա գտնվող անշարժ գույքի սեփականության իրավունքն այլ անձի անցնելիս, վերջինս հողամասի համապատասխան մասի օգտագործման իրավունք է ձեռք բերում նույն պայմաններով և ծավալով, ինչ անշարժ գույքի նախկին սեփականատերը:

Հողամասի նկատմամբ սեփականության իրավունքն այլ անձի փոխանցելը հիմք չէ այդ հողամասի վրա գտնվող անշարժ գույքի սեփականատիրոջ՝ հողամասի օգտագործման իրավունքը փոփոխելու կամ դադարելու համար:

Ուրիշի հողամասի վրա գտնվող անշարժ գույքի սեփականատերն իրավունք ունի տիրապետել, օգտագործել և տնօրինել իր գույքը՝ ներառյալ քանդել համապատասխան շենքերն ու շինությունները, եթե դա չի հակասում տվյալ հողամասի օգտագործման՝ օրենքով կամ պայմանագրով սահմանված պայմաններին:

Հողամասի օգտագործման իրավունքը դադարելու հետևանքները

Հողամասի օգտագործման իրավունքը դադարելիս այդ հողամասի վրա հողօգտագործողի կառուցած շենքերի, շինությունների և այլ անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքն անցնում է հողամասի սեփականատիրոջը, եթե այլ բան նախատեսված չէ հողամասի սեփականատիրոջ և հողօգտագործողի միջև պայմանագրով:

Հողամասի նկատմամբ իրավունքը փոխանցելը դրա վրա գտնվող շենքը կամ շինությունն օտարելիս

Սեփականատիրոջը պատկանող հողամասի վրա գտնվող շենքի կամ շինության նկատմամբ սեփականության իրավունքը փոխանցվելիս շենքը (շինությունը) ձեռք բերողին են անցնում հողամասի նկատմամբ կողմերի համաձայնությամբ սահմանված իրավունքները: Ձեռք բերողին է անցնում հողամասի այն մասի սեփականության իրավունքը, որն զբաղեցված է շենքով (շինությամբ) և անհրաժեշտ է դրա օգտագործման համար, եթե այլ բան նախատեսված չէ շենքի կամ շինության օտարման մասին պայմանագրով:

Ուրիշի հողամասից սահմանափակ օգտվելու իրավունք (սերվիտուտ)

Հողամասի սեփականատերերը կամ օգտագործողներն իրավունք ունեն հարևան հողամասի սեփականատիրոջից, իսկ անհրաժեշտության դեպքում նաև այլ հողամասի սեփականատիրոջից պահանջել իրենց տրամադրելու այդ հողամասի սահմանափակ օգտագործման իրավունք (սերվիտուտ):

Սերվիտուտ կարող է սահմանվել հարևան կամ այլ հողամասով անցնելու և երթևեկելու, էլեկտրահաղորդման, կապի գծերի և խողովակաշարերի անցկացման ու շահագործման, ջրամատակարարման և հողաբարելավման, ինչպես նաև անշարժ գույքի սեփականատիրոջ այլ կարիքների համար, որոնք չեն կարող ապահովվել առանց սերվիտուտի սահմանման:

Հողամասը սերվիտուտով ծանրաբեռնվելը հողամասի սեփականատիրոջը չի զրկում այդ հողամասի տիրապետման, օգտագործման և տնօրինման իրավունքներից:

Սերվիտուտը չի կարող լինել առուվաճառքի, գրավի և վարձակալության ինքնուրույն առարկա:

Սերվիտուտը կարող է լինել կամավոր և հարկադիր:

Կամավոր սերվիտուտը սահմանվում է սերվիտուտ պահանջող անձի և հարևան կամ այլ հողամասի սեփականատիրոջ՝ նոտարական կարգով վավերացված գրավոր համաձայնությամբ:

Կամավոր սերվիտուտ սահմանելու մասին պայմանագրում պետք է նշվեն սերվիտուտի գործողության ժամկետը և պայմանները: Պայմանագրին կցվում է սերվիտուտով ծանրաբեռնված անշարժ գույքի հատակագիծը՝ սերվիտուտի տեղակայման նշումով:

Հարկադիր սերվիտուտը սահմանվում է դատարանով է սերվիտուտ պահանջող անձի հայցով՝ կամավոր սերվիտուտ սահմանելու կամ դրա պայմանների վերաբերյալ համաձայնության չզալու դեպքում:

Սերվիտուտը ենթակա է պետական գրանցման՝ գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին օրենքով սահմանված կարգով, բացառությամբ այդ օրենքով նախատեսված դեպքերի:

Սերվիտուտով ծանրաբեռնված հողամասի սեփականատերն իրավունք ունի հողամասն օգտագործելու համար վճար պահանջել այն անձանցից, ի շահ որոնց սահմանվել է սերվիտուտը, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով:

Կամավոր սերվիտուտի վճարի չափը որոշվում է կողմերի համաձայնությամբ, իսկ հարկադիր սերվիտուտի դեպքում՝ դատարանի վճռով կամ օրենքով:

4.5. Բնակելի տարածության սեփականության և այլ գույքային իրավունքներ

Բնակելի տարածության սեփականությունը

Սեփականատերն իրեն պատկանող բնակելի տարածությունը տիրապետում, օգտագործում և տնօրինում է դրա նշանակությանը համապատասխան:

Բնակելի տարածության սեփականատերը կարող է պայմանագրի հիման վրա այն հանձնել վարձակալության: Բնակելի տներում արդյունաբերական արտադրություն տեղադրել չի թույլատրվում:

Բազմաբնակարան շենքի բնակարանի նկատմամբ սեփականության իրավունքի առանձնահատկությունը

Բազմաբնակարան շենքի բնակարանի սեփականատիրոջը բաժին է պատկանում նաև շենքի ընդհանուր գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքում:

Բազմաբնակարան շենքի բնակարանների սեփականատերերին ընդհանուր բաժնային սեփականության իրավունքով պատկանում են տան ընդհանուր տարածքները, տունը կրող կառուցվածքները, բնակարանի սահմաններից դուրս կամ բնակարանի ներսում մեկից ավելի բնակարան սպասարկող մեխանիկական, էլեկտրական, սանիտարատեխնիկական և այլ սարքավորումները:

Բնակարանի սեփականատերն իրավունք չունի առանձին օտարել բնակելի տան ընդհանուր գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքում իր բաժինը, ինչպես նաև կատարել բնակարանի նկատմամբ սեփականության իրավունքից առանձին այդ բաժինն ուրիշի հանձնելուն հանգեցնող այլ գործողություններ:

Բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքը

Բնակելի տարածության սեփականատիրոջ ընտանիքի անդամները և այլ անձինք բնակելի տարածությունն օգտագործելու իրավունք ունեն, եթե այդ իրավունքը գրանցված է գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին օրենքով սահմանված կարգով:

Բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքի ծագումը, իրականացման պայմանները և դրա դադարումը սահմանվում են սեփականատիրոջ հետ նոտարական կարգով վավերացված գրավոր համաձայնությամբ:

Բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքը դադարելու վերաբերյալ համաձայնության բացակայության դեպքում այդ իրավունքը կարող է սեփականատիրոջ պահանջով դադարեցվել դատական կարգով՝ սեփականատիրոջ կողմից շուկայական գնով փոխհատուցելու միջոցով:

Բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքը չի կարող լինել առուվաճառքի, գրավի և վարձակալության ինքնուրույն առարկա:

Բնակելի տարածության օգտագործման իրավունք ունեցող անձը ցանկացած անձից՝ ներառյալ սեփականատիրոջից, կարող է պահանջել վերացնելու բնակելի տարածության նկատմամբ իր իրավունքի խախտումները:

Բնակելի շենքի կամ բնակարանի նկատմամբ սեփականության իրավունքն այլ անձի փոխանցելը հիմք չէ բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքի դադարման համար, բացառությամբ այն դեպքի, երբ բնակելի տարածության օգտագործման իրավունք ունեցող անձը մինչև սեփականության իրավունքը փոխանցելը նոտարական կարգով վավերացված պարտավորություն է ստանձնել այդ իրավունքից հրաժարվելու մասին:

4.6. Գրավի իրավունք

4.6.1. Ընդհանուր դրույթներ

Գրավը գրավատուի գույքի նկատմամբ գրավառուի գույքային իրավունքն է, որը միաժամանակ ապահովման միջոց է հանդիսանում գրավատուի հանդեպ պարտապանի ունեցած դրամական կամ այլ պարտավորության կատարման համար: Այն լրացուցիչ (ակցեսոր) պարտավորություն է գրավառուի (պարտատիրոջ) հանդեպ գրավատուի (պարտապանի) հիմնական պարտավորության կատարման ապահովման համար:

Գրավով ապահովված պարտավորության պարտատերը (գրավառուն) պարտապանի կողմից այդ պարտավորությունը չկատարելու դեպքում գույքի տիրոջ (գրավատուի) մյուս պարտատերերի հանդեպ գրավ դրված գույքի արժեքից բավարարում ստանալու նախապատվության իրավունք ունի:

Գրավառուն իրավունք ունի, նույն սկզբունքով, բավարարում ստանալ գրավ դրված գույքի կորստի կամ վնասվածքների ապահովագրական հատուցումից, անկախ այն բանից, թե այն ուն օգտին է ապահովագրված, եթե նման կորուստը կամ վնասվածքը չեն ծագել այնպիսի պատճառներից, որոնց համար պատասխանատու է գրավառուն:

ՀՀԲՕ-ի «Ընդհանուր դրույթներ գրավի մասին» պարագրաֆում պարունակվող գրավի մասին ընդհանուր կանոնները կիրառվում են հիփոթեքի նկատմամբ, եթե այլ կարգավորում սահմանված չէ ՀՀԲՕ-ով:

Համաձայն ՀՀԲՕ-ի 170 հոդվածի՝ գրավի իրավունքը, ինչպես նաև գույքի օգտագործման իրավունքը և սերվիտուտները սեփականության իրավունքի հետ միասին գույքային իրավունքներ են: Ընդ որում այդ գույքային իրավունքները կարող են պատկանել տվյալ գույքի սեփականատեր չհամարվող անձանց: Գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի անցումն այլ անձի հիմք չէ այդ գույքի նկատմամբ այլ գույքային իրավունքների (մասնավորապես, գրավի իրավունքի) դադարման համար: Սեփականատեր չհամարվող անձի (մասնավորապես, գրավառու-բանկի) գույքային իրավունքները պաշտպանվում են ցանկացած անձի՝ ներառյալ սեփականատիրոջ, խախտումներից:

Գրավի հիմնական տարբերությունն ապահովման մյուս եղանակներից դա նրա «կոնկրետ գույքային» բնույթն է: **Երաշխավորությունը**, օրինակ, նկատի չունի երաշխավորի որևէ կոնկրետ գույք, և տարածվում է նրա ամբողջ ունեցվածքի վրա: Մինչդեռ գրավը, որպես կանոն, կապված է կան անհատապես որոշված իրի կամ կոնկրետ գույքային իրավունքի հետ:

Գրավն ապահովման միակ եղանակն է, ըստ որի գրավով ապահովված պարտավորության պարտատերը այլ գրավի առարկայի վրա բռնագանձում տարածելու ժամանակ պարտապանի մյուս պարտատերերի առջև ունի նախապատվության իրավունք:

Գրավը ծագում է պայմանագրի ուժով, ինչպես նաև օրենքի հիման վրա՝ դրանում նշված հանգամանքների երևան գալով: Օրենքում պետք է նախատեսվի այն գույքը, որը համարվում է պարտավորության կատարման ապահովման համար գրավ դրված:

Գրավով ապահովվող պահանջի ծավալը: Գրավով ապահովվում են վարկատու - գրավառուի բոլոր պահանջները, որոնք առաջացել են փաստացի բավարարման պահին, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով կամ օրենքով: Այդ պահանջը մասնավորապես ներառում է.

- հիմնական պարտքի և տոկոսների գումարը
- տուժանքը
- կատարման ժամկետի կետանցով պարտատիրոջը (գրավատուին) պատճառված վնասների հատուցումը
- գրավ դրված գույքը պահելու և պահպանելու համար՝ վարկատու - գրավառուի կատարած ծախսերի հատուցումը
- գրավ դրված գույքը բռնագանձելու հետ կապված՝ վարկատու - գրավառուի ծախսերի հատուցումը:

Այս բոլոր ծախսերը վերաբերում են գրավառուի հաշվին և ենթակա են հատուցման՝ գրավ դրված գույքի արժեքի հաշվին:

Գրավի առարկան: Գրավի առարկա կարող է լինել ցանկացած գույք, այդ թվում՝ գույքային իրավունք (պահանջ): Սակայն օրենսդրությամբ սահմանված են որոշակի սահմանափակումներ գրավի առարկայի նկատմամբ (ՀՀ ՔՕ, հոդված 230): Այսպես, գրավի առարկա չեն կարող լինել շրջանառությունից հանված գույքը, պարտապանի անձի հետ անխզելիորեն կապված պահանջները, ներառյալ ալիմենտի, կյանքին կամ առողջությանը պատճառված վնասի հատուցման պահանջները և այն իրավունքները, որոնց զիջելն այլ անձի արգելված է օրենքով:

Այս ցանկի ընդհանուր իմաստն այն է, որ քաղաքացին չի կարող զրկվել այն ունեցվածքից (գույքից), որը ծառայում է նրա ամենօրյա, տարրական պահանջումներին բավարարմանը:

Այն գույքի գրավը, որը չի կարող բաժանվել առանց դրա նշանակության փոփոխման (անբաժանելի գույք), չի կարող գրավ դրվել մաս առ մաս:

Առանց գույքի սեփականատիրոջ համաձայնության՝ վարձակալության իրավունքի գրավ չի թույլատրվում:

Գույքի առանձին տեսակների գրավը, մասնավորապես՝ քաղաքացիներին պատկանող այն գույքի, որի վրա բռնագանձում տարածել չի թույլատրվում, կարող է արգելվել կամ սահմանափակվել օրենքով:

Ընդհանուր համատեղ սեփականության ներքո գտնվող գույքը կարող է գրավ դրվել միայն բոլոր սեփականատերերի գրավոր համաձայնությամբ:

Ընդհանուր բաժնային սեփականության մասնակիցը կարող է ընդհանուր գույքի նկատմամբ իրավունքում իր բաժինը գրավ դնել առանց մյուս սեփականատերերի համաձայնության:

Գրավի իրավունքը տարածվում է ինչպես բուն գույքի, այնպես էլ դրա պատկանելիքների վրա (օրինակ, բնակարանի և նրա անբաժանելի սարքավորումների՝ կոմունիկացիաների, դռների և այլն), եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով:

Գույքի պտուղների (օրինակ, գրավ դրված հողամասի բերքի) նկատմամբ գործում է դրույթ, ըստ որի գրավ դրված գույքի օգտագործման արդյունքում ստացված պտուղների, արտադրանքի և եկամուտների նկատմամբ գրավի իրավունքը տարածվում է պայմանագրով նախատեսված դեպքերում: Այլ կերպ ասած՝ պտուղները, եկամուտները մտնում են գրավի զանգվածի մեջ միայն գրավի մասին պայմանագրում այդ մասին հատուկ նշված լինելու դեպքում:

Օրենսդրությամբ (ՀՀ ՔՕ, հոդված 236) թույլատրվում է միևնույն գույքը՝ երկու և ավելի գրավի առարկա դառնալու հնարավորություն: Գրավ դրված գույքը կարող է դառնալ այլ գրավի առարկա (**հաջորդող գրավ**): Ընդ որում, հաջորդող գրավը թույլատրվում է, եթե այն արգելված չէ դրան նախորդած գրավի պայմանագրերով: Հաջորդող գրավի դեպքում նոր գրավառուի պահանջները բավարարվում են գրավի առարկայի արժեքից նախորդ գրավառուների պահանջները բավարարելուց հետո:

Գրավի իրավունքը ծագում է գրավի պայմանագիրը կնքելու պահից, իսկ այն դեպքերում, երբ գրավի իրավունքը ենթակա է պետական գրանցման, ապա այն գրանցելու պահից: Եթե գրավի առարկան, օրենքի կամ պայմանագրին համապատասխան պետք է գտնվի գրավառուի մոտ, ապա գրավի իրավունքը ծագում է գրավի առարկան նրան հանձնելու պահից, իսկ եթե այն հանձնվել է մինչև պայմանագիրը կնքելը, ապա այն կնքելու պահից:

Օրենքով կամ գրավի պայմանագրով կարող է նախատեսվել գրավատուի կողմից ապագայում ձեռք բերվելիք գույքի և գույքային իրավունքների գրավ:

Գրավի առարկայի փոխարինում թույլատրվում է գրավառուի համաձայնությամբ, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով: Եթե գրավի առարկան ոչնչացել կամ վնասվել է կամ դրա նկատմամբ սեփականության իրավունքը դադարել է օրենքով սահմանված հիմքերով, ապա գրավատուն պարտավոր է ողջամիտ ժամկետում վերականգնել գրավի առարկան կամ այն փոխարինել այլ հավասարաթեք գույքով, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով:

4.6.2. Գրավի պայմանագիրը և դրա ձևը

Համաձայն օրենսդրության, վարկատուն (պարտատերը) և փոխառուն ստորագրում են գրավի մասին պայմանագիր, որը պետք է կնքվի գրավոր:

ՀՀ ՔՕ-ով նախատեսված դեպքերում գրավի պայմանագրերը (մասնավորապես՝ հիփոթեքի պայմանագրերը) ենթակա են նոտարական վավերացման: Պետական գրանցում պահանջվում է անշարժ գույքի հիփոթեքի համար:

Համաձայն ՀՀ ՔՕ-ի 234 հոդվածի՝ գրավի պայմանագրում պետք է նշվեն հետևյալ էական (պարտադիր) պայմանները.

- կողմերի (գրավատուի և գրավառուի) անունները (անվանումները) և բնակության վայրերը (գտնվելու վայրերը)
- գրավի առարկան
- գրավով ապահովված պարտավորության էությունը
- պարտավորության չափը
- պարտավորության կատարման ժամկետը:

Վերոհիշյալ կանոնները չպահպանելը հանգեցնում է գրավի պայմանագրի անվավերության: Նման պայմանագիրն առջինն է:

Գրավատուն այն անձն է, որն իր գույքը կամ գույքային իրավունքը հանձնում է գրավ: Համաձայն ՀՀ ՔՕ-ի 228 հոդվածի, գույքի գրավատու կարող է լինել միայն դրա սեփականատերը: Գրավատու կարող է լինել ինչպես պարտապանը, այնպես էլ երրորդ անձը: Իրավունքի գրավատու կարող է լինել այն անձը, ում պատկանում է գրավ դրվող իրավունքը:

Կողմերն իրավունք չունեն կնքել այն գույքի գրավի պայմանագիր, որը չի պատկանում գրավատուին: Գրավատուն իրավունք ունի օգտվել գրավի առարկայից դրա նշանակության համապատասխան, այդ թվում՝ դրանից ստանալ պտուղներ և եկամուտներ, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով: Նա իրավունք ունի նաև օտարել գրավի առարկան, այն հանձնել վարձակալության կամ անհատույց օգտագործման կամ տնօրինել այլ կերպ միայն գրավառուի համաձայնությամբ, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով:

Գրավառուն այն անձն է, ով ընդունում է գույքը կամ գույքային իրավունքը որպես գրավ, օրենքով կամ պայմանագրով սահմանված հիմքերով՝ գրավառուի գույքի նկատմամբ ունի գույքային իրավունք (գրավի իրավունք)՝ ի ապահովումն իր հանդեպ պարտապանի դրամական կամ այլ պարտավորության կատարման: Գրավառուն հանդիսանում է գրավով ապահովված պարտավորության պարտատեր:

Գրավառուն իրավունք ունի օգտվել իրեն հանձնված գրավի առարկայից միայն պայմանագրով նախատեսված դեպքերում: Նրա վրա պայմանագրով կարող է դրվել գրավի առարկայից պտուղներ և եկամուտներ քաղելու պարտականություն՝ հիմնական պարտավորությունը մարելու նպատակով կամ ի շահ գրավատուի:

Գրավատուն կամ գրավառուն, կախված այն բանից, թե նրանցից ում մուտ է գտնվում գրավ դրված գույքը, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով, պարտավոր է ապահովագրել գրավ դրված գույքը, անհրաժեշտ միջոցներ ձեռնարկել այն պահպանելու համար, մյուս կողմին անհապաղ տեղեկացնել գույքի կորստյան կամ վնասվածքի սպառնալիքի ծագման մասին: Գրավատուն և գրավառուն իրավունք ունեն փաստաթղթերով ու փաստացի ստուգել մյուս կողմի մոտ գտնվող գրավ դրված գույքի առկայությունը, քանակը, վիճակը և պահպանման պայմանները:

Գրավատուն կրում է գրավ դրված գույքի պատահական ոչնչացման, կորստի կամ վնասվածքի ռիսկը, եթե այլ բան նախատեսված չէ գրավի մասին պայմանագրով:

Օրենսդրությամբ նախատեսվում են նաև դրույթներ գրավի առարկայի ոչնչացման, կորստի կամ վնասվածքի համար գրավառուի պատասխանատվության մասին (ՀՀ ՔՕ, հոդված 239):

4.6.3. Գրավ դրված գույքի վրա բռնագանձում տարածելը և այն իրացնելը, պարտավորության վաղաժամկետ կատարումը, գրավի դադարումը

Գրավառուն իրավունք ունի գրավ դրված գույքի վրա բռնագանձում տարածել գրավատուի կողմից գրավով ապահովված պարտավորությունը չկատարելու կամ անպատշաճ կատարելու համար այնպիսի հանգամանքներում, որոնց համար պատասխանատվություն է կրում գրավատուն:

Գրավ դրված գույքի վրա բռնագանձումը շատ դեպքերում տարածվում է դատարանի վճռով: Սակայն գոյություն ունի այս կանոնից բացառություն, երբ հնարավոր է խուսափել դատական արարողակարգից՝ գրավառուի և գրավատուի միջև կնքված ու նոտարական կարգով վավերացված համաձայնության հիման վրա: Նման համաձայնությունը դատարանով կարող է անվավեր ճանաչվել ՀՀ ՔՕ-ի 18-րդ գլխի 2-րդ պարագրաֆով սահմանված հիմքերով՝ այն անձի հայցով, ում իրավունքներն այդ համաձայնությամբ խախտվել են: Նման համաձայնության բացակայության

դեպքում գրավ դրված գույքի արժեքից գրավառուի (պարտատիրոջ) պահանջները բավարարվում են դատարանի վճռով:

Օրենսդիրը սահմանել է երկու դեպք, երբ գրավի առարկայի վրա բռնագանձում կարող է տարածվել բացառապես դատարանի վճռով.

ա) եթե գրավի պայմանագիր կնքելու համար պահանջվել է այլ անձի համաձայնություն կամ թույլտվություն

բ) եթե գրավի առարկան հանրության համար նշանակալից պատմական, գեղարվեստական կամ մշակութային արժեք ունեցող գույք է:

Գրավ դրված գույքն իրացվում է (վաճառվում է) միայն հրապարակային սակարկություններով՝ դրա համար թույլտվություն (լիցենզիա) ունեցող մասնագիտացված կազմակերպությունների կողմից՝ հրապարակային սակարկությունների մասին օրենքով սահմանված կարգով: ԴՅԹՕ-ը բացառություն է նախատեսում, համաձայն որի նոտարական կարգով վավերացված գրավի պայմանագրով կամ գրավառուի և գրավատուի միջև կնքված և նոտարական վավերացում ստացած համաձայնությամբ կարող է սահմանվել գրավ դրված գույքի իրացմա (վաճառքի) այլ կարգ (Հոդված 250.1):

Սինչև հրապարակային սակարկությունների մասին օրենքն ուժի մեջ մտնելը պարտապանի գույքն իրացվում է համաձայն սակարկությունների կազմակերպման և անցկացման կարգի, որը հաստատված է «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 78-83 հոդվածներով:

Տվյալ օրենքը սահմանում է հրապարակային սակարկությունների անցկացման հետևյալ ընդհանուր կանոնները:

Հրապարակային սակարկություններն անցկացվում են աճուրդի ձևով, որի անցկացման կանոնակարգը հաստատում է ՀՀ կառավարությունը:

Աճուրդը կազմակերպում և անցկացնում է հարկադիր կատարողը:

Պարտապանի՝ շուտ փչացող, ինչպես նաև սակավարժեք (սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հիսնապատիկի չափով) գույքն իրացվում է ինչպես սակարկությունների, այնպես էլ առևտրային կազմակերպությունների միջոցով՝ պայմանագրային հիմունքներով:

Հարկադիր կատարողը մամուլում հրապարակում է պաշտոնական հաղորդագրություն առաջիկա աճուրդի մասին, որում նշվում են տեղեկություններ աճուրդի անցկացման ժամկետի և վայրի, վաճառվող գույքի բնութագրի և դրա նախնական վաճառքի գնի, աճուրդի անցկացման կարգի մասին:

Աճուրդի վերաբերյալ հաղորդագրությունը մամուլում պետք է հրապարակվի դրա անցկացման օրվանից առնվազն 10 օր առաջ:

Աճուրդի անցկացման մասին հարկադիր կատարողի որոշումն աճուրդն անցկացնելուց առնվազ 10 օր առաջ ուղարկվում է պարտապանին:

Աճուրդին մասնակցելու ցանկություն հայտնող անձինք վաճառվող գույքի մեկնարկային գնի հինգ տոկոսի չափով նախավճար են մուծում հարկադիր կատարման ծառայության մարզային ստորաբաժանման ղեպոզիտ հաշվին՝ այն կարգով ու ժամկետներում, որոնք նշված են աճուրդի անցկացման հաղորդագրության և կանոնակարգի մեջ:

Հաղթող է ճանաչվում այն անձը, ով առաջարկել է ամենաբարձր գինը: Աճուրդում հաղթած անձը պարտավոր է այն անցկացնելու երեք բանկային օրվա ընթացքում հարկադիր կատարման ծառայության մարզային ստորաբաժանման ղեպոզիտ հաշվին մուծել այն գումարը, որով գնել է գույքը (գնման գինը)՝ հաշվանցելով նախօրոք մուծված նախավճարը: Այդ գումարը չմուծելու դեպքում նախավճարը չի վերադարձվում և մնում է հարկադիր կատարման ծառայության ղեպոզիտ հաշվում: Դրանից հետո, եռօրյա ժամկետում, կնքվում է առք ու վաճառքի պայմանագիր:

Աճուրդը հարկադիր կատարողի կողմից ճանաչվում է չկայացած, եթե՝

ա) աճուրդին չի ներկայացել ոչ մի գնորդ

բ) աճուրդի ընթացքում վաճառվող գույքի նախնական գնին չի կատարվել ավելացում,

գ) աճուրդում հաղթած անձը չի վճարել գնման գինը:

Զկայացած աճուրդից ոչ ուշ, քան մեկ ամսվա ընթացքում անցկացվում է կրկնակի աճուրդ:

Վերոհիշյալ (ա) և (բ) կետերով նշված պատճառներով յուրաքանչյուր կրկնակի աճուրդ անցկացնելու դեպքում վաճառվող գույքի նախնական գինն իջեցվում է տասը տոկոսով:

Երկրորդ աճուրդից հետո գույքը չվաճառելու դեպքում գույքն առաջարկվում է պահանջատիրոջը:

Գրավով ապահովված պարտավորությունը վաղաժամկետ կատարելը: ՀՀ ԹՕ-ի 246 հոդվածում պարունակվում է այն հիմքերի ցանկը, որոնց ի հայտ գալու դեպքում գրավառուն կարող է պահանջել վաղաժամկետ կատարելու գրավով ապահովված պարտավորությունը, իսկ այդ պահանջը չբավարարելու դեպքում՝ բռնագանձում տարածելու գրավի առարկայի վրա կամ միայն պահանջել պարտավորության վաղաժամկետ կատարում:

Գրավառուն իրավունք ունի պահանջել վաղաժամկետ կատարելու գրավով ապահովված պարտավորությունը, եթե՝

- գրավատուի մոտ թողնված գրավի առարկան պայմանագրի պայմանների խախտմամբ դուրս է եկել նրա տիրապետությունից
- գրավատուն խախտել է գրավի առարկան փոխարինելու կանոնները

- գրավի առարկան կորել է այնպիսի հանգամանքներում, որոնց համար գրավառուն պատասխանատու չէ, իսկ գրավատուն չի օգտվել ՀՀ ՔՕ-ով նախատեսված՝ գրավի առարկան փոխարինելու իր իրավունքից:
 Գրավառուն իրավունք ունի պահանջել վաղաժամկետ կատարելու գրավով ապահովված պարտավորությունը, իսկ այդ պահանջը չբավարարելու դեպքում բռնագանձում տարածելու գրավի առարկայի վրա, եթե՝
- գրավատուն խախտել է հաջորդող գրավի կանոնը
- գրավատուն չի կատարել ՀՀ ՔՕ-ի 237 հոդվածի 1-ին և 2-րդ կետերով նախատեսված պարտականությունները
- գրավատուն խախտել է գրավ դրված գույքի օգտագործման և տնօրինման կանոնները (ՀՀ ՔՕ, հոդված 238, 1-ին և 2-րդ կետեր):
Գրավի դադարելը: ՀՀ ՔՕ-ի 247 հոդվածի, գրավը դադարում է.
- գրավով ապահովված պարտավորությունը դադարելով
- գրավատուի պահանջով՝ գրավառուի կողմից իր պարտավորությունները կոպտորեն խախտելու դեպքում, որոնք ստեղծում են գրավ դրված գույքի կորստյան կամ վնասվածքի սպառնալիք
- գրավ դրված գույքի ոչնչացման կամ գրավ դրված իրավունքը դադարելու դեպքում, եթե գրավատուն չի օգտվել ՀՀ ՔՕ 237 հոդվածի 2-րդ կետով նախատեսված իրավունքից (գրավի առարկան փոխարինելու իր իրավունքից)
- գրավ դրված գույքը հրապարակային սակարկություններով վաճառվելու դեպքում:
Գրավ դրված գույքի իրացումից ստացված գումարի բաշխումը կարգավորվում է ՀՀ ՔՕ-ի 251 հոդվածով, որի համաձայն՝
 Գրավ դրված գույքի իրացումից ստացված գումարից՝ այդ գույքի վրա բռնագանձում տարածելու և իրացնելու համար ծախսերը վճարելու համար անհրաժեշտ գումարներ պահելուց հետո, բավարարում են գրավառուի (բանկի) պահանջները, իսկ մնացած գումարը տրվում է գրավատուին:
 Եթե գրավ դրված գույքն իրացնելուց ստացված գումարը բավարար չէ գրավառուի պահանջները բավարարելու համար, նա իրավունք ունի պակաս գումարն ստանալ պարտապանի այլ գույքից, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով: Այդ դեպքում գրավառուն չի օգտվում գրավի վրա հիմնված նախապատվության իրավունքից:

4.6.4. Գրավի տեսակները և առանձնահատկությունները

Համաձայն ՀՀ ՔՕ-ի 253 հոդվածի, գրավի տեսակներն են.

- **գրավականը**
- գրավատուն հանձնված գրավը
- իրավունքների գրավը
- դրամական միջոցների գրավը
- կոշտ գրավը
- շրջանառության մեջ գտնվող ապրանքների գրավը
- հիփոթեքը:

Իրավունքի գրավի դեպքում գրավի առարկան օտարման ենթակա իրավունքն է, ներառյալ հողամասի, շենքի, շինության, բնակելի տան (բնակարանի) նկատմամբ վարձակալության իրավունքը, տնտեսական ընկերակցության կամ ընկերության գույքում բաժնեմասի իրավունքը, պարտքի պահանջները: Ժամկետային իրավունքը գրավի առարկա կարող է լինել միայն մինչև դրա գործողության ժամկետի ավարտը: Արժեթղթով հավաստված իրավունքի գրավի դեպքում արժեթուղթը հանձնվում է գրավառուին կամ բանկի կամ նոտարի դեպոզիտ, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով:

Դրամական միջոցները, որոնք հանդիսանում են գրավի առարկա, պահվում են բանկի կամ նոտարի դեպոզիտային հաշվում: Այդ գումարի վրա հաշվեգրվող տոկոսները պատկանում են գրավատուին, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով:

Կոշտ գրավ է համարվում այն գրավը, որի առարկան թողնվում է գրավատուի մոտ՝ գրավառուի փականքի տակ կամ գրավի մասին վկայող նշաններով:

Շրջանառության մեջ գտնվող ապրանքների գրավը: Գրավի այս տեսակը կարգավորվում է ՀՀ ՔՕ-ի հատուկ հոդվածով (հոդված 259) և ունի զգալի տարբերություններ գրավի մյուս տեսակների նկատմամբ: Դրանք են՝

Գրավի առարկա հանդիսանում են ոչ թե կոնկրետ գույքը, այլ գրավատուի ընթացիկ տնտեսական շրջանառության մեջ օգտագործվող ապրանքները (ապրանքային պաշարներ, հումք, նյութեր, կիսաֆաբրիկատներ, պատրաստի արտադրանք և այլն): Այդ ապրանքները մնում են գրավատուի մոտ, որն իրավունք ունի փոխել դրանց կազմը և բնական ձևը, պայմանով, որ դրանց ընդհանուր արժեքը չնվազի գրավի մասին պայմանագրում նշվածից:

Շրջանառության մեջ գտնվող գրավ դրված ապրանքների արժեքի նվազեցումը թույլատրվում է գրավով ապահովված պարտավորության կատարված մասին համաչափ, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով:

Գրավատուի կողմից օտարված՝ շրջանառության մեջ գտնվող ապրանքները ձեռք բերողի սեփականությանն անցնելու պահից դադարում են գրավի առարկա լինել, իսկ գրավի պայմանագրում նշված ապրանքները դառնում են գրավի առարկա՝ գրավատուի մոտ դրանց նկատմամբ սեփականության իրավունքի ծագման պահից:

Գրավատուն պարտավոր է վարել գրավների գրառման գիրք, որի մեջ գրառումներ են կատարվում վերջին գործառնության օրվա դրությամբ գրավի պայմանների և գրավ դրված ապրանքների կազմը կամ բնական ձևը փոփոխող բոլոր գործառնությունների մասին՝ ներառյալ դրանց վերանշակումը, եթե գրավատուի գործունեության նկատմամբ հսկողության այլ պայմաններ նախատեսված չեն պայմանագրով:

Գրավատուի կողմից այս տեսակի գրավի պայմանները խախտելիս գրավառուն իրավունք ունի գրավ դրված ապրանքների վրա իր նշանները դնելու միջոցով կասեցնել դրանց հետ կատարվող գործառնությունները մինչև խախտման վերացումը:

Շրջանառության մեջ գտնվող ապրանքների գրավը պարտավորության կատարման ապահովման հեռանկարային ձևերից մեկն է: Այն մի կողմից չի կասում գրավատուի ձեռքերը, նրան հնարավորություն տալով ազատ տնօրինել, օգտագործել և տիրապետել գրավ դրված ապրանքը, իրականացնելով դրա փոխարինումը նորով: Մյուս կողմից՝ պարտատիրոջ շահերը նույնպես ապահովվում են բավականին հուսալի, քանի որ գրավատուին եկած ցանկացած ապրանք դառնում է գրավի առարկա: Դրա համար էլ նույնիսկ գրավի առարկայի ոչնչացումը չի նշանակում գրավի դադարում, քանի որ այդպիսի առարկա դառնում է նոր մուտք եղած ապրանքը:

Գրավական է համարվում այն գրավը, որի առարկան անցնում է գրավառուի տիրապետմանը (ՀՀ ՔՕ, հոդված 254):

Որպես գրավական կարող են լինել գույքի տարբեր տեսակներ (ավտոտրանսպորտ, ոսկի, այլ քանակարժեք մետաղներ, արտարժույթ և այլն):

Հիփոթեքի հասկացությունը: Հիփոթեք է համարվում գրավը, որի առարկան, անկախ նրանից այն անշարժ թե շարժական գույք է, մնում է գրավատուի կամ երրորդ անձի տիրապետման և օգտագործման ներքո:

Հիփոթեքի պայմանագիրը: Հիփոթեքի պայմանագրով մի կողմը՝ գրավառուն, որը հիփոթեքով ապահովված վարկային պայմանագրով կամ այլ պարտավորությամբ (հիմնական պարտավորությամբ) պարտատերն է, այդ պարտավորությամբ գրավ դրված գույքի արժեքից գրավատուի այլ պարտատերերի հանդեպ իր դրամական պահանջները բավարարելու նախապատվության իրավունք ունի:

Հիփոթեքի պայմանագրում պետք է նշված լինեն կողմերի (գրավատուի և գրավառուի) անունները (անվանումները) և բնակության վայրերը (գտնվելու վայրերը), հիփոթեքի առարկան, հիփոթեքով ապահովված պարտավորության էությունը, չափը և կատարման ժամկետը:

Հիփոթեքի առարկան որոշվում է պայմանագրերում դրա անվանման, գտնվելու վայրի նշումով և այդ առարկայի նույնացման համար բավարար նկարագրությամբ:

Հիփոթեքի պայմանագրում պետք է նշվի այն իրավունքը, որի ուժով հիփոթեքի առարկա գույքը պատկանում է գրավատուին, և այդ իրավունքը գրանցած պետական մարմինը:

Հիփոթեքի պայմանագրում պետք է նշվեն հիփոթեքով ապահովված պարտավորությունը, դրա գումարը, ծագման հիմքերը և դրա կատարման ժամկետը: Եթե պարտավորությունը հիմնված է որևէ պայմանագրի վրա, ապա պետք է նշվեն պայմանագրի կողմերը, կնքելու տարին, ամիսը, ամսաթիվը և վայրը: Եթե հիփոթեքով ապահովված պարտավորության գումարը որոշվելու է ապագայում, ապա հիփոթեքի պայմանագրում պետք է նշվեն այն որոշելու կարգը և մյուս անհրաժեշտ պայմանները:

Եթե հիփոթեքով ապահովված պարտավորությունը պետք է կատարվի մաս առ մաս, ապա հիփոթեքի պայմանագրում պետք է նշվեն համապատասխան վճարների ժամկետները կամ պարբերականությունը, դրանց չափերը կամ այդ չափերը որոշելու համար անհրաժեշտ պայմանները:

Հիփոթեքի պայմանագրի ձևը: Հիփոթեքի պայմանագիրը պետք է կնքվի գրավոր՝ գրավատուի և գրավառուի, ինչպես նաև պարտապանի, եթե գրավատուն պարտապանը չէ, ստորագրությամբ մեկ փաստաթուղթ կազմելու միջոցով:

Հիփոթեքի պայմանագիրը պետք է վավերացնի նոտարը:

Անշարժ գույքի հիփոթեքի պայմանագրով գրավի իրավունքը ենթակա է գրանցման:

Պողամասերի հիփոթեք: Հիփոթեքի պայմանագրով կարող են գրավ դրվել միայն քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց սեփականությանը պատկանող հողամասերը:

Պողամասի նկատմամբ ընդհանուր սեփականության դեպքում հիփոթեք կարող է սահմանվել քաղաքացուն կամ իրավաբանական անձին պատկանող այն հողամասի նկատմամբ, որը բնեղենով առանձնացված է ընդհանուր սեփականության ներքո գտնվող հողամասից:

Պողամասի հիփոթեքի դեպքում գրավի իրավունքը չի տարածվում այդ հողամասի վրա գտնվող կամ կառուցվող՝ գրավատու շենքերի և շինությունների վրա, եթե այլ պայման նախատեսված չէ հիփոթեքի պայմանագրում: Պայմանագրում նման պայմանի բացակայության դեպքում հողամասի վրա բռնազանձում տարածելիս գրավատուն պահպանում է այդ շենքի կամ շինության նկատմամբ իրավունքը և սահմանափակ օգտագործման (սերվիտուտի) իրավունք է ձեռք բերում հողամասի այն մասի նկատմամբ, որն անհրաժեշտ է շենքը կամ շինությունն իր նշանակությանը

համապատասխան օգտագործելու համար: Հողամասի այդ մասն օգտագործելու պայմանները որոշվում են գրավատուի և գրավառուի համաձայնությամբ, իսկ վեճի դեպքում՝ դատարանով:

Հողամասի գրավատուն իրավունք ունի առանց գրավառուի համաձայնության, տնօրինել այդ հողամասի վրա գտնվող շենքերը և շինությունները, որոնց վրա գրավի իրավունքը չի տարածվում:

Եթե գրավատուի հողամասի վրա գտնվող կամ կառուցվող շենքը կամ շինությունը գրավ է դրված նույն գրավառուին, գրավատուն իրավունք ունի այդ շենքը կամ շինությունը տնօրինել միայն գրավառուի համաձայնությամբ:

Գրավատուն իրավունք ունի առանց գրավառուի համաձայնության, հիփոթեքի պայմանագրով գրավ դրված հողամասի վրա սահմանված կարգով կառուցել շենքեր և շինություններ, ընդ որում այդ շենքի և շինությունների վրա գրավի իրավունքը չի տարածվում:

Եթե գրավ դրված հողամասի վրա գրավատուի շինարարությունը հանգեցրել է կամ կարող է հանգեցնել այդ հողամասի՝ **հիփոթեքով** գրավառուին տրամադրված ապահովության վատթարացման, գրավառուն իրավունք ունի պահանջել փոփոխելու հիփոթեքի պայմանագիրը, եթե դա անհրաժեշտ է՝ կառուցված շենքերի կամ շինությունների վրա հիփոթեք տարածելու միջոցով:

Եթե հիփոթեքը սահմանվել է այն հողամասի նկատմամբ, որի վրա գտնվող շենքը կամ շինությունը պատկանում է ոչ թե գրավատուին, այլ ուրիշ անձի, ապա այդ հողամասի վրա բռնագանձում տարածելու և այն իրացնելու դեպքում հողամասը ձեռքբերողին են անցնում այն իրավունքներն ու պարտականությունները, որոնք այդ անձի հանդեպ ուներ գրավատուն:

Բնակելի տների (բնակարանների), շենքերի և շինությունների հիփոթեք:

Հիփոթեքի հիմնական սկզբունքներն ամբողջությամբ կիրառելի են բնակելի տների (բնակարանների), շենքերի և շինությունների հիփոթեքի նկատմամբ: Դրա հետ միասին հիփոթեքի այս տարատեսակն ունի իր առանձնահատկությունները:

Պետության կամ համայնքների սեփականությանը պատկանող բազմաբնակարան և անհատական բնակելի տների ու բնակարանների հիփոթեք չի թույլատրվում: Հյուրանոցները, հանրակացարանները, հանգստյան տները, ամառանոցները, այգետնակները և մշտական բնակության համար չնախատեսված այլ շենքերն ու շինությունները կարող են հիփոթեքի առարկա լինել ընդհանուր հիմունքներով:

Բազմաբնակարան շենքի բնակարանի, որի մասերը (հիմքը, տանիքը, աստիճանները) գտնվում են գրավատուի և այլ անձանց ընդհանուր բաժնային սեփականության ներքո, հիփոթեքի դեպքում բնակարանի հետ միասին գրավ դրված է համարվում տան նկատմամբ ընդհանուր սեփականության իրավունքում համապատասխան բաժինը:

Բնակելի տունը, շենքը կամ շինությունը կառուցելու համար վարկ տրամադրելիս հիփոթեքի պայմանագրում կարող է նախատեսվել պարտավորության ապահովում՝ անավարտ շինարարությամբ և գրավատուին պատկանող շինարարության համար ձեռք բերված նյութերով ու սարքավորումներով:

Գրավ դրված բնակելի տան կամ բնակարանի վրա բռնագանձում տարածելը և այն իրացնելը հիմք չէ բնակելի տարածության օգտագործման իրավունք ունեցող անձանց վտարելու համար, բացառությամբ հետևյալ դեպքերի.

- բնակելի տունը (բնակարանը) հիփոթեքի պայմանագրով գրավ է դրված՝ ի ապահովումն այդ տան (բնակարանի) ձեռքբերման կամ շինարարության համար տրամադրված վարկի վերադարձման
- բնակելի տարածության իրավունք ունեցող անձինք, մինչև հիփոթեքի պայմանագիրը կնքելը, ստանձնել են նոտարական կարգով վավերացված պարտավորության այդ իրավունքից հրաժարվելու մասին:

Նման դեպքերում, գրավ դրված բնակելի տան կամ բնակարանի վրա բռնագանձում տարածելուց և այդ գույքն իրացնելուց հետո գրավատուն ու բնակելի տարածության օգտագործման իրավունք ունեցող անձինք տան (բնակարանի) սեփականատիրոջ պահանջով պարտավոր են ոչ ուշ, քան մեկ ամսվա ընթացքում ազատել զբաղեցրած բնակելի տարածությունը: Գրավ դրված բնակելի տունը կամ բնակարանն իրացվելիս գրավ տանը կամ բնակարանում մինչև հիփոթեքի պայմանագիր կնքելը բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի պայմաններով բնակվող անձինք ենթակա չեն վտարման, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով:

4.7. Սեփականության և այլ գույքային իրավունքների պաշտպանությունը

Սեփականատերն իրավունք ունի պահանջել ճանաչելու իր սեփականության իրավունքը:

Սեփականատերն իրավունք ունի իր գույքը հետ պահանջել ուրիշի ապօրինի տիրապետումից:

Եթե գույքը հատուցմամբ ձեռք է բերվել այդ գույքն օտարելու իրավունք չունեցող անձից, որի մասին ձեռք բերողը չգիտեր և չէր կարող իմանալ (բարեխիղճ ձեռք բերող), ապա սեփականատերն իրավունք ունի ձեռք բերողից տվյալ գույքը պահանջել միայն այն դեպքում, երբ գույքը կորցրել է սեփականատերը կամ այն անձը, ում այդ գույքի սեփականատերը հանձնել է տիրապետման, կամ այն հափշտակվել է մեկից կամ մյուսից, կամ նրանց տիրապետումից դուրս է եկել այլ ճանապարհով անկախ նրանց կամքից:

Եթե գույքն անհատույց է ձեռք բերվել այն օտարելու իրավունք չունեցող անձից, ապա սեփականատերը բոլոր դեպքերում իրավունք ունի հետ պահանջել այդ գույքը:

Դրամական միջոցները, ինչպես նաև ըստ ներկայացնողի արժեթղթերը չեն կարող հետ պահանջվել բարեխիղճ ձեռքբերողից:

Ուրիշի ապօրինի տիրապետումից գույքը հետ պահանջելիս սեփականատերն իրավունք ունի այն անձից, ով գիտեր կամ պետք է իմանար իր տիրապետման ապօրինի լինելու մասին (անբարեխիղճ տիրապետող), պահանջել վերադարձնելու կամ հատուցելու նաև այն բոլոր եկամուտները, որոնք այդ անձն ստացել է կամ կարող էր ստանալ գույքի ապօրինի տիրապետման ամբողջ ժամանակամիջոցում, իսկ բարեխիղճ տիրապետողից՝ վերադարձնելու կամ հատուցելու այն բոլոր եկամուտները, որոնք նա ստացել է կամ կարող էր ստանալ սկսած այն պահից, երբ նա իմացել է կամ պետք է իմանար իր տիրապետման ապօրինի լինելու մասին կամ ծանուցում է ստացել գույքը վերադարձնելու մասին սեփականատիրոջ հայցով:

Ինչպես բարեխիղճ, այնպես էլ անբարեխիղճ տիրապետողն իր հերթին իրավունք ունի սեփականատիրոջից պահանջել գույքի վրա իրենց կատարած անհրաժեշտ ծախսերը՝ գույքից ստացված եկամուտները սեփականատիրոջը հասնելու պահից:

Բարեխիղճ տիրապետողն իրավունք ունի իրեն թողնել իր կատարած բարելավումները, եթե դրանք կարող են առանձանցվել առանց գույքին վնաս պատճառելու: Եթե բարելավումներն առանձանցնելն անհնար է, ապա բարեխիղճ տիրապետողն իրավունք ունի պահանջել հատուցելու գույքը բարելավելու համար իր կատարած ծախսերը, սակայն գույքի ավելացված արժեքից ոչ ավելի չափով:

Սեփականատերն իրավունք ունի պահանջել վերացնելու իր իրավունքների ամեն մի խախտում, թեկուզև այդ խախտումները զուգորդված չեն եղել տիրապետումից զրկելու հետ:

4.8. Սեփականության և այլ գույքային իրավունքների դադարելը

Սեփականության իրավունքի և այլ գույքային իրավունքների դադարման հիմքերը

Սեփականության իրավունքը դադարում է սեփականատիրոջ կողմից իր գույքն օտարելու, սեփականության իրավունքից հրաժարվելու, գույքը ոչնչացնելու և գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի կորստի՝ օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում:

Չի թույլատրվում սեփականատիրոջ գույքը հարկադրաբար վերցնել կամ առգրավել, բացի այն դեպքերից, երբ օրենքով նախատեսված հիմքերով՝

1. պարտավորությունների համար գույքի վրա տարածվում է բռնագանձում (հոդված 281)
2. օտարվում է այն գույքը, որն օրենքի ուժով չի կարող պատկանել տվյալ անձին (հոդված 282)
3. հողամասը վերցնելու հետևանքով օտարվում է անշարժ գույքը (հոդված 283)
4. վերցվում են անտնտեսվար պահվող մշակութային արժեքները (հոդված 284)
5. կատարվում է ռեկվիզիցիա (հոդված 285)
6. կատարվում է բռնագրավում (հոդված 288)
7. իրավաբանական անձը դատարանի վճռով վերակազմակերպվում կամ լուծարվում է (63 և 67 հոդվածներ)
8. գույքն օտարվում է՝ ՀՀՔՕ-ի 197 հոդվածի 4-րդ կետով, 208 և 220 հոդվածներով նախատեսված դեպքերում:

Պետության սեփականությանը պատկանող գույքն օտարվում է քաղաքացիներին և իրավաբանական անձանց՝ մասնավորեցման (ապապետականացման) մասին օրենքներով սահմանված կարգով:

Քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց սեփականությանը պատկանող գույքի պետականացումը (ազգայնացումը) կատարվում է օրենքի հիման վրա, այդ գույքի արժեքի ու մյուս վնասների հատուցմամբ՝ ՀՀՔՕ-ի 286 հոդվածով սահմանված կարգով:

Գույքային իրավունքները դադարում են ՀՀՔՕ-ի 216 և 247 հոդվածներով, ինչպես նաև օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված այլ դեպքերում:

Սեփականության իրավունքից հրաժարվելը

Քաղաքացին կամ իրավաբանական անձը կարող է հրաժարվել իրեն պատկանող գույքի սեփականության իրավունքից՝ այդ մասին գրավոր հայտարարելով կամ այնպիսի գործողություններ կատարելով, որոնք ակնհայտ վկայում են գույքի տիրապետումից, օգտագործումից և տնօրինումից նրա մեկուսացման մասին՝ առանց այդ գույքի նկատմամբ որևէ իրավունք պահպանելու մտադրության:

Սեփականության իրավունքից հրաժարվելը հիմք չէ գույքի նկատմամբ սեփականատիրոջ իրավունքները և պարտականությունները դադարելու համար, մինչև այլ անձի կողմից այդ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունք ձեռք բերելը:

Սեփականատիրոջ պարտավորություններով գույքի վրա բռնագանձում տարածելը

Սեփականատիրոջ պարտավորություններով նրան պատկանող գույքի վրա բռնագանձում տարածելու միջոցով գույքը կարող է առգրավվել դատարանի վճռի հիման վրա, եթե բռնագանձում տարածելու այլ կարգ նախատեսված չէ պայմանագրով:

Գույքի նկատմամբ, որի վրա բռնագանձում է տարածվել, սեփականատիրոջ իրավունքը դադարում է այդ գույքի նկատմամբ այն անձի սեփականության իրավունքի ծագման պահից, ում անցնում է տվյալ գույքը:

Եթե օրենքով թույլատրվող հիմքերով անձին որպես սեփականություն անցել է այնպիսի գույք, որն օրենքի ուժով չի կարող նրան պատկանել, սեփականատերն այդ գույքը պետք է օտարի դրա նկատմամբ սեփականության իրավունքի ծագման պահից մեկ տարվա ընթացքում, եթե այլ ժամկետ նախատեսված չէ օրենքով:

Այն դեպքերում, երբ սեփականատերը այդ ժամկետում գույքը չի օտարում, նման գույքը՝ դրա բնույթի և նշանակության հաշվառմամբ, պետական մարմնի դիմումի հիման վրա կայացված դատարանի վճռով, վաճառվում է հարկադիր կարգով և ստացված գումարը հանձնվում է նախկին սեփականատիրոջը կամ վերածվում է պետական սեփականության, իսկ նախկին սեփականատիրոջը հատուցվում է գույքի արժեքը: Այդ դեպքում հանվում են գույքն օտարելու ծախսերը:

Եթե օրենքով թույլատրվող հիմքերով քաղաքացու կամ իրավաբանական անձի մոտ հայտնվել է այնպիսի գույք, որը ձեռք բերելու համար անհրաժեշտ է հատուկ թույլտվություն, և որն ստանալու համար սեփականատիրոջ խնդրանքը մերժվել է, այդ գույքն օտարվում է այն գույքի համար սահմանված կարգով, որը չի կարող պատկանել տվյալ սեփականատիրոջը:

Չողանասը վերցնելու կապակցությամբ դրա վրա գտնվող անշարժ գույքն օտարելը

Այն դեպքերում, երբ պետության կամ համայնքի կարիքների համար հողամասը վերցնելու անհնար է առանց դրա վրա գտնվող շենքերի, շինությունների և այլ անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը դադարելու, պետությունն այդ գույքը կարող է վերցնել սեփականատիրոջից՝ դրա գինը հատուցելու միջոցով:

Անշարժ գույքը վերցնելու մասին պահանջը բավարարվում է, եթե այդ պահանջով դատարան դիմած պետական մարմինն ապացուցում է, որ հողամասն օգտագործելն այն նպատակներով, որի համար դա վերցվում է, անհնար է առանց տվյալ անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը դադարելու:

Անտնտեսվար պահվող մշակութային արժեքները վերցնելը

Այն դեպքերում, երբ օրենքի համաձայն առանձնապես արժեքավոր և պետության կողմից պահպանվող մշակութային արժեքների սեփականատերը դրանք պահում է անտնտեսվար, ինչը սպառնում է դրանց նշանակության կորստին, նման արժեքները դատարանի վճռով կարող են վերցվել սեփականատիրոջից՝ պետության կողմից դրանց գինը հատուցելու միջոցով:

Մշակութային արժեքները վերցնելիս սեփականատիրոջը դրանց արժեքը հատուցվում է կողմերի համաձայնությամբ, իսկ վեճի դեպքում՝ դատարանի սահմանած չափով:

Ռեկվիզիցիա

Տարերային աղետների, տեխնոլոգիական վթարների, համաճարակների դեպքերում և արտակարգ բնույթ կրող այլ հանգամանքներում գույքը կարող է օրենքով սահմանված պայմաններում ու կարգով, պետական մարմինների որոշմամբ, վերցվել սեփականատիրոջից՝ ի շահ հասարակության դրա արժեքը վճարելու պայմանով (ռեկվիզիցիա):

Սեփականատերը կարող է դատարանում վիճարկել հարկադրաբար վերցված գույքի հատուցման արժեքի չափը:

Անձը, ում գույքը հարկադրաբար վերցվել է, իրավունք ունի պահանջել, որ իրեն վերադարձվի պահպանված գույքը, եթե վերացել են այն հանգամանքները, որոնց կապակցությամբ կատարվել է ռեկվիզիցիա:

Օրենքի ուժով սեփականության իրավունքը դադարելու հետևանքները

Հայաստանի Հանրապետության կողմից սեփականության իրավունքը դադարեցնող օրենքն ընդունելու դեպքում դրա հետևանքով սեփականատիրոջը պատճառված վնասները, այդ թվում՝ գույքի արժեքը, հատուցում է պետությունը: Վնասների հատուցման մասին վեճերը լուծում է դատարանը:

Գույքի գնահատումը սեփականության իրավունքը դադարելիս: Բռնագրավում

Սեփականության իրավունքը դադարելիս գույքը գնահատվում է դրա շուկայական արժեքով:

Օրենքով նախատեսված դեպքերում գույքը սեփականատիրոջից կարող է անհատույց առգրավվել դատավճռով՝ որպես հանցագործության համար պատժամիջոց (բռնագրավում):

Ինքնատուգման հարցեր

1. Որո՞նք են սեփականության իրավունքի վերաբերյալ ընդհանուր դրույթները:
2. Որո՞նք են սեփականության իրավունք ձեռք բերելու հիմքերը:
3. Ինչպե՞ս կարելի է բնութագրել ընդհանուր սեփականության իրավունքը:
4. Որո՞նք են և ընդհանուր սեփականության տեսակները:
5. Ինչպե՞ս կարելի է բնութագրել հողի նկատմամբ սեփականության և այլ գույքային իրավունքներ, Ինչպե՞ս կարելի է բնութագրել բնակելի տարածության սեփականության և այլ գույքային իրավունքները:
7. Ինչպե՞ս կարելի է բնութագրել գրավի իրավունքը:
8. Որո՞նք են գրավի տեսակները:
9. Որո՞նք են և հիփոթեքի վերաբերյալ սահմանված կանոնները:
10. Ինչպե՞ս է իրականացվում սեփականության և այլ գույքային իրավունքների պաշտպանությունը:
11. Որո՞նք են սեփականության և այլ գույքային իրավունքների դադարելու հիմքերը:

ԹԵՄԱ 5. ԳՈՐԾԱՐՔՆԵՐ: ՆԵՐԱԿԱՅԱՑՈՒՑՉՈՒԹՅՈՒՆ: ԺԱՍԿԵՏՆԵՐ

Թեմայի նպատակն է՝ ներկայացնել գործարքի հասկացությունը, գործարքի տեսակները և ձևերը, դրանց նոտարական վավերացումը, բացատրել գործարքների անվավերությունը և դրա իրավական հետևանքները, ներկայացուցչության և լիազորագրին վերաբերյալ սահմանված կանոնները, ժամկետների հաշվարկման կանոնները, հայցային վաղեմության վերաբերյալ սահմանված կանոնները:

Ունակությունների և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ունկնդիրները պետք է կարողանան՝

- տալ գործարքի հասկացությունը
- թվարկել և բնութագրել գործարքի տեսակները
- թվարկել և բնութագրել գործարքի ձևերը
- իմանալ նոտարի կողմից վավերացման ենթակա գործարքները
- իմանալ գործարքներից ծագող իրավունքների պետական գրանցումը
- բացատրել բացատրել վիճահարույց և առոչինչ, կեղծ և շինծու գործարքները
- բացատրել գործարքների անվավերությունը և դրա իրավական հետևանքները
- ներկայացնել ներկայացուցչության վերաբերյալ սահմանված կանոնները
- ներկայացնել լիազորագրին վերաբերյալ սահմանված կանոնները
- ներկայացնել ժամկետների հաշվարկման վերաբերյալ սահմանված կանոնները
- ներկայացնել հայցային վաղեմության վերաբերյալ սահմանված կանոնները:

5.1. Գործարքներ

5.1.1. Գործարքի հասկացությունը և դրա տեսակները

Գործարքները քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց այն գործողություններն են, որոնք ուղղված են քաղաքացիական իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելուն, փոփոխելուն կամ դրանց դադարելուն:

Գործարքները կարող են լինել *երկկողմ* կամ *բազմակողմ* (պայմանագիր), ինչպես նաև՝ *միակողմ*:

Պայմանագիր կնքելու համար անհրաժեշտ է երկու կողմի (երկկողմ գործարք) կամ երեք ու ավելի կողմերի (բազմակողմ գործարք) համաձայնեցված կամքի արտահայտությունը:

Օրենքին, այլ իրավական ակտերին կամ կողմերի համաձայնությանը համապատասխան միակողմ գործարք կնքելու համար անհրաժեշտ և բավարար է մեկ կողմի կամքի արտահայտությունը:

Միակողմ գործարքը պարտականություններ է ստեղծում գործարքը կնքած անձի համար: Այն կարող է այլ անձանց համար պարտականություններ ստեղծել միայն օրենքով կամ այդ անձանց հետ համաձայնությամբ նախատեսված դեպքերում:

Միակողմ գործարքների նկատմամբ համապատասխանաբար կիրառվում են պարտավորությունների և պայմանագրերի մասին ընդհանուր դրույթները, եթե դրանք չեն հակասում օրենքին, գործարքի միակողմանի բնույթին և էությանը:

Գործարքը համարվում է *հետաձգող պայմանով կնքված*, եթե կողմերն իրավունքների և պարտականությունների ծագումը կախման մեջ են դրել մի հանգամանքից, որը հայտնի չէ՝ կիրականանա, թե՞ ոչ:

Գործարքը համարվում է վերացնող *պայմանով կնքված*, եթե կողմերն իրավունքների և պարտականությունների դադարումը կախման մեջ են դրել մի հանգամանքից, որը հայտնի չէ՝ կիրականանա, թե՞ ոչ:

Եթե պայմանի իրականացման անբարեխղճորեն արգելք է հանդիսացել այն կողմը, ում ձեռնտու չէ պայմանի իրականացումը, ապա պայմանը ճանաչվում է իրականացված:

Եթե պայմանի իրականացման անբարեխղճորեն նպաստել է այն կողմը, ում ձեռնտու է պայմանի իրականացումը, ապա պայմանը ճանաչվում է չիրականացված:

5.1.2. Գործարքների ձևերը

Գործարքները կնքվում են *բանավոր* կամ *գրավոր* (հասարակ կամ նոտարական) ձևով:

Գործարքը, որը կարող է կնքվել բանավոր, համարվում է կնքված նաև այն դեպքում, եթե անձի վարքից ակնհայտ է գործարք կնքելու նրա կամքը:

Օրենքով կամ կողմերի համաձայնությամբ նախատեսված դեպքերում լռությունը համարվում է գործարք կնքելու կամքի արտահայտություն:

Գործարքը, որի համար օրենքով կամ կողմերի համաձայնությամբ սահմանված չէ գրավոր (հասարակ կամ նոտարական) ձև, կարող է կնքվել բանավոր:

Բանավոր կարող են կնքվել կնքման պահին կատարվող բոլոր գործարքները, բացառությամբ այն գործարքների, որոնց համար սահմանված է նոտարական ձև, և այն գործարքների, որոնց հասարակ գրավոր ձևը չպահպանելը հանգեցնում է դրանց անվավերության, եթե այլ բան սահմանված չէ կողմերի համաձայնությամբ:

Գրավոր պայմանագրի կատարմանն ուղղված գործարքները կարող են կողմերի համաձայնությամբ կնքվել բանավոր, եթե դա չի հակասում օրենքին, այլ իրավական ակտերին և պայմանագրին:

Գրավոր գործարքը պետք է կնքվի փաստաթուղթ կազմելու միջոցով, որն արտահայտում է գործարքի բովանդակությունը և ստորագրված է գործարք կնքող անձի կամ անձանց կամ նրանց կողմից պատշաճ ձևով լիազորված անձանց կողմից:

Երկկողմ (բազմակողմ) գործարքները կարող են կնքվել ՀՀԲՕ-ի 450 հոդվածի 3-րդ և 4-րդ կետերով նախատեսված եղանակներով:

Օրենքով, այլ իրավական ակտերով և կողմերի համաձայնությամբ կարող են սահմանվել լրացուցիչ պահանջներ, որոնց պետք է համապատասխանի գործարքի ձևը (որոշակի ձևաթղթի վրա կնքելը, կնիքով դրոշմված լինելը և այլն), և կարող են նախատեսվել այդ պահանջները չպահպանելու հետևանքներ: Եթե նման հետևանքներ նախատեսված չեն, ապա կիրառվում են գործարքի հասարակ գրավոր ձևը չպահպանելու հետևանքները (298 հոդվածի 1-ին կետ):

Գործարքներ կնքելիս ստորագրությունների մեխանիկական և պատճենահանման այլ միջոցներով ֆաքսիմիլ վերարտադրությունների, էլեկտրոնային թվային ստորագրության կամ իր ստորագրության այլ նմանօրինակի օգտագործումն թույլատրվում է օրենքով, այլ իրավական ակտերով կամ կողմերի համաձայնությամբ նախատեսված դեպքերում և կարգով:

Եթե քաղաքացին ֆիզիկական արատի, հիվանդության կամ անգրագիտության պատճառով չի կարող իր ձեռքով ստորագրել, ապա նրա խնդրանքով գործարքը կարող է ստորագրել այլ քաղաքացի: Վերջինիս ստորագրությունը պետք է վավերացնի նոտարը կամ նման նոտարական գործողություն կատարելու իրավունք ունեցող այլ պաշտոնատար անձը՝ նշելով այն պատճառները, որոնց ուժով գործարք կնքողը չի կարողացել այն ստորագրել:

Բացառությամբ նոտարական վավերացում պահանջող գործարքների, հասարակ գրավոր ձևով պետք է կնքվեն՝

1) իրավաբանական անձանց՝ միմյանց միջև և քաղաքացիների հետ գործարքները

2) քաղաքացիների միջև աշխատավարձի սահմանված նվազագույն չափի քսանապատիկ գումարը գերազանցող, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ անկախ գումարի չափից, գործարքները:

Հասարակ գրավոր ձևը չի պահանջվում այն գործարքների համար, որոնք, սույն օրենսգրքի 295 հոդվածի համաձայն, կարող են կնքվել բանավոր:

Գործարքի հասարակ գրավոր ձևը չպահպանելը վեճի դեպքում կողմերին զրկում է ի հաստատումն գործարքի ու նրա պայմանների՝ վկաների ցուցումները վկայակոչելու, սակայն նրանց չի զրկում գրավոր և այլ ապացույցներ ներկայացնելու իրավունքից:

Օրենքում կամ կողմերի համաձայնությունում ուղղակի նշված դեպքերում գործարքի հասարակ գրավոր ձևը չպահպանելը հանգեցնում է դրա անվավերության:

Արտաքին տնտեսական գործարքի հասարակ գրավոր ձևը չպահպանելը հանգեցնում է դրա անվավերության:

5.1.3. Գործարքների նոտարական վավերացումը և դրանցից ծագող իրավունքների պետական գրանցումը

Գործարքների նոտարական վավերացումը կատարվում է ՀՀԲՕ-ի 296 հոդվածի պահանջներին համապատասխանող փաստաթղթի վրա նոտարի կամ նոտարական գործողության կատարման իրավունք ունեցող պաշտոնատար անձի կողմից վավերացնող մակագրությամբ:

Գործարքի նոտարական վավերացման կարգը սահմանվում է նոտարիատի մասին օրենքով:

Գործարքների նոտարական վավերացումը պարտադիր է՝

1) ըստ օրենքի պահանջի

2) կողմերից որևէ մեկի պահանջով, թեկուզև օրենքով տվյալ տեսակի գործարքների համար այդ ձևը չի պահանջվում:

Գործարքի նոտարական ձևը չպահպանելը հանգեցնում է գործարքի անվավերության: Նման գործարքն առոչինչ է:

Եթե կողմերից մեկը լրիվ կամ մասնակի կատարել է նոտարական վավերացում պահանջող գործարքը, իսկ մյուս կողմը խուսափում է գործարքի նոտարական վավերացումից, դատարանն իրավունք ունի, գործարքը կատարած կողմի պահանջով, այն վավեր ճանաչել: Այդ դեպքում գործարքի հետագա նոտարական վավերացում չի պահանջվում:

Գործարքի նոտարական վավերացումից անհիմն խուսափող կողմը պետք է մյուս կողմին հատուցի գործարքը կնքելու ուշացման հետ կապված վնասները:

Անշարժ գույքի հետ կատարվող գործարքներից ծագող իրավունքները ենթակա են պետական գրանցման:

Շարժական գույքի հետ կատարվող գործարքներից ծագող իրավունքները ենթակա են պետական գրանցման՝ ՀՀԲՕ-ով և այլ օրենքներով նախատեսված դեպքերում:

Պետական գրանցման կարգը և գրանցումից հրաժարվելու հիմքերը սահմանվում են գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին օրենքով:

Գործարքներից ծագող իրավունքների պետական գրանցման պահանջը չպահպանելը հանգեցնում է դրա անվավերության: Նման գործարքն առոչինչ է:

Եթե գործարքը կնքվել է պատշաճ ձևով, իսկ կողմերից մեկը հրաժարվում է գործարքից ծագող իրավունքների գրանցումից, դատարանն իրավունք ունի մյուս կողմի պահանջով վճիռ կայացնել այդ իրավունքների գրանցման մասին: Այդ դեպքում գործարքից ծագող իրավունքները գրանցվում են դատարանի վճռի հիման վրա:

Գործարքից ծագող իրավունքների պետական գրանցումից անհիմն խուսափող կողմը պետք է մյուս կողմին հատուցի գրանցման ուշացման հետ կապված վնասները:

5.1.4. Գործարքի անվավերությունը և դրա հետևանքները

Վիճահարույց և առջինն գործարքների անվավերությունը

Գործարքն անվավեր է սույն օրենսգրքով սահմանված հիմքերով դատարանի կողմից այն այդպիսին ճանաչելու ուժով (վիճահարույց գործարք) կամ անկախ նման ճանաչումից (առջինն գործարք):

Վիճահարույց գործարքն անվավեր ճանաչելու պահանջը կարող են ներկայացնել օրենսգրքում նշված անձինք:

Առջինն գործարքի անվավերության հետևանքների կիրառման մասին պահանջ կարող է ներկայացնել ցանկացած շահագրգիռ անձ: Դատարանն իրավունք ունի այդպիսի հետևանքներ կիրառել սեփական նախաձեռնությամբ:

Անվավեր գործարքը չի հանգեցնում իրավաբանական հետևանքների, բացառությամբ այն հետևանքների, որոնք կապված են գործարքի անվավերության հետ: Նման գործարքն անվավեր է կնքելու պահից:

Գործարքի անվավերության դեպքում կողմերից յուրաքանչյուրը պարտավոր է մյուս կողմին վերադարձնել գործարքով ամբողջ ստացածը, իսկ ստացածը բնեղենով վերադարձնելու անհնարինության դեպքում (ներառյալ, երբ ստացածն արտահայտվում է գույքից օգտվելու, կատարված աշխատանքի կամ մատուցված ծառայության մեջ)՝ հատուցել դրա արժեքը դրամով, եթե գործարքի անվավերության այլ հետևանքներ նախատեսված չեն օրենքով:

Եթե վիճահարույց գործարքի բովանդակությունից բխում է, որ այն կարող է դադարել միայն ապագայում, ապա դատարանը, գործարքը ճանաչելով անվավեր, դադարեցնում է դրա գործողությունն ապագայում:

Օրենքի կամ այլ իրավական ակտերի պահանջներին չհամապատասխանող գործարքի անվավերությունը

Օրենքի կամ այլ իրավական ակտերի պահանջներին չհամապատասխանող գործարքն անվավեր է, եթե օրենքը չի սահմանում, որ նման գործարքն առջինն է կամ չի նախատեսում խախտման այլ հետևանքներ:

Կեղծ և շինծու գործարքների անվավերությունը

Կեղծ գործարքը, այսինքն՝ առերևույթ, առանց համապատասխան իրավական հետևանքներ առաջացնելու նտադրության կնքված գործարքը, առջինն է:

Շինծու գործարքը, այսինքն՝ մեկ այլ գործարքի քողարկման նպատակով կնքված գործարքը, առջինն է: Այդ գործարքի նկատմամբ, հաշվի առնելով դրա էությունը, կիրառվում են այն գործարքին վերաբերող կանոնները, որը կողմերն իրականում նկատի են ունեցել շինծու գործարքը կնքելիս:

Անգործունակ ճանաչված քաղաքացու կնքած գործարքի անվավերությունը

Հոգեկան խանգարման հետևանքով անգործունակ ճանաչված քաղաքացու կնքած գործարքն առջինն է:

Այդպիսի գործարքի կողմերից յուրաքանչյուրը պարտավոր է մյուս կողմին բնեղենով վերադարձնել ամբողջ ստացածը, իսկ բնեղենով վերադարձնելու անհնարինության դեպքում՝ դրամով հատուցել դրա արժեքը:

Գործունակ կողմը, բացի դրանից, պարտավոր է մյուս կողմին հատուցել նրա կրած իրական վնասը, եթե գիտեր կամ պետք է իմանար մյուս կողմի անգործունակության մասին:

Հոգեկան խանգարման հետևանքով անգործունակ ճանաչված քաղաքացու շահերից ելնելով՝ նրա կնքած գործարքը խնամակալի պահանջով դատարանը կարող է վավեր ճանաչել, եթե այն կնքվել է ի շահ այդ քաղաքացու:

Սահմանափակ գործունակ ճանաչված քաղաքացու կնքած գործարքի անվավերությունը

Սահմանափակ գործունակ ճանաչված քաղաքացու՝ առանց հոգաբարձուի համաձայնության կնքած՝ գույքի տնօրինման գործարքը դատարանը կարող է հոգաբարձուի հայցով անվավեր ճանաչել:

Տասնչորս տարեկան չդարձած անչափահասի կնքած գործարքի անվավերությունը

Տասնչորս տարեկան չդարձած անչափահասի (փոքրահասակի) կնքած գործարքն առջինն է:

Փոքրահասակի շահերից ելնելով՝ նրա կնքած գործարքը ծնողների, որդեգրողների կամ խնամակալի պահանջով դատարանով կարող է ճանաչվել վավեր, եթե այն կնքվել է ի շահ փոքրահասակի:

Սահմանափակ գործունակ ճանաչված քաղաքացու և փոքրահասակի կողմից կնքված կենցաղային մանր գործարքները վավեր են:

Տասնչորսից մինչև տասնութ տարեկան անչափահասի կնքած գործարքի անվավերությունը

Տասնչորսից մինչև տասնութ տարեկան անչափահասի կողմից, առանց իր ծնողների, որդեգրողների կամ հոգաբարձուի համաձայնության կնքած գործարքը, այն դեպքերում, երբ նման համաձայնությունը պահանջվում է ՀՀԹՕ-ի 30 հոդվածի 1-ին կետին համապատասխան, դատարանով կարող է անվավեր ճանաչվել ծնողների, որդեգրողների կամ հոգաբարձուի հայցով:

Եթե նման գործարքն անվավեր է ճանաչվել, համապատասխանաբար կիրառվում են ՀՀԹՕ-ի 307 հոդվածի 1-ին կետի երկրորդ և երրորդ պարբերություններով նախատեսված կանոնները:

Իր գործողությունների նշանակությունը հասկանալու կամ դրանք ղեկավարելու անընդունակ քաղաքացու կնքած գործարքի անվավերությունը

Գործունակ, սակայն գործարքի կնքման պահին այնպիսի վիճակում գտնվող քաղաքացու կնքած գործարքը, երբ նա ընդունակ չի եղել հասկանալու իր գործողությունների նշանակությունը կամ ղեկավարելու դրանք, դատարանով կարող է անվավեր ճանաչվել այդ քաղաքացու կամ այն անձանց հայցով, որոնց իրավունքները և օրենքով պաշտպանվող շահերը խախտվել են այդ գործարքը կնքելու հետևանքով:

Հետագայում անգործունակ ճանաչված քաղաքացու կնքած գործարքը դատարանով կարող է անվավեր ճանաչվել նրա խնամակալի հայցով, եթե ապացուցված է, որ գործարքը կնքելու պահին քաղաքացին ընդունակ չի եղել հասկանալու իր գործողությունների նշանակությունը կամ ղեկավարելու դրանք:

Էական նշանակություն ունեցող մոլորության ազդեցության տակ կնքված գործարքի անվավերությունը

Էական նշանակություն ունեցող մոլորության ազդեցության տակ կնքված գործարքը դատարանով կարող է անվավեր ճանաչվել մոլորության ազդեցության ներքո գործած կողմի հայցով:

Էական նշանակություն ունի գործարքի բնույթի կամ դրա առարկայի այնպիսի հատկանիշների վերաբերյալ մոլորությունը, որոնք զգալիորեն պակասեցնում են այն ըստ նշանակության օգտագործելու հնարավորությունները:

Գործարքի շարժառիթների վերաբերյալ մոլորությունն էական նշանակություն չունի:

Եթե գործարքն անվավեր է ճանաչվել որպես էական նշանակություն ունեցող մոլորության ազդեցության տակ կնքված, համապատասխանաբար կիրառվում են ՀՀԹՕ-ի 304 հոդվածի 2-րդ կետով նախատեսված կանոնները:

Բացի դրանից, կողմը, որի հայցով գործարքն անվավեր է ճանաչվել, իրավունք ունի մյուս կողմից պահանջել իրեն պատճառված իրական վնասի հատուցում, եթե ապացուցի, որ մոլորությունն առաջացել է մյուս կողմի մեղքով: Եթե դա ապացուցված չէ, կողմը, որի հայցով գործարքն անվավեր է ճանաչվել, պարտավոր է մյուս կողմի պահանջով հատուցել նրան պատճառված իրական վնասը, եթե անգամ մոլորությունը ծագել է մոլորված կողմից անկախ հանգամանքներում:

Խաբեության, բռնության, սպառնալիքի ազդեցության ներքո, մեկ կողմի ներկայացուցչի մյուս կողմի հետ չարամիտ համաձայնությամբ կամ ծանր հանգամանքների բերումով կնքված գործարքի անվավերությունը

Խաբեության, բռնության, սպառնալիքի ազդեցության ներքո, մեկ կողմի ներկայացուցչի մյուս կողմի հետ չարամիտ համաձայնությամբ կնքված գործարքը, ինչպես նաև այն գործարքը, որն անձն ստիպված է եղել կնքելու ծանր հանգամանքների բերումով իր համար ծայրահեղ ոչ ձեռնտու պայմաններով, որից օգտվել է մյուս կողմը (ստրկացուցիչ գործարք), տուժողի հայցով դատարանը կարող է ճանաչել անվավեր:

Եթե գործարքն անվավեր է ճանաչվել նշված հիմքերից մեկով, ապա մյուս կողմը տուժողին վերադարձնում է գործարքով իր ամբողջ ստացածը, իսկ բնեղենով վերադարձնելու անհնարինության դեպքում դրա արժեքը հատուցում է դրամով: Գործարքով մյուս կողմից տուժողի ստացած գույքը, ինչպես նաև մյուս կողմից նրան հասանելիքը բռնագանձվում է հօգուտ Հայաստանի Հանրապետության: Գույքը բնեղենով պետությանը հանձնելու անհնարինության դեպքում դրա արժեքը բռնագանձվում է դրամով: Բացի դրանից, մյուս կողմը տուժողին հատուցում է նրան պատճառած իրական վնասը:

Իր իրավունակության սահմաններից դուրս եկած իրավաբանական անձի կնքած գործարքի անվավերությունը

Իրավաբանական անձի կողմից նրա կանոնադրությամբ որոշակիորեն սահմանափակված գործունեության նպատակներին հակասող կամ համապատասխան գործունեությամբ զբաղվելու թույլտվություն (լիցենզիա) չունեցող իրավաբանական անձի կնքած գործարքը դատարանով կարող է անվավեր ճանաչվել այդ իրավաբանական անձի, նրա հիմնադրի (մասնակցի) կամ իրավաբանական անձի գործունեության նկատմամբ հսկողություն կամ վերահսկողություն իրականացնող պետական մարմնի հայցով, եթե ապացուցված է, որ գործարքի մյուս կողմը գիտեր կամ անկնհայտորեն պետք է իմանար դրա ապօրինության մասին:

Գործարք կնքելու լիազորությունը սահմանափակելու հետևանքները

Եթե անձի՝ գործարք կնքելու լիազորությունները սահմանափակված են պայմանագրով կամ իրավաբանական անձի մարմնի լիազորությունները՝ նրա կանոնադրությամբ, համեմատած այն լիազորությունների հետ, որոնք սահմանված են լիազորագրում, օրենքում կամ ակնհայտ են այն իրադրությունից, որում կնքվել է գործարքը, և դա կնքելիս նման անձը կամ մարմինը դուրս է եկել

այդ սահմանափակումների շրջանակներից, դատարանը կարող է գործարքն անվավեր ճանաչել այն անձի հայցով, ի շահ որի սահմանված են սահմանափակումները, միայն այն դեպքերում, երբ կապացուցվի, որ գործարքի մյուս կողմը գիտեր կամ ակնհայտորեն պետք է իմանար նշված սահմանափակումների մասին:

Գործարքի մասի անվավերության հետևանքները

Գործարքի մասի անվավերությունը չի հանգեցնում դրա մյուս մասերի անվավերության, եթե գործարքը կարող էր կնքվել նաև առանց անվավեր մասը նրա մեջ ներառելու:

Անվավեր գործարքներով հայցային վաղեմության ժամկետները

Առաջինը գործարքի անվավերության հետևանքների կիրառման մասին հայցը կարող է ներկայացվել դրա կատարման օրվանից տասը տարվա ընթացքում:

Վիճահարույց գործարքի անվավեր ճանաչման և դրա անվավերության հետևանքների կիրառման մասին հայցը կարող է ներկայացվել, եթե գործարքը կնքվել է բռնության կամ սպառնալիքի ազդեցության տակ, դրա դադարման օրվանից (313 հոդվածի 1-ին կետ) կամ այն օրվանից հետո՝ մեկ տարվա ընթացքում, երբ հայցվորն իմացել էր կամ պարտավոր էր իմանալ գործարքն անվավեր ճանաչելու համար հիմք ծառայող հանգամանքների մասին:

5.2. Ներկայացուցչություն

5.2.1. Ներկայացուցիչ

Բացի իրավաբանական անձի գործադիր մարմիններից, նրա անունից գործարքներ կնքելու իրավասություն կարող են ունենալ նաև *ներկայացուցիչները*, այսինքն՝ անձինք, որոնք գործում են իրավաբանական անձի կողմից տրված լիազորագրի հիման վրա:

Սեկ անձի (ներկայացուցչի) կողմից ուրիշ անձի (ներկայացվողի) անունից լիազորագրի, օրենքի կամ դրա համար լիազորված պետական մարմնի կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի ակտի վրա հիմնված լիազորությունների ուժով կնքված գործարքը քաղաքացիական իրավունքներ և պարտականություններ է ստեղծում, փոփոխում ու դադարեցնում է անմիջականորեն ներկայացվողի համար:

Լիազորությունը կարող է ակնհայտորեն բխել նաև այն իրավիճակից, որում գործում է ներկայացուցիչը (մանրածախ առևտրում՝ վաճառողը, գանձապահը և այլն):

Ներկայացուցիչներ չեն այն անձինք, ովքեր թեև գործում են ի շահ ուրիշի, սակայն իրենց անունից (առևտրային միջնորդները, սնանկության ժամանակ՝ մրցութային կառավարիչները, ժառանգության ժամանակ՝ կտակակատարները և այլն), ինչպես նաև ապագայում հնարավոր գործարքների վերաբերյալ բանակցություններ վարելու լիազորությամբ օժտված անձինք:

Ներկայացուցիչը չի կարող ներկայացվողի անունից գործարք կնքել անձամբ իր նկատմամբ: Նա չի կարող գործարք կնքել նաև մեկ այլ անձի նկատմամբ, որի ներկայացուցիչն է միաժամանակ, բացառությամբ առևտրային ներկայացուցչության դեպքի:

Չի թույլատրվում ներկայացուցչի միջոցով կնքել այնպիսի գործարք, որն իր բնույթով կարող է կնքվել միայն անձամբ, ինչպես նաև օրենքում նշված այլ գործարքներ:

5.2.2. Լիազորություն չունեցող անձի կողմից գործարք կնքելը

Այլ անձի անունից գործելու լիազորության բացակայությամբ կամ նման լիազորությունների սահմանազանցմամբ գործարքը կնքված է համարվում այն կնքած անձի անունից և ի շահ նրա, եթե մյուս անձը (ներկայացվողը) հետագայում ուղղակի հավանություն չի տալիս տվյալ գործարքին:

Հետագայում ներկայացվողի կողմից գործարքին հավանություն տալը տվյալ գործարքով նրա համար քաղաքացիական իրավունքներ ու պարտականություններ է ստեղծում, փոփոխում և դադարեցնում այն կնքելու պահից:

5.2.3. Առևտրային ներկայացուցչություն

Առևտրային ներկայացուցիչ է համարվում ձեռնարկատիրական գործունեության ոլորտում ձեռնարկատերերի անունից պայմանագրեր կնքելիս նրանց մշտապես և ինքնուրույն ներկայացնող անձը:

Գործարքի տարբեր կողմերի միաժամանակյա առևտրային ներկայացուցչություն թույլատրվում է այդ կողմերի համաձայնությամբ և օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում:

Առևտրային ներկայացուցիչն իրավունք ունի պայմանագրի կողմերից հավասար չափերով պահանջել վճարելու պայմանավորված վարձատրությունը և հատուցելու հանձնարարության կատարման ընթացքում իր արած ծախսերը, եթե այլ բան նախատեսված չէ նրանց համաձայնությամբ:

Առևտրային ներկայացուցչությունն իրականացվում է գրավոր կնքված և ներկայացուցչի լիազորությունների մասին ցուցում պարունակող պայմանագրի, իսկ նման ցուցումների բացակայության դեպքում՝ լիազորագրի հիման վրա:

Առևտրային ներկայացուցիչը պարտավոր է առևտրային գործարքների մասին իրեն հայտնի դարձած տեղեկությունները գաղտնի պահել նաև իրեն տրված հանձնարարությունը կատարելուց հետո:

Ձեռնարկատիրական գործունեության առանձին ոլորտներում առևտրային ներկայացուցչության առանձնահատկությունները սահմանվում են օրենքով և այլ իրավական ակտերով:

5.2.4. Լիազորագիր

Քաղաքացիական օրենսդրությունը (ՀՀՔՕ-ի 321-325 հոդվածներ) ներկայացնում է հետևյալ պահանջները լիազորագրի ձևի և բովանդակության նկատմամբ.

- *Լիազորագիր* է համարվում գրավոր լիազորությունը, որն անձը տալիս է այլ անձի երրորդ անձանց առջև ներկայացվելու համար:
- Ներկայացվողը ներկայացուցչի կողմից գործարքներ կնքելու համար գրավոր լիազորագրություն կարող է անմիջականորեն տալ համապատասխան երրորդ անձին:
- Լիազորագիրը պետք է կազմվի գրավոր, ընդ որում իրավաբանական անձի կողմից տրված լիազորագիրը պարտադիր ստորագրվում է ղեկավարի կամ այլ իրավասու անձի կողմից և կնքվում է կնիքով: Դրան և այլ նյութական արժեքներ ստանալու կամ տրամադրելու համար իրավաբանական անձի կողմից տրված լիազորագիրը սովորաբար ստորագրվում է նաև գլխավոր հաշվապահի կողմից: Սակայն սա օրենսդրական պահանջ չի հանդիսանում:
- Նոտարական ձև պահանջող գործարքներ կնքելու համար լիազորագիրը պետք է վավերացնի նոտարը, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի: Օրինակ, բնակարանի գրավի պայմանագիր կնքելու համար լիազորագիրը (այդ պայմանագիրը ենթակա է նոտարի կողմից վավերացման) կատարվում է նոտարական ձևով: Որոշակի տեսակի գործարքների համար լիազորագրեր կարող են տրվել տարբեր կազմակերպությունների կողմից (մանրամասը տես ՀՀ ՔՕ-ի 321 հոդվածը):
- Լիազորագրի գործողության ժամկետը սահմանափակ է և չի կարող երեք տարուց ավելի լինել: Եթե լիազորագրում ժամկետ նշված չէ, ապա այն ուժը պահպանում է տալու օրվանից մեկ տարվա ընթացքում:
- Լիազորագրում պետք է նշված լինի նրա կատարման ամսաթիվը: Լիազորագիրը, որում նշված չէ դրա կատարման տարին, ամիսը և ամսաթիվը, առաջինը է:
- Լիազորագիր ստացած անձը պետք է անձանք կատարի այն գործողությունները, որոնց համար լիազորված է: Նա կարող է դրանց կատարումը վերալիազորել այլ անձի, եթե դրա համար լիազորված է լիազորագրով կամ հանգամանքների բերումով ստիպված է այդ անել լիազորողի շահերի պահպանման համար:
- Լիազորություններն այլ անձի փոխանցողը պետք է այդ մասին տեղեկացնի լիազորողին և նրան անհրաժեշտ տեղեկություններ հաղորդի այն անձի վերաբերյալ, ում փոխանցված են լիազորությունները: Այս պարտականությունը չկատարած լիազորություն փոխանցողը պատասխանատվություն է կրում այն անձի գործողությունների համար, ում նա փոխանցել է լիազորությունը որպես իր սեփական գործողությունների:
- Վերալիազորման կարգով տրված լիազորագիրը պետք է վավերացվի նոտարական կարգով, բացառությամբ օրենսդրությամբ (ՀՀՔՕ-ի 321 հոդված) նախատեսված դեպքերի:
- Վերալիազորման կարգով տրված լիազորագրի գործողության ժամկետը չի կարող գերազանցել այն լիազորագրի գործողության ժամկետը, որի հիման վրա դա տրված է:
Լիազորագրի գործողությունը դադարում է, եթե
  - լիազորագրի ժամկետը լրացել է
  - իրականացվել են լիազորագրով նախատեսված գործողությունները
  - լիազորագրողը վերացրել է այն
  - անձը, ում տրված է լիազորագիրը, հրաժարվել է
  - դադարել է այն իրավաբանական անձը, որի անունից տրվել է լիազորագիրը
  - դադարել է այն իրավաբանական անձը, որի անունով տրվել է լիազորագիրը
  - մահացել է կամ անգործունակ, սահմանափակ գործունակ կամ անհայտ բացակայող է ճանաչվել այն անձը, ով տրվել է լիազորագիրը
  - մահացել է կամ անգործունակ, սահմանափակ գործունակ կամ անհայտ բացակայող է ճանաչվել այն անձը, ում տրվել է լիազորագիրը:
- Լիազորագիր տվող անձը կարող է ցանկացած ժամանակ վերացնել լիազորագիրը կամ վերալիազորումը, իսկ անձը, ում տրված է լիազորագիրը, հրաժարվել դրանից: Այդ իրավունքներից հրաժարվելու մասին համաձայնությունն առաջինը է:
- Լիազորագրի դադարելը առաջացնում է որոշակի իրավական հետևանքներ, որոնք սահմանված են ՀՀ ՔՕ-ի 325 հոդվածով:
Լիազորագիր տված և այն հետագայում վերացրած անձը պարտավոր է դրա վերացման մասին տեղեկացնել լիազորագիր ստացած անձին, ինչպես նաև իրեն հայտնի երրորդ անձանց, որոնց առջև ներկայացուցչության համար տրված է լիազորագիրը:
Լիազորված անձի գործողությունների հետևանքով ծագած իրավունքները և պարտականությունները, որոնք ծագել են մինչև այն պահը, երբ նա իմացել է կամ պետք է իմանար լիազորագիրը դադարելու մասին, պահպանում են իրենց ուժը լիազորողի և նրա իրավա-հաջորդների համար երրորդ անձանց նկատմամբ: Այս կանոնը չի կիրառվում, եթե երրորդ անձը գիտեր կամ պետք է իմանար լիազորագրի գործողությունը դադարելու մասին:
Լիազորագիրը դադարելուց հետո լիազորված անձը կամ նրա իրավահաջորդները պարտավոր են անհապաղ վերադարձնել այն:
Լիազորագիրը դադարելու պահից ուժը կորցնում է նաև վերալիազորավորումը:

Եթե պարզվի, օրինակ, որ վարկային պայմանագիրը ստորագրվել է ոչ իրավասու անձի կողմից, ապա այդպիսի գործարքը վարկառուի համար չի առաջացնում վարկային պայմանագրով նախատեսված պարտավորություններ, այսինքն՝ վարկառուն, որի անունից գործել է ոչ իրավասու անձը, պարտավոր չէ վճարել վարկի տոկոսները և վճարումները ուշացնելու համար **տուժանքները**: Բացի այդ, իրավական ուժ չեն ունենա նաև վարկի ապահովվածության գործարքները, հիմնական պարտավորության անվավերության հետևանքով: Վարկային պայմանագիրը, որը ստորագրել է ոչ իրավասու անձը, կհամարվի կնքված ոչ թե վարկառուի, այլ այդ անձի կողմից, որն էլ պետք է կատարի վարկային պայմանագրի գծով պարտավորությունները: Եթե վարկառուն, որի անունից գործել է ոչ իրավասու անձը, հետագայում հավանություն տա այդպիսի վարկային պայմանագրին, ապա վարկառուի համար նրա գծով պարտականությունները կառաջանան վարկային պայմանագրի կնքման պահից:

5.3. Ժամկետներ

Համաձայն ՀՐՔՕ-ի դրույթների (հոդված 327-329), տարիներով հաշվարկվող ժամկետը լրանում է ժամկետի վերջին տարվա համապատասխան ամսին և ամսաթվին:

Ժամանակահատվածով որոշվող ժամկետն սկսվում է այն օրացուցային տարվա, ամսվա և ամսաթվի կամ այն իրադարձության վրա հասնելու հաջորդ օրվանից, որով որոշված է ժամկետի սկիզբը:

Կես տարով որոշված ժամկետի նկատմամբ կիրառվում են ամիսներով հաշվարկվող ժամկետների կանոնները:

Ամիսներով հաշվարկվող ժամկետը լրանում է ժամկետի վերջին ամսվա համապատասխան ամսաթվին: Եթե ամիսներով հաշվարկվող ժամկետը լրանում է այն ամսին, որը չունի համապատասխան ամսաթիվ, ապա ժամկետը լրանում է այդ ամսվա վերջին օրը:

Կես ամսով որոշվող ժամկետը դիտվում է որպես օրերով հաշվարկվող ժամկետ և համարվում է հավասար 15 օրվա:

Շաբաթներով հաշվարկվող ժամկետը լրանում է ժամկետի վերջին շաբաթվա համապատասխան օրը:

Եթե ժամկետի վերջին օրը համընկնում է ոչ աշխատանքային օրվան, ապա ժամկետի ավարտի օր է համարվում դրան հաջորդող աշխատանքային օրը:

5.4. Հայցային վաղեմություն

5.4.1. Հայցային վաղեմություն հասկացությունը և ժամկետները

Հայցային վաղեմություն է համարվում իրավունքը խախտված անձի հայցով իրավունքի պաշտպանության ժամանակահատվածը:

Հայցային վաղեմության ընդհանուր ժամկետը երեք տարի է:

Պահանջների որոշ տեսակների համար օրենքով կարող են սահմանվել հայցային վաղեմության ընդհանուր ժամկետի համեմատությամբ կրճատ կամ ավելի երկար հատուկ ժամկետներ:

ՀՐՔՕ-ի 331, 334-343 հոդվածների կանոնները տարածվում են նաև հայցային վաղեմության հատուկ ժամկետների վրա, եթե այլ բան սահմանված չէ օրենքով:

Հայցային վաղեմության ժամկետները և դրանց հաշվարկման կարգը սահմանվում են օրենքով և չեն կարող փոփոխվել կողմերի համաձայնությամբ:

Հայցային վաղեմության ժամկետները կասեցնելու և ընդհատելու հիմքերը սահմանվում են ՀՐՔՕ-ով և այլ օրենքներով:

Իրավունքի պաշտպանության մասին պահանջը դատարանը քննության է ընդունում հայցային վաղեմության ժամկետը լրանալուց անկախ:

Դատարանը հայցային վաղեմությունը կիրառում է միայն վիճող կողմի դիմումով, որը պետք է տրվի մինչև դատարանի կողմից վճիռ կայացնելը:

Հայցային վաղեմության ժամկետի լրանալը, որի կիրառման մասին դիմել է վիճող կողմը, հիմք է դատարանի կողմից հայցը մերժելու մասին վճիռ կայացնելու համար:

Հիմնական պահանջով հայցային վաղեմության ժամկետի ավարտմամբ լրանում է նաև լրացուցիչ պահանջներով (գրավ, տուժանք, պահում, երաշխավորություն, նախավճար) հայցային վաղեմության ժամկետը:

Հայցային վաղեմության ժամկետի ընթացքն սկսվում է այն օրվանից, երբ անձն իմացել է կամ պետք է իմացած լիներ իր իրավունքի խախտման մասին: Այդ կանոնից բացառությունները սահմանվում են ՀՐՔՕ-ով և այլ օրենքներով:

Այն պարտավորությունների համար, որոնք կատարելու համար որոշված է որոշակի ժամկետ, հայցային վաղեմության ընթացքն սկսվում է այդ ժամկետի ավարտմամբ:

Այն պարտավորությունների համար, որոնց կատարման ժամկետը որոշված չէ կամ որոշված է ցպահանջ, հայցային վաղեմության ընթացքն սկսվում է այն պահից, երբ պարտատիրոջ մոտ առաջանում է պարտավորության կատարում պահանջելու իրավունք, իսկ եթե պարտապանին արտոնյալ ժամկետ է տրամադրվել պահանջը կատարելու համար, հայցային վաղեմության հաշվարկն սկսվում է այդ ժամկետի ավարտից հետո:

Հետադարձ պարտավորությունների համար հայցային վաղեմության ընթացքն սկսվում է հիմնական պարտավորությունը կատարելու պահից:

Պարտավորության մեջ անձանց փոփոխվելը չի հանգեցնում հայցային վաղեմության ժամկետի և դրա հաշվարկման կարգի փոփոխման:

5.4. 2. Հայցային վաղեմության ժամկետը կասեցնելը և ժամկետի ընթացքի ընդհատվելը

Հայցային վաղեմության ժամկետի ընթացքը կասեցվում է, եթե՝

1. հայցի ներկայացմանը արգելք է հանդիսացել արտակարգ և տվյալ պայմաններում անկանխելի հանգամանք (անհաղթահարելի ուժ)
2. հայցվորը կամ պատասխանողը գտնվում է ռազմական դրության փոխադրված զինված ուժերի կազմում
3. օրենքի հիման վրա ՀՀ կառավարության կամ ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից սահմանվել է պարտավորությունների կատարման հետաձգում (մորատորիում)
4. անգործունակ անձն օրինական ներկայացուցիչ չունի
5. կասեցվել է համապատասխան հարաբերությունը կարգավորող օրենքի կամ այլ իրավական ակտի գործողությունը:

Քաղաքացու կյանքին կամ առողջությանը պատճառված վնասի հատուցման հայցերով հայցային վաղեմության ժամկետի ընթացքը կասեցվում է նաև կենսաթոշակ կամ նպաստ նշանակելու մասին համապատասխան մարմնին քաղաքացու դիմելու կապակցությամբ՝ մինչև կենսաթոշակ կամ նպաստ նշանակելը կամ դրա նշանակումը մերժելը:

Հայցային վաղեմության ժամկետի ընթացքը կասեցվում է միայն այն դեպքում, երբ սույն հոդվածում նշված հանգամանքները ծագել են կամ շարունակել են գոյություն ունենալ վաղեմության ժամկետի վերջին վեց ամսում, իսկ եթե այդ ժամկետը հավասար է վեց ամսվա կամ պակաս է վեց ամսից՝ վաղեմության ժամկետի ընթացքում:

Վաղեմության ժամկետի կասեցման համար հիմք ծառայած հանգամանքը դադարելու օրվանից շարունակվում է ժամկետի ընթացքը: Ժամկետի մնացած մասը երկարաձգվում է մինչև վեց ամիս, իսկ եթե հայցային վաղեմության ժամկետը հավասար է վեց ամսվա կամ պակաս է վեց ամսից՝ մինչև վաղեմության ժամկետը:

Հայցային վաղեմության ժամկետի ընթացքն ընդհատվում է սահմանված կարգով հայցը հարուցելով, ինչպես նաև պարտավոր անձի կողմից պարտքի ճանաչումը վկայող գործողությունները կատարելով:

Ընդհատումից հետո հայցային վաղեմության ժամկետի ընթացքը նորից է սկսվում: Մինչև ընդհատումն անցած ժամանակը չի հաշվվում նոր ժամկետի մեջ:

5.4.3. Հայցային վաղեմության ժամկետի ընթացքը հայցն առանց քննության թողնելու դեպքում, ժամկետը վերականգնելը

Եթե դատարանն առանց քննության է թողել հայցը, ապա մինչև հայցի հարուցումն սկսված հայցային վաղեմության ժամկետի ընթացքը շարունակվում է ընդհանուր կարգով:

Եթե դատարանն առանց քննության է թողել քրեական գործով ներկայացված հայցը, ապա մինչև հայցի հարուցումն սկսված հայցային վաղեմության ժամկետի ընթացքը կասեցվում է մինչև այն դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը, որով հայցը թողնվել է առանց քննության: Ժամանակը, որի ընթացքում վաղեմությունը կասեցվել էր, չի հաշվվում հայցային վաղեմության ժամկետի մեջ: Ընդ որում, եթե ժամկետի մնացած մասը վեց ամսից պակաս է, այն երկարաձգվում է մինչև վեց ամիս:

Բացառիկ դեպքերում, երբ դատարանը հայցվորի անձի հետ կապված հանգամանքների (ժանր հիվանդության, անօգնական վիճակի, անգրագիտության և այլն) հաշվառմամբ հարգելի է ճանաչում հայցային վաղեմության ժամկետի բացթողումը, քաղաքացու խախտված իրավունքը ենթակա է պաշտպանության: Հայցային վաղեմության ժամկետի բացթողման պատճառները կարող են ճանաչվել հարգելի, եթե դրանք տեղի են ունեցել հայցային վաղեմության ժամկետի վերջին վեց ամսում, իսկ եթե այդ ժամկետը հավասար է վեց ամսվա կամ պակաս է վեց ամսից՝ վաղեմության ժամկետի ընթացքում:

Պարտապանը կամ այլ պարտավոր անձը, ով պարտականությունը կատարել է հայցային վաղեմության ժամկետը լրանալուց հետո, իրավունք չունի կատարածը հետ պահանջել, թեկուզև կատարելու պահին նա չի իմացել վաղեմության ժամկետը լրանալու մասին:

5.4.4. Պահանջներ, որոնց վրա հայցային վաղեմությունը չի տարածվում

Հայցային վաղեմությունը չի տարածվում՝

1. անձնական ոչ գույքային իրավունքների և այլ ոչ նյութական բարիքների պաշտպանությանն ուղղված պահանջների վրա, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի
2. ավանդները վերադարձնելու վերաբերյալ ավանդատուների կողմից բանկին ներկայացվող պահանջների վրա
3. քաղաքացու կյանքին կամ առողջությանը պատճառված վնասը հատուցելու պահանջների վրա: Սակայն նման վնասի հատուցման իրավունքի ծագման պահից երեք տարի անցնելուց հետո ներկայացված պահանջներն անցյալ ժամանակի համար բավարարվում են ոչ ավելի, քան հայցի ներկայացմանը նախորդած երեք տարիների համար
4. սեփականատիրոջ կամ այլ տիրապետողի իրավունքի ամեն մի խախտման վերացման պահանջների վրա, թեկուզև այդ խախտումները կապված չեն եղել տիրապետումից զրկելու հետ (հոդված 277)

5. սեփականատիրոջ՝ պետական մարմնի կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի կամ դրանց պաշտոնատար անձանց ակտը, որով խախտվել են սեփականատիրոջ գույքի տիրապետման, օգտագործման և տնօրինման իրավունքները, անվավեր ճանաչելու մասին պահանջների վրա

6. օրենքով սահմանված այլ պահանջների վրա:

Ինքնաստուգման հարցեր

1. Ի՞նչ է իրենից ներկայացնում գործարքը:
2. Որո՞նք են գործարքի տեսակները և ինչպե՞ս կարելի է դրանք բնութագրել:
3. Որո՞նք են և ինչպե՞ս կարելի է դրանք և գործարքի ձևերը:
4. Որո՞նք են նոտարի կողմից վավերացման ենթակա գործարքները:
5. Ինչպե՞ս է կատարվում գործարքներից ծագող իրավունքների պետական գրանցումը:
6. Ինչպե՞ս կարելի է բացատրել վիճահարույց և առոչինչ, կեղծ և շինծու գործարքները:
7. Ինչպե՞ս կարելի է գործարքների անվավերությունը և որո՞նք են դրա իրավական հետևանքները:
8. Որո՞նք են ներկայացուցչության վերաբերյալ սահմանված կանոնները:
9. Որո՞նք են լիազորագրին վերաբերյալ սահմանված կանոնները:
10. Որո՞նք են ժանկետների հաշվարկման վերաբերյալ սահմանված կանոնները:
11. Որո՞նք են հայցային վաղեմության վերաբերյալ սահմանված կանոնները:

ԹԵՄԱ 6. ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Թեմայի նպատակն է՝ բացատրել պարտավորության հասկացությունը և դրա ծագման հիմքերը, բնութագրել պարտավորության կողմերին, ներկայացնել պարտավորության կատարման, ժամկետի, վայրի, արժույթի և պարտավորությունների կատարման վերաբերյալ ՀՀԶՕ-ով սահմանված այլ կանոնները, պարտավորությունների կատարման ապահովման եղանակները, անձանց փոփոխվելը պարտավորության մեջ, պարտավորությունները խախտելու համար պատասխանատվությունը, պարտավորությունները դադարելու հիմքերը և դրա հետևանքները:

Ունակությունների և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ունկնդիրները պետք է կարողանան՝

- տալ պարտավորության հասկացությունը
- բնութագրել պարտավորության կողմերին
- ներկայացնել պարտավորության կատարման ժամկետի վերաբերյալ սահմանված կանոնները
- ներկայացնել պարտավորության կատարման վայրի վերաբերյալ սահմանված կանոնները
- ներկայացնել պարտավորության կատարման արժույթի վերաբերյալ սահմանված կանոնները
- ներկայացնել դրամական պարտավորությամբ պահանջները մարելու հերթականությունը
- բացատրել պարտավորություն կատարելը մի քանի պարտատերերի կամ մի քանի պարտապանների մասնակցությամբ
- բացատրել համապարտ պարտականությունները
- բացատրել համիրավ պահանջները
- բացատրել պարտավորությունը կատարելը՝ պարտքը դեպոզիտ մուծելով
- բացատրել պարտավորությունների հանդիպական կատարումը
- թվարկել և բացատրել պարտավորությունների կատարման ապահովման եղանակները
- բացատրել անձանց փոփոխվելը պարտավորության մեջ
- ներկայացնել պարտավորությունները խախտելու համար պատասխանատվությունը
- ներկայացնել պարտավորությունները դադարելու հիմքերը և դրա հետևանքները:

6.1. Պարտավորության հասկացությունը և կողմերը

Պարտավորության ուժով մի անձը (պարտապանը) պարտավոր է մեկ այլ անձի (պարտատիրոջ) օգտին կատարել որոշակի գործողություն. այն է՝ վճարել դրամ, հանձնել գույք, կատարել աշխատանք, մատուցել ծառայություն և այլն, կամ ձեռնպահ մնալ որոշակի գործողություն կատարելուց, իսկ պարտատերն իրավունք ունի պարտապանից պահանջել կատարելու իր պարտականությունը:

Պարտավորությունները ծագում են պայմանագրից, վնաս պատճառելու հետևանքով և ՀՀԶՕ-ում նշված այլ հիմքերից: Պարտավորության կողմ՝ պարտատեր կամ պարտապան, կարող են հանդիսանալ մեկ կամ միաժամանակ մի քանի անձ:

Պարտապանի կողմում պարտավորությանը մասնակցող անձանցից մեկի նկատմամբ պարտատիրոջ պահանջների անվավերությունը, ինչպես նաև այդ անձի նկատմամբ պահանջի հայցային վաղեմության ժամկետի ավարտվելը ինքնին չեն շոշափում մնացած անձանց ուղղված նրա պահանջները:

Եթե կողմերից յուրաքանչյուրը պայմանագրով պարտականություն է կրում հօգուտ մյուս կողմի, ապա նա մյուս կողմի պարտապանն է այն բանում, ինչը պարտավոր է անել հօգուտ նրա և միաժամանակ նրա պարտատերն է այն բանով, ինչն իրավունք ունի նրանից պահանջել:

Պարտավորությունը պարտականություններ չի ստեղծում որպես կողմ չմասնակցող անձանց (երրորդ անձանց) համար:

Օրենքով, այլ իրավական ակտերով կամ կողմերի համաձայնությամբ նախատեսված դեպքերում պարտավորությունը կարող է կողմերից մեկի կամ երկուսի նկատմամբ իրավունքներ ստեղծել երրորդ անձանց համար:

6.2. Պարտավորություններ կատարելը

6.2.1. Պարտավորությունների կատարումը և դրանց կատարելուց միակողմ հրաժարվելու անթույլատրելիությունը

Պարտավորությունները պետք է կատարվեն պատշաճ՝ պարտավորության պայմաններին, օրենքին և այլ իրավական ակտերի պահանջներին համապատասխան, իսկ մնան պայմանների ու պահանջների բացակայության դեպքում՝ գործարար շրջանառության սովորույթներին կամ սովորաբար ներկայացվող այլ պահանջներին համապատասխան:

Պարտավորությունը կատարելուց միակողմ հրաժարվել և դրա պայմանները միակողմ փոփոխել չի թույլատրվում, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի:

Պարտավորությունը կատարելուց միակողմ հրաժարվելը կապված դրա կողմերի ձեռնարկատիրական գործունեության իրականացման հետ, և մնան պարտավորության

պայմանների միակողմ փոփոխելը թույլատրվում է նաև պայմանագրով նախատեսված դեպքերում, եթե այլ բան չի բխում օրենքից կամ պարտավորության էությունից:

Պարտատերն իրավունք ունի չընդունել պարտավորության մաս առ մաս կատարումը, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով, այլ իրավական ակտերով, պարտավորության պայմաններով և չի բխում գործարար շրջանառության սովորույթներից կամ պարտավորության էությունից:

Պարտապանը պարտավորությունը կատարելիս իրավունք ունի ապացույցներ պահանջել այն մասին, որ կատարումն ընդունում է հենց պարտատերը կամ դրա համար նրա լիազորած անձը և կրում է նման պահանջ չներկայացնելու հետևանքների ռիսկը, եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ ու չի բխում գործարար շրջանառության սովորույթներից կամ պարտավորության էությունից:

Պարտապանը կարող է պարտավորության կատարումը դնել երրորդ անձի վրա, եթե օրենքից, այլ իրավական ակտերից, պարտավորության պայմաններից կամ դրա էությունից չի բխում պարտավորությունն անձամբ կատարելու պարտապանի պարտականությունը: Այդ դեպքում պարտատերը պարտավոր է ընդունել պարտապանի փոխարեն երրորդ անձի կողմից պարտավորության կատարումը:

Պարտապանի գույքի վրա բռնագանձում տարածելու հետևանքով այդ գույքի նկատմամբ իր վարձակալության կամ այլ իրավունքի կորստի վտանգի ենթարկված երրորդ անձը պարտապանի համաձայնությամբ կարող է իր հաշվին բավարարել պարտատիրոջ պահանջը և, ՀՀՔՕ-ի 397 - 405 հոդվածներին համապատասխան, ձեռք բերել պարտատիրոջ իրավունքներ:

6.2.2. Պարտավորության կատարման ժամկետը: Պարտավորությունը վաղաժամկետ կատարելը

Եթե պարտավորությունը նախատեսում է կամ հնարավորություն է ընձեռում որոշել դրա օրը կամ ժամանակահատվածը, ապա պարտավորությունը պետք է կատարվի այդ օրը կամ այդ ժամանակահատվածի ցանկացած պահին:

Այն դեպքերում, երբ պարտավորությունը կատարման ժամկետ չի նախատեսում և ժամկետի որոշման պայմաններ չի պարունակում, այն պետք է կատարվի պարտավորության ծագումից հետո՝ ողջամիտ ժամկետում:

Ողջամիտ ժամկետում չկատարված պարտավորությունը, ինչպես նաև այն պարտավորությունը, որի կատարման ժամկետը որոշվում է պահանջի պահով, պարտապանը պարտավոր է կատարել այդ մասին պարտատիրոջ պահանջի ներկայացման օրվանից հետո՝ յոթնօրյա ժամկետում, եթե պարտավորության կատարման այլ ժամկետ չի բխում օրենքից, այլ իրավական ակտերից, պարտավորության պայմաններից, գործարար շրջանառության սովորույթներից կամ պարտավորության էությունից:

Պարտապանն իրավունք ունի պարտավորությունը կատարել ժամկետից շուտ, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով, այլ իրավական ակտերով կամ պարտավորության պայմաններով կամ չի բխում պարտավորության էությունից:

Պարտավորությունների վաղաժամկետ կատարումը՝ կապված դրանց կողմերի ձեռնարկատիրական գործունեության իրականացման հետ, թույլատրվում է միայն այն դեպքերում, երբ պարտավորությունը ժամկետից շուտ կատարելու հնարավորությունը նախատեսված է օրենքով, այլ իրավական ակտերով կամ պարտավորության պայմաններով կամ բխում է գործարար շրջանառության սովորույթներից կամ պարտավորության էությունից:

Օրենքով, այլ իրավական ակտերով կամ պարտավորության պայմաններով կարող է նախատեսվել պարտապանի պարտականությունը՝ պարտատիրոջը կամ նրա նշած անձին տեղեկացնել պարտավորության կատարման ընթացքի մասին:

6.2.3. Պարտավորություն կատարելու վայրը

Պարտավորությունը պետք է կատարվի այն վայրում, որը որոշված է օրենքով, այլ իրավական ակտերով կամ պայմանագրով կամ բխում է գործարար շրջանառության սովորույթներից կամ պարտավորության էությունից:

1. Եթե պարտավորության կատարման վայրը որոշված չէ, այն պետք է կատարվի՝
  1. հողամաս, շենք, շինություն կամ այլ անշարժ գույք հանձնելու պարտավորությամբ՝ գույքի գտնվելու վայրում
  2. ապրանք կամ այլ գույք հանձնելու պարտավորությամբ, որը նախատեսում է դրա փոխադրումը՝ գույքը պարտատիրոջը հասցնելու համար առաջին փոխադրողին հանձնելու վայրում
  3. ձեռնարկատիրոջ՝ ապրանք կամ այլ գույք հանձնելու պարտավորությամբ՝ գույք պատրաստելու կամ պահպանելու վայրում, եթե այդ վայրը պարտավորության ծագման պահին հայտնի է եղել պարտատիրոջը
  4. դրամական պարտավորությամբ՝ պարտավորության ծագման պահին պարտատիրոջ բնակության վայրում, իսկ եթե պարտատերն իրավաբանական անձ է, ապա՝ պարտավորության ծագման պահին նրա գտնվելու վայրում: Եթե պարտատերը պարտավորության կատարման պահին փոխել է բնակության կամ գտնվելու վայրը և այդ մասին տեղեկացրել է պարտապանին պարտատիրոջ բնակության կամ գտնվելու նոր վայրում՝ կատարման տեղի փոփոխման հետ կապված ծախսերը դնելով պարտատիրոջ վրա.
  5. այլ պարտավորությունների համար՝ պարտապանի բնակության վայրում, իսկ եթե պարտապանն իրավաբանական անձ է, ապա նրա գտնվելու վայրում:

6.2.4. Դրամական պարտավորությունների արժույթը

Դրամական պարտավորությունները պետք է արտահայտվեն ՀՀ դրամով:

Դրամական պարտավորությամբ կարող է նախատեսվել, որ այն վճարվում է Հայաստանի Հանրապետության դրամով արտահայտված գումարով, որը համարժեք է օտարերկրյա արժույթով կամ պայմանական դրամական միավորներով արտահայտված որոշակի գումարի: Այդ դեպքում Հայաստանի Հանրապետության դրամով վճարման ենթակա գումարը որոշվում է համապատասխան արժույթի կամ պայմանական դրամական միավորների վճարման օրվա պաշտոնական կուրսով, եթե այլ կուրս կամ կուրսի որոշման այլ տարի, ամիս, ամսաթիվ սահմանված չէ օրենքով կամ կողմերի համաձայնությամբ:

Երկարաժամկետ պարտավորություններում կարող է նախատեսվել վճարների ինդեքսավորում՝ կողմերի վերապահած պայմաններով:

Հայաստանի Հանրապետության տարածքում պարտավորություններով հաշվարկներ կատարելիս օտարերկրյա արժույթի, ինչպես նաև օտարերկրյա արժույթով վճարային փաստաթղթերի օգտագործումն թույլատրվում է օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով:

6.2.5. Դրամական պարտավորությամբ պահանջները մարելու հերթականությունը

Դրամական պարտավորությունը լրիվ կատարելու համար վճարված գումարի անբավարարության դեպքում, եթե այլ համաձայնություն չի կայացվել, առաջին հերթին մարվում են պարտավորության կատարման ստացմանն ուղղված՝ պարտատիրոջ ծախսերը, այնուհետև՝ տոկոսները, իսկ մնացած մասով՝ պարտքի հիմնական գումարը:

6.2.6. Պարտավորություն կատարելը մի քանի պարտատերերի կամ մի քանի պարտապանների մասնակցությամբ: Համապարտ պարտականություններ և համիրավ պահանջներ

Այն դեպքում, երբ պարտավորությանը մասնակցում են մի քանի պարտատեր կամ մի քանի պարտապան, պարտատերերից յուրաքանչյուրն իրավունք ունի պահանջել կատարելու պարտավորությունը, իսկ պարտապաններից յուրաքանչյուրը պարտավոր է այն կատարել մյուսների հետ հավասար բաժնով, եթե այլ բան չի բխում օրենքից, այլ իրավական ակտերից կամ պարտավորության պայմաններից:

Համապարտ պարտականությունը (պատասխանատվությունը) կամ համիրավ պահանջը ծագում է, եթե պարտականության համապարտությունը կամ պահանջի համիրավությունը նախատեսված է պայմանագրով կամ սահմանված է օրենքով, մասնավորապես, եթե անբաժանելի է պարտավորության առարկան:

Ձեռնարկատիրական գործունեության հետ կապված պարտավորությամբ մի քանի պարտապանների պարտականությունները համապարտ են, իսկ պարտատերերի պահանջները՝ համիրավ, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով, այլ իրավական ակտերով կամ պարտավորության պայմաններով:

Պարտապանների համապարտ պարտականության դեպքում պարտատերն իրավունք ունի, ինչպես բոլոր պարտապաններից համատեղ, այնպես էլ յուրաքանչյուրից պահանջել կատարելու պարտավորությունն ինչպես լրիվ, այնպես էլ պարտքի մի մասով:

Համապարտ պարտապաններից մեկից լրիվ բավարարում չստացած պարտատերն իրավունք ունի չստացած մասը պահանջել մյուս համապարտ պարտապաններից:

Համապարտ պարտապանները պարտական են մնում այնքան ժամանակ, քանի դեռ պարտավորությունը լրիվ չի կատարվել:

Համապարտ պարտականության դեպքում պարտապանն իրավունք չունի պարտատիրոջ պահանջների դեմ անել այնպիսի առարկություններ, որոնք հիմնված են մյուս պարտապանների և պարտատիրոջ այն հարաբերությունների վրա, որոնց տվյալ պարտապանը չի մասնակցում:

Պարտապաններից մեկի կողմից համապարտ պարտականությունը լրիվ կատարելը մնացած պարտապաններին ազատում է պարտատիրոջ հանդեպ պարտականությունը կատարելուց: Եթե այլ բան չի բխում համապարտ պարտապանների հարաբերություններից, ապա՝

1) համապարտ պարտականությունը կատարած պարտապանը մնացած պարտապանների նկատմամբ ունի հավասար բաժիններով հետադարձ պահանջի իրավունք՝ հանելով իր բաժինը

2) համապարտ պարտականությունը կատարած պարտապանին համապարտ պարտապաններից մեկի չվճարածը հավասար բաժիններով ընկնում է չվճարած պարտապանի և մնացած պարտապանների վրա:

Վերը նշված կանոնները համապատասխանաբար կիրառվում են պարտապաններից մեկի հակընդդեմ պահանջի հաշվանցմամբ համապարտ պարտավորությունը դադարելիս:

Պահանջների համիրավության դեպքում համիրավ պարտատերերից յուրաքանչյուրն իրավունք ունի լրիվ ծավալով պահանջ ներկայացնել պարտապանին:

Մինչև համիրավ պարտատերերից մեկի պահանջ ներկայացնելը, պարտապանն իրավունք ունի իր հայեցողությամբ նրանցից յուրաքանչյուրի հանդեպ կատարել պարտավորությունը:

Պարտապանն իրավունք չունի համիրավ պարտատերերից մեկի պահանջի դեմ անել այնպիսի առարկություններ, որոնք հիմնված են պարտապանի և այլ համիրավ պարտատիրոջ այն հարաբերությունների վրա, որոնց տվյալ պարտատերը չի մասնակցում:

Համիրավ պարտատերերից մեկի հանդեպ պարտավորությունը լրիվ կատարելը պարտապանին ազատում է մյուս պարտատերերի հանդեպ պարտավորությունը կատարելուց:

Պարտապանից կատարում ստացած համիրավ պարտատերը պարտավոր է մյուս պարտատերերին հավասար բաժիններով հատուցել նրանց հասանելիքը, եթե այլ բան չի բխում նրանց հարաբերություններից:

6.2.7. Պարտավորությունը կատարելը՝ պարտքը դեպոզիտ մուծելով:

Պարտավորությունների հանդիպական կատարումը

Պարտապանն իրավունք ունի իրենից գանձվելիք դրամը կամ արժեթղթերը մուծել նոտարի դեպոզիտ, իսկ օրենքով սահմանված դեպքերում դատարանի դեպոզիտ, եթե նա չի կարողանում կատարել պարտավորությունը, քանի որ՝

1. պարտատերը կամ կատարումն ընդունելու համար նրա կողմից լիազորված անձը բացակայում է պարտավորության կատարման վայրից
2. պարտատերն անգործունակ է և ներկայացուցիչ չունի
3. ակնհայտորեն պարզ չէ, թե ով է պարտավորությամբ պարտատերը՝ ներառյալ պարտատիրոջ և այլ անձանց միջև այդ առթիվ վեճի առկայության դեպքում
4. պարտատերը խուսափել է կատարումն ընդունելուց կամ թույլ է տվել կետանց:

Դրամական գումար կամ արժեթղթեր նոտարի կամ դատարանի դեպոզիտ մուծելը պարտավորության կատարում է:

Նոտարը կամ դատարանը պարտատիրոջը տեղեկացնում է իր դեպոզիտ մուծված դրամի կամ արժեթղթերի մասին:

Հանդիպական է ճանաչվում կողմերից մեկի պարտավորության կատարումը, որը պայմանագրին համապատասխան, պայմանավորված է մյուս կողմի պարտավորության կատարմամբ:

Այն կողմը, որի վրա դրված է հանդիպական կատարումը, պարտավոր կողմի՝ պայմանագրով պայմանավորված պարտավորությունը սահմանված ժամկետում չկատարելու մասին ակնհայտորեն վկայող հանգամանքների առկայության դեպքում, իրավունք ունի կասեցնել իր պարտավորության կատարումը կամ հրաժարվել այն կատարելուց և պահանջել հատուցելու վնասները:

Եթե պայմանագրով պայմանավորված պարտավորությունը կատարվել է ոչ լրիվ ծավալով, այն կողմը, որի վրա դրված է հանդիպական կատարումը, իրավունք ունի կասեցնել իր պարտավորության կատարումը կամ հրաժարվել այն կատարելուց՝ մյուս կողմի պարտավորության չկատարված մասին համապատասխան չափով:

Եթե հանդիպական պարտավորությունը կատարվել է, չնայած, որ մյուս կողմը չի կատարել պայմանագրով պայմանավորված իր պարտավորությունը, ապա վերջինս պարտավոր է կատարել այն:

Պայմանագրով կամ օրենքով կարող են սահմանվել պարտավորությունների կատարման այլ կանոններ:

6.3. Պարտավորությունների կատարման ապահովումը

Պարտավորությունների կատարման ապահովման եղանակի տակ հասկացվում են գույքային բնույթի հատուկ միջոցառումներ, որոնք խթանում են պարտապանի (փոխառուի) կողմից պարտավորությունների պատշաճ կատարմանը՝ պարտատիրոջ պահանջների (տվյալ դեպքում վարկի հիմնական գումարը վերադարձնելու և դրա գծով տոկոսները վճարելու գծով վարկատու բանկի պահանջների) բավարարման լրացուցիչ երաշխիքներ սահմանելու միջոցով:

Վարկառուի կողմից իր պարտավորությունների պատշաճ կատարման ապահովման համար բանկերը կարող են կիրառել ապահովման հետևյալ հիմնական եղանակները, որոնք նախատեսվում են ՀՀԹՕ-ի 368 հոդվածով.

- գրավ
- տուժանք
- պարտապանի գույքի պահում
- երաշխավորություն
- երաշխիք
- նախավճար
- օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված այլ եղանակներ:

Նշված եղանակներից յուրաքանչյուրի նպատակն է ստիպել փոխառուին, որպեսզի վերջինս կատարի իր պարտավորությունները: Սակայն, հնարավոր է նաև միևնույն հիմնական պարտավորության ապահովման միաժամանակ մի քանի եղանակների համակցություն (գրավի, երաշխիքի, երաշխավորության, վարկի վերադարձման ապահովագրման և այլն), որը չի հակասում օրենքին:

Ապահովումը կարող է տրամադրել հիմնական պարտավորության ինչպես ամբողջ գումարի, այնպես էլ նրա ցանկացած մասի համար: Օրինակ, շենքի (սարքավորումների) գրավը կարող է ապահովել միայն վարկի կեսը, իսկ վարկի երկրորդ կեսի վերադարձման ապահովում կժամայի արժեթղթերի գրավը, բացի դրանից երաշխավորությունը լրացուցիչ կերպով կապահովի ինչպես վարկի ամբողջ գումարի, այնպես էլ դրա դիմաց վճարվելիք տոկոսների վերադարձը:

Վարկը մաս առ մաս մարելու (տարածամկետ) դեպքում վարկատու բանկի համաձայնությամբ հնարավոր է ապահովող պարտավորությունների քանակական բնութագրիչների փոքրացում վարկի պարտքի նվազմանը զուգընթաց: Օրինակ, շրջանառության մեջ գտնվող ապրանքների գրավի ժամանակ, գրավ դրված ապրանքների ընդհանուր արժեքը կարող է փոքրանալ վարկային պայմանագրով պարտքի գումարի փոքրացմանը համաչափ:

Հաճախ հիմնական պարտավորության կողմերը (վարկատու բանկը և փոխառուն) հանընկնում են ապահովող պարտավորությունների կողմերին (օրինակ, գրավատուն փոխառու, գրավառուն բանկ), այսինքն՝ և՛ հիմնական, և՛ լրացուցիչ պարտավորության մեջ կողմերը հանդիսանում են նույն անձինք: Սակայն որպես երաշխիք տվող անձ և երաշխավոր կարող են հանդես գալ միայն երրորդ անձինք, որոնք ուղղակիորեն առնչություն չունեն հիմնական պարտավորության նկատմամբ: **Վարկային պայմանագրի** շրջանակներում տուժանք կիրառելիս վարկային և ապահովող (լրացուցիչ) պարտավորության սուբյեկտները միշտ հանընկնում են:

Ստորև տրվում են վարկերի մարման ապահովման հիմնական եղանակների բնութագիրը և դրանց կիրառման կանոնները՝ համաձայն ՀՀ ՔՕ-ի:

6.3.1. Տուժանք

Տուժանքի հասկացությունը: Հայաստանի օրենսդրությունը պարտավորությունների ապահովման եղանակ համարում է նաև տուժանքը: **Տուժանք** (տուգանք, տույժ) է համարվում օրենքով կամ պայմանագրով որոշված այն դրամական գումարը, որը պարտապանը պարտավոր է վճարել պարտատիրոջը պարտավորությունը չկատարելու կամ անպատշաճ կատարելու դեպքում՝ ներառյալ կատարման կետանցի դեպքում: Տուժանք վճարելու պահանջով պարտատերը պարտավոր է չէ ապացուցել, որ իրեն վնաս է պատճառվել (ՀՀՔՕ, հոդված 369):

Տուժանքով ապահովվում է միայն իրական պահանջը: Պարտատերն իրավունք չունի պահանջել վճարելու տուժանք, եթե պարտապանը պատասխանատվություն չի կրում պարտավորությունը չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու համար:

Տուժանքի մասին համաձայնությունը պետք է կնքվի գրավոր՝ անկախ հիմնական պարտավորության ձևից: Գրավոր ձևը չպահպանելը հանգեցնում է տուժանքի մասին համաձայնության անվավերության:

Պարտատերն իրավունք ունի պահանջել վճարելու օրենքով սահմանված տուժանքը (օրինական տուժանք), անկախ այն բանից, կողմերի համաձայնությամբ նախատեսված է այն վճարելու պարտականություն, թե՞ ոչ: Օրինական տուժանքի չափը կարող է մեծացվել կողմերի համաձայնությամբ, եթե դա արգելված չէ օրենքով:

Եթե վճարման ենթակա տուժանքն ակնհայտորեն անհամաչափ է պարտավորության խախտման հետևանքներին, դատարանն իրավունք ունի պակասեցնել այն:

Համաձայն ՀՀՔՕ-ի՝ տուժանքը կարող է հանդես գալ տույժի կամ տուգանքի ձևով: Այդ կապակցությամբ կարելի է խոսել տույժի և տուգանքի միատեսակ իրավական կարգավորման մասին: Սակայն օրենսգրքով տրված չեն դրանց բնորոշումները:

Տույժը սովորաբար սահմանվում է պարտավորության կատարման կետանցի դեպքում և վճարվում է կետանցի ժամանակահատվածում չկատարված պարտավորություն գումարի նկատմամբ պայմանագրով որոշված տոկոսների չափով:

Տուգանքն իրենից ներկայացնում է դրամական գումար, որը վճարվում է պայմանագրային այնպիսի պարտավորությունների խախտման համար, որոնք, որպես կանոն, կապված չեն կատարման կետանցի հետ: Տույժի ձևով տուժանք նախատեսվում է գործնականում ցանկացած վարկային պայմանագրում: Տույժի ապահովագրական բնույթը այսօր է նրանում, որ այն ծածկում է վարկատուի (պարտատիրոջ) վնասների մի մասը, որոնք կարող են առաջանալ վարկի (դրա մի մասի) մարումը կամ տոկոսների վճարումը ուշացնելու հետևանքով:

Պրակտիկայում տուժանքը հանդիսանում է փոխառուի վրա ազդելու դասական գործիք («կարգապահական պատժաչափ») և որպես վարկի ապահովման եղանակ, նեղ բանկային իմաստով, չի դիտարկվում: Թեպետև վարկային պայմանագրում տուժանքի մասին պայմանի առկայության, բանկերը վարկը համարում են լրիվ ծավալով չապահովված, եթե բացակայում է այլ «լուրջ» ապահովում (գրավ, երաշխիք, երաշխավորություն և այլն):

Տուժանքը և վնասները: Եթե պարտավորությունը չկատարելու կամ անպատշաճ կատարելու համար սահմանված է տուժանք, ապա վնասները հատուցվում են տուժանքով չծածկված մասով:

- Օրենքով կամ պայմանագրով կարող են նախատեսվել դեպքեր, երբ՝
- թույլատրվում է բռնագանձել միայն տուժանքը, սակայն ոչ վնասները
- վնասները կարող են բռնագանձվել լրիվ գումարով՝ չհաշված տուժանքը
- պարտատիրոջ ընտրությամբ կարող են բռնագանձվել կամ տուժանքը, կամ վնասները:

Տուժանքի չափը: Օրենսդրությամբ նախատեսված չեն տուժանքի չափը հաշվարկելու պարտադիր կանոններ և եղանակներ: Դրա որոշումը կրում է բացառապես պայմանագրային բնույթ:

- Տույժի հաշվարկի համար հիմք կարող են հանդիսանալ տարբեր մեծություններ՝
  - ժամկետանց հիմնական պարտքի գումարը

- հիմնական պարտքի մնացորդը
- ժամկետանց հերթական վճարը:

Տուժանքը սովորաբար սահմանվում է որպես ժամկետանց յուրաքանչյուր օրվա համար տոկոս՝ պարտավորության ժամանակին չկատարած գումարի նկատմամբ: Տուժանքը, կողմերի համաձայնությամբ կարող է սահմանվել նաև կայուն գումարի կամ լրացուցիչ վճարի ձևով:

Տուժանքի փոքրացումը, ինչպես արդեն նշվել է վերը, հնարավոր է դատարանի որոշմամբ (եթե վճարման ենթակա տուժանքն ակնհայտորեն անհամաչափ է պարտավորության խախտման հետևանքներին): Այս դեպքում պարտատերը պարտավոր է հիմնավորել այն վնասների չափը, որոնք իրեն պատճառվել են պարտապանի կողմից պարտավորությունները չկատարելու կամ անպատշաճ կատարելու պատճառով:

6.3.2. Երաշխիք

Երաշխիքի հասկացությունը: Համաձայն ՀՀ ՔՕ-ի 383 հոդվածի՝ *երաշխիքի* ուժով **երաշխիք** տված անձը (բանկը, այլ վարկային հաստատությունը կամ ապահովագրական կազմակերպությունը) այլ անձի (պրինցիպալի) խնդրանքով գրավոր պարտավորություն է ստանձնում պրինցիպալի պարտատիրոջ (բենեֆիցիարի) հանդեպ, երաշխիքով ստանձնած պարտավորության պայմաններին համապատասխան, բենեֆիցիարին վճարել դրամական գումար՝ վերջինիս կողմից գրավոր պահանջ ներկայացնելիս:

Երաշխիքն ապահովում է բենեֆիցիարի (պարտատիրոջ) հանդեպ պրինցիպալի պարտավորության (հիմնական պարտավորության) պատշաճ կատարումը: Երաշխիք տալու համար պրինցիպալը երաշխիք տված անձին վճարում է պայմանավորված վարձատրությունը:

Տվյալ իրավահարաբերություններում միշտ մասնակցում են 3 անձինք.

- երաշխիք տվող անձը՝ բանկ, այլ վարկային հաստատություն կամ ապահովագրական կազմակերպություն
- պրինցիպալ՝ անձ, որի խնդրանքով տրվում է երաշխիքը
- բենեֆիցիար՝ պրինցիպալի պարտատերը, որի օգտին վճարվում է տրված երաշխիքով նախատեսված գումարը՝ նրա կողմից գրավոր պահանջ ներկայացնելիս:

Պարտավորությունների կատարման ապահովման այս եղանակի բնորոշ առանձնահատկությունն այն է, որ երաշխիքն իրավաբանորեն կապված չէ դրանով ապահովված հիմնական պարտավորության հետ, այսինքն՝ երաշխիքով նախատեսված պարտավորությունն ինքնուրույն է և անկախ հիմնական պարտավորությունից, որի կատարման ապահովման համար այն տրվել է, եթե նույնիսկ երաշխիքում վկայակոչվում է այդ պարտավորությունը: Դա նշանակում է, որ երաշխիքը չի դադարում նույնիսկ հիմնական պարտավորությունը անվավերության դեպքում: Դա նրան դարձնում է պարտավորությունների կատարման ապահովման առավել արդյունավետ եղանակներից մեկը, և դրա համար էլ, ըստ երևույթին՝ առավել թանկը:

Երաշխիք տվող անձը պատասխանատվություն է կրում իր կողմից տրված երաշխիքով, անկախ հիմնական պարտապանի (պրինցիպալի) պատասխանատվությունից:

Երաշխիքի առանձնահատկությունները: ՀՀ ՔՕ-ով (հոդվածներ 386 - 388) նախատեսված են պարտավորությունների կատարման ապահովման այս ձևի հետևյալ առանձնահատկությունները՝ անհետկանչելիությունը, երաշխիքով իրավունքների անփոխանցելիությունը և ուժի մեջ մտնելու պահը:

Երաշխիքը չի կարող հետ կանչվել երաշխիք տված անձի կողմից, եթե այլ բան նախատեսված չէ երաշխիքով:

Երաշխիք տված անձի հանդեպ բենեֆիցիարին պատկանող պահանջի իրավունքը չի կարող փոխանցվել այլ անձի, եթե այլ բան նախատեսված չէ երաշխիքով:

Այսպիսով, բուն երաշխիքի տեքստում կարող է նախատեսվել որոշակի հանգամանքներում երաշխիքը հետ կանչելու, ինչպես նաև պահանջի իրավունքի զիջման (ցեսիայի) հնարավորություն:

Երաշխիքն ուժի մեջ է մտնում այն տալու օրվանից, եթե այլ բան նախատեսված չէ երաշխիքով:

Պահանջներ ներկայացնելը: ՀՀ ՔՕ-ով կարգավորվում են երաշխիքներով պահանջներ ներկայացնելու վերաբերյալ կանոնները (հոդված 389):

Այն դեպքում, երբ պարտապանը (պրինցիպալը) խախտում է իր պարտավորությունները, պարտատերը (բենեֆիցիարը) պետք է գրավոր դիմի երաշխիք տված անձին՝ համապատասխան դրամական գումարը վճարելու մասին պահանջով կցելով երաշխիքում նշված փաստաթղթերը բենեֆիցիարը պահանջի կամ դրա հավելվածի մեջ պետք է նշի, թե որևէ պրինցիպալի կողմից հիմնական պարտավորության խախտումը, որի ապահովման համար տրված է երաշխիքը: Տվյալ գրավոր պահանջը երաշխիք տված անձին պետք է ներկայացվի մինչև երաշխիքով սահմանված ժամկետի ավարտը, որով այն պետք է:

Երաշխիք տված անձը, իր հերթին, պարտավոր է՝

- բենեֆիցիարի պահանջն ստանալուց հետո անհապաղ տեղեկացնել պրինցիպալին և նրան հանձնի պահանջի պատճենը՝ դրան վերաբերող բոլոր փաստաթղթերով
- երաշխիքում նշված ժամկետում, իսկ դրա բացակայության դեպքում՝ ողջամիտ ժամկետում և բարեխիղճ հոգատարությամբ քննարկել բենեֆիցիարի պահանջը՝ դրան կից փաստաթղթերով և պարզել պահանջի ու դրան կից փաստաթղթերի համապատասխանությունը երաշխիքի պայմաններին:

Եթե երաշխիքի գործողության ժամկետը բավարար չէ այն փաստաթղթերը հավաքելու համար, ապա նա վճարը նույնպես չի կարող գանձել:

Օրենսգրքով նախատեսված են այն նաև այն դեպքերը, երբ երաշխիք տված անձը որոշակի հանգամանքներում կարող է հրաժարվել երաշխիքով բենեֆիցիարի պահանջը բավարարելուց (հոդված 389):

ա) եթե այդ պահանջը կամ դրան կից փաստաթղթերը չեն համապատասխանում երաշխիքի պայմաններին,

բ) դրանք երաշխիք տված անձին ներկայացվել են երաշխիքով սահմանված ժամկետի ավարտից հետո:

Այս դեպքում երաշխիք տված անձը պարտավոր է բենեֆիցիարին անհապաղ տեղեկացնել նրա պահանջը մերժելու մասին:

Եթե մինչև բենեֆիցիարի պահանջը բավարարելը երաշխիք տված անձին հայտնի է դարձել, որ երաշխիքով ապահովված հիմնական պարտավորությունը լրիվ կամ համապատասխան մասով արդեն կատարվել է, դադարել է այլ հիմքերով կամ անվավեր է, նա պետք է այդ մասին անհապաղ տեղեկացնի բենեֆիցիարին և պրինցիպալին: Նման հաղորդումից հետո բենեֆիցիարից ստացած կրկնակի պահանջը բավարարվում է երաշխիք տված անձի կողմից:

Օրենքով նախատեսվում են բենեֆիցիարի (պարտատիրոջ) առջև երաշխիք տված անձի պարտավորության սահմանները, որը սահմանափակվում է այն գումարով, որով տրված է երաշխիքը: Սակայն երաշխիքը տված անձի կողմից երաշխիքով ապահովված պարտավորությունը չկատարելու կամ անպատշաճ կատարելու համար երաշխիք տված անձի պատասխանատվությունը բենեֆիցիարի առջև չի սահմանափակվում այն գումարով, որով տրված է երաշխիքը, եթե այլ բան նախատեսված չէ երաշխիքով (ՀՀ ՔՕ, հոդված 392):

Երաշխիքի դադարելը: ՀՀ ՔՕ-ով սահմանվում են երաշխիքի (բենեֆիցիարի առջև երաշխիք տված անձի պարտավորության) դադարման հետևյալ դեպքերը՝

- բենեֆիցիարին վճարվել է այն գումարը, որով տրված է երաշխիքը
- երաշխիքով որոշված ժամկետի ավարտը, որով այն տրված է
- բենեֆիցիարը հրաժարվում է երաշխիքով իր իրավունքներից և երաշխիքը վերադարձվում է երաշխիք տված անձին
- բենեֆիցիարը հրաժարվում է երաշխիքով իր իրավունքներից, երաշխիք տված անձին պարտավորություններից ազատելու մասին գրավոր դիմում տալու միջոցով:

Եթե երաշխիք տված անձին հայտնի է դարձել երաշխիքը դադարելու մասին, ապա այդ մասին անհապաղ պետք է տեղեկացնի պրինցիպալին:

Երաշխիք տված անձն իրավունք ունի պրինցիպալից (փոխառուից) պահանջել հետադարձ պահանջի կարգով հատուցելու այն գումարները, որոնք երաշխիքի հիման վրա վճարվել են բենեֆիցիարին (պարտատիրոջը): Դա սահմանվում է երաշխիք տված անձի և պրինցիպալի միջև համաձայնությամբ:

6.3.3. Երաշխավորություն

Երաշխավորության հասկացությունը: Երաշխավորությունը պարտավորությունների կատարման ապահովման առավել տարածված եղանակներից մեկն է: Երաշխավորը, երաշխավորության պայմանագրով, այլ անձի պարտատիրոջ առջև պարտավորվում է պատասխանատվություն կրել այդ անձի կողմից իր պարտավորությունը լրիվ կամ մասնակի կատարելու համար (ՀՀ ՔՕ, հոդված 375):

Երաշխավորության պայմանագիրը պետք է կնքվի գրավոր: Գրավոր ձևը չպահպանելը հանգեցնում է երաշխավորության պայմանագրի անվավերության:

Երաշխավորություն կարող են տալ ինչպես իրավաբանական, այնպես էլ ֆիզիկական անձինք: Պարտավորությունների կատարման ապահովման այս ձևը պահանջում է երաշխավորի վճարունակության մանրակրկիտ վերլուծություն:

Գործող օրենսդրությունը պարունակում է դրույթ նաև ապագայում ծագելիք պարտավորության ապահովման համար երաշխավորության պայմանագիր կնքելու հնարավորության մասին (ՀՀ ՔՕ, հոդված 375): Այդ դրույթը հատուկ հետաքրքրություն է ներկայացնում վարկային գծեր բացելու մասին պայմանագրերի համար, քանի որ վարկային գծի մասին պայմանագրով ստացված վարկը վերադարձնելու՝ փոխառուի պարտավորությունն այս դեպքում ծագում է նման պայմանագիր կնքելուց հետո, այսինքն՝ ապագայում: Այս դեպքում երաշխավորությունը կարող է տրվել ինչպես վարկային գիծ բացելու մասին պայմանագիր կնքելիս, ապահովելով ապագա պարտավորությունը, այնպես էլ վարկային գծի շրջանակներում կոնկրետ վարկ տրամադրելու ժամանակ:

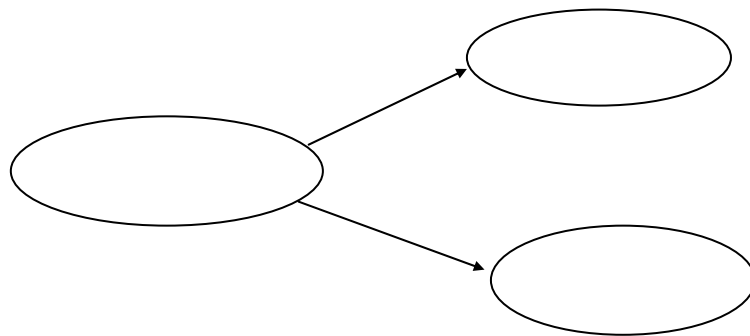
Երաշխավորությունը մեծացնում է պայմանագրով պարտավորությունների կատարման հավանականությունը, քանի որ փոխառուի կողմից իր պարտավորությունները չկատարելու դեպքում բանկն իրավունք ունի պահանջ ներկայացնել երաշխավորին:

Երաշխավորության պայմանագրում պետք է նշվեն այն պայմանները, որոնք թույլ են տալիս որոշել, թե որ պարտավորության կատարման համար է տրված երաշխավորությունը: Երաշխավորությունը կարող է լինել լրիվ (վարկի ամբողջ գումարի և դրա գծով տոկոսների համար) կամ մասնակի (օրինակ, միայն տոկոսների գծով): Պայմանագրում նախատեսվում են կարգը և այն հանգամանքները, որոնց դեպքում երաշխավորը պարտավոր է կատարել իր պարտավորությունները:

Երաշխավորի պատասխանատվության տեսակները: Օրենքով սահմանվում է երաշխավորի պատասխանատվությունը: Համաձայն ՀՀԶՕ-ի 377 հոդվածի, պարտապանի կողմից երաշխավորությանը ապահովված պարտավորությունը չկատարելու կամ անպատշաճ կատարելու դեպքում երաշխավորը և պարտապանը պարտատիրոջ առջև կրում են համապարտ պատասխանատվություն, եթե երաշխավորի սուբսիդիար պատասխանատվություն նախատեսված չէ օրենքով կամ երաշխավորության պայմանագրով:

ՀՀԶՕ-ի 362 հոդվածը, երաշխավորության նկատմամբ կիրառելիս բխում է, որ համապարտ պատասխանատվության դեպքում պարտատերն իրավունք ունի պահանջել վարկի մարումը ինչպես պարտապանից (փոխառուից) և երաշխավորից համատեղ, այնպես էլ նրանցից յուրաքանչյուրից առանձին, ինչպես լրիվ, այնպես էլ պարտքի մի մասով: Համապարտ պարտապաններից (փոխառուից կամ երաշխավորը) մեկից լրիվ բավարարում չստացած պարտատերն իրավունք ունի չստացած մասը պահանջել մյուս համապարտ պարտապանից: Թե՛ փոխառուն և թե՛ երաշխավորը պարտական են մնում այնքան ժամանակ, քանի դեռ պարտավորությունը լրիվ չի կատարվել:

Եթե երաշխավորության պայմանագիրը կնքվում է ի ապահովումն վարկային պայմանագրով պարտավորության կատարման, ապա երաշխավորության պայմանագրով համապարտ պատասխանատվությունը կարելի է ներկայացնել ստորև բերված գծապատկեր 2-ի միջոցով:

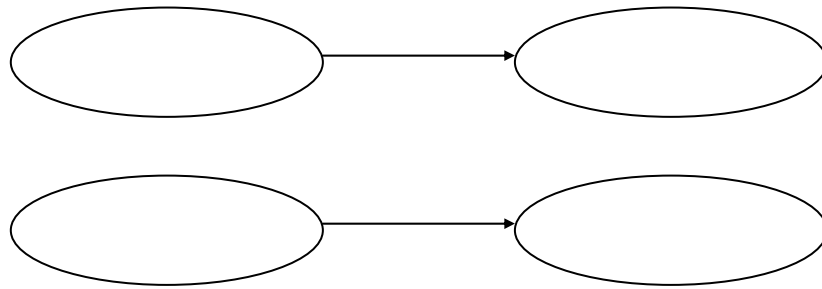
Նկար 2. Համապարտ պատասխանատվություն

Վարկատու բանկն իրավունք ունի պահանջել մարելու վարկ գծով պարտքը ինչպես վարկառուից և երաշխավորից համատեղ, այնպես էլ նրանցից յուրաքանչյուրից, ինչպես լրիվ, այնպես էլ պարտքի մի մասով:

Պահանջների ներկայացման այլ մեխանիզմ է կիրառվում սուբսիդիար պատասխանատվության դեպքում: ՀՀ ԶՕ-ի 415 հոդվածի կանոնները երաշխավորության նկատմամբ կիրառելիս, բխում է հետևյալը՝

- Մինչև երաշխավորին պահանջ ներկայացնելը, որը, համաձայն երաշխավորության պայմանագրի, լրացուցիչ պատասխանատվություն (սուբսիդիար պատասխանատվություն) է, պարտատերը պետք է պահանջ ներկայացնի հիմնական պարտապանին (օրինակ վարկառուին):
Եթե հիմնական պարտապանը (վարկառուն) հրաժարվել է պարտատիրոջ պահանջը բավարարելուց, կամ պարտատերը ողջամիտ ժամկետում չի ստացել նրան ներկայացված պահանջի պատասխանը, ապա այդ պահանջը կարող է ներկայացվել երաշխավորին:
- Պարտատերն իրավունք չունի հիմնական պարտապանին ուղղված իր պահանջի բավարարումը պահանջել երաշխավորից, եթե այն կարող է բավարարվել հիմնական պարտապանի դեմ ուղղված հակընդդեմ պահանջի հաշվանցով:
Եթե երաշխավորության պայմանագիրը կնքվում է ի ապահովումն վարկային պայմանագրով պարտավորության կատարման, ապա երաշխավորության պայմանագրով սուբսիդիար պատասխանատվությունը կարելի է ներկայացնել ստորև բերված գծապատկեր 3-ի միջոցով:
  - 1) Սկզբից պահանջ է ներկայացվում վարկառուին:
  - 2) Ապա պահանջ է ներկայացվում երաշխավորին, եթե վարկառուն հրաժարվել է վարկատուի՝ բանկի պահանջները բավարարելուց կամ վարկատու բանկը ողջամիտ ժամկետում չի ստացել նրան ներկայացրած պահանջի պատասխանը:

Նկար 3. Սուբսիդիար պատասխանատվություն

Երաշխավորը պարտատիրոջ առջև պատասխանատվություն է կրում նույն ծավալով, ինչ պարտապանը՝ ներառյալ տոկսներ վճարելը, պարտքը բռնագանձելու կապակցությամբ դատական ծախսերը և պարտապանի կողմից պարտավորություն չկատարելու կամ անպատշաճ կատարելու հետևանքով առաջացած՝ պարտատիրոջ այլ վնասները հատուցելը, եթե այլ բան նախատեսված չէ երաշխավորության պայմանագրով (ՀՀ ՔՕ, հոդված 377): Սակայն պայմանագրով կարող է սահմանվել երաշխավորի սահմանափակ պատասխանատվություն՝ երաշխավորության գումարը որոշելիս կամ երաշխավորի կողմից վնասների որոշակի մասի վճարումը (օրինակ, չվճարված տոկոսների գումարը) նշելու միջոցով:

Երաշխավորի իրավունքները: Օրենքով երաշխավորը կրում է ոչ միայն պատասխանատվություն, այլ նաև օգտվում է որոշակի իրավունքներից:

Երաշխավորը պարտապանին մատուցած ծառայությունների համար ունի վարձատրության իրավունք, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով:

Երաշխավորի իրավունքն է պարտատիրոջ պահանջի դեմ անել այնպիսի առարկություններ, որոնք կարող էր ներկայացնել պարտապանը, եթե այլ բան չի բխում երաշխավորության պայմանագրից: Երաշխավորը չի կորցնում առարկելու իրավունք նույնիսկ այն դեպքում, երբ պարտապանը դրանից հրաժարվել է կամ ընդունել է իր պարտքը:

Պարտավորությունը կատարած երաշխավորին են անցնում այդ պարտավորությամբ պարտատիրոջ իրավունքները և պարտատիրոջ՝ որպես գրավառուի պատկանող իրավունքներն այն ծավալով, որով երաշխավորը բավարարել է պարտատիրոջ պահանջը: Երաշխավորն իրավունք ունի նաև պարտապանից պահանջել հատուցելու պարտատիրոջը վճարած գումարի տոկոսներն ու պարտապանի փոխարեն պատասխանատվությունը կրելու կապակցությամբ, իր կրած այլ վնասները:

Երաշխավորությամբ ապահովված պարտավորությունը կատարած պարտապանը պարտավոր է այդ մասին անհապաղ տեղեկացնել երաշխավորին պարտավորությունը (պարտատիրոջ պահանջը կրկնակի անգամ կատարելուց խուսափելու համար): Հակառակ դեպքում, իր հերթին պարտավորությունը կատարած երաշխավորն իրավունք ունի պարտատիրոջից բռնագանձել ամիսն ստացածը կամ հետադարձ պահանջ ներկայացնել պարտապանին: Վերջին դեպքում պարտապանը կարող է ամիսն ստացածը վերադարձնելու պահանջ ներկայացնել պարտատիրոջը:

Պարտավորությունը երաշխավորի կողմից կատարելուց հետո պարտատերը պարտավոր է երաշխավորին հանձնել պարտապանի դեմ ունեցած իր պահանջը հավաստող փաստաթղթերը և փոխանցել այդ պահանջն ապահովող իրավունքները: Այս կանոնները կիրառվում են, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով, այլ իրավական ակտերով կամ երաշխավորի և պարտապանի միջև կնքված պայմանագրով և չի բխում նրանց հարաբերություններից:

Երաշխավորությունը դադարելը: ՀՀՔՕ-ով նախատեսված են երաշխավորությունը դադարելու հետևյալ դեպքերը.

- դրանով ապահովված պարտավորությունը դադարելու, ինչպես նաև առանց երաշխավորի համաձայնության պարտավորությունը փոփոխելու դեպքում, որը հանգեցրել է նրա պատասխանատվության մեծացմանը կամ նրա համար այլ անբարենպաստ հետևանքների
- երաշխավորությամբ ապահովված պարտքն այլ անձի փոխանցելով, եթե երաշխավորը պարտատիրոջը համաձայնություն չի տվել պատասխանատվություն կրել նոր պարտապանի համար
- եթե պարտատերը հրաժարվել է ընդունել պարտապանի կամ երաշխավորի առաջարկած պատշաճ կատարումը
- երաշխավորության պայմանագրում նշված ժամկետի ավարտով, որով այն տրվել է: Նման ժամկետի բացակայության դեպքում երաշխավորությունը դադարում է, եթե պարտատերը, երաշխավորությամբ ապահովված պարտավորության կատարման ժամկետը լրանալուց հետո՝ մեկ տարվա ընթացքում, երաշխավորի դեմ հայց չի հարուցել
- եթե պարտատերը երաշխավորության պայմանագիրը կնքելու օրվանից երկու տարվա ընթացքում երաշխավորի դեմ հայց չի հարուցել, երբ հիմնական պարտավորության կատարման ժամկետը նշված չէ և չի կարող որոշվել կամ որոշվել է պահանջի պահով:
Երաշխիքի և երաշխավորության մինչև կան որոշակի տարբերություններ.

- երաշխիքը (ի տարբերություն երաշխավորության) կախված չէ հիմնական պարտավորությունից, որի կատարման ապահովման համար այն տրվել է
- օրենքով որպես երաշխիք տվող անձ կարող են հանդես գալ բանկերը, այլ վարկային հաստատությունները և ապահովագրական կազմակերպությունները, իսկ որպես երաշխավորներ՝ տարբեր իրավաբանական անձինք և քաղաքացիները
- ըստ հարաբերությունների հաստատման ձևի. երաշխիք տվող բանկը վարկատու բանկի հետ կնքում է բանկային երաշխիքի պայմանագիր կամ նրան է ուղարկում երաշխիքային նամակ: Երաշխավորության հարաբերությունները հաստատվում են վարկատու բանկի և երաշխավորի միջև երաշխավորության պայմանագիր կնքելու հետևանքով:
Գործնականում հանդիպում են երաշխավորության պայմանագիր կնքելու երեք դեպքեր.
ա) այն բանից հետո, երբ վարկատու բանկի և փոխառուի միջև կնքվել է վարկային պայմանագիր
բ) մինչև վարկային պայմանագիր կնքելը: Սա ամենից հաճախ հանդիպող դեպքն է, երբ բանկը վերապահում է անում՝ վարկի տրամադրման ձևակերպումը կատարել միայն փոխառուի համար երաշխավորությունը ստանալուց հետո
գ) վարկային պայմանագրի հետ միաժամանակ երաշխավորության եռակողմ պայմանագրի կնքում: Այդ փաստաթուղթը ստորագրում է վարկատու բանկը, փոխառուն և երաշխավորը: Եռակողմ պայմանագրի կնքումը չի հակասում գործող օրենսդրությանը:

6.3.4. Նախավճար

Նախավճար է համարվում այն դրամական գումարը, որը պայմանավորվող կողմերից մեկը պայմանագրով հասանելիք վճարների հաշվին տալիս է մյուս կողմին՝ իբրև պայմանագրի կնքման ապացույց և դրա կատարման ապահովում: Նախավճարի մասին համաձայնությունը, անկախ նախավճարի գումարից, պետք է կնքվի գրավոր: Եթե կասկած կա պայմանագրով հասանելիքի հաշվին կողմից վճարած գումարի նախավճար լինելու հարցում (մասնավորապես համաձայնության գրավոր ձևի մասին կետը չպահպանելը), այդ գումարը համարվում է կանխավճար (ավանս), եթե այլ բան ապացուցված չէ (ՀՀԹՕ, հոդված 395):

Կանխավճարը դրամական գումար է (կամ այլ գույքային արժեք), որը հանձնվում է պայմանագրային պարտավորության կատարման հաշվին: Կանխավճարը (ավանսը) հաշվի է առնվում պայմանագրով նախատեսված վճարման վերջնական (ավարտական) հաշվարկի ժամանակ: Կանխավճարը, ի տարբերություն նախավճարի, չի հանդիսանում պարտավորության (այդ թվում՝ վարկային պայմանագրի գծով) կատարման ապահովման եղանակ, քանի որ պարտավորությունը կատարելիս կանխավճարը ենթակա է վերադարձման:

Օրենքով նախատեսված է, որ նախավճարը պետք է վերադարձվի այն տված կողմին՝

- մինչև պարտավորության կատարումն սկսելը պարտավորությունը դադարելու դեպքում
- պարտավորության կատարման անհնարինության դեպքում, եթե դա պայմանավորված է այնպիսի հանգամանքով, որի համար կողմերից ոչ մեկն էլ պատասխանատու չէ:
Եթե պայմանագիրը չկատարելու համար պատասխանատու է նախավճար տված կողմը, այն մնում է մյուս կողմին: Եթե պայմանագիրը չկատարելու համար պատասխանատու է նախավճար ստացած կողմը, նա պարտավոր է մյուս կողմին վճարել նախավճարի գումարի կրկնապատիկը: Բացի դրանից, պայմանագիրը չկատարելու համար պատասխանատու կողմը պարտավոր է նաև մյուս կողմին հատուցել վնասները՝ նախավճարի գումարի հաշվանցմամբ, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով:

6.3.5. Պարտապանի գույքի պահումը

ՀՀԹՕ-ում (հոդված 373) արտացոլում է գտել պարտավորության կատարման ապահովման այնպիսի ձև, ինչպիսին պահումն է: Այդ եղանակի իրավաբանական բնորոշումն այն է, որ պարտատերը, որի մոտ գտնվում է պարտապանին կամ նրա նշած անձին հանձնելու ենթակա գույքը, իրավունք ունի այն պահել իր մոտ՝ մինչև պարտապանի կողմից համապատասխան պարտավորության կատարումը:

Գույքի պահումով կարող են ապահովվել նաև գույքի վճարելու կամ դրա հետ կատարված ծախսերը և այլ վնասները հատուցելու հետ չկապված պահանջները, որոնք ծագել են որպես ձեռնարկատեր հանդես եկող կողմերի պարտավորությունից:

Պարտատերը կարող է իր մոտ գտնվող գույքը պահել, չնայած այն բանին, որ այդ գույքը պարտատիրոջ տիրապետմանն անցնելուց հետո դրա նկատմամբ իրավունքներ է ձեռք բերել երրորդ անձը:

Վերոհիշյալ կանոնները կիրառվում են, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով:

Գույքը պահող պարտատիրոջ պահանջները բավարարում են դրա արժեքից՝ գրավով՝ ապահովված պահանջները բավարարելու համար նախատեսված ծավալով և կարգով:

6.4. Անձանց փոփոխվելը պարտավորության մեջ

6.4.1. Պարտատիրոջ իրավունքներն այլ անձի անցնելը

Պարտատիրոջը պարտավորության հիման վրա պատկանող իրավունքը (պահանջը) կարող է նրա կողմից այլ անձի փոխանցվել գործարքով (պահանջի զիջում) կամ անցնել այլ անձի՝ օրենքի հիման վրա:

Պարտատիրոջ իրավունքներն այլ անձի անցնելու մասին կանոնները չեն կիրառվում հետադարձ պահանջների նկատմամբ:

Պարտատիրոջ իրավունքներն այլ անձի անցնելու համար պարտապանի համաձայնությունը չի պահանջվում, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով:

Եթե պարտապանը գրավոր չի տեղեկացվել պարտատիրոջ իրավունքներն այլ անձի անցնելու մասին, ապա նոր պարտատերը կրում է իր համար դրանից բխող անբարենպաստ հետևանքների ռիսկը: Այդ դեպքում պարտավորության կատարումն սկզբնական պարտատիրոջը համարվում է կատարված պատշաճ պարտատիրոջը:

Պարտատիրոջ անձի հետ անխզելիորեն կապված իրավունքների՝ ներառյալ ալիմենտի և կյանքին կամ առողջությանը պատճառված վնասների հատուցման պահանջների, անցնելն այլ անձի չի թույլատրվում:

Սկզբնական պարտատիրոջ իրավունքը նոր պարտատիրոջն է անցնում իրավունքի անցման պահին գոյություն ունեցող ծավալով և պայմաններով, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով: Մասնավորապես, նոր պարտատիրոջն են անցնում պարտավորության կատարումն ապահովող, ինչպես նաև պահանջի հետ կապված այլ իրավունքները՝ ներառյալ չվճարված տոկոսների նկատմամբ իրավունքը:

Պարտապանն իրավունք ունի չկատարել պարտավորությունը նոր պարտատիրոջ օգտին, մինչև պահանջն այդ անձին անցնելու վերաբերյալ նրան ապացույցներ ներկայացնելը:

Պահանջն այլ անձի զիջած պարտատերը պարտավոր է նոր պարտատիրոջը հանձնել պահանջի իրավունքը հավաստող փաստաթղթեր և հաղորդել պահանջի իրականացման համար նշանակություն ունեցող տեղեկություններ:

Պարտապանն իրավունք ունի նոր պարտատիրոջ պահանջի դեմ ներկայացնել առարկություններ, որոնք նա ունեցել է սկզբնական պարտատիրոջ դեմ՝ նոր պարտատիրոջը իրավունքների անցման մասին ծանուցում ստանալու պահին:

Օրենքի հիման վրա և դրանում նշված հանգամանքների ի հայտ գալով, պարտատիրոջ իրավունքներն այլ անձի են անցնում՝

1. պարտատիրոջ իրավունքների համընդհանուր իրավահաջորդության հետևանքով
2. պարտատիրոջ իրավունքներն այլ անձի փոխանցելու մասին դատարանի վճռով, եթե օրենքով նախատեսված է նման փոխանցման հնարավորություն.
3. պարտապանի երաշխավորի կամ այդ պարտավորությամբ պարտապան չհանդիսացող գրավատուի կողմից պարտապանի պարտավորության կատարման հետևանքով
4. ապահովագրական դեպքը վրա հասնելիս պատասխանատու պարտապանի նկատմամբ պարտատիրոջ իրավունքներն ապահովագրական հատուցում վճարած ապահովագրողին անցնելիս օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում:
- 5.

6.4.2. Պահանջը զիջելը

Պարտատիրոջ պահանջի զիջումն այլ անձի թույլատրվում է, եթե դա չի հակասում օրենքին, այլ իրավական ակտերին կամ պայմանագրին:

Առանց պարտապանի համաձայնության պահանջի զիջումն այն պարտավորությամբ, որում պարտատիրոջ անձն էական նշանակություն ունի պարտապանի համար, չի թույլատրվում:

Հասարակ գրավոր կամ նոտարական ձևով կնքված գործարքի վրա հիմնված պահանջը պետք է զիջվի նույն ձևով:

Այն գործարքով, որից ծագող իրավունքները ենթակա են պետական գրանցման, պահանջի զիջումը պետք է գրանցվի այդ իրավունքների գրանցման համար սահմանված կարգով, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով:

Օրդերային արժեթղթով պահանջի զիջումը կատարվում է այդ արժեթղթի վրա փոխանցագիր կատարելու միջոցով (149 հոդվածի 3-րդ կետ):

Պահանջը զիջած սկզբնական պարտատերը նոր պարտատիրոջ առջև պատասխանատվություն է կրում նրան փոխանցված պահանջի անվավերության համար, սակայն պատասխանատվություն չի կրում պարտապանի կողմից այդ պահանջը չկատարելու համար, բացի այն դեպքից, երբ սկզբնական պարտատերը նոր պարտատիրոջ առջև երաշխավորություն է ստանձնել պարտապանի համար:

6.5. Պատասխանատվությունը պարտավորությունները խախտելու համար

6.5.1. Պարտավորության խախտման հասկացությունը և խախտմամբ առաջացած վնասները հատուցելը

Պարտավորության խախտում է համարվում այն չկատարելը կամ անպատշաճ (կետանցով, ապրանքների, աշխատանքների և ծառայությունների թերություններով կամ պարտավորության բովանդակությամբ որոշվող այլ պայմանների խախտմամբ) կատարելը:

Պարտավորությունը խախտած պարտապանը պարտավոր է հատուցել պարտատիրոջը պատճառած վնասները:

Վնասները որոշվում են ՀՀԲՕ-ի 17 հոդվածով նախատեսված կանոններին համապատասխան:

Վնասները որոշելիս նկատի են առնվում պարտապանի կողմից պարտատիրոջ պահանջը կամովին բավարարելու օրն այն վայրում գոյություն ունեցող գները, որտեղ պարտավորությունը

պետք է կատարվեր, իսկ, եթե պահանջը կանոնի չի բավարարվել, ապա՝ դատարանի վճռի կայացման օրը գոյություն ունեցող գները, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով, այլ իրավական ակտերով կամ պայմանագրով:

Բաց թողնված օգուտը որոշելիս հաշվի են առնվում այն ստանալու համար պարտատիրոջ ձեռնարկած միջոցները և այդ նպատակով կատարված նախապատրաստությունները:

Եթե պարտավորությունը չկատարելու կամ անպատշաճ կատարելու համար սահմանված է տուժանք, ապա վնասները հատուցվում են տուժանքով չծածկված մասով:

1. Օրենքով կամ պայմանագրով կարող են նախատեսվել դեպքեր, երբ՝
2. թույլատրվում է բռնագանձել միայն տուժանքը, սակայն ոչ՝ վնասները
3. վնասները կարող են բռնագանձվել լրիվ գումարով՝ չհաշված տուժանքը

պարտատիրոջ ընտրությամբ կարող են բռնագանձվել կամ տուժանքը, կամ վնասները: Այն դեպքերում, երբ պարտավորությունը չկատարելու կամ անպատշաճ կատարելու համար սահմանված է սահմանափակ պատասխանատվություն (հոդված 416), տուժանքով չծածկված մասով կամ դրանից ավելի կամ դրա փոխարեն հատուցման ենթակա վնասները կարող են բռնագանձվել մինչև նման սահմանափակմամբ որոշված շրջանակներում:

6.5.2. Պատասխանատվությունը պարտավորությունը չկատարելու համար

Համաձայն ՀՀ ՔՕ-ի 411 հոդվածի՝ *դրամական պարտավորության կատարման կետանցի* դեպքում պարտքի գումարին վճարվում են տոկոսներ: Այդ տոկոսների չափը որոշվում է դրամական պարտավորության կամ դրա համապատասխան մասին կատարման օրվա բանկային տոկոսի հաշվարկային դրույքով:

Պարտքը դատական կարգով բռնագանձելիս դատարանը պարտատիրոջ պահանջը կարող է բավարարել՝ ելնելով վճռի կայացման օրվա բանկային տոկոսի հաշվարկային դրույքից:

Բանկային տոկոսի հաշվարկային դրույքը սահմանում է ՀՀ կենտրոնական բանկը:

Պետք է նշել, որ բանկային տոկոսի հաշվարկային դրույքը տույժի նվազագույն դրույքն է, որի դեպքում **տուժանքը** ծածկում է վարկատու բանկի կետանցի հետ կապված վնասները, որոնք առաջանում են նրա մոտ՝ կետանցով (ժամկետանց) գումարը գոնե բանկային տոկոսի հաշվարկային դրույքով տեղաբաշխելու միջոցով եկամուտ ստանալու անհնարինության պատճառով: Հաշվի առնելով, որ վարկերի շուկայական տոկոսադրույքները բարձր են բանկային տոկոսի հաշվարկային դրույքից, վարկային պայմանագրերում նախատեսում են են պայման վարկատու բանկերի այն վնասների ծածկելու վերաբերյալ, որոնք առաջանում են եղած կոնկրետ իրադարձությունում ժամկետանց գումարի լավագույն տեղաբաշխման անհնարինության պատճառով:

ՀՀՔՕ-ով սահմանված է, որ եթե պարտատիրոջ դրամական միջոցների անօրինաչափ օգտագործմամբ նրան պատճառված վնասները գերազանցում են վերոհիշյալ տոկոսների գումարը, նա իրավունք ունի պարտապանից պահանջել հատուցելու այդ գումարը գերազանցող վնասները (հոդված 411):

Ուրիշի միջոցներից օգտվելու համար տոկոսները գանձվում են մինչև այդ միջոցների գումարը պարտատիրոջը վճարելու օրը, եթե տոկոսների հաշվեգրման ավելի կարճ ժամկետ սահմանված չէ պայմանագրով:

Պարտավորությունը անպատշաճ կատարելու դեպքում տուժանք վճարելը և վնասներ հատուցելը պարտապանին չեն ազատում *պարտավորությունը բնեղենով կատարելուց*, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով:

Պարտավորությունը չկատարելու դեպքում վնասները հատուցելը և այն չկատարելու համար տուժանք վճարելը պարտապանին ազատում են պարտավորությունը բնեղենով կատարելուց, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով:

Պարտատիրոջ հրաժարվելը կատարման ընդունումից, որը կետանցի հետևանքով նրա համար կորցրել է հետաքրքրությունը (421 հոդվածի 2-րդ կետ), ինչպես նաև որպես հրաժարագին սահմանված տուժանքի վճարումը (հոդված 425) պարտապանին ազատում են պարտավորությունը բնեղենով կատարելուց:

Պարտավորությունը պարտապանի հաշվին կատարելը: Պարտապանի կողմից գույք պատրաստելու և պարտատիրոջ սեփականությանը կամ օգտագործմանը հանձնելու կամ նրա համար որոշակի աշխատանք կատարելու կամ ծառայություն մատուցելու պարտավորությունը չկատարելու դեպքում պարտատերն իրավունք ունի, ողջամիտ ժամկետում և ողջամիտ գնով, պարտավորության կատարումը հանձնարարել երրորդ անձանց կամ այն կատարել իր ուժերով ու պարտապանից պահանջել հատուցելու իր կրած անհրաժեշտ ծախսերը և այլ վնասները, եթե այլ բան չի բխում օրենքից, այլ իրավական ակտերից, պայմանագրից կամ պարտավորության էությունից:

Անհատապես որոշվող գույքը պարտատիրոջ սեփականությանը կամ հատուցելի օգտագործմանը հանձնելու պարտավորությունը չկատարելու դեպքում վերջինս իրավունք ունի պահանջել, որ այդ գույքը վերցվի պարտապանից և իրեն հանձնվի՝ պարտավորությամբ նախատեսված պայմաններով: Այդ իրավունքը վերանում է, եթե գույքը սեփականության իրավունքով մինչ այդ հանձնվել է երրորդ անձի: Եթե գույքը դեռ չի հանձնվել, ապա պարտատերերից նախապատվության իրավունք ունի նա, ում օգտին ավելի շուտ է ծագել պարտավորությունը, իսկ եթե դա անհնար է որոշել, ապա նա, ով ավելի շուտ է հայց հարուցել:

Պարտավորության առարկա գույքն իրեն հանձնելու պահանջի փոխարեն պարտատերը կարող է պահանջել հատուցելու վնասները:

6.5.3. Սուբսիդիար պատասխանատվություն

Սինչև պահանջներն այն անձին ներկայացնելը, ով օրենքին, այլ իրավական ակտերին կամ պարտավորության պայմաններին համապատասխան կրում է հիմնական պարտապահի պատասխանատվությանը *լրացուցիչ պատասխանատվություն (սուբսիդիար պատասխանատվություն)*, պարտատերը պետք է պահանջ ներկայացնի հիմնական պարտապահին:

Եթե հիմնական պարտապահը հրաժարվել է պարտատիրոջ պահանջը բավարարելուց, կամ պարտատերը ողջամիտ ժամկետում չի ստացել նրան ներկայացված պահանջի պատասխանը, ապա այդ պահանջը կարող է ներկայացվել սուբսիդիար պատասխանատվություն կրող անձին:

Պարտատերն իրավունք չունի հիմնական պարտապահին ուղղված իր պահանջի բավարարումը պահանջել սուբսիդիար պատասխանատվություն կրող անձից, եթե այն կարող է բավարարվել հիմնական պարտապահի դեմ ուղղված հակընդդեմ պահանջի հաշվանցով:

Սուբսիդիար պատասխանատվություն կրող անձը, մինչև պարտատիրոջ կողմից իրեն ներկայացված պահանջը բավարարելը, պետք է այդ մասին զգուշացնի հիմնական պարտապահին, իսկ եթե իր դեմ հայց է հարուցվել վերջինիս մասնակից դարձնի գործին: Հակառակ դեպքում հիմնական պարտապահն իրավունք ունի սուբսիդիար պատասխանատվություն կրող անձի հետադարձ պահանջի դեմ անել այնպիսի առարկություններ, որոնք նա ունեցել է պարտատիրոջ պահանջների հանդեպ:

6.5.4. Պարտավորությունների համար պատասխանատվության չափը սահմանափակելը և պատասխանատվության հիմքերը

Պարտավորությունների առանձին տեսակների և գործունեության որոշ տեսակների հետ կապված պարտավորությունների համար օրենքով կարող է սահմանվել վնասները ոչ լրիվ հատուցելու իրավունք (սահմանափակ պատասխանատվություն):

Սիանալու կամ այլ պայմանագրով, որով պարտատերը սպառող քաղաքացի է, պարտապահի պատասխանատվության չափը սահմանափակելու մասին համաձայնությունն առռչինչ է, եթե պարտավորության տվյալ տեսակի կամ տվյալ խախտման համար պատասխանատվության չափը սահմանված է օրենքով, կամ համաձայնությունը կայացվել է մինչև պարտավորությունը չկատարելու կամ անպատշաճ կատարելու համար պատասխանատվության հանգեցնող հանգամանքների ի հայտ գալը:

Պարտապահը պարտավորությունը չկատարելու և (կամ) անպատշաճ կատարելու համար պատասխանատու է մեղքի առկայության դեպքում, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով:

Պարտապահը ճանաչվում է անմեղ, եթե ապացուցում է, որ ինքը պարտավորությունը պատշաճ կատարելու համար ձեռնարկել է իրենից կախված բոլոր միջոցները:

Մեղքի բացակայությունն ապացուցում է պարտավորությունը խախտած անձը:

Ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելիս պարտավորությունը չկատարած կամ անպատշաճ կատարած անձը պատասխանատվություն է կրում, եթե չապացուցի, որ պատշաճ կատարումն անհնար է եղել անհաղթահարելի ուժի, այսինքն տվյալ պայմաններում արտակարգ և անկանխելի հանգամանքների հետևանքով, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով: Նման հանգամանքներ չեն, մասնավորապես, պարտականությունների խախտումը պարտապահի կոնտրագենտների կողմից, շուկայում անհրաժեշտ ապրանքների կամ պարտապահի մոտ անհրաժեշտ դրամական միջոցների բացակայությունը:

Պարտավորությունը դիտավորյալ խախտելու համար պատասխանատվությունը վերացնելու կամ սահմանափակելու մասին նախապես կնքված համաձայնությունն առռչինչ է:

6.5.5. Պարտապահի պատասխանատվությունը

Պարտավորության կատարմանն ուղղված *պարտապահի աշխատողների գործողությունները* համարվում են պարտապահի գործողություններ: Պարտապահը պատասխանատու է այդ գործողությունների համար, եթե դրանք հանգեցրել են պարտավորությունը չկատարելուն կամ դրա անպատշաճ կատարելուն:

Պարտապահը պատասխանատու է *երրորդ անձանց* կողմից, որոնց վրա դրված է եղել կատարումը, պարտավորությունը չկատարելու կամ անպատշաճ կատարելու համար, եթե օրենքով սահմանված չէ, որ պատասխանատվությունը կրում է պարտավորությունն անմիջական կատարող երրորդ անձը:

Եթե պարտավորությունը չկատարելը կամ այն անպատշաճ կատարելը տեղի է ունեցել *երկու կողմերի մեղքով*, ապա դատարանը համապատասխանաբար նվազեցնում է պարտապահի պատասխանատվության չափը: Դատարանն իրավունք ունի նաև նվազեցնել պարտապահի պատասխանատվության չափը, եթե պարտատերը դիտավորյալ կամ անզգույշ նպաստել է պարտավորությունները չկատարելու կամ անպատշաճ կատարելու հետևանքով պատճառված վնասների չափի ավելացմանը կամ ողջամիտ միջոցներ չի ձեռնարկել դրանց նվազեցման համար:

Այս կանոնները համապատասխանաբար կիրառվում են նաև այն դեպքերում, երբ պարտապահը, անկախ իր մեղքից, օրենքի կամ պայմանագրի ուժով պատասխանատվություն է կրում պարտավորությունը չկատարելու կամ անպատշաճ կատարելու համար:

6.5.6. Պարտապանի և պարտատիրոջ կետանցը

Կատարման կետանց թույլ տված պարտապանը պարտատիրոջ առաջ պատասխանատվություն է կրում կետանցով պատճառված վնասների և կետանցի ժամանակ պատահաբար առաջացած կատարման անհնարինության հետևանքների համար:

Եթե պարտապանի կետանցի հետևանքով կատարումը պարտատիրոջ համար կորցրել է իր հետաքրքրությունը, ապա նա կարող է հրաժարվել կատարումն ընդունելուց և պահանջել հատուցելու վնասները:

Պարտապանը կետանցող չի համարվում, քանի դեռ պարտավորությունը չի կարող կատարվել պարտատիրոջ կետանցի հետևանքով:

Պարտատերը կետանցող է համարվում, եթե նա հրաժարվել է պարտապանի առաջարկած պատշաճ կատարումն ընդունելուց կամ չի կատարել օրենքով, այլ իրավական ակտերով կամ պայմանագրով սահմանված կամ գործարար շրջանառության սովորույթներից կամ պարտավորության էությունից բխող գործողություններ, որոնք չկատարելու դեպքում պարտապանը չէր կարող կատարել իր պարտավորությունը:

Պարտատերը կետանցող է համարվում նաև ՀՀԲՕ-ի 424 հոդվածի 2-րդ և 3-րդ կետերում նշված դեպքերում:

Պարտատիրոջ կետանցը պարտապանին իրավունք է տալիս պահանջել հատուցելու դրանով պատճառված վնասները, եթե պարտատերը չի ապացուցում, որ կետանցն առաջացել է այնպիսի հանգամանքներում, որոնց համար ոչ ինքը, ոչ էլ այն անձինք, որոնց վրա օրենքի, այլ իրավական ակտերի ուժով կամ պարտատիրոջ հանձնարարությամբ դրված է կատարման ընդունումը, պատասխանատու չեն:

Դրանակամ պարտավորությամբ պարտապանը պարտավոր չէ տոկոսներ վճարել պարտատիրոջ կետանցի համար:

6.6. Պարտավորությունները դադարելը

Պարտավորությունները դադարելու հիմքերը

Պարտավորությունը լրիվ կամ մասնակի դադարում է օրենքով, այլ իրավական ակտերով կամ պայմանագրով նախատեսված հիմքերով:

Կողմերից մեկի պահանջով թույլատրվում է դադարեցնել պարտավորությունը միայն օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված դեպքերում:

Պարտավորության դադարելը կատարմամբ

Պատշաճ կատարումը դադարեցնում է պարտավորությունը:

Պարտատերը, ընդունելով կատարումը, պարտավոր է պարտապանի պահանջով նրան ստացական տալ՝ կատարումը լրիվ կամ համապատասխան մասով ստանալու մասին:

Եթե պարտապանն ի հավաստումն պարտավորության պարտքային փաստաթուղթ է տվել պարտատիրոջը, ապա պարտատերը, ընդունելով կատարումը, պետք է վերադարձնի այդ փաստաթուղթը, իսկ դրա անհնարինության դեպքում՝ այդ մասին նշի իր տված ստացականում: Ստացականը կարող է փոխարինվել վերադարձվող պարտքային փաստաթղթի վրա արվող մակագրությամբ:

Պարտքային փաստաթուղթը պարտապանի մոտ գտնվելը հավաստում է պարտավորության դադարումը, քանի դեռ այլ բան չի ապացուցվել:

Պարտատիրոջ կողմից ստացական տալուց, պարտքային փաստաթուղթը վերադարձնելուց կամ այն վերադարձնելու անհնարինության մասին ստացականում նշելուց հրաժարվելու դեպքերում, պարտապանն իրավունք ունի կասեցնել կատարումը: Այդ դեպքերում պարտատերը համարվում է կետանցող:

Յրաժարագին

Կողմերի համաձայնությամբ պարտավորությունը կարող է դադարել կատարման փոխարեն հրաժարագին տրամադրելով (դրան վճարելով, գույք հանձնելով և այլն): Յրաժարագնի չափը, ինչպես նաև այն տրամադրելու ժամկետները և կարգը սահմանում են կողմերը:

Պարտավորության դադարելը հաշվանցով, հաշվանցի անթույլատրելիության դեպքերը

Պարտավորությունը լրիվ կամ մասնակի դադարում է միատեսակ հանդիպական այն պահանջի հաշվանցով, որի ժամկետը լրացել է կամ նշված չէ, կամ որոշված է պահանջի պահով: Հաշվանցի համար բավական է մեկ կողմի հայտարարությունը:

Պահանջների հաշվանց չի թույլատրվում, եթե՝

1. մյուս կողմի դիմումով պահանջի նկատմամբ ենթակա է կիրառման հայցային վաղեմության ժամկետ և այդ ժամկետը լրացել է.
  2. դրանք վերաբերում են կյանքին կամ առողջությանը պատճառված վնասների հատուցմանը.
  3. դրանք վերաբերում են ալիմենտի բռնագանձմանը:
- Պահանջների հաշվանց չի թույլատրվում նաև օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված այլ դեպքերում:

Հաշվանցը պահանջը զիջելիս

Պահանջի զիջման դեպքում պարտապանն իրավունք ունի նոր պարտատիրոջ պահանջի դեմ հաշվանցել սկզբնական պարտատիրոջ նկատմամբ իր հանդիպական պահանջը:

Հաշվանցը կատարվում է, եթե պահանջը ծագել է պարտապանի կողմից պահանջի զիջման մասին ծանուցում ստանալու պահին գոյություն ունեցող հիմքով, և պահանջի ժամկետը լրացել է

մինչև պահանջի զիջման մասին նրա կողմից ծանուցում ստանալը, կամ եթե այդ ժամկետը նշված չէ կամ որոշված է պահանջի պահով:

Պարտավորության դադարելը պարտապանի և պարտատիրոջ համընկնման դեպքում

Պարտատիրոջ և պարտապանի համընկնման դեպքում պարտավորությունը դադարում է:

Պարտավորության դադարելը նորացմամբ

Պարտավորությունը դադարում է կողմերի միջև գոյություն ունեցող սկզբնական պարտավորությունը նույն անձանց միջև մեկ այլ պարտավորությամբ փոխարինելու մասին համաձայնությամբ, որը նախատեսում է դրա այլ առարկա կամ կատարման այլ եղանակ (նորացում):

Կյանքին կամ առողջությանը պատճառված վնասի հատուցման և ալիմենտի վճարման պարտավորությունների նկատմամբ նորացում չի թույլատրվում:

Նորացումը դադարեցնում է սկզբնական պարտավորության հետ կապված լրացուցիչ պարտավորությունները, եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ:

Պարտքը ներելը

Պարտավորությունը դադարում է պարտատիրոջ կողմից պարտապանին իր պարտականություններից ազատելով (պարտքը ներելով), եթե դա չի խախտում պարտատիրոջ գույքի նկատմամբ այլ անձանց իրավունքները:

Պարտավորության դադարելը կատարման անհնարինությամբ

Պարտավորությունը դադարում է կատարման անհնարինությամբ, եթե դա առաջացել է այնպիսի հանգամանքից, որի համար կողմերից որևէ մեկը պատասխանատու չէ: Այդ դեպքում պարտատիրոջ իրավունք չունի պարտապանից պահանջել պարտավորության կատարում:

Պարտապանի կողմից պարտավորության կատարման անհնարինության դեպքում, որն առաջացել է պարտատիրոջ մեղքով, պարտատերն իրավունք չունի հետ պահանջել պարտավորությամբ իր կատարածը:

Պարտավորության դադարելը պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի ակտի հիման վրա

Եթե պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի ակտի հրապարակման հետևանքով պարտավորությունը կատարելը լրիվ կամ մասնակի դառնում է անհնարին, պարտավորությունը լրիվ կամ համապատասխան մասով դադարում է: Դրա հետևանքով վնաս կրած կողմերը, ՀՀՔՕ-ի 15 և 18 հոդվածներին համապատասխան, իրավունք ունեն պահանջել հատուցելու վնասները:

Սահմանված կարգով պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի այն ակտն անվավեր ճանաչելու դեպքում, որի հիման վրա պարտավորությունը դադարել է, պարտավորությունը վերականգնվում է, եթե այլ բան չի բխում կողմերի համաձայնությունից կամ պարտավորության էությունից, և դրա կատարումը պարտատիրոջ համար չի կորցրել իր հետաքրքրությունը:

Պարտավորության դադարելը քաղաքացու մահով

Պարտավորությունը դադարում է պարտապանի մահով, եթե կատարումը չի կարող տեղի ունենալ առանց պարտապանի անձնական մասնակցության, կամ պարտավորությունն այլ կերպ անխզելիորեն կապված է պարտապանի անձի հետ:

Պարտավորությունը դադարում է պարտատիրոջ մահով, եթե կատարումը նախատեսված է անձամբ պարտատիրոջ համար կամ պարտավորությունն այլ կերպ անխզելիորեն կապված է պարտատիրոջ անձի հետ:

Պարտավորության դադարելը իրավաբանական անձի լուծարմամբ

Պարտավորությունը դադարում է իրավաբանական անձի (պարտապանի կամ պարտատիրոջ) լուծարմամբ:

Ինքնաստուգման հարցեր

1. Ինչպե՞ս կարելի է բնորոշել պարտավորության հասկացությունը:
2. Ինչպե՞ս կարելի է բնութագրել պարտավորության կողմերին:
3. Որո՞նք են պարտավորության կատարման ժամկետի վերաբերյալ սահմանված կանոնները:
4. Որո՞նք են պարտավորության կատարման վայրի վերաբերյալ սահմանված կանոնները:
5. Որո՞նք են պարտավորության կատարման արժույթի վերաբերյալ սահմանված կանոնները:
6. Ինչպիսի՞ն է դրամական պարտավորությամբ պահանջները մարելու հերթականությունը:
7. Ինչպե՞ս է կատարվում պարտավորությունը մի քանի պարտատերերի կամ մի քանի պարտապանների մասնակցությամբ:
8. Ինչպե՞ս կարելի է բացատրել համապարտ պարտականությունները:
9. Ինչպե՞ս կարելի է բացատրել համիրավ պահանջները:
10. Ինչպե՞ս է կատարվում պարտավորությունը՝ պարտքը դեպոզիտ մուծելով:
11. Ինչպե՞ս են կատարվում հանդիպական պարտավորությունները:
12. Որո՞նք են պարտավորությունների կատարման ապահովման եղանակները:
13. Ինչպե՞ս կարելի է բացատրել անձանց փոփոխվելը պարտավորության մեջ:
14. Ո՞րն է պարտավորությունները խախտելու համար պատասխանատվությունը:
15. Որո՞նք են պարտավորությունները դադարելու հիմքերը և դրա հետևանքները:

ԹԵՄԱ 7. ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԱՐԵՐԻՑ ԾԱԳՈՂ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Թեմայի նպատակն է՝ բացատրել պայմանագրի հասկացությունը և պայմանները, ներկայացնել պայմանագրի ազատությունն ամրագրող դրույթները, բնութագրել հատուցելի և անհատույց պայմանագրերը, պայմանագրի գինը, գործողությունը և մեկնաբանումը, հրապարակային, միանալու և նախնական պայմանագրերը, ներկայացնել պայմանագիր կնքելու մասին ՀՀԶՕ-ով սահմանված հիմնական դրույթները, պայմանագիրը փոփոխելու և լուծելու հիմքերը, կարգն ու իրավական հետևանքները, ներկայացնել ՀՀԶՕ-ով սահմանված որոշ պայմանագրերի հիմնական դրույթները

Ուսնակությունների և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ունկնդիրները պետք է կարողանան՝

- տալ պայմանագրի հասկացությունը
  - բացատրել պայմանագրի պայմանները
  - ներկայացնել պայմանագրի ազատությունն ամրագրող դրույթները
  - բնութագրել հատուցելի և անհատույց պայմանագրերը
  - բացատրել պայմանագրի գինը
  - բացատրել պայմանագրի գործողությունը
  - բացատրել պայմանագրի մեկնաբանումը
  - բնութագրել հրապարակային, միանալու և նախնական պայմանագրերը
  - ներկայացնել պայմանագիր կնքելու մասին ՀՀԶՕ-ով սահմանված հիմնական դրույթները
  - ներկայացնել պայմանագիրը փոփոխելու և լուծելու հիմքերը, այդ թվում՝ հանգամանքների էական փոփոխության կապակցությամբ
  - ներկայացնել պայմանագիրը փոփոխելու և լուծելու կարգը
  - ներկայացնել պայմանագիրը փոփոխելու և լուծելու իրավական հետևանքները
  - ներկայացնել պայմանագրերի ներքոհիշյալ տեսակների վերաբերյալ ՀՀԶՕ-ով սահմանված դրույթները՝
- Ֆինանսական վարձակալության (լիզինգի) պայմանագիր:
- Կոմիսիայի պայմանագիր:
  - Գործակալության պայմանագիր:
  - Փոխառության պայմանագիր:
  - Վարկային պայմանագիր:
  - Ֆակտորինգ:
  - Բանկային ավանդ:
  - Բանկային հաշիվ:
  - Հաշվարկներ:
  - Գույքի հավատարմագրային կառավարում:

7.1. Պայմանագրի հասկացությունը և պայմանները

Պայմանագրի հասկացությունը

Պայմանագիր է համարվում երկու կամ մի քանի անձանց համաձայնությունը, որն ուղղված է քաղաքացիական իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելուն, փոփոխելուն կամ դադարեցնելուն:

Պայմանագրերի նկատմամբ կիրառվում են ՀՀԶՕ-ի 18 գլխում նախատեսված երկկողմ և բազմակողմ գործարքների մասին կանոնները:

Պայմանագրից ծագող պարտավորությունների նկատմամբ կիրառվում են պարտավորությունների մասին ընդհանուր դրույթները, եթե այլ բան նախատեսված չէ ՀՀԶՕ-ի այլ դրույթներով:

Երկուսից ավելի կողմերի միջև կնքված պայմանագրերի նկատմամբ պայմանագրի մասին ընդհանուր դրույթները կիրառվում են, եթե դա չի հակասում նման պայմանագրերի բազմակողմանի բնույթին:

Պայմանագրի ազատություն

Քաղաքացիները և իրավաբանական անձինք ազատ են պայմանագիր կնքելիս:

Պայմանագիր կնքելուն հարկադրել չի թույլատրվում, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ պայմանագիր կնքելու պարտականությունը նախատեսված է սույն օրենսգրքով, օրենքով կամ կանոնով ստանձնած պարտավորությամբ:

Կողմերը կարող են կնքել ինչպես օրենքով կամ այլ իրավական ակտերով նախատեսված, այնպես էլ չնախատեսված պայմանագիր:

Կողմերը կարող են կնքել օրենքով կամ այլ իրավական ակտերով նախատեսված մի քանի պայմանագրերի տարրեր պարունակող պայմանագիր (խառը պայմանագիր): Խառը պայմանագրի կողմերի հարաբերությունների նկատմամբ համապատասխան մասերով կիրառվում են այն պայմանագրերի մասին կանոնները, որոնց տարրերը պարունակվում են խառը պայմանագրում, եթե այլ բան չի բխում կողմերի համաձայնությունից կամ խառը պայմանագրի էությունից:

Պայմանագրի պայմանները որոշվում են կողմերի հայեցողությամբ, բացի այն դեպքերից, երբ համապատասխան պայմանի բովանդակությունը սահմանված է օրենքով կամ այլ իրավական ակտերով:

Այն դեպքերում, երբ պայմանագրի պայմանը նախատեսված է նորմով, որը կիրառվում է, եթե այլ բան սահմանված չէ կողմերի համաձայնությամբ (*դիսպոզիտիվ նորմ*), կողմերը կարող են իրենց համաձայնությամբ բացառել այդ նորմի կիրառումը կամ սահմանել դրանում նախատեսվածից այլ պայման: Նման համաձայնության բացակայության դեպքում պայմանագրի պայմանը որոշվում է դիսպոզիտիվ նորմով:

Եթե պայմանագրի պայմանը սահմանված չէ կողմերի համաձայնությամբ կամ դիսպոզիտիվ նորմով, համապատասխան պայմանը որոշվում է կողմերի հարաբերությունների նկատմամբ կիրառվող գործարար շրջանառության սովորույթներով:

Պայմանագիր և օրենք

Պայմանագիրը պետք է համապատասխանի այն կնքելու պահին գործող օրենքով կամ այլ իրավական ակտերով սահմանված կողմերի համար պարտադիր կանոններին (հմպերատիվ նորմերին):

Հատուցելի և անհատույց պայմանագրեր

Պայմանագիրը, որով կողմն իր պարտականությունների կատարման համար պետք է վճար կամ այլ հանդիպական կատարում ստանա, *հատուցելի* է:

Անհատույց է ճանաչվում այն պայմանագիրը, որով մի կողմը պարտավորվում է որևէ բան տրամադրել մյուս կողմին՝ առանց նրանից վճար կամ այլ հանդիպական կատարում ստանալու:

Պայմանագիրը ենթադրվում է հատուցելի, եթե այլ բան չի բխում օրենքից, այլ իրավական ակտերից, պայմանագրի բովանդակությունից կամ էությունից:

Պայմանագրի գինը

Պայմանագրի կատարումը վճարվում է կողմերի համաձայնությամբ սահմանված գնով:

Օրենքով նախատեսված դեպքերում կիրառվում են լիազորված պետական մարմինների կողմից սահմանված կամ կարգավորված գները (տարիֆները, վարձաչափերը, դրույքները և այլն):

Պայմանագրի կնքումից հետո դրա գինը թույլատրվում է փոփոխել պայմանագրով կամ օրենքով նախատեսված դեպքերում և պայմաններով:

Այն դեպքերում, երբ հատուցելի պայմանագրում գին նախատեսված չէ և չի կարող որոշվել պայմանագրի պայմանների հիման վրա, պայմանագրի կատարումը պետք է վճարվի այն գնով, որը համեմատելի հանգամանքներում սովորաբար գանձվում է նույնանման ապրանքների, աշխատանքների կամ ծառայությունների համար:

Պայմանագրի գործողությունը

Պայմանագիրն ուժի մեջ է մտնում և կողմերի համար պարտադիր է դառնում կնքելու պահից:

Կողմերն իրավունք ունեն սահմանելու, որ իրենց կնքած պայմանագրի պայմանները կիրառվում են մինչև պայմանագիր կնքելն իրենց միջև ծագած հարաբերությունների նկատմամբ:

Օրենքով կամ պայմանագրով կարող է նախատեսվել, որ պայմանագրի գործողության ժամկետի ավարտով դադարում են կողմերի պարտավորությունները:

Պայմանագիրը, որում բացակայում է նման պայմանը, գործում է մինչև դրանով որոշված պարտավորության կատարման ավարտը:

Պայմանագրի գործողության ժամկետի ավարտը կողմերին չի ազատում մինչ այդ պայմանագիրը խախտելու համար պատասխանատվությունից:

Հրապարակային պայմանագիր

Հրապարակային է համարվում առևտրային կազմակերպության կնքած և ապրանքներ վաճառելու, աշխատանքներ կատարելու կամ ծառայություններ մատուցելու նրա պարտականությունները սահմանող պայմանագիրը, որոնք այդ կազմակերպությունն իր գործունեության բնույթով պետք է իրականացնի յուրաքանչյուրի նկատմամբ, ով կզիմի իրեն (մանրածախ առևտուր, ընդհանուր օգտագործման տրանսպորտով փոխադրումներ, կապի ծառայություններ, էներգամատակատարում, բժշկական, հյուրանոցային սպասարկում և այլն):

Հրապարակային պայմանագիրը կնքելու դեպքում առևտրային կազմակերպությունն իրավունք չունի որևէ անձի նախապատվություն տալ այլ անձի հանդեպ:

Ապրանքների, աշխատանքների և ծառայությունների գինը, ինչպես նաև հրապարակային պայմանագրի այլ պայմանները բոլոր սպառողների համար սահմանվում են միանման:

Սպառողին ապրանքներ տրամադրելու, նրա համար աշխատանքներ կատարելու և նրան ծառայություններ մատուցելու հնարավորության դեպքում առևտրային կազմակերպությունը չի կարող հրաժարվել հրապարակային պայմանագրի կնքելուց:

Առևտրային կազմակերպության կողմից հրապարակային պայմանագիրը կնքելուց անհիմն կերպով խուսափելու դեպքում կիրառվում են սույն օրենսգրքի 461 հոդվածով սահմանված կանոնները:

Օրենքով նախատեսված դեպքերում կառավարությունը կարող է հրատարակել հրապարակային պայմանագիր կնքելու և կատարելու վերաբերյալ կողմերի համար պարտադիր կանոններ (օրինակելի պայմանագրեր և այլն):

Հրապարակային պայմանագրի՝ սույն հոդվածի 3-րդ և 5-րդ կետերով սահմանված պահանջներին չհամապատասխանող պայմաններն առաջինն են:

Պայմանագրի օրինակելի պայմանները

Պայմանագրում կարող է նախատեսվել, որ դրա առանձին պայմանները որոշվում են համապատասխան տեսակի պայմանագրերի համար նշակված և մասնուլում հրապարակված օրինակելի պայմաններով:

Այն դեպքերում, երբ պայմանագրում հղում չկա օրինակելի պայմաններին, նման օրինակելի պայմանները կողմերի հարաբերությունների նկատմամբ կիրառվում են որպես գործարար շրջանառության սովորույթներ, եթե դրանք համապատասխանում են ՀՀԲՕ-ի 7 հոդվածի և 437 հոդվածի 6-րդ կետով սահմանված պահանջներին:

Օրինակելի պայմանները կարող են շարադրվել օրինակելի պայմանագրի կամ այդ պայմանները պարունակող այլ փաստաթղթի ձևով:

Միանալու պայմանագիր

Միանալու է համարվում այն պայմանագիրը, որի պայմանները կողմերից մեկը սահմանել է բանաձևային կամ այլ ստանդարտ ձևերով, իսկ մյուս կողմը դրանք կարող է ընդունել առաջարկվող պայմանագրին ամբողջությամբ միանալով:

Պայմանագրին միացած կողմն իրավունք ունի պահանջել լուծելու կամ փոփոխելու պայմանագիրը, եթե միանալու պայմանագիրը թեկուզև չի հակասում օրենքին և այլ իրավական ակտերին, սակայն այդ կողմին զրկում է նման տեսակի պայմանագրերով սովորաբար տրամադրվող իրավունքներից, բացառում կամ սահմանափակում է մյուս կողմի պատասխանատվությունը պարտավորությունները խախտելու համար կամ պարունակում է միացած կողմի համար այլ ակնհայտ ծանր պայմաններ, որոնք նա, ելնելով ողջամտորեն գիտակցված իր շահերից, չէր ընդունի, եթե հնարավորություն ունենար մասնակցել պայմանագրի պայմանների որոշմանը:

Վերը նշված հանգամանքների առկայության դեպքում պայմանագիրը լուծելու կամ փոփոխելու մասին պայմանագրին միացած կողմի ներկայացրած պահանջը, կապված նրա ձեռնարկատիրական գործունեության իրականացման հետ, ենթակա չէ բավարարման, եթե միացած կողմը գիտեր կամ պետք է իմանար, թե ինչ պայմաններով է կնքում պայմանագիրը:

Նախնական պայմանագիր

Նախնական պայմանագրով կողմերը պարտավորվում են ապագայում կնքել գույք հանձնելու, աշխատանքներ կատարելու կամ ծառայություններ մատուցելու մասին պայմանագիր (հիմնական պայմանագիր)՝ նախնական պայմանագրով նախատեսված պայմաններով:

Նախնական պայմանագիրը կնքվում է հիմնական պայմանագրի համար սահմանված ձևով, իսկ եթե հիմնական պայմանագրի ձևը սահմանված չէ, ապա՝ գրավոր: Նախնական պայմանագրի ձևի մասին կանոնները չպահպանելն այն դարձնում է առաջինն:

Նախնական պայմանագիրը պետք է պարունակի պայմաններ, որոնք թույլ են տալիս սահմանել հիմնական պայմանագրի առարկան, ինչպես նաև մյուս էական պայմանները:

Նախնական պայմանագրում նշվում է այն ժամկետը, որի ընթացքում կողմերը պարտավորվում են կնքել հիմնական պայմանագիր: Եթե նախնական պայմանագրում նման ժամկետ որոշված չէ, ապա հիմնական պայմանագիրը պետք է կնքվի նախնական պայմանագիրը կնքելու պահից՝ մեկ տարվա ընթացքում:

Այն դեպքերում, երբ նախնական պայմանագիր կնքած կողմը խուսափում է հիմնական պայմանագիր կնքելուց, կիրառվում են ՀՀԲՕ-ի 461 հոդվածով սահմանված կանոնները:

Նախնական պայմանագրով նախատեսված պարտավորությունները դադարում են, եթե մինչև այն ժամկետի ավարտը, որում կողմերը պետք է կնքեին հիմնական պայմանագիրը, այն չի կնքվում, կամ կողմերից մեկը մյուսին առաջարկ չի ներկայացնում այդ պայմանագիրը կնքելու մասին:

7. Մտադրությունների մասին համաձայնությունը (մտադրությունների մասին արձանագրությունը և այլն), եթե դրանում ուղղակիորեն չի արտահայտված դրան նախնական պայմանագրի ուժ տալու մասին կողմերի կամքը, չի հանգեցնում քաղաքացիական իրավական հետևանքների:

Պայմանագիր՝ հօգուտ երրորդ անձի

Հօգուտ երրորդ անձի է համարվում այն պայմանագիրը, որում կողմերը սահմանել են, որ պարտապանը պարտավոր է պարտավորությունը կատարել ոչ թե հօգուտ պարտատիրոջ, այլ՝ պայմանագրում նշված կամ չնշված երրորդ անձի, որն իրավունք ունի պարտապանից պահանջել իր օգտին կատարելու պարտավորությունը:

Երրորդ անձի կողմից պայմանագրով իր իրավունքից օգտվելու ցանկությունը պարտապանին հայտնելու պահից կողմերն առանց երրորդ անձի համաձայնության չեն կարող լուծել կամ փոփոխել իրենց կնքած պայմանագիրը, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով, այլ իրավական ակտերով կամ պայմանագրով:

Պարտապանն իրավունք ունի երրորդ անձի պահանջի դեմ անել այնպիսի առարկություններ, որոնք նա կարող էր ներկայացնել պարտատիրոջ դեմ:

Այն դեպքում, երբ երրորդ անձը հրաժարվում է պայմանագրով իրեն տրամադրված իրավունքից, պարտատերը կարող է օգտվել այդ իրավունքից, եթե դա չի հակասում օրենքին, այլ իրավական ակտերին և պայմանագրին:

Պայմանագրի մեկնաբանումը

Պայմանագրի պայմանները մեկնաբանելիս՝ դատարանը պետք է ելնի նրանում պարունակվող բառերի և արտահայտությունների տառացի նշանակությունից: Պայմանագրի պայմանի տառացի նշանակությունը պարզ չլինելու դեպքում այն սահմանվում է պայմանագրի մյուս պայմանների և պայմանագրի ամբողջական իմաստի հետ համադրելու միջոցով:

Եթե վերը նշված կանոնները հնարավորություն չեն տալիս որոշել պայմանագրի բովանդակությունը, ապա պետք է պարզվի կողմերի իրական ընդհանուր կամքը՝ հաշվի առնելով պայմանագրի նպատակը: Ընդ որում, նկատի են առնվում բոլոր համապատասխան հանգամանքները՝ ներառյալ պայմանագրին նախորդող բանակցությունները և թղթակցությունը, կողմերի փոխադարձ հարաբերություններում հաստատված գործելակերպը, գործարար շրջանառության սովորույթները, կողմերի հետագա վարքը:

7.2. Պայմանագիր կնքելը*Պայմանագիր կնքելը*

Պայմանագիրը համարվում է կնքված, եթե կողմերի միջև պահանջվող ձևով համաձայնություն է ձեռք բերվել պայմանագրի բոլոր էական պայմանների վերաբերյալ:

Էական են համարվում պայմանագրի առարկայի մասին պայմանները, օրենքում կամ այլ իրավական ակտերում որպես էական նշված կամ պայմանագրի տվյալ տեսակի համար անհրաժեշտ պայմանները, ինչպես նաև այն բոլոր պայմանները, որոնց վերաբերյալ կողմերից մեկի հայտարարությամբ պետք է համաձայնություն ձեռք բերվի:

Պայմանագիրը կնքվում է կողմերից մեկի *օֆերտան* (պայմանագիր կնքելու առաջարկը) ուղարկելու և մյուս կողմի դրա *ակցեպտի* (առաջարկը ընդունելու) միջոցով:

Պայմանագիրը կնքված է համարվում օֆերտա ուղարկած անձի կողմից դրա ակցեպտն ստանալու պահից:

Եթե օրենքին համապատասխան, պայմանագիր կնքելու համար անհրաժեշտ է նաև հանձնել գույք, պայմանագիրը կնքված է համարվում համապատասխան գույքը հանձնելու պահից (հոդված 177):

Այն պայմանագիրը, որից ծագող իրավունքները ենթակա են պետական գրանցման, կնքված է համարվում այդ իրավունքի գրանցման պահից:

Պայմանագրի ձևը

Պայմանագիրը կարող է կնքվել գործարքները կնքելու համար նախատեսված ցանկացած ձևով, եթե տվյալ տեսակի պայմանագիր կնքելու համար օրենքով որոշակի ձև սահմանված չէ:

Եթե կողմերը պայմանավորվել են պայմանագիրը կնքել որոշակի ձևով, ապա այն կնքված է համարվում դրան պայմանավորված ձև տալուց հետո, թեկուզև պայմանագրի տվյալ տեսակի համար այդ ձևը օրենքով չի պահանջվում:

Պայմանագիրը գրավոր ձևով կարող է կնքվել կողմերի ստորագրությամբ մեկ փաստաթուղթ կազմելու, ինչպես նաև փոստային, հեռագրային, հեռատիպային, հեռախոսային, էլեկտրոնային կամ կապի այլ միջոցներով փաստաթղթեր փոխանակելու միջոցով, որոնք հնարավորություն են տալիս ճշգրիտ որոշել, որ փաստաթուղթը ելնում է պայմանագրի կողմից:

Պայմանագրի գրավոր ձևը պահպանված է համարվում, եթե պայմանագիր կնքելու գրավոր առաջարկն ընդունված է ՀՀԲՕ-ի 454 հոդվածի 3-րդ կետով սահմանված կարգով:

Օֆերտա

Օֆերտան մեկ կամ մի քանի կոնկրետ անձանց հասցեագրված առաջարկն է, որը որոշակիորեն արտահայտում է առաջարկողի մտադրությունը՝ պայմանագիրը կնքված համարել առաջարկն ընդունած հասցեատիրոջ հետ:

Օֆերտան պետք է պարունակի պայմանագրի էական պայմանները:

Օֆերտան կաշկանդում է ուղարկող անձին՝ այն հասցեատիրոջ կողմից ստանալու պահից:

Եթե օֆերտայի հետևանքի մասին ծանուցումն ստացվել է օֆերտան ստանալուց առաջ կամ դրա հետ միաժամանակ, ապա օֆերտան համարվում է չուղարկված:

Հասցեատիրոջ ստացած օֆերտան չի կարող հետ կանչվել դրա ակցեպտի համար օֆերտայում սահմանված ժամկետում, եթե այլ վերապահում չկա օֆերտայում, կամ չի բխում առաջարկի էությունից կամ այն իրավիճակից, որում այն արվել է:

Գովազդը և անձանց անորոշ շրջանակին հասցեագրված այլ առաջարկները համարվում են օֆերտա անելու հրավեր, եթե ուղղակիորեն այլ բան նշված չէ առաջարկում:

Պայմանագրի բոլոր էական պայմանները պարունակող առաջարկը, որից հետևում է առաջարկում նշված պայմաններով յուրաքանչյուր արձագանքողի հետ պայմանագիր կնքելու առաջարկ անողի կամքը, համարվում է հրապարակային օֆերտա:

Ակցեպտ

Ակցեպտն առաջարկն ընդունելու մասին այն անձի պատասխանն է, ում հասցեագրվել է օֆերտան:

Ակցեպտը պետք է լինի լրիվ և անվերապահ:

Լռությունն ակցեպտ չէ, եթե այլ բան չի բխում օրենքից, գործարար շրջանառության սովորույթից կամ կողմերի նախկին գործարար հարաբերություններից:

Օֆերտա ստացած անձի կողմից դրա ակցեպտի համար սահմանված ժամկետում դրանում նշված պայմանագրի պայմանները կատարելու ուղղությամբ գործողությունները ձեռնարկվել

(ապրանքներ բեռները, աշխատանքներ կատարելը, ծառայություններ մատուցելը, համապատասխան գումար վճարելը և այլն) համարվում է ակցեպտ, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով, այլ իրավական ակտերով կամ նշված չէ օֆերտայում:

Եթե օֆերտա ուղարկած անձն ակցեպտի հետևանքի մասին ծանուցումն ստացել է ակցեպտից շուտ կամ դրա հետ միաժամանակ, ապա ակցեպտը համարվում է չստացված: Եթե օֆերտայում սահմանված է ակցեպտի համար ժամկետ, ապա պայմանագիրը կնքված է համարվում, եթե օֆերտա ուղարկած անձն ակցեպտն ստացել է օֆերտայում նշված ժամկետի սահմաններում:

Երբ գրավոր օֆերտայում ակցեպտի համար ժամկետ սահմանված չէ, պայմանագիրը կնքված է համարվում, եթե օֆերտա ուղարկած անձն ակցեպտն ստացել է մինչև օրենքով կամ այլ իրավական ակտերով սահմանված ժամկետի ավարտը, իսկ եթե նման ժամկետ սահմանված չէ, ապա դրա համար անհրաժեշտ ժամկետում:

Երբ օֆերտան արված է բանավոր՝ առանց ակցեպտի համար ժամկետ նշելու, պայմանագիրը համարվում է կնքված, եթե մյուս կողմն անհապաղ հայտարարել է դրա ակցեպտի մասին:

Այն դեպքերում, երբ ակցեպտի մասին ժամանակին ուղարկված ծանուցումն ստացվել է ուշացումով, ակցեպտն ուշացած չի համարվում, եթե օֆերտա ուղարկած կողմը մյուս կողմին անհապաղ չի տեղեկացնում ակցեպտն ուշացումով ստանալու մասին: Եթե օֆերտա ուղարկած կողմը մյուս կողմին անհապաղ տեղեկացնում է նրա՝ ուշացումով ստացած ակցեպտի ընդունման մասին, ապա պայմանագիրը համարվում է կնքված: Պայմանագիրն օֆերտայում առաջարկվածից այլ պայմաններով կնքելու համաձայնության մասին պատասխանն ակցեպտ չէ: Նման պատասխանը համարվում է հրաժարվել ակցեպտից և միաժամանակ՝ նոր օֆերտա:

Պայմանագիր կնքելու վայրը

Եթե պայմանագրում նշված չէ դրա կնքելու վայրը, պայմանագիրը կնքված է համարվում օֆերտա ուղարկած քաղաքացու բնակության կամ իրավաբանական անձի գտնվելու վայրում:

Կողմի խուսափելը պայմանագիր կնքելուց

Եթե կողմը, ում համար օրենքին համապատասխան պարտադիր է պայմանագիր կնքելը, խուսափում է այն կնքելուց, մյուս կողմն իրավունք ունի դատարան դիմել՝ պայմանագիրը կնքելուն հարկադրելու պահանջով:

Պայմանագիր կնքելուց անհիմն խուսափող կողմը պետք է մյուս կողմին հատուցի դրանով պատճառված վնասները:

Նախապայմանագրային վեճեր

Պայմանագիրը կնքելիս ծագած տարաձայնությունները, ՀՀԶԾ-ի 461 հոդվածի հիման վրա կամ կողմերի համաձայնությամբ, դատական քննության հանձնելու դեպքերում պայմանագրի պայմանները, որոնցով կողմերի միջև տարաձայնություններ կան, որոշվում են դատարանի վճռին համապատասխան:

Պայմանագրի կնքելը սակարկություններով

Պայմանագիրը, եթե այլ բան չի բխում դրա էությունից, կարող է կնքվել սակարկությունների միջոցով: Պայմանագիրը կնքվում է սակարկություններում հաղթած անձի հետ:

Որպես սակարկությունների կազմակերպիչ կարող է հանդես գալ գույքի սեփականատերը, գույքային իրավունքներ տիրապետողը կամ մասնագիտացված կազմակերպությունը: Մասնագիտացված կազմակերպությունը գործում է գույքի սեփականատիրոջ կամ գույքային իրավունքի տիրապետողի հետ կնքված պայմանագրի հիման վրա և հանդես է գալիս նրանց կամ իր անունից:

ՀՀԶԾ-ում կամ այլ օրենքում նշված դեպքերում գույքը կամ գույքային իրավունքը վաճառելու մասին պայմանագրերը կարող են կնքվել միայն սակարկությունների միջոցով:

Սակարկություններն անց են կացվում աճուրդի կամ մրցույթի ձևով:

Աճուրդում հաղթած է համարվում առավել բարձր գին առաջարկած անձը, իսկ մրցույթում այն անձը, որը սակարկությունների կազմակերպիչների կողմից նախապես նշանակված մրցութային հանձնաժողովի եզրակացությամբ առաջարկել է լավագույն պայմաններ:

Սակարկությունների ձևը որոշում է վաճառվող գույքի սեփականատերը կամ իրացվող գույքային իրավունք տիրապետողը, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով:

Սակարկություններ կազմակերպելու և անցկացնելու կարգը

Աճուրդները և մրցույթները կարող են լինել բաց և փակ:

Բաց աճուրդին և բաց մրցույթին կարող է մասնակցել ցանկացած անձ: Փակ աճուրդին և փակ մրցույթին մասնակցում են միայն այդ նպատակով իրավիքով անձինք:

Սակարկություններն անցկացնելու մասին ծանուցումը պետք է արվի կազմակերպիչի կողմից՝ սակարկություններ անցկացնելուց առնվազն երեսուն օր առաջ, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով: Ծանուցումը պետք է տեղեկություններ պարունակի սակարկությունների ժամանակի, տեղի և ձևի, դրանց առարկայի ու անցկացման կարգի, այդ թվում՝ սակարկություններում մասնակցության ձևակերպման, սակարկություններում հաղթած անձանց որոշման, ինչպես նաև նախնական գնի մասին:

Այն դեպքում, երբ սակարկությունների առարկան պայմանագիր կնքելու իրավունք է, կայացվելիք սակարկությունների մասին ծանուցման մեջ պետք է նշվի դրա համար տրամադրվող ժամկետը:

Բաց սակարկությունների կազմակերպիչն իրավունք ունի հրաժարվել աճուրդ անցկացնելուց, սակայն ոչ ուշ, քան աճուրդի անցկացման օրվանից երեք օր առաջ, իսկ մրցույթն անցկացնելուց՝ ոչ ուշ, քան այն անցկացնելուց երեսուն օր առաջ, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ սակարկություններ անցկացնելու մասին ծանուցմամբ:

Այն դեպքերում, երբ բաց սակարկությունների կազմակերպիչը դրանք անցկացնելուց հրաժարվել է նշված ժամկետների խախտմամբ, նա պարտավոր է մասնակիցներին հատուցել նրանց կրած իրական վնասը:

Փակ աճուրդի կամ փակ մրցույթի կազմակերպիչը պարտավոր է հատուցել իր հրավիրած մասնակիցների կրած իրական վնասը, անկախ այն բանից, թե ծանուցումն ուղարկելուց հետո ինչ ժամկետում է հրաժարվել սակարկություններից:

Սակարկությունների մասնակիցները դրանց անցկացման մասին ծանուցման մեջ նշված չափով, ժամկետներում և կարգով մուծում են նախավճար: Եթե սակարկությունները չեն կայացել, նախավճարը վերադարձվում է: Նախավճարը վերադարձվում է նաև սակարկություններում չհաղթած մասնակիցներին:

Սակարկություններում հաղթած անձի հետ պայմանագիր կնքելիս նրա մուծած նախավճարի գումարը հաշվարկվում է կնքված պայմանագրով պարտավորությունների կատարման հաշվում:

Սակարկություններում հաղթած անձը և սակարկությունների կազմակերպիչն աճուրդ կամ մրցույթ անցկացնելու օրն ստորագրում են սակարկությունների արդյունքների մասին արձանագրություն, որն ունի պայմանագրի ուժ: Սակարկություններում հաղթած անձն արձանագրությունն ստորագրելուց խուսափելու դեպքում կորցնում է մուծած նախավճարը: Արձանագրությունն ստորագրելուց հրաժարվող սակարկությունների կազմակերպիչը պարտավոր է նախավճարը վերադարձնել կրկնակի չափով, ինչպես նաև սակարկություններում հաղթած անձին հատուցել սակարկություններին մասնակցելու հետևանքով կրած վնասները:

Եթե սակարկությունների առարկան միայն պայմանագիր կնքելու իրավունք է, ապա կողմերը նման պայմանագիրը պետք է ստորագրեն սակարկությունների ավարտից և արձանագրության ձևակերպումից հետո քսան օրվանից կամ ծանուցման մեջ նշված այլ ժամկետից ոչ ուշ:

Պայմանագիր կնքելուց կողմերից մեկի խուսափելու դեպքում մյուս կողմն իրավունք ունի դիմել դատարան՝ պայմանագիր կնքելուն հարկադրելու, ինչպես նաև դրա կնքումից խուսափելու հետևանքով պատճառված վնասները հատուցելու պահանջով:

Օրենքով սահմանված կանոնների խախտմամբ անցկացված սակարկությունները շահագրգիռ անձի հայցով դատարանը կարող է ճանաչել անվավեր:

Սակարկություններն անվավեր ճանաչելը հանգեցնում է սակարկություններում հաղթած անձի հետ կնքված պայմանագրի անվավերության:

7.3. Պայմանագիր փոփոխելը և լուծելը

7.3.1. Պայմանագիրը փոփոխելը և լուծելը

Պայմանագրի փոփոխումը և լուծումը հնարավոր է կողմերի համաձայնությամբ, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով:

Պայմանագիրը, կողմերից մեկի պահանջով, կարող է փոփոխվել կամ լուծվել դատարանի վճռով միայն մյուս կողմի թույլ տված՝ *պայմանագրի էական խախտման* կամ օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված այլ դեպքերում:

Էական է ճանաչվում կողմերից մեկի թույլ տված պայմանագրի խախտումը, որը հանգեցնում է մյուս կողմի համար այնպիսի վնասի, որն զգալիորեն զրկում է վերջինիս այն բանից, ինչը նա իրավունք ուներ ակնկալել պայմանագիրը կնքելիս:

Պայմանագիրը լրիվ կամ մասնակի կատարելուց միակողմանի հրաժարվելու դեպքում, երբ պայմանագրից հրաժարվելը թույլատրվում է օրենքով կամ կողմերի համաձայնությամբ, պայմանագիրը համապատասխանաբար համարվում է լուծված կամ փոփոխված:

Հանգամանքների, որոնցից ելել էին կողմերը պայմանագիրը կնքելիս, էական փոփոխությունը հիմք է պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման համար, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով կամ չի բխում դրա էությունից:

Հանգամանքների փոփոխությունն էական է համարվում, եթե դրանք այնքան են փոփոխվել, որ եթե կողմերը կարողանային դա ողջամտորեն կանխատեսել, նրանց միջև կկնքվեր էականորեն տարբեր պայմաններով պայմանագիր կամ ընդհանրապես պայմանագիր չէր կնքվի:

Եթե կողմերը համաձայնության չեն հասել պայմանագիրն էականորեն փոփոխված հանգամանքներին համապատասխանեցնելու կամ դրա լուծման հարցում, պայմանագիրը կարող է լուծվել, կամ շահագրգիռ կողմի պահանջով փոփոխվել դատական կարգով՝ հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայությամբ՝

1. պայմանագիր կնքելու պահին կողմերը ելել են այն բանից, որ հանգամանքների նման փոփոխություն տեղի չի ունենա
2. հանգամանքների փոփոխությունն առաջացել է այնպիսի պատճառներով, որոնք շահագրգիռ կողմը չի կարող հաղթահարել դրանք ծագելուց հետո՝ պայմանագրի բնույթով և շրջանառության պայմաններով նրանից պահանջվող հոգատարությամբ և շրջահայացությամբ

- 3. պայմանագրի կատարումն առանց դրա պայմանների փոփոխման այնքան կխախտեր կողմերի՝ պայմանագրին համապատասխանող գույքային շահերի հարաբերակցությունը և շահագրգիռ կողմին այնպիսի վնաս կպատճառեր, որը նրան զգալի չափով կզրկեր այն բանից, որին իրավունք ուներ հավակնել պայմանագիրը կնքելիս
- 4. գործարար շրջանառության սովորույթներից կամ պայմանագրի էությունից չի բխում, որ հանգամանքների փոփոխության ռիսկը կրում է շահագրգիռ կողմը:
 Հանգամանքների էական փոփոխության հետևանքով պայմանագիրը լուծելիս դատարանը ցանկացած կողմի պահանջով որոշում է լուծման հետևանքները՝ ելնելով այդ պայմանագիրը կատարելու կապակցությամբ կողմերի կրած ծախսերը նրանց միջև արդարացի բաշխելու անհրաժեշտությունից:
 Հանգամանքների էական փոփոխության կապակցությամբ դատարանի վճռով պայմանագրի փոփոխում թույլատրվում է բացառիկ դեպքերում, եթե պայմանագրի լուծումը հակասում է հանրային շահերին կամ կողմերին պատճառում է այնպիսի վնաս, որն զգալիորեն գերազանցում է դատարանի կողմից փոփոխած պայմաններով պայմանագրի կատարման համար անհրաժեշտ ծախսերը:

7.3.2. Պայմանագիրը փոփոխելու և լուծելու կարգը լուծելու հետևանքները

Պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման համաձայնությունը կնքվում է այն ձևով, ինչով պայմանագիրը, եթե այլ բան չի բխում օրենքից, այլ իրավական ակտերից, պայմանագրից կամ գործարար շրջանառության սովորույթներից:

Կողմը կարող է պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման մասին պահանջը դատարան ներկայացնել միայն պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման առաջարկի վերաբերյալ մյուս կողմի մերժումն ստանալուց կամ այդ առաջարկում նշված ժամկետում պատասխանը չստանալուց հետո, իսկ դրա բացակայության դեպքում՝ երեսնօրյա ժամկետում:

Պայմանագիրը փոփոխելիս կողմերի պարտավորությունները պահպանվում են ըստ փոփոխված պայմանագրի:

Պայմանագիրը լուծվելիս կողմերի պարտավորությունները դադարում են:

Պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման դեպքում պարտավորությունները փոփոխված կամ դադարած են համարվում պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման մասին կողմերի համաձայնությունը կնքելու պահից, եթե այլ բան չի բխում համաձայնությունից կամ պայմանագրի փոփոխության բնույթից, իսկ դատական կարգով պայմանագիրը փոփոխելիս կամ լուծելիս՝ պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման մասին դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից:

Կողմերն իրավունք չունեն պահանջելու վերադարձնել այն, ինչը կատարել են պարտավորությամբ մինչև պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման պահը, եթե այլ բան սահմանված չէ օրենքով կամ կողմերի համաձայնությամբ:

Եթե պայմանագրի փոփոխման կամ լուծման համար հիմք է ծառայել կողմերից մեկի թույլ տված պայմանագրի էական խախտումը, մյուս կողմն իրավունք ունի պահանջել հատուցելու պայմանագրի փոփոխմամբ կամ լուծմամբ պատճառված վնասները:

7.4 . Պայմանագրեր

Ստորև ներկայացվում են ՀՀԶՕ-ով սահմանված մի շարք պայմանագրերին վերաբերող հիմնական դրույթներն ու իրավական կարգավորումը: Սույն թեմայի շրջանակներում ուսումնասիրվելու են հետևյալ պայմանագրերը, որոնք առավել մեծ հետաքրքրություն են ներկայացնում բանկային բնագավառի աշխատակիցների համար.

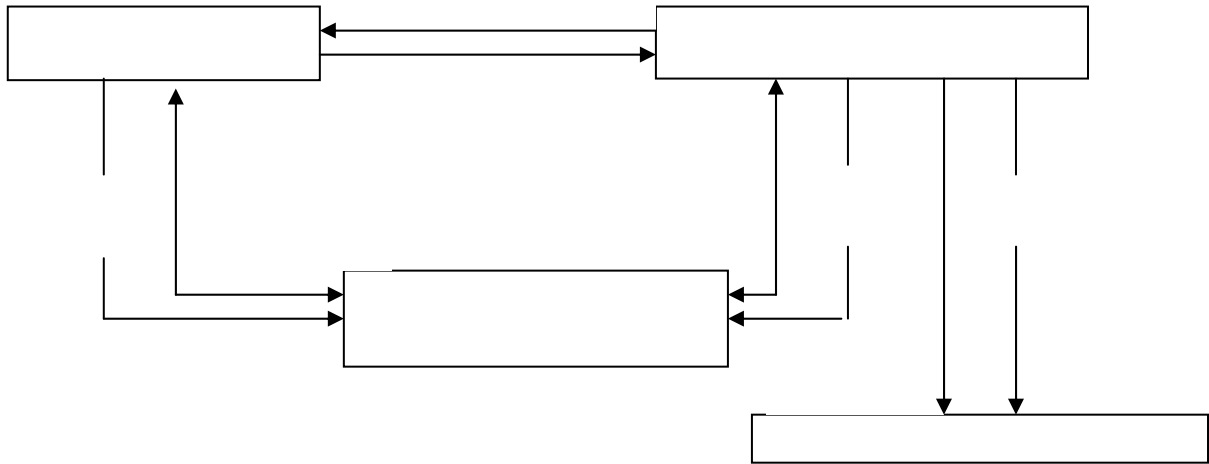
- Ֆինանսական վարձակալության (լիզինգի) պայմանագիր:
- Կոմիսիայի պայմանագիր:
- Գործակալության պայմանագիր:
- Փոխառության պայմանագիր:
- Վարկային պայմանագիր:
- Ֆակտորինգ
- Բանկային ավանդ:
- Բանկային հաշիվ:
- Հաշվարկներ:
- Գույքի հավատարմագրային կառավարում:

7.4.1 Ֆինանսական վաճառակալության (լիզինգի) պայմանագիր

Ընդհանուր դրույթներ ֆինանսական վաճառակալության (այսուհետ. լիզինգ) պայմանագրի վերաբերյալ

Լիզինգի պայմանագիրը կարգավորվում է ՀՀԶՕ Գլուխ 35-ի 6-րդ պարագրաֆով, (Հոդվածներ 677 - 684): Լիզինգի պայմանագրի վրա նաև տարածվում են վաճառակալությանը վերաբերող ՀՀԶՕ-ի հիմնական դրույթները (Հոդվածներ 606 - 628):

Լիզինգի պայմանագրով վարձատուն պարտավորվում է վաճառակալի նշած գույքը սեփականության իրավունքով ձեռք բերել վաճառակալի կողմից որոշած վաճառողի և վճարի դիմաց հանձնել վաճառակալի ժամանակավոր տիրապետմանը:

Նկար 4. Լիզինգային գործարքի ընդհանուր սխեման

Ֆինանսական վարձակալության պայմանագրով կարող է նախատեսվել, որ վարձակալված գույքը, վարձակալության ժամկետի ավարտից հետո կամ մինչև դրա ավարտը, անցնում է վարձակալի սեփականությանը՝ վարձակալի կողմից պայմանագրով նախատեսված գինը վճարելու պայմանով:

Ի տարբերություն գործառնական լիզինգի, ֆինանսական վարձակալության դեպքում գույքի արժեքը վարձակալության պայմանագրի գործողության ժամանակահատվածում ամբողջությամբ վերադառնում է վարձատուին, որը ենթադրում է գույքի լրիվ ամորտիզացիայի (ծառայության) ժամկետի և լիզինգի պայմանագրի ժամկետի համընկնում: Վարձատուն պահպանում է վարձակալված գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը և ֆինանսական վարձակալության պայմանագրի ժամկետը լրանալուն պես վերատիապետում է այն:

Ներդրումների ֆինանսավորման այս ձևը վարձակալին թույլ է տալիս զգալիորեն կրճատել կապիտալ ներդրումները, խուսափել հիմնական միջոցների բարոյական մշակվածության արագացման հետ կապված կորուստներից, իսկ վարձատուին փոքրացնել ակտիվային գործառնությունների ռիսկը՝ վարձակալի կողմից պայմանագրային պարտավորությունները չկատարելու դեպքում իրացնել վարձակալության պայմանագրի առարկան: Պետք է նշել, որ թեպետև լիզինգային գործառնությունները ծավալման մեծ հեռանկարներ ունեն մեր հանրապետությունում, սակայն դրան խոչընդոտող գործոն է այդ գործառնությունների հարկումը ավելացված արժեքի հարկով:

Լիզինգի պայմանագրով վարձատու կարող է լինել բանկը կամ օրենքով սահմանված կարգով լիցենզիա ստացած մասնագիտական կազմակերպությունը:

Լիզինգի պայմանագրով կարող է նախատեսվել, որ վաճառողի և գնվող գույքի ընտրությունն ենթակա է կատարման վարձատուի կողմից:

Լիզինգի պայմանագիրը կարող է սահմանել լիզինգի առարկայի անցումը սեփականության իրավունքով վարձակալին՝ լիզինգի ժամկետի ավարտից հետո կամ մինչև այդ պահը՝ վարձակալի կողմից պայմանագրով սահմանված գինը վճարելու պայմանով:

Լիզինգի պայմանագիրը կնքվում է գրավոր՝ բոլոր կողմերի կողմից մեկ փաստաթուղթ ստորագրելու միջոցով, ընդ որում այն լիզինգի պայմանագիրը, որի առարկա է հանդիսանում անշարժ գույքը, ենթակա է նոտարական վավերացման և պետական գրանցման:

Լիզինգի առարկա կարող է հանդես գալ ցանկացած չսպառվող գույք:

Լիզինգի առանձին տեսակների առանձնահատկություններն ենթակա են կարգավորման ֆինանսական վարձակալության մասին օրենքով, որը դեռևս գտնվում է մշակման փուլում:

Լիզինգի պայմանագրի կողմերի իրավունքներն ու պարտականությունները

Վարձատուն պարտավոր է վաճառողին ծանուցել գույքը լիզինգի հանձնելու վերաբերյալ այն ձեռքբերելիս:

Լիզինգի առարկան ենթակա է հանձնման վարձակալին վարձատուի կողմից անմիջականորեն ըստ վարձակալի գտնվելու վայրի, եթե այլ բան սահմանված չէ լիզինգի պայմանագրով: Եթե լիզինգի առարկան վարձատուի կողմից չի հանձնվում վարձակալին ողջամիտ ժամկետում կամ պայմանագրով սահմանված ժամկետում, ապա վարձակալը, եթե կետանցը թույլ է տրվել այնպիսի հանգամանքներում, որոնց համար պատասխանատու է վարձատուն, պահանջել լուծելու պայմանագիրը և հատուցելու վնասները:

Համաձայն ընդհանուր կանոնի, վարձակալած գույքի պատահական կորստի կամ վնասվածքի ռիսկն անցնում է վարձակալին՝ գույքը նրան հանձնելու պահից, եթե այլ բան սահմանված չէ լիզինգի պայմանագրով:

Վաճառողի հետ հարաբերություններում վարձատուն ու վարձակալը հանդես են գալիս որպես համիրավ պարտատերեր: Վարձատուն վարձակալի հանդեպ պատասխանատվություն չի կրում վաճառողի կողմից պայմանագրով ստանձնած պարտավորությունների չկատարման կամ որ

պատշաճ կատարման համար, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ վաճառողի ընտրությունն իրականացվել է վարձատուի կողմից: Այս դեպքում և վարձատուն, և վաճառողը համապարտ պատասխանատվություն են կրում վարձակալի առջև:

Վարձատուն պատասխանատվություն չի կրում վարձակալի առջև վարձակալության հանձնված գույքի թերությունների համար գույքի վարձակալին հանձնելու պահից ի վեր, եթե այլ բան սահմանված չէ պայմանագրով:

Լիզինգի պայմանագրի դադարելը:

Լիզինգի պայմանագրի դադարումը կարգավորվում է վարձակալության նկատմամբ կիրառվող ընդհանուր դրույթներով:

Լիզինգի պայմանագիրն ենթակա է վաղաժամկետ դադարման դատական կարգով վարձատուի պահանջով, եթե, մասնավորապես, առկա են հետևյալ հիմքերը (այլ հիմքեր կարող են սահմանվել պայմանագրով).

- գույքն օգտագործվել է պայմանագրի պայմանների կամ գույքի նշանակության էական կամ բազմակի խախտումներով
- էականորեն վատթարացել է գույքի վիճակը
- երկու անգամից ավելի չի մուծվել վարձավճարը՝ պայմանագրային ժամկետների խախտմամբ:

Լիզինգի պայմանագիրն ենթակա է վաղաժամկետ դադարման դատական կարգով վարձակալի պահանջով, եթե, մասնավորապես, առկա են հետևյալ հիմքերը (այլ հիմքեր կարող են սահմանվել պայմանագրով).

- վարձատուն չի տրամադրել վարձակալին գույքն օգտագործման համար կամ խոչընդոտներ ստեղծել տվյալ գույքը պայմանագրին և դրա նշանակությամբ համապատասխան օգտագործելու համար
- վարձակալին հանձնված գույքն ունի դրա օգտագործմանը խոչընդոտող թերություններ, որոնց մասին վարձակալը տեղեկացված չի եղել և/կամ չէր կարող հայտնաբերել դրանք գույքն ընդունելիս
- վարձատուն չի կատարել գույքի հիմնական վերանորոգման աշխատանքներն ողջամիտ կամ պայմանագրով սահմանված ժամկետներում
- գույքը դարձել է օգտագործման համար ոչ պիտանի վարձակալի կամքից անկախ հանգամանքներում:

7.4.2. Կոմիսիայի պայմանագիր

Ընդհանուր դրույթներ կոմիսիայի պայմանագրի վերաբերյալ

Կոմիսիայի պայմանագիրը կարգավորվում է ՀՀԶՕ-ի Գլուխ 41- ով, Հոդվածներ 791 – 805:

Կոմիսիայի պայմանագրով մի կողմը (կոմիսիոները) պարտավորվում է մյուս կողմի (կոմիտենտի) հանձնարարությամբ, վարձատրությամբ, իր անունից, սակայն կոմիտենտի հաշվին կնքել մեկ կամ մի քանի գործարք:

Կոմիսիայի պայմանագիրը կնքվում է գրավոր:

Կոմիսիայի պայմանագրով կարող է նախատեսվել այդ պայմանագրի գործողության ժամկետը, դրա իրականացման տարածքը, կոմիտենտի պարտավորությունը կոմիսիոներին հանձնարարված ի շահ իրեն գործարք կնքելու իրավունքն երրորդ անձնաց չտրամադրելու պայմանը, կոմիսիայի առարկա հանդիսացող գույքի տեսականին:

Կոմիտենտը պարտավորվում է կոմիսիոներին վճարել կոմիսիայի կատարման վարձատրությունը, ընդ որում, կոմիսիոներն իրավունքի ունի կոմիտենտից ստանալ կոմիսիոն վարձատրություն և իրականացված ծախսերի վարձատրություն, եթե կոմիսիայի պայմանագիրը չի իրականացվել կոմիտենտից կախված պատճառներով:

Կոմիսիայի պայմանագրի կողմերի հիմնական իրավունքներն ու պարտականությունները

Կոմիսիոները պարտավոր է իրականացնել կոմիսիայի պայմանագրով ստանձնած պարտավորությունները կոմիտենտի համար առավել ձեռնտու պայմաններով:

Կոմիսիոները պատասխանատվություն չի կրում իր կողմից կոմիսիայի պայմանագրի կատարման արդյունքում կոմիտենտի նկատմամբ երրորդ անձանց կողմից ստանձնած պարտավորությունների չկատարման համար, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ կոմիսիոներն երրորդ անձին ընտրելիս չի գործել պատշաճ հայեցողությամբ (հանդես չի բերել անհրաժեշտ շրջահայացություն) կամ իր վրա է վերցրել գործարքի կատարման երաշխավորությունը:

Կոմիսիոներն իրավունք ունի կոմիսիայի պայմանագիրը կատարելու նպատակով կնքել ենթակոմիսիայի պայմանագիր, եթե այլ բան սահմանված չէ կոմիտենտի հետ կնքված կոմիսիայի պայմանագրով: Նման պայմանագիր կնքելիս, կոմիսիոները ստանձնում է կոմիտենտի իրավունքներ և պարտականություններ:

Կոմիսիայի պայմանագրից (կոմիտենտի ցուցումներից) կոմիսիոներն իրավունք ունի շեղվել, առանց նախապես տեղեկացնելու կոմիտենտին, եթե.

- նման տեղեկացումը հնարավոր չէր իրականացնել
- տվյալ շեղումը բխում էր կոմիտենտի շահերից
- կոմիտենտը տեղեկացվում է իր ցուցումներից կոմիսիոների շեղման վերաբերյալ անհապաղ, երբ նման ծանուցումը դառնում է հնարավոր:

Կոմիսիայի պայմանագրով սահմանված գույքը, որը հանդիսանում է կոմիտենտի սեփականությունը, կարող է ի պահ մնալ կոմիսիոների մոտ, որը, կոմիտենտի սնանկության դեպքում, իրավունք է ստանում կոմիտենտի նկատմամբ՝ տվյալ գույքի շրջանակներում, հանդես գալ, որպես գրավով ապահովված պարտատեր:

Կոմիսիոները կոմիտենտի առջև պատասխանատվություն է կրում կոմիտենտի՝ իր մոտ գտնվող գույքի կորստի, պայատորդի կամ վնասվածքի համար: Գույքի չապահովագրած կոմիսիոները պատասխանատվություն է կրում կոմիտենտի առջև այն դեպքում, եթե պարտավոր էր ապահովագրել տվյալ գույքը՝ կոմիսիայի պայմանագրի կամ գործարար շրջանառության սովորույթների ուժով:

Կոմիսիոները հաշվետվություն է ներկայացնում կոմիտենտին հանձնարարությունը կատարելուց հետո:

Կոմիտենտը պարտավոր է փոխհատուցել կոմիսիոներին՝ կոմիսիայի պայմանագրի կատարման հետ կապված ծախսերն ի լրումն կոմիսիոն վարձատրության, ինչպես նաև, եթե դա նախատեսված է պայմանագրով՝ լրացուցիչ վարձատրության՝ դեկրետների (կոմիսիոների կողմից երրորդ անձանց համար ստանձնած երաշխավորության) համար:

Կոմիսիայի պայմանագրի դադարելը

Կոմիսիայի պայմանագիրը կարող է դադարել ինչպես կոմիտենտի կողմից հանձնարարության վերացման դեպքում, այնպես էլ կոմիսիոների՝ կոմիսիայի պայմանագիրը կատարելուց հրաժարվելու դեպքում՝ 33ԹՕ-ով սահմանված կարգով և սահմանված պահանջների պահպանմամբ: Կոմիսիայի պայմանագիրը կարող է դադարել նաև կոմիսիոների մահվան, նրան անգործունակ, սահմանափակ գործունակ կամ անհայտ բացակայող ճանաչելու, ինչպես նաև կոմիսիոներին սնանկ ճանաչելու դեպքերում:

7.4.3. Գործակալության պայմանագիր

Ընդհանուր դրույթներ գործակալության պայմանագրի վերաբերյալ

Գործակալության պայմանագիրը կարգավորվում է 33ԹՕ-ի Գլուխ 42-ով, 3ոդվածներ 806 – 812:

Գործակալության պայմանագրով մեկ կողմը (գործակալը) պարտավորվում է վարձատրությամբ մյուս կողմ՝ պրինցիպալի հանձնարարությամբ, իր անունից, սակայն պրինցիպալի հաշվին կամ պրինցիպալի անունից և նրա հաշվին կատարել իրավաբանական կամ այլ գործողություններ:

Այն դեպքում, երբ գործակալն երրորդ անձի հետ պայմանագիր է կնքում իր անունից և պրինցիպալի հաշվին, ապա տվյալ պայմանագրով սահմանված իրավունքներն ու պարտականությունները ձեռք է բերում գործակալը:

Այն դեպքում, երբ գործակալն երրորդ անձի հետ պայմանագիր է կնքում պրինցիպալի անունից և հաշվին, ապա տվյալ պայմանագրով բոլոր իրավունքներն ու պարտականությունները ձեռք է բերում պրինցիպալը:

Գործակալության պայմանագիրը կնքվում է գրավոր՝ դրա գործողության որոշակի ժամկետի սահմանմամբ կամ առանց դրա:

Գործակալության պայմանագրի առանձին տեսակների առանձնահատկություններ կարող են սահմանվել օրենքով:

Այն դեպքում, եթե գործակալը գործակալության պայմանագրով ստանձնել է պրինցիպալի անունից գործարքներ կնքելու ընդհանուր իրավասությունը, ապա պրինցիպալն իրավունք չունի երրորդ անձանց հետ հարաբերություններում վկայակոչել գործակալի մոտ պատշաճ լիազորությունների բացակայությունը, եթե չի ապացուցում, որ երրորդ անձը գիտեր կամ պետք է իմանար գործակալի լիազորությունների սահմանափակման մասին:

Գործակալության պայմանագրից բխող հարաբերությունների նկատմամբ ըստ անհրաժեշտության և պայմանագրի կողմերի և բնույթի կիրառվում են նաև կոմիսիայի և հանձնարարության պայմանագրերը կարգավորող դրույթները:

Կողմերի իրավունքներն ու պարտականությունները

Պրինցիպալը պարտավոր է գործակալության պայմանագրով սահմանված կարգով և պայմաններով վճարել գործակալին: Գործակալության պայմանագրում վարձատրության չափի և/կամ կարգի վերաբերյալ դրույթի բացակայության դեպքում, գործակալի վարձատրության հարցը լուծվում է հետևյալ կարգով.

- ըստ համեմատության, հաշվի առնելով վարձատրության այն չափը, որը սովորաբար վճարվում է նման պայմանագրերով (33ԹՕ, 3ոդված 440.3)
- վարձատրությունն ենթակա է վճարման՝ գործակալի կողմից պրինցիպալին հաշվետվությունը ներկայացնելու օրվանից հետո մեկ շաբաթվա ընթացքում:
- Գործակալության պայմանագրով կարող է սահմանվել հետևյալ սահմանափակումները.
  - պրինցիպալը պարտավորվում է տվյալ տարածքում այլ գործակալի հետ պայմանագիր չկնքել
  - պրինցիպալը պարտավորվում է տվյալ տարածքում ինքնուրույն գործունեություն չտարածել գործակալության առարկայի շուրջ

- գործակալը պարտավորվում է տվյալ տարածքի հետ լիովին կամ մասնակիորեն համընկնող տարածքում այլ պրինցիպալների հետ նմանօրինակ գործակալության պայմանագիր չկնքել:
- Գործակալության պայմանագրով չի կարող սահմանվել գործակալի՝ բացառապես տվյալ կատեգորիայի կամ տվյալ տարածքում գտնվող կամ բնակվող պատվիրատուներին կամ գնորդներին ծառայություններ մատուցելու, ապրանքներ վաճառելու, աշխատանքների կատարելու պարտականությունը: Նման պարտականության ամրագրումը գործակալության պայմանագրում առաջինն է:
  - Գործակալը գործակալության պայմանագրով սահմանված կարգով պետք է պրինցիպալին ներկայացնի հաշվետվություններ, իսկ նման կարգի բացակայության դեպքում՝ գործակալության պայմանագրի կատարմանը զուգընթաց կամ դրա ավարտից հետո:
  - Հաշվետվության պետք է կցվեն գործակալի կողմից իրականացված ծախսերի ապացույցները, եթե այլ բան սահմանված չէ պայմանագրով: Հաշվետվությունը համարվում է պրինցիպալի կողմից ընդունված, եթե նա 30-օրյա ժամկետում, կամ պայմանագրով սահմանված այլ ժամկետում հաշվետվությունը ստանալուց հետո գործակալին չի հայտնում իր առարկությունների մասին:
  - Գործակալության պայմանագիրը կատարելու նպատակով գործակալն իրավունք ունի կնքել ենթագործակալության պայմանագիր՝ մնալով պատասխանատու պրինցիպալի առջև: Ենթագործակալն իրավունք չունի երրորդ անձանց հետ գործարքներ կնքել գործակալության պայմանագրով պրինցիպալ հանդիսացող անձանց անունից, եթե չի գործում վերալիազավորման հիման վրա:
  - Գործակալության պայմանագրի դադարումը*
  - Գործակալության պայմանագիրը կարող է դադարել.
    - պարտավորությունների դադարման ընդհանուր հիմքերով
    - անժամկետ կնքված պայմանագիրը կատարելուց որևէ կողմից հրաժարման հետևանքով
    - գործակալի մահվան, նրան անգործունակ, սահմանափակ գործունակ կամ անհայտ բացակայող ճանաչելու հետևանքով
    - գործակալին սնանկ ճանաչելու հետևանքով:

7.4.4. Փոխառության պայմանագիր

7.4.4.1. Ընդհանուր դրույթներ փոխառության պայմանագրի մասին

Փոխառության պայմանագիրը կարգավորվում է ՀՀԹՕ-ի Գլուխ 46-ով, Հոդվածներ 877 – 886:

Փոխառության պայմանագրով մեկ կողմը (փոխատուն) մյուս կողմի (փոխառուի) սեփականությանն է հանձնում դրամ կամ տեսակային հատկանիշով որոշվող այլ գույք, իսկ փոխառուն պարտավորվում է փոխատուին վերադարձնել միևնույն գումարի դրամ (փոխառության գումարը) կամ փոխատուից ստացված գույքին հավասար քանակի և նույն տեսակի ու որակի գույք: Փոխառության պայմանագիրը կնքված է համարվում դրամ կամ այլ գույք հանձնելու պահից:

Օտարերկրյա արժույթը և արժուրային արժեքները ՀՀ տարածքում կարող են փոխառության պայմանագրի առարկա լինել սույն օրենսգրքի 142, 143 և 356 հոդվածների կանոնների պահպանմամբ:

Փոխառության պայմանագիրը կնքվում է գրավոր, ընդ որում գրավոր ձևի չպահպանումը հանգեցնում է փոխառության պայմանագրի անվավերությանը:

Ի հավաստումն փոխառության պայմանագրի և դրա պայմանների՝ կարող է ներկայացվել փոխառուի տված ստացականը կամ փոխատուի կողմից փոխառուին որոշակի դրամական գումար կամ որոշակի քանակի գույք տալը հավաստող այլ փաստաթուղթ:

7.4.4.2. Կողմերի իրավունքներն ու պարտականությունները

Փոխատուն իրավունք ունի փոխառության գումարից տոկոսներ ստանալ փոխառուից, եթե այլ բան նախատեսված չէ փոխառության պայմանագրով: Փոխառության պայմանագրում հստակ պետք է սահմանվեն տոկոսների չափը և հաշվարկման կարգը, ընդ որում տոկոսների չափը չի կարող գերազանցել Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի սահմանած բանկային տոկոսի հաշվարկային դրույքի կրկնապատիկը:

Տոկոսները վճարվում են յուրաքանչյուր ամիս, եթե այլ բան նախատեսված չէ փոխառության պայմանագրով:

Փոխառության պայմանագիրը ենթադրվում է անտոկոս՝ դրանում ուղղակիորեն այլ բան նախատեսված չլինելու դեպքում, եթե՝

1) քաղաքացիների միջև փոխառության պայմանագիրը կնքված է նվազագույն աշխատավարձի հիմնապատիկը չգերազանցող գումարով և այն կապված չէ կողմերից որևէ մեկի ձեռնարկատիրական գործունեության հետ

2) փոխառուին պայմանագրով հանձնվել է ոչ թե դրամ, այլ տեսակային հատկանիշներով որոշվող այլ գույք:

Փոխառուն պարտավոր է, փոխառության պայմանագրով նախատեսված ժամկետում և կարգով, փոխատուին վերադարձնել ստացված փոխառության գումարը:

Այն դեպքում, երբ վերադարձնելու ժամկետը պայմանագրով որոշված չէ կամ որոշված է ցպահանջ, փոխառության գումարը փոխառուն պետք է վերադարձնի այդ մասին փոխատուի պահանջը ներկայացնելու օրվանից երեսուօրյա ժամկետում, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով:

Անտոկոս փոխառության գումարը փոխառուն կարող է վերադարձնել վաղաժամկետ:

Տոկոսներով տրամադրված փոխառության գումարը կարող է վաղաժամկետ հետ վերադարձվել միայն փոխատուի համաձայնությամբ, եթե այլ բան նախատեսված չէ փոխառության պայմանագրով:

Փոխառության գումարը համարվում է վերադարձված այն փոխատուին հանձնելու կամ նրա բանկային հաշվին փոխանցելու պահին, եթե այլ բան նախատեսված չէ փոխառության պայմանագրով:

Փոխառուի կողմից սահմանված ժամկետում փոխառության գումարը չվերադարձնելու դեպքում, փոխառության պայմանագրով նախատեսված տոկոսները դադարում են, իսկ այդ գումարին ենթակա են վճարման միայն ՀՀՔՕ-ի 411 հոդվածի 1-ին կետով նախատեսված չափով տոկոսներ, սկսած այն օրվանից, երբ գումարը պետք է վերադարձվեր մինչև գումարը փոխատուին վերադարձնելու օրը:

Փոխառության պայմանագրում այլ պայմաններով տոկոսներ վճարելու վերաբերյալ համաձայնությունն առջինն է:

Եթե փոխառության պայմանագրով նախատեսված է փոխառությունը վերադարձնել մաս առ մաս (տարածամկետ), ապա փոխառուի կողմից փոխառության հերթական մասը վերադարձնելու համար որոշված ժամկետը խախտելու դեպքում փոխատուն իրավունք ունի պահանջել վերադարձնելու փոխառության մնացած ամբողջ գումարը՝ հասանելիք տոկոսների հետ միասին:

Փոխառուն իրավունք ունի վիճարկել փոխառության պայմանագիրը, եթե ապացուցում է, որ ինքը փոխատուից իրականում դրամ կամ այլ գույք չի ստացել կամ ստացել է պայմանագրում նշվածից ավելի պակաս քանակով:

Վկաների ցուցմունքների միջոցով վերոհիշյալ հիմքերով փոխառության պայմանագրի վիճարկում չի թույլատրվում, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ պայմանագիրը կնքվել է խաբեության, բռնության, սպառնալիքի, փոխառուի ներկայացուցչի և փոխատուի չարամիտ համաձայնությամբ կամ այլ ծանր հանգամանքների բերումով:

Եթե փոխառության պայմանագիրը վերոհիշյալ հիմքերով վիճարկելիս պարզվում է, որ փոխառուն դրամը կամ այլ գույքն իրականում չի ստացել փոխատուից, փոխառության պայմանագիրը համարվում է չկնքված: Եթե դրամը կամ այլ գույքը փոխառուն փոխատուից ստացել է պայմանագրում նշվածից ավելի պակաս քանակով, պայմանագիրը կնքված է համարվում ստացված քանակի գումարի կամ գույքի չափով:

Փոխառուի կողմից փոխառության պայմանագրով նախատեսված փոխառության գումարը վերադարձնելու պարտավորության ապահովման պարտականությունները չկատարելու, ինչպես նաև նման ապահովման կորստի կամ դրա պայմանների վատթարացման այնպիսի հանգամանքներում, որոնց համար փոխատուն պատասխանատվություն չի կրում, վերջինս իրավունք ունի փոխառուից պահանջել վաղաժամկետ վերադարձնելու փոխառության գումարը և վճարելու հասանելիք տոկոսները, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով:

7.4.4.3. Նպատակային փոխառություն

Եթե փոխառության պայմանագիրը կնքված է փոխառուի կողմից ստացված միջոցները որոշակի նպատակների համար օգտագործելու պայմանով (*նպատակային փոխառություն*), փոխառուն պարտավոր է ապահովել փոխառության գումարի նպատակային օգտագործման նկատմամբ փոխատուի վերահսկողության հնարավորությունը:

Փոխառուի կողմից փոխառության գումարի նպատակային օգտագործման մասին փոխառության պայմանագրի պայմանը չկատարելու, ինչպես նաև վերոհիշյալ պարտականությունները խախտելու դեպքում փոխատուն իրավունք ունի փոխառուից պահանջել վաղաժամկետ վերադարձնելու փոխառության գումարը և վճարելու հասանելիք տոկոսները, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով:

7.4.4.4. Պետական փոխառության պայմանագիր

Պետական փոխառության պայմանագրով՝ որպես փոխառու հանդես է գալիս Հայաստանի Հանրապետությունը, իսկ փոխատու՝ քաղաքացին կամ իրավաբանական անձը:

Պետական փոխառությունները կամավոր են:

Պետական փոխառության պայմանագիրը կնքվում է փոխառուի թողարկած պետական այն պարտատոմսերը կամ պետական այլ արժեթղթերը փոխատուի կողմից ձեռք բերելու միջոցով, որոնք հավաստում են դրամական միջոցները, այլ գույքը, սահմանված տոկոսները կամ այլ գույքային իրավունքները փոխառության թողարկման պայմաններով նախատեսված ժամկետներում փոխառուից ստանալու փոխատուի իրավունքը:

Շրջանառության մեջ թողարկված փոխառության պայմանների փոփոխություն չի թույլատրվում:

Պետական փոխառության պայմանագրի մասին կանոնները համապատասխանաբար կիրառվում են համայնքների թողարկած փոխառությունների նկատմամբ:

7.4.4.5. Փոխառության պայմանագրի դադարելը

Փոխառության պայմանագիրը դադարում է պատշաճ կատարմամբ: Այն կարող է վաղաժամկետ դադարեցվել կողմից պահանջով, եթե մյուս կողմը խախտում է պայմանագրով ստանձնած պարտավորություններն, ընդ որում, տվյալ դեպքում պատասխանատվության հարցերը կարգավորվում են ՀՀ օրենսդրությամբ և տվյալ պայմանագրով սահմանված կարգով:

7.4.5. Վարկային պայմանագիր

7.4.5.1. Ընդհանուր դրույթներ վարկային պայմանագրի մասին

Վարկային պայմանագիրը կարգավորվում է ՀՀԶՕ-ի Գլուխ 47-ով, Հոդվածներ 887 – 891:

Վարկային պայմանագրով բանկը կամ այլ վարկային կազմակերպությունը (վարկատուն) պարտավորվում է պայմանագրով նախատեսված չափերով և պայմաններով դրամական միջոցներ (վարկ) տրամադրել փոխառուին, իսկ փոխառուն պարտավորվում է վերադարձնել ստացված գումարը և տոկոսներ վճարել դրանից:

Վարկային պայմանագրից բխող հարաբերությունների նկատմամբ կիրառվում են փոխառության պայմանագրի համար նախատեսված կանոնները, եթե այլ բան նախատեսված չէ ՀՀԶՕ-ով և վարկային պայմանագրով:

Վարկային պայմանագիրը կնքվում է գրավոր ձևով, որի չափապանունը հանգեցնում է վարկային պայմանագրի անվավերության:

7.4.5.2. Կողմերի իրավունքներն ու պարտականությունները

Այնպիսի հանգամանքների առկայությամբ, որոնք ակնհայտ վկայում են, որ վարկառուին տրամադրված գումարը ժամկետում չի վերադարձվի, վարկատուն իրավունք ունի լրիվ կամ մասնակի հրաժարվել վարկային պայմանագրով նախատեսված վարկը վարկառուին տրամադրելուց:

Վարկառուի կողմից վարկային պայմանագրով նախատեսված վարկի նպատակային օգտագործման պարտականությունը խախտելու դեպքում (հոդված 884) վարկատուն իրավունք ունի հրաժարվել վարկառուին վարկավորելուց:

Վարկառուն իրավունք ունի լրիվ կամ մասնակի հրաժարվել վարկն ստանալուց՝ այդ մասին մինչև պայմանագրով սահմանված վարկ տրամադրելու ժամկետը ծանուցելով վարկատուին, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով, այլ իրավական ակտերով կամ վարկային պայմանագրով:

7.4.5.3. Ապրանքային վարկ

Կողմերը կարող են կնքել պայմանագիր, որը նախատեսում է մի կողմի պարտականությունը՝ մյուս կողմին տրամադրել տեսակային հատկանիշներով որոշվող գույք (*ապրանքային վարկի պայմանագիր*): Նման պայմանագրի նկատմամբ կիրառվում են սույն գլխի կանոնները, եթե այլ բան նախատեսված չէ նման պայմանագրով և չի բխում պարտավորությունների էությունից:

Տրամադրվող գույքի քանակի, տեսականու, կոմպլեկտայնության, որակի, տարայի և (կամ) փաթեթի վերաբերյալ պայմանները պետք է կատարվեն գույքի առուվաճառքի պայմանագրի մասին կանոններին համապատասխան (481-501 հոդվածներ), եթե այլ բան նախատեսված չէ ապրանքային վարկի պայմանագրով:

7.4.5.4. Առևտրային վարկ

Այն պայմանագրերով, որոնց կատարելը կապված է դրամական գումարը կամ տեսակային հատկանիշներով որոշվող այլ գույքը մյուս կողմի սեփականության հանձնելու հետ, կարող է նախատեսվել վարկի տրամադրում՝ ներառյալ ապրանքների, աշխատանքների կամ ծառայությունների համար կանխավճարի, նախավճարի, դրանք ժամկետանց կամ տարաժամկետ վճարելու ձևերով (*առևտրային վարկ*), եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով:

Առևտրային վարկի նկատմամբ համապատասխանաբար կիրառվում են սույն գլխի կանոնները, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրի պայմաններով, որից ծագել է համապատասխան պարտավորությունը, և չի հակասում նման պարտավորության էությանը:

7.4.5.5. Վարկային պայմանագրի դադարումը

Վարկային պայմանագիրը դադարում է պատշաճ կատարմամբ: Այն կարող է վաղաժամկետ դադարեցվել կողմից պահանջով, եթե մյուս կողմը խախտում է պայմանագրով ստանձնած պարտավորությունները, ընդ որում, տվյալ դեպքում պատասխանատվության հարցերը կարգավորվում են ՀՀ օրենսդրությամբ և տվյալ պայմանագրով սահմանված կարգով:

7.4.5.6. Փոխառության և վարկի միջև հետևյալ էական տարբերությունները

Փոխառության և վարկային պայմանագրերի իրավական սահմանումից, ինչպես նաև Օրենսգրքով սահմանված այլ դրույթներից բխում է փոխառության և վարկի միջև հետևյալ էական տարբերությունները՝

Առաջին, վարկատուների շրջանակը զգալիորեն նեղ է փոխատուների շրջանակից. վարկեր կարող է տրամադրել միայն բանկը կամ այլ վարկային կազմակերպությունը, իսկ փոխառություն՝ ցանկացած իրավաբանական և ֆիզիկական անձ: Այստեղ պետք է հիշել, որ, եթե փոխառություններ տրամադրել է ձեռնարկատիրական գործունեություն է, ապա, համաձայն «Վարկային կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի, ՀՀ տարածքում նման գործունեությամբ կարող են զբաղվել միայն բանկերը և վարկային կազմակերպությունները:

Երկրորդ, փոխառությունը կարող է լինել նաև առանց տոկոսի: այն դեպքում, երբ վարկային պայմանագիրը միշտ հատուցելի պայմանագիր է, այսինքն՝ վարկառուն պետք է տոկոսներ վճարի վարկի դիմաց: Փոխատուն իրավունք ունի փոխառության գումարից տոկոսներ ստանալ

փոխառուից, եթե այլ բան նախատեսված չէ փոխառության պայմանագրով: Փոխառության պայմանագրում հստակ պետք է սահմանվեն տոկոսների չափը և հաշվարկման կարգը, երրորդ, փոխառության տոկոսների չափը չի կարող գերազանցել ՀՀ կենտրոնական բանկի սահմանած բանկային տոկոսի հաշվարկային դրույքի կրկնապատիկը: Տոկոսները վճարվում են յուրաքանչյուր ամիս, եթե այլ բան նախատեսված չէ փոխառության պայմանագրով:

7.4.6. Ֆինանսավորում դրամական պահանջին զիջման դիմաց (Ֆակտորինգի պայմանագիր)

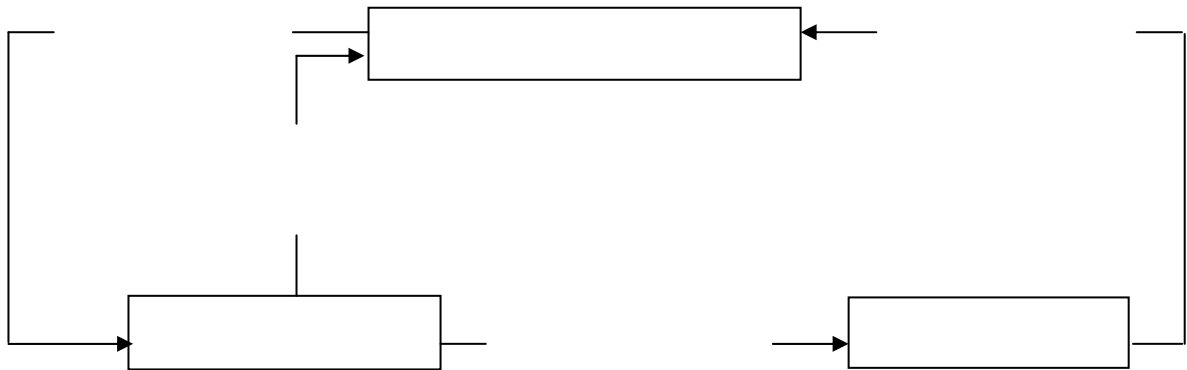
7.4.6.1. Ընդհանուր դրույթներ ֆակտորինգի պայմանագրի մասին

Դրամական պահանջի զիջման դիմաց ֆինանսավորման՝ ֆակտորինգի պայմանագիրը կարգավորվում է ՀՀԲՕ-ի Գլուխ 48-ով, Հոդվածներ 892 – 901:

Ֆակտորինգի պայմանագրով մի կողմը (ֆինանսական գործակալը՝ ֆակտորը) մյուս կողմին (հաճախորդին) հանձնում կամ պարտավորվում է հանձնել դրամական միջոցներ՝ ի հաշիվ հաճախորդի (վարկատուի) երրորդ անձից (պարտապանից) ունեցած դրամական պահանջի, որը բխում է հաճախորդի կողմից երրորդ անձին ապրանքներ տրամադրելուց, նրա համար աշխատանքներ կատարելուց կամ ծառայություններ մատուցելուց, իսկ հաճախորդը ֆինանսական գործակալին զիջում է կամ պարտավորվում է զիջել այդ դրամական պահանջը:

Ֆակտորինգի կազմակերպման սխեման բերված է գծապատկեր 5-ում:

Ֆակտորինգի պայմանագրով ֆինանսական գործակալի պարտավորությունները կարող են ներառել հաճախորդի համար հաշվապահական հաշվառում վարելը, ինչպես նաև հաճախորդին զիջման առարկա համարվող դրամական պահանջների հետ կապված այլ ֆինանսական ծառայություններ մատուցելը:

Նկար 5. Ֆակտորինգի կազմակերպման սխեման

Պարտապանի նկատմամբ դրամական պահանջը հաճախորդը կարող է ֆինանսական գործակալին զիջել նաև վերջինիս հանդեպ իր պարտավորությունների կատարումն ապահովելու նպատակով:

Դրամական պահանջի զիջման դիմաց ֆինանսավորման պայմանագիրը կնքվում է գրավոր:

Որպես ֆինանսական գործակալ՝ դրամական պահանջի զիջման դիմաց ֆինանսավորման պայմանագրեր կարող են կնքել բանկերը և այլ վարկային կազմակերպությունները, ինչպես նաև նման տեսակի գործունեության իրականացման թույլտվություն (լիցենզիա) ունեցող այլ առևտրային կազմակերպությունները:

Տրամադրված ֆինանսավորման համար զիջման առարկա կարող է լինել ինչպես այն դրամական պահանջը, որի վճարման ժամկետը վրա է հասել (ներկա պահանջ), այնպես էլ դրամական միջոցներ ստանալու՝ ապագայում ծագելիք իրավունքը (ապագա պահանջ):

Զիջման առարկա դրամական պահանջը ֆինանսական գործակալի հետ հաճախորդի կնքած պայմանագրում պետք է որոշվի այնպես, որ հնարավորություն ընձեռվի նույնացնել գոյություն ունեցած պահանջը պայմանագիրը կնքելու, իսկ ապագա պահանջը՝ ոչ ուշ, քան այն ծագելու պահին:

Ապագա դրամական պահանջի զիջման դեպքում այն համարվում է ֆինանսական գործակալին փոխանցված՝ պայմանագրով նախատեսված պահանջի զիջման առարկա դրամական միջոցները պարտապանից ստանալու իրավունքը ծագելուց հետո: Եթե դրամական պահանջի զիջումը պայմանավորված է որոշակի իրադարձությամբ, այն ուժի մեջ է մտնում այդ իրադարձությունը վրա հասնելուց հետո:

Այդ դեպքերում դրամական պահանջի զիջման համար լրացուցիչ ձևակերպում չի պահանջվում:

Հաճախորդը ֆինանսական գործակալի հանդեպ պատասխանատվություն է կրում զիջման առարկա դրամական պահանջն իրական լինելու համար, եթե այլ բան նախատեսված չէ դրամական պահանջի զիջման դիմաց ֆինանսավորման պայմանագրով:

Չիջման առարկա դրամական պահանջը համարվում է իրական, եթե հաճախորդն օժտված է դրամական պահանջի փոխանցման իրավունքով, և այդ պահանջի զիջման պահին նրան հայտնի չեն այնպիսի հանգամանքներ, որոնց ուժով պարտապանն իրավունք ունի չկատարել պահանջը:

Հաճախորդը պատասխանատվություն չի կրում ֆինանսական գործակալի կողմից զիջման առարկա համարվող պահանջը պարտապանի կատարմանը ներկայացնելու դեպքում, վերջինիս կողմից չկատարելու կամ անպատշաճ կատարելու համար, եթե այլ բան նախատեսված չէ հաճախորդի և ֆինանսական գործակալի միջև կնքված պայմանագրով:

Ֆինանսական գործակալին դրամական պահանջի զիջումը վավեր է, եթե նույնիսկ դրա արգելքի կամ սահմանափակման մասին համաձայնություն գոյություն ունի հաճախորդի և նրա պարտապանի միջև:

Վերոհիշյալ դրույթը հաճախորդին չի ազատում պարտապանի հանդեպ պահանջի զիջման հետ կապված և նրանց միջև դրա արգելքի կամ սահմանափակման մասին եղած համաձայնությամբ նախատեսված պարտավորության խախտման համար պատասխանատվությունից:

Դրամական պահանջի հաջորդող զիջում թույլատրվում է միայն պայմանագրով սահմանված դեպքերում:

Կողմերի իրավունքներն ու պարտականությունները

Պարտապանը պարտավոր է ֆինանսական գործակալին վճարել՝ պայմանով, եթե նա հաճախորդից կամ ֆինանսական գործակալից գրավոր ծանուցում է ստացել դրամական պահանջը տվյալ ֆինանսական գործակալին զիջելու մասին, և այդ ծանուցման մեջ սահմանված է կատարման ենթակա դրամական պահանջը, ինչպես նաև նշված է այն ֆինանսական գործակալը, ում պետք է վճարվի:

Պարտապանի խնդրանքով ֆինանսական գործակալը պարտավոր է ողջամիտ ժամկետում նրան ապացույց ներկայացնել այն մասին, որ դրամական պահանջի զիջումը ֆինանսական գործակալին իրականում տեղի է ունեցել: Եթե ֆինանսական գործակալը չի կատարում այդ պահանջը, պարտապանն իրավունք ունի տվյալ պահանջով վճարել հաճախորդին ի կատարումն վերջինիս հանդեպ ունեցած իր պարտավորության:

Ֆինանսական գործակալի հանդեպ պարտապանի կողմից դրամական պահանջը կատարելը պարտապանին ազատում է հաճախորդի առջև համապատասխան պարտավորությունից:

Եթե դրամական պահանջի զիջման դիմաց ֆինանսավորման պայմանագրի պայմաններով հաճախորդի ֆինանսավորումը կատարում է ֆինանսական գործակալը՝ հաճախորդից այդ պահանջը գնելու միջոցով, ֆինանսական գործակալն իրավունք է ձեռք բերում այն ամբողջ գումարի նկատմամբ, որը նա պահանջը կատարելու համար ստանալու է պարտապանից, իսկ հաճախորդը ֆինանսական գործակալի հանդեպ պատասխանատվություն չի կրում այն բանի համար, որ վերջինիս ստացած գումարը պակաս է եղել այն գնից, որով գործակալը ձեռք է բերել պահանջը:

Եթե ֆինանսական գործակալին դրամական պահանջը զիջվել է նրա առջև հաճախորդի պարտավորության կատարման ապահովման նպատակով, և այլ բան նախատեսված չէ պահանջի զիջման դիմաց ֆինանսավորման պայմանագրով, ֆինանսական գործակալը պարտավոր է հաճախորդին հաշվետվություն ներկայացնել ու նրան հանձնել հաճախորդի պահանջի զիջմամբ ապահովված պարտքի գումարը գերազանցող մասը: Եթե պարտապանից ֆինանսական գործակալի ստացած դրամական միջոցները պակաս են ֆինանսական գործակալի հանդեպ հաճախորդի պահանջի զիջմամբ ապահովված պարտքի գումարից, հաճախորդն իր պարտքի մնացորդի համար պատասխանատվություն է կրում ֆինանսական գործակալի առջև:

Ֆինանսական գործակալի կողմից վճարման պահանջով պարտապանին դիմելու դեպքում պարտապանն իրավունք ունի, ՀՀԹՕ-ի սահմանված կարգով և դեպքերում, հաշվանցի ներկայացնել հաճախորդի հետ կնքված պայմանագրի վրա հիմնված իր դրամական պահանջները, որոնք պարտապանն ուներ այն ժամանակ, երբ ինքը ծանուցում էր ստացել պահանջը ֆինանսական գործակալին զիջելու մասին: Պահանջները, որոնք պարտապանը կարող էր ներկայացնել հաճախորդին կապված վերջինիս կողմից պահանջի զիջման արգելքի կամ սահմանափակման մասին համաձայնության հետ, ֆինանսական գործակալի հետ ունեցած հարաբերություններում ուժ չունեն:

Հաճախորդի կողմից պարտապանի հետ կնքված պայմանագրով իր պարտավորությունները խախտելու դեպքում պարտապանն իրավունք չունի ֆինանսական գործակալից պահանջել վերադարձնելու վերջինիս անցած պահանջով արդեն իսկ վճարված գումարները, եթե պարտապանն իրավունք ունի նման գումարներ ստանալ անմիջականորեն հաճախորդից:

Պահանջի զիջման արդյունքում ֆինանսական գործակալին վճարված գումարներն անմիջականորեն հաճախորդից պահանջելու իրավունք ունեցող պարտապանը, այդուհանդերձ, իրավունք ունի այդ գումարները պահանջել ֆինանսական գործակալից, եթե ապացուցում է, որ վերջինս հաճախորդին չի վճարել պահանջի զիջման դիմաց կամ վճարել է՝ իմանալով հաճախորդի կողմից պարտապանի հանդեպ թույլ տրված այն պարտավորության խախտման մասին, որին վերաբերում է պահանջի զիջման հետ կապված վճարը:

Ֆակտորինգի պայմանագրի դադարելը

Ֆակտորինգի պայմանագիրը դադարում է պատշաճ կատարմամբ:

7.4.7. Բանկային ավանդի պայմանագիր

7.4.7.1. Ընդհանուր դրույթներ բանկային ավանդի պայմանագրի մասին

Բանկային ավանդի պայմանագիրը կարգավորվում է ՀՀԲՕ-ի Գլուխ 49-ով, Հոդվածներ 902 – 911:

Բանկային ավանդի (դեպոզիտի) պայմանագրով մի կողմը (բանկը), ընդունելով մյուս կողմից (ավանդատուից) ստացված կամ վերջինիս համար ստացված դրամական գումարը (ավանդը), պարտավորվում է ավանդատուին վերադարձնել ավանդի գումարը և պայմանագրով նախատեսված պայմաններով ու կարգով տոկոսներ վճարել դրանից:

Բանկային ավանդի պայմանագիրը, որով ավանդատուն քաղաքացի է, հրապարակային պայմանագիր է (տես ՀՀԲՕ-ի Հոդված 442):

Ավանդ մուծված հաշվով բանկի և ավանդատուի հարաբերությունների նկատմամբ կիրառվում են *բանկային հաշվի պայմանագրի* մասին կանոնները (50 գլուխ), եթե այլ բան սահմանված չէ բանկային ավանդի պայմանագրին վերաբերող կանոններով կամ չի բխում բանկային ավանդի պայմանագրի էությունից:

Իրավաբանական անձինք իրավունք չունեն այլ անձանց փոխանցել իրենց ավանդներում (դեպոզիտներում) եղած դրամական միջոցները:

Ավանդներում դրամական միջոցներ ներգրավելու իրավունք ունեն այն բանկերը, որոնց նման իրավունք տրամադրվել է օրենքով սահմանված կարգով տրված թույլտվությանը (լիցենզիային) համապատասխան:

Ավանդներ ներգրավելու իրավունք չունեցող անձի կողմից կամ ավանդներ ներգրավելու կանոնների խախտմամբ ավանդներ ներգրավելու դեպքում ավանդատուն իրավունք ունի պահանջել անհապաղ վերադարձնել ավանդի գումարն ու վճարել տոկոսները (ՀՀԲՕ Հոդված 411), ինչպես նաև փոխհատուցել պատճառված վնասը:

Եթե նման անձը բանկային ավանդի պայմաններով դրամական միջոցներ է ընդունել իրավաբանական անձից, ապա նման պայմանագիրն անվավեր է:

Եթե այլ բան սահմանված չէ օրենքով, ապա պատասխանատվության միջոցները կիրառվում են նաև այն դեպքերում, երբ կատարվել է՝

1) քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց դրամական միջոցների ներգրավում՝ նրանց ապօրինի թողարկված բաժնետոմսեր և այլ արժեթղթեր վաճառելու միջոցով

2) քաղաքացիների դրամական միջոցների ներգրավում ավանդներում, մուրհակի կամ այլ արժեթղթերի դիմաց, որոնք բացառում են ավանդների տերերի առաջին իսկ պահանջով այդ միջոցները հետ ստանալը և ավանդատուի կողմից սույն գլխի կանոններով նախատեսված այլ իրավունքներ իրականացնելը:

Բանկային ավանդի պայմանագիրը կնքվում է գրավոր, ընդ որում գրավոր ձևը համարվում է պահպանված, եթե ավանդ մուծելը հավաստված է բանկային գրքույկով, բանկային կամ դեպոզիտային սերտիֆիկատով կամ բանկի կողմից ավանդատուին տրված այլ փաստաթղթով, որը համապատասխանում է օրենքով, դրան համապատասխան սահմանված բանկային կանոններով և բանկային գործունեության մեջ կիրառվող գործարար շրջանառության սովորույթներով նման փաստաթղթերին առաջադրվող պահանջներին:

Բանկային ավանդի պայմանագրի գրավոր ձևը չպահպանելը հանգեցնում է այդ պայմանագրի անվավերության: Նման պայմանագիրն առոչինչ է:

7.4.7.2. Ավանդների տեսակները

Բանկային ավանդի պայմանագիրը կնքվում է ավանդն առաջին իսկ պահանջով վերադարձնելու (*ցպահանջ ավանդ*) կամ ավանդը պայմանագրով սահմանված որոշակի ժամկետի ավարտից հետո վերադարձնելու (*ժամկետային ավանդ*) պայմաններով:

Պայմանագրով կարող են նախատեսվել ավանդները վերադարձնելու՝ օրենքին չհակասող այլ պայմաններ:

Ցանկացած տեսակի բանկային ավանդի պայմանագրով բանկը պարտավոր է ավանդի գումարը կամ դրա մասը վերադարձնել ավանդատուի առաջին իսկ պահանջով, բացառությամբ պայմանագրով նախատեսված՝ վերադարձման այլ պայմաններով իրավաբանական անձանց ներդրած ավանդների:

Առաջին իսկ պահանջով ավանդը հետ ստանալու քաղաքացու իրավունքը բացառող պայմանագրի պայմանն առոչինչ է:

Այն դեպքերում, երբ ժամկետային կամ այլ ավանդը, որը ցպահանջ չէ, ավանդատուի պահանջով վերադարձվում է մինչև ժամկետի ավարտը կամ մինչև բանկային ավանդի պայմանագրում նշված հանգամանքների վրա հասնելը, ավանդատուին տոկոսները վճարվում են բանկի կողմից ցպահանջ ավանդների համար սահմանված չափերով, եթե տոկոսների այլ չափ նախատեսված չէ պայմանագրով:

Այն դեպքերում, երբ ավանդատուն ժամկետի ավարտից հետո չի պահանջում վճարել ժամկետային ավանդի գումարը կամ պայմանագրով նախատեսված հանգամանքները երևան գալուց հետո վերադարձնել այլ պայմաններով ներդրված ավանդի գումարը, պայմանագիրը երկարաժամկետ է համարվում ցպահանջ ավանդի պայմաններով, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով:

7.4.7.3. Ավանդի գումարի տոկոսները

Բանկն ավանդատուին ավանդի գումարից տոկոսներ է վճարում բանկային ավանդի պայմանագրով որոշված չափով:

Պայմանագրում վճարվելիք տոկոսների չափի մասին պայմանի բացակայության դեպքում բանկը պարտավոր է տոկոսներ վճարել ՀՀԶԹ-ի 411 Հոդվածի 1-ին կետով սահմանված չափով:

Բանկն իրավունք ունի փոփոխել ցպահանջ ավանդների համար վճարվող տոկոսների չափը, եթե այլ բան նախատեսված չէ բանկային ավանդի պայմանագրով:

Բանկի կողմից ցպահանջ ավանդների համար վճարվող տոկոսների չափը նվազեցնելու դեպքում տոկոսների նոր չափը կիրառվում է մինչև ավանդատուին տոկոսները նվազեցնելու մասին հաղորդումը ներդրված ավանդների նկատմամբ՝ համապատասխան հաղորդման օրվանից մեկ ամիս անցնելուց հետո, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով:

Բանկային ավանդի պայմանագրով որոշված այն ավանդի համար տոկոսների չափը, որը քաղաքացին ներդրել է որոշակի ժամկետի ավարտից կամ պայմանագրով նախատեսված հանգամանքները վրա հասնելուց հետո այն հետ ստանալու պայմանով, բանկը չի կարող միակողմանի նվազեցնել, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով: Իրավաբանական անձի հետ բանկի կնքած պայմանագրով սահմանված այդպիսի բանկային ավանդի տոկոսների չափը չի կարող միակողմանի փոփոխվել, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով:

Բանկային ավանդի գումարի վրա տոկոսներն հավելագրվում են ավանդը բանկ մուտք լինելուն հաջորդ օրվանից մինչև այն ավանդատուին վերադարձնելու կամ ավանդատուի հաշվից այլ հիմքերով դուրս գրելու օրվան նախորդող օրը:

Բանկային ավանդի գումարից տոկոսներն ավանդատուին նրա պահանջով վճարվում են յուրաքանչյուր եռամսյակ ավանդի գումարից առանձին, իսկ այդ ժամկետում չպահանջված տոկոսներն ավելանում են ավանդի գումարին, որին հավելագրվում են տոկոսներ, եթե այլ բան նախատեսված չէ բանկային ավանդի պայմանագրով:

Ավանդը վերադարձնելիս վճարվում են այդ պահին հավելագրված բոլոր տոկոսները:

Բանկերը պարտավոր են պարտադիր ապահովագրության միջոցով, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում նաև այլ եղանակներով, ապահովել քաղաքացիների ավանդների վերադարձը:

Քաղաքացիների ավանդների վերադարձն այն բանկի կողմից, որի կանոնադրական կապիտալում բաժնետոմսերի կամ բաժնեմասերի հիսուն տոկոսից ավելին պատկանում է Հայաստանի Հանրապետությանը կամ համայնքներին, ՀՀԶԹ-ի 415 Հոդվածով նախատեսված կարգով երաշխավորվում է նաև վերջիններիս սուբսիդիար պատասխանատվությամբ:

Բանկի կողմից իրավաբանական անձանց ավանդների վերադարձն ապահովելու եղանակները սահմանվում են բանկային ավանդի պայմանագրով:

Բանկային ավանդի պայմանագիր կնքելիս բանկը պարտավոր է ավանդատուին տեղեկատվություն տրամադրել ավանդի վերադարձի ապահովման մասին:

Օրենքով կամ բանկային ավանդի պայմանագրով նախատեսված ավանդը վերադարձնելու պարտականությունները բանկի կողմից չկատարելու, ինչպես նաև ապահովման կորստի կամ դրա պայմանների վատթարացման դեպքերում ավանդատուն իրավունք ունի բանկից պահանջել անհապաղ վերադարձնելու ավանդը, ՀՀԶԹ-ի 906 Հոդվածի 1-ին կետով սահմանված չափով վճարելու դրա տոկոսները և հատուցելու պատճառված վնասները:

7.4.7.4. Երրորդ անձանց կողմից ավանդատուի հաշվում դրամական միջոցներ ներդնելը

Ավանդի հաշվում մուտքագրվում են ավանդատուի անունով երրորդ անձանցից ստացված դրամական միջոցները նրա ավանդի հաշվի մասին անհրաժեշտ տվյալների նշումով, եթե այլ բան նախատեսված չէ բանկային ավանդի պայմանագրով: Ընդ որում, ենթադրվում է, որ ավանդատուն, նման անձանց իր ավանդի հաշվի մասին անհրաժեշտ տվյալներ տրամադրելով, համաձայնվել է նրանցից ստանալ դրամական միջոցներ:

7.4.7.5. Ավանդներ հօգուտ երրորդ անձանց

Ավանդը կարող է ներդրվել բանկ որոշակի երրորդ անձի անունով: Նման անձն ավանդատուի իրավունքներ ձեռք է բերում բանկին այդ իրավունքների վրա հիմնված առաջին իսկ պահանջը ներկայացնելու կամ այդ իրավունքներից օգտվելու իր մտադրության վերաբերյալ որևէ այլ եղանակով բանկին տեղեկացնելու պահից, եթե այլ բան նախատեսված չէ բանկային ավանդի պայմանագրով:

Բանկային ավանդի համապատասխան պայմանագրի էական պայմանը քաղաքացու անվան (ՀՀԶԹ-ի Հոդված 22) կամ իրավաբանական անձի անվանման (ՀՀԶԹ-ի Հոդված 58) նշումն է, որի օգտին ներդրվում է ավանդը:

Բանկային ավանդի պայմանագիրը, հօգուտ այն քաղաքացու, որը պայմանագրի կնքման պահին մահացած է, կամ հօգուտ այդ պահին գոյություն չունեցող իրավաբանական անձի, առաջինը է:

Մինչև երրորդ անձի կողմից ավանդատուի իրավունքներից օգտվելու մտադրության մասին արտահայտվելը բանկային ավանդի պայմանագիր կնքած անձը կարող է օգտվել ավանդի հաշվում իր մուծած դրամական միջոցների ավանդատուի իրավունքներից:

Հօգուտ երրորդ անձի՝ պայմանագրի մասին կանոնները (ՀՀԹՕ-ի Հոդված 446) կիրառվում են հօգուտ երրորդ անձի բանկային ավանդի պայմանագրի նկատմամբ, եթե դա չի հակասում սույն հոդվածի կանոններին և բանկային ավանդի էությանը:

7.4.7.6. Բանկային գրքույկ

Քաղաքացու հետ բանկային ավանդի պայմանագիր կնքելը և նրա ավանդի հաշվին դրամական միջոցներ մուծելը հավաստվում են բանկային գրքույկով, եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ: Բանկային ավանդի պայմանագրով կարող է տրամադրվել անվանական կամ ըստ ներկայացնողի բանկային գրքույկ:

Բանկային գրքույկում պետք է նշվեն և բանկի կողմից հավաստվեն բանկի, իսկ եթե ավանդը ներդրված է բանկի մասնաճյուղում, ապա նաև համապատասխան մասնաճյուղի անվանումը և գտնվելու վայրը, ավանդի հաշվի համարը, ինչպես նաև հաշվում մուտքագրված և հաշվից դուրս գրված դրամական միջոցների բոլոր գումարները և բանկային գրքույկը՝ բանկ ներկայացնելու պահին հաշվում եղած դրամական միջոցների մնացորդը:

Բանկային գրքույկում նշված ավանդի վերաբերյալ տվյալները հիմք են բանկի և ավանդատուի միջև ավանդով հաշվարկներ կատարելու համար, եթե այլ բան ապացուցված չէ:

Ավանդը վերադարձնելը, դրանից տոկոսներ վճարելը և ավանդի հաշվից դրամական միջոցներն այլ անձանց փոխանցելը բանկն իրականացնում է բանկային գրքույկը ներկայացնելիս:

Եթե անվանական բանկային գրքույկը կորել է կամ պիտանի չէ ներկայացման համար, բանկն ավանդատուի դիմումի հիման վրա նրան տալիս է նոր բանկային գրքույկ:

Ըստ ներկայացնողի բանկային գրքույկի կորստի դեպքում իրավունքները վերականգնվում են ըստ ներկայացնողի արժեթղթերի համար նախատեսված կարգով (ՀՀԹՕ-ի Հոդված 151):

7.4.8. Բանկային հաշվի պայմանագիր

7.4.8.1. Ընդհանուր դրույթներ բանկային հաշվի պայմանագրի մասին

Բանկային հաշվի պայմանագիրը կարգավորվում է ՀՀԹՕ-ի Գլուխ 50-ով, Հոդվածներ 912 – 928:

Բանկային հաշվի պայմանագրով բանկը պարտավորվում է ընդունել և հաճախորդի (հաշվի տիրոջ) բացած հաշվի վրա մուտքագրել մուտք եղող դրամական միջոցները, կատարել հաշվից փոխանցումներ կատարելու, համապատասխան գումարներ տալու և հաշվով այլ գործառնություններ իրականացնելու վերաբերյալ հաճախորդի կարգադրությունները:

Բանկը կարող է հաշվում եղած դրամական միջոցներն օգտագործել՝ երաշխավորելով հաճախորդի այդ միջոցներն անխաչընդոտ տնօրինելու իրավունքը:

Բանկն իրավունք չունի որոշել և վերահսկել հաճախորդի դրամական միջոցների օգտագործման ուղղությունները կամ սահմանել օրենքով կամ բանկային հաշվի պայմանագրով չնախատեսված այլ սահմանափակումներ իր դրամական միջոցները սեփական հայեցողությամբ տնօրինելու նրա իրավունքների նկատմամբ:

Բանկային հաշվի պայմանագիրը կնքվում է գրավոր ձևով, որի չպահպանելը հանգեցնում է այդ պայմանագրի անվավերությանը: Նման պայմանագիրն առաջին չէ:

Բանկային հաշվի պայմանագրին վերաբերող կանոնները տարածվում են թղթակցային հաշիվների, թղթակցային ենթահաշիվների և բանկերի այլ հաշիվների վրա, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով, այլ իրավական ակտերով կամ դրանց համապատասխան սահմանված բանկային կանոններով:

7.4.8.2. Կողմերի իրավունքներն ու պարտավորությունները

Բանկային հաշվի պայմանագիրը կնքելիս հաճախորդի կամ նրա նշած անձի համար, կողմերի միջև համաձայնեցված պայմաններին համապատասխան, բանկում բացվում է հաշիվ:

Բանկը պարտավոր է բանկային հաշվի պայմանագրի կնքել հաճախորդի հետ, որն առաջարկել է հաշիվ բացել տվյալ տեսակի հաշիվների համար բանկի հայտարարած պայմաններով, որոնք համապատասխանում են օրենքով նախատեսված պահանջներին և դրան համապատասխան սահմանված բանկային կանոններին:

Բանկն իրավունք չունի մերժել հաշիվը բացելը, որով համապատասխան գործառնությունների կատարումը նախատեսված է օրենքով, բանկի կանոնադրությամբ և նրան տրված թույլտվությամբ (լիցենզիայով), բացառությամբ այն դեպքերի, երբ հաճախորդին մերժելը հետևանք է բանկային սպասարկում մատուցելու՝ բանկի հնարավորությունների բացակայության կամ թույլատրվում է օրենքով կամ այլ իրավական ակտերով:

Բանկի կողմից բանկային հաշվի պայմանագրի կնքելուց անհիմն խուսափելու դեպքում հաճախորդն իրավունք ունի բանկին ներկայացնել ՀՀԹՕ-ի 461 Հոդվածով սահմանված պահանջները:

Հաճախորդի անունից դրամական միջոցներ փոխանցելու և վճարելու կարգադրություններ անելու՝ անձանց իրավունքները հաճախորդը հավաստում է օրենքով, դրան համապատասխան բանկային կանոններով ու բանկային հաշվի պայմանագրով նախատեսված փաստաթղթերը բանկին ներկայացնելու միջոցով:

Հաճախորդն իրավունք ունի կարգադրել բանկին իր հաշվից դրամական միջոցներ դուրս գրել երրորդ անձանց պահանջով՝ կապված այդ անձանց հանդեպ հաճախորդի պարտավորությունների կատարման հետ: Բանկն ընդունում է այդ կարգադրությունները, պայմանով, որ դրանցում գրավոր նշվեն անհրաժեշտ տվյալներ, որոնք հնարավորություն են

ընձեռում համապատասխան պահանջը ներկայացնելիս նույնացնել նման պահանջի իրավունք ունեցող անձին:

Պայմանագրով կարող է նախատեսվել հաշվում եղած դրամական միջոցներն էլեկտրոնային միջոցներով և այլ փաստաթղթերով տնօրինելու իրավունքների հավաստում՝ դրանցում օգտագործելով հաճախորդի ստորագրության (ՀՀԲՕ-ի 296 Հոդվածի 3-րդ կետ), ծածկագրերի, նշանաբանների և այլ միջոցների նմանօրինակները, որոնք հավաստում են, որ կարգադրությունն արել է դրա համար լիազորված անձը:

Բանկը պարտավոր է հաճախորդի համար կատարել տվյալ տեսակի հաշիվների համար օրենքով, դրան համապատասխան սահմանված բանկային կանոններով և բանկային գործունեության մեջ կիրառվող գործարար շրջանառության սովորույթներով նախատեսված գործառնություններ, եթե այլ բան նախատեսված չէ բանկային հաշվի պայմանագրով:

7.4.8.3. Հաշվով գործառնությունների ժամկետները

Բանկը պարտավոր է հաճախորդի հաշվին մուտք եղած դրամական միջոցները մուտքագրել ոչ ուշ, քան համապատասխան վճարային փաստաթուղթը բանկ մուտք լինելու հաջորդ օրը, եթե ավելի կարճ ժամկետ նախատեսված չէ օրենքով կամ բանկային հաշվի պայմանագրով:

Բանկը պարտավոր է հաճախորդի կարգադրությամբ հաշվից դրամական միջոցներ տալ կամ փոխանցել ոչ ուշ, քան համապատասխան վճարային փաստաթուղթը բանկ մուտք լինելու հաջորդ օրը, եթե այլ ժամկետներ նախատեսված չեն օրենքով, դրան համապատասխան սահմանված բանկային կանոններով կամ բանկային հաշվի պայմանագրով:

7.4.8.4. Հաշիվը վարկավորելը

Այն դեպքերում, երբ բանկային հաշվի պայմանագրին համապատասխան, բանկը վճարում է հաշվից, չնայած դրանում դրամական միջոցների բացակայությանը (*հաշվի վարկավորում*), նա նման վճար կատարելու օրվանից համարվում է հաճախորդին համապատասխան գումարով վարկ տրամադրած:

Հաշվի վարկավորման հետ կապված կողմերի իրավունքները և պարտականությունները որոշվում են փոխառության (ՀՀԲՕ-ի 46 Գլուխ) ու վարկի (ՀՀԲՕ-ի 47 Գլուխ) կանոններով, եթե այլ բան նախատեսված չէ բանկային հաշվի պայմանագրով:

7.4.8.5. Բանկի կողմից դրամական միջոցներ օգտագործելու համար տոկոսները

Հաճախորդի հաշվում եղած դրամական միջոցներն օգտագործելու համար բանկը վճարում է տոկոսներ, որոնց գումարը մուտքագրվում է հաշվում, եթե այլ բան նախատեսված չէ բանկային հաշվի պայմանագրով:

Տոկոսները բանկը վճարում է բանկային հաշվի պայմանագրով սահմանված չափով, իսկ պայմանագրում համապատասխան պայմանի բացակայության դեպքում՝ տվյալ բանկի կողմից ցպահանջ ավանդների համար սահմանված չափով (ՀՀԲՕ-ի Հոդված 906):

Տոկոսների գումարը հաշվում մուտքագրվում է պայմանագրով նախատեսված ժամկետներում, իսկ պայմանագրում նման ժամկետների բացակայության դեպքում՝ յուրաքանչյուր եռամսյակի ավարտից հետո:

7.4.8.6. Բանկի և հաճախորդի հանդիսական պահանջների հաշվանցը

Բանկի դրամական պահանջները հաճախորդից՝ կապված հաշվի վարկավորման (ՀՀԲՕ-ի Հոդված 918) և բանկի ծառայությունների համար վճարման (ՀՀԲՕ-ի Հոդված 919) հետ, ինչպես նաև դրամական միջոցների օգտագործման համար տոկոսներ վճարելու մասին հաճախորդի պահանջները բանկին (ՀՀԲՕ-ի Հոդված 920) դադարում են հաշվանցով (ՀՀԲՕ-ի Հոդված 426), եթե այլ բան նախատեսված չէ բանկային հաշվի պայմանագրով: Նշված պահանջների հաշվանցն իրականացնում է բանկը:

7.4.8.7. Հաշվից դրամական միջոցներ դուրսգրելու հիմքերն ու հերթականությունը

Բանկը հաշվից դրամական միջոցներ դուրս է գրում հաճախորդի կարգադրության հիման վրա, կամ դատարանի վճռով, ինչպես նաև օրենքով սահմանված կամ բանկի և հաճախորդի միջև պայմանագրով նախատեսված դեպքերում:

Հաշվում դրամական միջոցների առկայության դեպքում, որոնց գումարը բավարար է հաշվին ներկայացված բոլոր պահանջները բավարարելու համար, այդ միջոցները դուրս են գրվում հաճախորդի կարգադրությունները և դուրսգրման այլ փաստաթղթերը մուտք լինելու հաջորդականությամբ (օրացուցային հաջորդականություն), եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով:

Հաճախորդի կարգադրությունները և նրան ներկայացված բոլոր պահանջները բավարարելու համար հաշվում դրամական միջոցների անբավարարության դեպքում դրամական միջոցները դուրս են գրվում հետևյալ հաջորդականությամբ.

առաջին կյանքին կամ առողջությանը պատճառված վնասի հետ կապված, ինչպես նաև ալիմենտներ բռնագանձելու վերաբերյալ պահանջները բավարարելու համար կատարողական փաստաթղթով նախատեսված դրամական միջոցների փոխանցումները կամ վճարները

երկրորդ՝ աշխատանքային պայմանագրով աշխատող անձանց արձակման նպաստների, աշխատավարձի և հեղինակային պայմանագրերով վարձատրության վճարումների հաշվարկների համար կատարողական փաստաթղթով նախատեսված դրամական միջոցների փոխանցումները կամ վճարումները

երրորդ՝ վճարային փաստաթղթերով պետական բյուջե և համայնքային բյուջեներ կատարվող վճարները

չորրորդ՝ կատարողական փաստաթղթով նախատեսված այլ դրամական պահանջները բավարարելու համար վճարները հինգերորդ՝ այլ փաստաթղթերով վճարներն՝ ըստ դրանց ներկայացման օրացուցային հաջորդականությամբ:

Տվյալ հերթին պատկանող պահանջներով հաշվից միջոցները դուրս են գրվում փաստաթղթերի մուտք լինելու օրացուցային հաջորդականությամբ:

7.4.8.8. Բանկի պատասխանատվությունը հաշվով գործառնություններն անպատշաճ կատարելու համար

Հաճախորդի անունով մուտք եղած դրամական միջոցները նրա հաշվին ժամանակին չմուտքագրելու կամ դրանք բանկի կողմից հաշվից անհիմն դուրս գրելու, ինչպես նաև դրամական միջոցները փոխանցելու կամ դրանք վճարելու մասին հաճախորդի ցուցումները չկատարելու կամ անպատշաճ կատարելու դեպքում բանկը պարտավոր է այդ գումարից տոկոսներ վճարել ՀՀԲՕ-ի 411 Հոդվածով նախատեսված կարգով և չափով:

7.4.8.9. Բանկային գաղտնիք

Բանկը երաշխավորում է բանկային հաշվի և բանկային ավանդի, հաշվով գործառնությունների ու հաճախորդի մասին տեղեկությունների գաղտնիությունը:

Բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունները կարող են տրամադրվել միայն հաճախորդներին կամ նրանց ներկայացուցիչներին:

Պետական մարմիններին և դրանց պաշտոնատար անձանց նման տեղեկություններ կարող են տրամադրվել բացառապես օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով:

Բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունները բանկի կողմից հրապարակվելու դեպքում հաճախորդը, ում իրավունքները խախտվել են, իրավունք ունի բանկից պահանջել պատճառված վնասների հատուցում:

7.4.8.10. Հաշվի տնօրինումը սահմանափակելու անթույլատրելիությունը: Բանկային հաշվի պայմանագրի լուծումը (դադարելը)

Հաշվում եղած դրամական միջոցները տնօրինելու՝ հաճախորդի իրավունքները չի թույլատրվում սահմանափակել, բացի օրենքով նախատեսված դեպքերում հաշվում եղած դրամական միջոցների վրա արգելանք դնելուց կամ հաշվով գործառնությունները դադարեցնելուց:

Բանկային հաշվի պայմանագիրը հաճախորդի դիմումով լուծվում է ցանկացած ժամանակ:

Եթե այլ բան նախատեսված չէ բանկային հաշվի պայմանագրով, դատարանը բանկի պահանջով կարող է լուծել բանկային հաշվի պայմանագիրը հետևյալ դեպքերում՝

1) երբ հաճախորդի հաշվում պահվող դրամական միջոցների գումարը պակաս է բանկային կանոններով կամ պայմանագրով նախատեսված նվազագույն չափից, եթե նման գումարը չի վերականգնվել այդ մասին բանկի զգուշացման օրվանից մեկ ամսվա ընթացքում

2) մեկ տարվա ընթացքում տվյալ հաշվով գործառնությունների բացակայության դեպքում, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով:

Հաշվում եղած դրամական միջոցների մնացորդը տրվում է հաճախորդին կամ նրա ցուցումով փոխանցվում է այլ հաշիվ, հաճախորդի համապատասխան գրավոր դիմումն ստանալուց ոչ ուշ, քան յոթ օրվա ընթացքում:

Բանկային հաշվի պայմանագրի լուծումը հիմք է հաճախորդի հաշիվը փակելու համար:

7.4.9. Հաշվարկներ

7.4.9.1. Ընդհանուր դրույթներ հաշվարկների մասին

Հաշվարկները կարգավորվում են ՀՀԲՕ-ի Գլուխ 51-ով, Հոդվածներ 929 – 953:

Հաշվարկները կարող են իրականացվել կանխիկ և անկանխիկ եղանակով, ընդ որում.

- Կանխիկ ձևով են իրականացվում քաղաքացիների միջև՝ ձեռնարկատիրական գործունեության իրականացման հետ չկապված հաշվարկները (այդ հաշվարկները կարող են իրականացվել նաև անկանխիկ ձևով):
- Իրավաբանական անձանց միջև հաշվարկները, ինչպես նաև քաղաքացիների մասնակցության հաշվարկները՝ կապված ձեռնարկատիրական գործունեության իրականացման հետ, իրականացվում են անկանխիկ ձևով: Կանխիկ ձևով նման հաշվարկներ կարող են իրականացվել, եթե այլ բան սահմանված չէ օրենքով:
- Բանկերի և այլ վարկային կազմակերպությունների միջոցով իրականացվող հաշվարկները կատարվում են անկանխիկ ձևով, եթե այլ բան չի բխում օրենքից և պայմանավորված չէ հաշվարկների օգտագործման ձևով:
Անկանխիկ հաշվարկների ձևերն են.
  - վճարման հանձնարարականը
  - **ակրեդիտիվը**
  - ինկասո հաշվարկը
  - չեկը
  - վճարային քարտը
  - օրենքով նախատեսված (բանկային գործունեության մեջ կիրառվող) այլ ձևերով հաշվարկները:

7.4.9.2. Վճարման հանձնարարական

Վճարման հանձնարարականներով հաշվարկներ կատարելիս բանկը պարտավորվում է վճարովի հանձնարարությամբ նրա հաշվում եղած միջոցներից որոշակի գումարը, օրենքով կամ դրան համապատասխան սահմանված բանկային կանոններով նախատեսված ժամկետում փոխանցել նույն կամ այլ բանկում վճարողի նշած անձի հաշվին, եթե ավելի կարճ ժամկետ սահմանված չէ բանկային հաշվի պայմանագրով կամ բանկային գործունեության մեջ կիրառվող գործարար շրջանառության սովորույթներով:

Վճարման հանձնարարականը (դրան վերաբերող կանոնները) կարգավորում է տվյալ բանկում հաշիվ չունեցող անձի դրամական միջոցների փոխանցման հետ կապված հարաբերությունները:

Վճարման հանձնարարականը կարգավորվում է.

- օրենքով
- բանկային կանոններով
- բանկային գործունեության մեջ կիրառվող գործարար շրջանառության սովորույթներով:

Վճարման հանձնարարականը բանկի կողմից կատարվում է հետևյալ պայմաններում.

- վճարման հանձնարարականի բովանդակությունն ու ձևը պետք է համապատասխանի օրենքով և բանկային կանոններով սահմանված պահանջներին
- բանկը կարող է ճշգրտել հանձնարարականի բովանդակությունը՝ վճարման հանձնարարականը ստանալուց հետո անհապաղ
- բանկը կարող է չկատարել հանձնարարականը, եթե իր հարցմանը/ճշգրտմանը սահմանված կամ ողջամիտ ժամկետում չի ստանում պատասխան
- վճարման հանձնարարականը կատարվում է վճարողի հաշվում միջոցների առկայության դեպքում
- վճարման հանձնարարականը կատարվում է բանկի կողմից՝ սահմանված ժամկետում նշված անձի հաշվին մուտքագրելու միջոցով
- բանկը հանձնարարականի վճարման իրականացման համար կարող է ներգրավել այլ բանկ կամ բանկեր
- բանկը պարտավոր է վճարովի պահանջով նրան անհապաղ ծանուցել հանձնարարականի կատարման մասին:

Բանկը պատասխանատվություն է կրում ինչպես հանձնարարականի չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման համար, այնպես էլ վճարման ենթակա դրամական միջոցները ապօրինի պահելու համար: Բանկի կողմից հանձնարարականը կատարելու համար ներգրավված բանկը կարող է պատասխանատվություն կրել հանձնարարականի չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման համար՝ դատական կարգով:

7.4.9.3. Հաշվարկներ ակրեդիտիվով

Ակրեդիտիվով հաշվարկներ կատարելիս ակրեդիտիվ բացելու մասին՝ վճարողի հանձնարարությամբ գործող բանկը (եմիտենտ բանկը) պարտավորվում է միջոցներ վճարել ստացողին կամ վճարել, ակցեպտավորել կամ հաշվառել նրա փոխանցելի մուրհակը (վճարագիրը) կամ լիազորել այլ բանկի (կատարող բանկին) միջոցներ վճարելու ստացողին կամ վճարելու, ակցեպտավորելու կամ հաշվառելու փոխանցելի մուրհակը (վճարագիրը):

Ստացողին վճարող կամ նրան փոխանցելի մուրհակը (վճարագիրը) վճարող, ակցեպտավորող կամ հաշվառող էմիտենտ բանկի նկատմամբ կիրառվում են կատարող բանկի կանոնները:

Ակրեդիտիվով հաշվարկներն ենթակա են կարգավորման.

- օրենքով
- բանկային կանոններով
- բանկային գործունեության մեջ կիրառվող գործարար շրջանառության սովորույթներով:

Ակրեդիտիվի տեսակներն են.

- Չետ կանչվող ակրեդիտիվ, որն էմիտենտ բանկը կարող է փոփոխել կամ վերացնել առանց միջոցներ ստացողին նախապես ծանուցելու: Ակրեդիտիվը համարվում է հետ կանչվող, եթե ուղղակիորեն այլ բան նախատեսված չէ դրա տեքստում:
- Չետ չկանչվող ակրեդիտիվ, որը չի կարող վերացվել կամ փոփոխվել առանց միջոցներ ստացողի համաձայնության: Էմիտենտ բանկի խնդրանքով կատարող բանկի կողմից հաստատված հետ չկանչվող ակրեդիտիվը (հաստատված ակրեդիտիվ) չի կարող փոփոխվել կամ վերացվել առանց կատարող բանկի համաձայնության:

Ակրեդիտիվը կատարվում է կատարող բանկի կողմից ստացողի կողմից ներկայացված ակրեդիտիվի բոլոր պայմանները հաստատող փաստաթղթերի հիման վրա: Կատարող բանկի կողմից ակրեդիտիվի կատարումից հետո էմիտենտ բանկը պարտավոր է հատուցել ակրեդիտիվի կատարման հետ կապված կատարող բանկի բոլոր ծախսերը:

Ակրեդիտիվի պայմաններին արտաքին հատկանիշներով չհամապատասխանող փաստաթղթեր ներկայացնելու դեպքում կատարող բանկը կարող է հրաժարվել դրա կատարումից՝

էմիտենտ բանկին և միջոցներ ստացողին անհապաղ տեղեկացնելով և ներկայացնելով պատճառները:

Թե կատարող, թե էմիտենտ բանկը պատասխանատվություն են կրում ակրեդիտիվի պայմանները խախտելու համար:

Կատարող բանկը փակում է ակրեդիտիվը և տեղյակ պահում էմիտենտ բանկին՝ վերջինիս վերադարձնելով ծածկված ակրեդիտիվի չօգտագործված գումարը, եթե առկա է, հետևյալ դեպքերում.

- ակրեդիտիվի ժամկետը լրացել է
- ակրեդիտիվից մինչև դրա ժամկետի ավարտը միջոցներ ստացողի կողմից հրաժարվելը, եթե դա նախատեսված է ակրեդիտիվի պայմաններով
- ակրեդիտիվը ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն հետ կանչելու մասին վճարողի պահանջով, եթե դա հնարավոր է ակրեդիտիվի պայմաններով:

7.4.9.4. Ինկաստ հաշվարկներ

Ինկաստ հաշվարկներով էմիտենտ բանկը պարտավորվում է հաճախորդի հանձնարարությամբ ու նրա հաշվին կատարել վճարողից վճար կ/կամ վճարի ակցեպտ ստանալու գործողություններ, իրավունք ունենալով դրա կատարման համար ներգրավել այլ բանկի՝ կատարող բանկի:

Ինկաստ հաշվարկները կարգավորվում են.

- օրենքով, ներառյալ այն մասով, որոնք կարգավորված չեն ՀՀԲՕ-ով
- բանկային կանոններով
- բանկային գործունեության մեջ կիրառվող գործարար շրջանառության սովորույթներով:

Ինկաստ հաշվարկները չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու համար պատասխանատվություն է կրում ինչպես էմիտենտ բանկը: Կատարող բանկը նման դեպքում պատասխանատվություն է կրում, եթե դա հետևանք է իր կողմից հաշվարկային գործառնությունների կատարման կանոնների խախտման:

Կատարող բանկը կարող է ինկաստ հաշվարկը թողել առանց կատարման, եթե առկա է որևէ փաստաթղթի բացակայություն կամ դրանց արտաքին հատկանիշների անհամապատասխանություն ինկաստ հանձնարարությանը և կատարող բանկի անհապաղ պահանջով այդ թերությունները չեն վերացվել:

Ինկաստ հանձնարարական ենթակա է կատարման կատարող բանկի կողմից անհապաղ (փաստաթղթերի ըստ ներկայացման ներկայացնելու դեպքում) կամ դրանում սահմանված ժամկետում՝ այդ ընթացքում ստանալով վճարողի ակցեպտը:

Մասնակի վճարները կարող են իրականացվել բանկային կանոններով սահմանված դեպքերում կամ ինկաստ հանձնարարության մեջ հատուկ թույլտվության առկայության դեպքում:

Կատարող բանկը պետք է ստացված (ինկասավորված) գումարներն անհապաղ հանձնի էմիտենտ բանկի տնօրինությանը, որը պարտավոր դրանք մուտքագրել հաճախորդի հաշվում: Կատարող բանկն իրավունք ունի իրեն հասանելիք վարձատրությունը և ծախսերի հատուցումը պահել ինկասավորված գումարներից:

Կատարված գործառնությունների (կամ ինկաստ հաշվարկների չկատարման) մասին պետք է համապատասխանորեն ծանուցվեն էմիտենտ բանկն ու, վերջինիս կողմից՝ հաճախորդը: Սահմանված կամ ողջամիտ ժամկետում ցուցումներ չստանալու դեպքում կատարող բանկն իրավունք ունի էմիտենտ բանկին վերադարձնել փաստաթղթերը:

7.4.9.5. Հաշվարկներ չեկերով

Չեկով հաշվարկներ կատարելիս չեկով վճարող կարող է լինել միայն այն բանկը, որտեղ չեկ տվողն ունի միջոցներ և որոնք նա իրավունք ունի տնօրինել չեկ ներկայացնելու միջոցով:

Չեկը չի կարող հետ կանչվել մինչև դրա ժամկետի ավարտը:

Չեկով հաշվարկներն ենթակա են կարգավորման.

- օրենքով, ՀՀԲՕ-ի կողմից չկարգավորված մասով
- բանկային կանոններով
- բանկային գործունեության մեջ կիրառվող գործարար շրջանառության սովորույթներով:

Չեկի պարտադիր ռեկվիզիտներն են (առանց որոնց այն անվավեր է).

- «չեկ» անվանումը
- հանձնարարություն վճարողին՝ որոշակի դրամական գումար վճարելու մասին
- վճարողի անվանումը և այն հաշվի նշումը, որից պետք է կատարվի վճարումը
- վճարման արժույթի նշումը
- չեկը կազմելու տարվա, ամսվա, ամսաթվի և տեղի նշումը, ընդ որում, եթե չկա նշում տեղի մասին, այն համարվում է ստորագրված չեկ տվողի գտնվելու վայրում
- չեկը դուրս գրող անձի՝ չեկը տվողի ստորագրությունը:
- Չեկը վճարվում է այն տվողի միջոցներից և օրենքով սահմանված ժամկետում այն վճարման ներկայացնելու պայմանով:

Փոխանցագրված չեկը վճարելիս վճարողը պարտավոր է ստուգել փոխանցագրերի իսկությունը՝ սակայն ոչ ստորագրությունների ճշտությունը:

Կեղծված, հափշտակված կամ կորցրած չեկով վճարելու հետևանքով առաջացած վնասների համար պատասխանատու է կամ վճարողը կամ չեկ տվողը՝ կապված մեղքի առկայությունից:

Իրավունքները չեկով կարելի է փոխանցել, եթե չեկը անվանական չէ:

Չեկով վճարումը կարող է ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն երաշխավորվել ավալի միջոցով, որը կարող է տալ ցանկացած անձ, բացի վճարողից: Ավալը դրվում է չեկի երեսին կամ լրացուցիչ թերթիկի վրա՝ «համարել ավալ» համապատասխան մակագրությամբ ու նշումով, թե ում կողմից է տրված և ում համար է տրվել: Ավալն ենթակա է ստորագրության ավալիստի կողմից, որը ավալ ստացողի հետ համապարտ պատասխանատվություն է կրում: Ավալիստը, վճարելով չեկով, ձեռք է բերում չեկից բխող իրավունքներն այն անձի հանդեպ, ում համար նա տվել է երաշխիք և այն անձանց, ովքեր պարտավոր են երաշխիք ստացածի հանդեպ:

Չեկը վճարման ներկայացնել է հանդիսանում չեկի տիրոջը սպասարկող բանկին վճարը ստանալու նպատակով չեկն ինկաստ ներկայացնելը:

Չեկը վճարելուց հրաժարման եղանակներն են.

- նոտարի կողմից բողոքարկելով կամ օրենքով սահմանված կարգով հավասարագոր ակտ կազմելով, որը պետք է իրականացվի մինչև չեկը ներկայացնելու ժամկետի ավարտը
- չեկը վճարելուց հրաժարվելու մասին դրա վրա վճարողի մակագրությամբ՝ տարվա, ամսվա և օրվա նշումով
- ինկասավորող բանկի մակագրությամբ՝ տարվա, ամսվա և օրվա նշումով առ այն, որ չեկը ժամանակին ներկայացվել, սակայն չի վճարվել:
Չեկը չվճարելու մասին չեկի տերը պարտավոր է երկու օրվա ընթացքում ծանուցել չեկ տվողին և իր փոխանցագրողին, որն էլ տվյալ ծանուցումը ստանալու օրվանից հետո երկու օրվա ընթացքում պետք է ծանուցի իր փոխանցագրողին: Այս ժամկետի խախտումը կամ տեղեկացումը չի հանգեցնում փոխանցագրողի իրավունքի վերացմանը, սակայն կարող է հանգեցնել չծանուցելու արդյունքում առաջացած հետևանքների/վնասների համար պատասխանատվությանը:
- Չեկի չվճարման հետևանքներն են.
- չեկի տերն իրավունք ունի իր ընտրությամբ հայց հարուցել ընդդեմ չեկով պարտավոր մեկ կամ բոլոր անձանց դեմ, որոնք նրա հանդեպ կրում են համապարտ պատասխանատվություն
- չեկի տերն իրավունք ունի պահանջել այդ անցանցից վճարելու չեկի գումարը, փոխհատուցել իր ծախսերն ու վճարել տոկոսները
- չեկի տիրոջ հայցը կարող է ներկայացվել չեկի վճարման ներկայացնելու ժամկետի ավարտից հետո վեց ամսվա ընթացքում:

Չեկով պարտավոր անձը կարող է նույնպես հայց հարուցել՝ չեկը վճարելուց հետո:

7.4.10. Գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագիր

7.4.10.1. Ընդհանուր դրույթներ գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագրի մասին

Գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագիրը կարգավորվում է ՀՀԹՕ-ի Գլուխ 52-ով, Հոդվածներ 954 – 968:

Գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագրով մեկ կողմը (կառավարման հիմնադիրը) որոշակի ժամկետով գույք է հանձնում մյուս կողմի (հավատարմագրային կառավարչի) հավատարմագրային կառավարմանը, իսկ մյուս կողմը պարտավորվում է այդ գույքի կառավարումն իրականացնել ի շահ կառավարման հիմնադրի կամ նրա նշած անձի (շահառուի):

Գույքը հավատարմագրային կառավարման հանձնելը չի հանգեցնում հավատարմագրային կառավարչին դրա նկատմամբ սեփականության իրավունքի փոխանցման:

Հավատարմագրային կառավարիչն իրավունք ունի գույքի հավատարմագրային կառավարում իրականացնելիս այդ գույքի նկատմամբ, հավատարմագրային կառավարման պայմանագրին համապատասխան և ի շահ շահառուի, կատարել ցանկացած իրավաբանական ու փաստացի գործողություններ:

Գույքի հավատարմագրային կառավարմանն ուղղված առանձին գործողությունների նկատմամբ օրենքով կամ պայմանագրով կարող են նախատեսվել սահմանափակումներ:

Հավատարմագրային կառավարիչը հավատարմագրային կառավարման հանձնված գույքի հետ կապված գործարքները կնքում է իր անունից՝ նշելով, որ ինքը գործում է որպես նման գույքի կառավարիչ: Այդ պայմանը համարվում է պահպանված, եթե գրավոր ձևակերպում չպահանջող գործողությունները կատարելիս հավատարմագրային կառավարիչը մյուս կողմին տեղեկացրել է որպես հավատարմագրային կառավարիչ դրանք կատարելու մասին, իսկ գրավոր փաստաթղթերում հավատարմագրային կառավարչի անունից կամ անվանումից հետո արվել է «Հ. Կ.» նշումը:

Հավատարմագրային կառավարչի գործողությունների մասին ցուցումի բացակայության դեպքում նա երրորդ անձանց հանդեպ պարտավորվում է անձամբ և նրանց առջև պատասխանատվություն է կրում միայն իրեն պատկանող գույքով:

Հավատարմագրային կառավարման օբյեկտ կարող են լինել անշարժ գույքի առանձին տեսակներ, արժեթղթեր, ոչ փաստաթղթային արժեթղթերով հավաստված իրավունքներ, բացառիկ իրավունքներ և այլ գույք: Դրանք չի կարող լինել հավատարմագրային կառավարման ինքնուրույն օբյեկտ, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի: Հավատարմագրային կառավարման

հիմնադիրը գույքի սեփականատերն է, իսկ ՀՀԲՕ-ի 968 Հոդվածով նախատեսված դեպքերում՝ այլ անձը:

Հավատարմագրային կառավարիչը կարող է լինել անհատ ձեռնարկատեր կամ առևտրային կազմակերպություն:

Այն դեպքերում, երբ գույքի հավատարմագրային կառավարումն իրականացվում է օրենքով նախատեսված հիմքերով, հավատարմագրային կառավարիչ կարող է լինել ձեռնարկատեր չհանդիսացող քաղաքացին կամ ոչ առևտրային կազմակերպությունը:

Գույքը ենթակա չէ փոխանցման պետական մարմնի կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի հավատարմագրային կառավարմանը: Հավատարմագրային կառավարիչը գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագրով չի կարող լինել շահառու:

7.4.10.2. Գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագրի էական պայմանները և ձևը

Գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագրում պետք է նշվեն՝

1. հավատարմագրային կառավարման հանձնված գույքի կազմը
2. իրավաբանական անձի անվանումը կամ քաղաքացու անունը՝ ի շահ որի իրականացվում է գույքի կառավարումը
3. կառավարչի վարձատրության չափը և ձևը, եթե պայմանագրով նախատեսված է վարձատրությունը
4. պայմանագրի գործողության ժամկետը:

Գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագիրը կնքվում է մինչև հինգ տարի ժամկետով: Հավատարմագրային կառավարմանը փոխանցվող գույքի առանձին տեսակների համար օրենքով կարող են սահմանվել պայմանագրի կնքման այլ սահմանային ժամկետներ:

Պայմանագրի գործողության ժամկետը լրանալուց հետո, այն դադարեցնելու մասին կողմերից որևէ մեկի դիմումի բացակայության դեպքում, պայմանագիրը համարվում է երկարաձգված այն ժամկետով և պայմաններով, որոնք նախատեսված են պայմանագրով:

Գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագիրը կնքվում է գրավոր:

Անշարժ գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագիրը ենթակա է նոտարական վավերացման: Անշարժ գույքի նկատմամբ հավատարմագրային կառավարման իրավունքը ենթակա է պետական գրանցման:

7.4.10.3. Հավատարմագրային կառավարման հանձնված գույքն առանձանցները

Հավատարմագրային կառավարման հանձնված գույքն առանձանցվում է կառավարման հիմնադրի այլ գույքից, ինչպես նաև հավատարմագրային կառավարչի գույքից: Այդ գույքն արտացոլվում է հավատարմագրային կառավարչի առանձին հաշվեկշռում, որով կատարվում է ինքնուրույն հաշվառում: Հավատարմագրային կառավարման հետ կապված գործունեությանը հաշվարկների համար բացվում է առանձին բանկային հաշիվ:

Կառավարման հիմնադրի սնանկության դեպքում այդ գույքի հավատարմագրային կառավարումը դադարում է, և այն ընդգրկվում է մրցութային զանգվածի մեջ:

7.4.10.4. Գրավ դրված գույքը հավատարմագրային կառավարման հանձնելը

Գրավ դրված գույքը հավատարմագրային կառավարման հանձնելը գրավառուին չի զրկում այդ գույքի վրա բռնագանձում տարածելու իրավունքից:

Հավատարմագրային կառավարիչը պետք է նախագուշացվի, որ հավատարմագրային կառավարման հանձնված գույքը ծանրաբեռնված է գրավով: Եթե հավատարմագրային կառավարիչը չգիտեր և չպետք է իմանար իրեն հավատարմագրային կառավարման հանձնված գույքը գրավ դրված լինելու մասին, ապա նա իրավունք ունի դատարանով պահանջել լուծելու գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագիրը, հատուցելու իր կրած իրական վնասները և վճարելու համաչափ վարձատրություն:

7.4.10.5. Կողմերի իրավունքներն ու պարտականությունները

Հավատարմագրային կառավարիչն օրենքով և գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագրով նախատեսված շրջանակներում հավատարմագրային կառավարմանը հանձնված գույքի նկատմամբ իրականացնում է սեփականատիրոջ լիազորություններ: Հավատարմագրային կառավարիչը կարող է անշարժ գույքը տնօրինել հավատարմագրային կառավարման պայմանագրով նախատեսված դեպքերում:

Գույքի հավատարմագրային կառավարման հետ կապված գործողությունների արդյունքում հավատարմագրային կառավարչի ձեռք բերած իրավունքները ներառվում են հավատարմագրային կառավարման հանձնված գույքի կազմում: Հավատարմագրային կառավարչի նման գործողությունների արդյունքում առաջացած պարտականությունները կատարվում են այդ գույքի հաշվին:

Հավատարմագրային կառավարիչը հավատարմագրային կառավարման ներքո գտնվող գույքի նկատմամբ իր իրավունքների պաշտպանության համար իրավունք ունի պահանջել վերացնելու դրանց ամեն տեսակի խախտումները (ՀՀԲՕ-ի 274, 275, 277 և 278 Հոդվածներ):

Հավատարմագրային կառավարիչը գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագրով սահմանված կարգով և ժամկետներում իր գործունեության մասին հաշվետվություն է ներկայացնում կառավարման հիմնադրին ու շահառուին:

Հավատարմագրային կառավարիչը գույքի հավատարմագրային կառավարումն իրականացնում է անձամբ, բացառությամբ ստորև սահմանված դեպքերի:

Հավատարմագրային կառավարիչը կարող է հանձնարարել այլ անձի՝ իր անունից կատարելու գույքի կառավարման համար անհրաժեշտ գործողությունները, եթե ինքը դրա համար լիազորված է գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագրով կամ ստացել է կառավարման հիմնադրի գրավոր համաձայնությունը կամ ստիպված է դա անել հանգամանքների ուժով՝ կառավարման հիմնադրի կամ շահառուի շահերն ապահովելու համար և հնարավորություն չունի ողջամիտ ժամկետում ստանալ կառավարման հիմնադրի ցուցումները:

Հավատարմագրային կառավարիչը պատասխանատվություն է կրում իր կողմից ընտրված հանձնակատարի գործողությունների համար, ինչպես իր սեփականի:

7.4.10.6. Հավատարմագրային կառավարչի պատասխանատվությունը և վարձատրությունը

Գույքի հավատարմագրային կառավարման ժամանակ շահառուի կամ կառավարման հիմնադրի շահերի համար պատշաճ հոգատարություն չցուցաբերած հավատարմագրային կառավարիչը շահառուին հատուցում է գույքի հավատարմագրային կառավարման ընթացքում բաց թողնված օգուտը, իսկ կառավարման հիմնադրին՝ գույքի կորստի կամ վնասվածքի պատճառով հասցված վնասները՝ դրա բնական մաշվածության հաշվառմամբ, ինչպես նաև բաց թողնված օգուտը:

Հավատարմագրային կառավարիչը պատասխանատվություն է կրում պատճառված վնասների համար, եթե չի ապացուցում, որ այդ վնասներն առաջացել են անհաղթահարելի ուժի կամ շահառուի կամ կառավարման հիմնադրի գործողությունների հետևանքով:

Իրեն տրամադրված լիազորությունների գերազանցմամբ կամ դրանց համար սահմանված սահմանափակումների խախտմամբ կնքված գործարքով պարտավորությունները հավատարմագրային կառավարիչը կրում է անձամբ: Եթե գործարքին մասնակցող երրորդ անձինք չգիտեին և չպետք է իմանային լիազորությունները գերազանցելու կամ նախատեսված սահմանափակումների մասին, ապա ծագած պարտավորությունները կատարվում են սույն հոդվածի 3-րդ կետով սահմանված կարգով: Այդ դեպքում կառավարման հիմնադիրը կարող է հավատարմագրային կառավարչից պահանջել հատուցելու իր կրած վնասները:

Գույքի հավատարմագրային կառավարման կապակցությամբ ծագած պարտավորություններով պարտքերը մարվում են այդ գույքի հաշվին: Նման գույքն անբավարար լինելու դեպքում բռնագանձումը կարող է տարածվել հավատարմագրային կառավարչի գույքի վրա, իսկ վերջինիս գույքի անբավարար լինելու դեպքում՝ հավատարմագրային կառավարման հիմնադրի հավատարմագրային կառավարման չհանձնված գույքի վրա:

Գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագրով հավատարմագրային կառավարիչը կարող է գրավը տրամադրել այն վնասների հատուցումն ապահովելու համար, որոնք կարող են պատճառվել կառավարման հիմնադրին կամ շահառուին հավատարմագրային կառավարման պայմանագիրն անպատշաճ կատարելու հետևանքով:

7.4.10.7. Հավատարմագրային կառավարչի վարձատրությունը

Հավատարմագրային կառավարիչն ունի գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագրով նախատեսված վարձատրություն, ինչպես նաև գույքի հավատարմագրային կառավարման ընթացքում իր կատարած անհրաժեշտ ծախսերի հատուցում ստանալու իրավունք՝ այդ գույքի օգտագործումից ստացված եկամուտների հաշվին:

7.4.10.8. Արժեթղթերը հավատարմագրային կառավարման հանձնելը

Արժեթղթերը հավատարմագրային կառավարման հանձնելու դեպքում կարող է նախատեսվել հավատարմագրային կառավարմանը հանձնված տարբեր անձանց արժեթղթերի միացում:

Արժեթղթերը տնօրինելու հավատարմագրային կառավարչի իրավունքները սահմանվում են հավատարմագրային կառավարման պայմանագրով: Արժեթղթերի հավատարմագրային կառավարման առանձնահատկությունները սահմանվում են օրենքով:

Վերոհիշյալ կանոնները համապատասխանաբար կիրառվում են ոչ փաստաթղթային արժեթղթերով հավաստված իրավունքների նկատմամբ (ՀՀՔՕ-ի 3-րդ կարգով 152):

7.4.10.9. Գույքի հավատարմագրային կառավարումն օրենքով նախատեսված հիմքերով

Գույքի հավատարմագրային կառավարումն կարող է սահմանվել՝

1. խնամարկյալի գույքի նշտական կառավարման անհրաժեշտության հետևանքով՝ ՀՀԲՕ-ի 40 հոդվածով նախատեսված դեպքերում
2. կտակի հիման վրա, որում նշանակված է կտակակատար
3. օրենքով նախատեսված այլ հիմքերով:

Ընդ որում վերոհիշյալ հիմքերով կնքված գույքի հավատարմագրային պայմանագրի նկատմամբ կիրառվում են գույքի հավատարմագրային կառավարմանը վերաբերող կանոնները, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով ու չի բխում նման հարաբերությունների էությունից, ընդ որում, կառավարման հիմնադրի իրավունքները համապատասխանաբար պատկանում են խնամակալության և հոգաբարձության մարմնին, կտակակատարին կամ օրենքում նշված այլ անձի:

7.4.10.10. Գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագրի դադարելը

Բացի պարտավորությունների դադարման ընդհանուր հիմքերից, գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագիրը դադարում է նաև որպես հետևանք՝

1. շահառու քաղաքացու մահվան կամ շահառու իրավաբանական անձի լուծարման, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով
2. շահառուի կողմից պայմանագրով ստացվող օգուտներից հրաժարվելու, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով
3. հավատարմագրային կառավարիչ-քաղաքացու մահվան, նրան անգործունակ, սահմանափակ գործունակ, անհայտ բացակայող կամ սնանկ ճանաչելու
4. հավատարմագրային կառավարչի կամ կառավարման հիմնադրի կողմից հավատարմագրային կառավարումից հրաժարվելու՝ կապված հավատարմագրային կառավարչի կողմից գույքի հավատարմագրային կառավարումն անձամբ իրականացնելու անհնարինության հետ
5. պայմանագրից կառավարման հիմնադրի հրաժարվելու՝ հավատարմագրային կառավարչին պայմանագրով պայմանավորված վարձատրությունը վճարելու պայմանով
6. կառավարման հիմնադիր-քաղաքացուն սնանկ ճանաչելու:

Գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագրից կողմերից մեկի հրաժարվելու դեպքում մյուս կողմը, պայմանագիրը դադարելուց երեք ամիս առաջ, պետք է ծանուցվի այդ մասին, եթե ծանուցման այլ ժամկետ նախատեսված չէ պայմանագրով:

Հավատարմագրային կառավարման պայմանագիրը դադարելու դեպքում հավատարմագրային կառավարման հանձնված գույքը փոխանցվում է կառավարման հիմնադրին, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով:

Ինքնաստուգման հարցեր

1. Ինչպե՞ս կարելի է բնորոշել պայմանագրի հասկացությունը:
2. Ինչպե՞ս կարելի է բնութագրել պայմանագրի պայմանները:
3. Որո՞նք են պայմանագրի ազատությունն անրագրող դրույթները:
4. Ինչպե՞ս կարելի է բնութագրել հատուցելի և անհատույց պայմանագրերը:
5. Ի՞նչ է իրենից ներկայացնում պայմանագրի գինը:
6. Ինչպե՞ս կարելի է բացատրել պայմանագրի գործողությունը:
7. Ինչպե՞ս կարելի է մեկնաբանել պայմանագիրը:
8. Ինչպե՞ս կարելի է բնութագրել հրապարակային, միանալու և նախնական պայմանագրերը:
9. Որո՞նք են պայմանագրի կնքելու մասին ՀՀԲՕ-ով սահմանված հիմնական դրույթները:
10. Որո՞նք են պայմանագիրը փոփոխելու և լուծելու հիմքերը, այդ թվում՝ հանգամանքների էական փոփոխության կապակցությամբ:
11. Ո՞րն է պայմանագիրը փոփոխելու և լուծելու կարգը:
12. Որո՞նք են պայմանագիրը փոփոխելու և լուծելու իրավական հետևանքները:
13. Որո՞նք են պայմանագրերի ներքոհիշյալ տեսակների վերաբերյալ ՀՀԲՕ-ով սահմանված դրույթները՝
  - Ֆինանսական վարձակալության (լիզինգի) պայմանագիր:
  - Կոմիսիայի պայմանագիր:
  - Գործակալության պայմանագիր:
  - Փոխառության պայմանագիր:
  - Վարկային պայմանագիր:
  - Ֆակտորինգ:
  - Բանկային ավանդ:
  - Բանկային հաշիվ:
  - Հաշվարկներ:
  - Գույքի հավատարմագրային կառավարում:

ԹԵՄԱ 8. ԴԱՏԱԿԱՆ ԸՆԹԱՑԱԿԱՐԳԵՐ

Թեմայի նպատակն է՝ բացատրել քաղաքացիական հարցերով առաջացող վեճերի դատական լուծման և դատական ակտերի հարկադիր կատարման ընթացակարգերը Հայաստանի Հանրապետությունում:

Ունակությունների և հմտությունների նկարագիրը: Թեման անցնելուց հետո ունկնդիրները պետք է կարողանան՝

- ամփոփ ներկայացնել ՀՀ դատական համակարգը
- ներկայացնել դատարանների իրավասության ենթակա վեճերը
- ներկայացնել վարույթը՝
  - առաջին ատյանի դատարանում
  - միջնորդ դատարանում
  - վերաքննիչ դատարանում
  - տնտեսական դատարանում
  - վճռաբեկ դատարանում
- բացատրել օտարերկրյա անձանց մասնակցությամբ վարույթի առանձնահատկությունները
- ներկայացնել դատական ակտերի հարկադիր կատարման ընթացակարգը:

8.1. Ընդհանուր դրույթներ

Պայմանագրերի գծով պարտավորությունները չկատարելու դեպքում պարտատերերը դիմում են համապատասխան իրավասության դատարան, եթե պարտապանի հետ որևէ համաձայնություն ձեռք չի բերվում, այն է՝

- բանակցային գործընթացը չի բերել դրական արդյունքի
- պարտատերը համոզվում է նրանում, որ պարտապանի մոտ բացակայում են պարտքի մարման համար բավարար դրամական միջոցներ
- վարկառուն չարամտորեն խուսափում է պարտավորությունները կատարելուց
- պարտապանը չի կատարում միջնորդ դատարանի որոշումը
- պարտապանը հրաժարվում է պարտավորությունները պատշաճ կատարելուց:

Պարտատերերը պահանջներ են ներկայացնում դատարաններ պայմանագրերի գծով պարտքերի բռնագանձման մասին.

- պարտապանների նկատմամբ
- երաշխիք տված անձանց նկատմամբ
- երաշխավորների նկատմամբ
- գրավադրված գույքի արժեքից:

Դատական համակարգը սահմանվում է «Դատարանակազմության մասին» ՀՀ օրենքով, համաձայն որի Հայաստանի Հանրապետությունում գործում են՝

1. առաջին ատյանի դատարանները
2. վերաքննիչ դատարանները
3. տնտեսական դատարանը
4. վճռաբեկ դատարանը:

Առաջին ատյանի դատարանն ըստ էության քննում է բոլոր քաղաքացիական (բացառությամբ տնտեսական դատարանի իրավասությանը վերապահված գործերի), քրեական, զինվորական և վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերը, օրենքով սահմանված կարգով լուծում է կալանավորման, բնակարանի խուզարկության թույլտվության, ինչպես նաև նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիության իրավունքի սահմանափակման հարցերը:

Հայաստանի Հանրապետությունում գործում է առաջին ատյանի 17 դատարան, որից մեկական յուրաքանչյուր մարզում և 7-ը՝ Երևան քաղաքում:

Վերաքննիչ դատարանը վերաքննիչ բողոքի հիման վրա առաջին ատյանի դատարանի քննած գործերը կրկին անգամ ըստ էության քննող դատարանն է:

Վերաքննիչ դատարանը կաշկանդված չէ վերաքննիչ բողոքների փաստարկներով և կարող է գործը քննել լրիվ ծավալով:

Վերաքննիչ դատարանի վճիռները, դատավճիռները և որոշումներն օրինական ուժի մեջ են մտնում վճռաբեկ բողոք բերելու համար սահմանված ժամկետն անցնելուց հետո:

Հայաստանի Հանրապետությունում գործում է երկու վերաքննիչ դատարան.

- 1) Քաղաքացիական գործերով վերաքննիչ դատարանը՝ դատարանի նախագահի և 12 դատավորի կազմով:
- 2) Քրեական և զինվորական գործերով վերաքննիչ դատարանը՝ դատարանի նախագահի և 15 դատավորի կազմով:

Տնտեսական դատարանն ըստ էության քննում է բոլոր տնտեսական վեճերը, ինչպես նաև ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով և այլ օրենքներով իր իրավասությանը վերապահված այլ գործեր:

Բոլոր տնտեսական վեճերն առաջին անգամ ըստ էության քննվում են միանձնյա: Վճռաբեկ դատարանի կողմից բեկանած վճիռներով տնտեսական գործերը, բացառությամբ սնանկության գործերի և օրենքով նախատեսված այլ գործերի, Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական դատարանում քննվում են դատավորների կոլեգիալ կազմով:

Տնտեսական դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակվելուց տասնհինգ օր հետո: Տնտեսական դատարանի վճիռը կարող է բողոքարկվել միայն վճռաբեկության կարգով:

Տնտեսական դատարանը գործում է դատարանի նախագահի և 15 դատավորի կազմով:

Վճռաբեկ դատարանն առաջին ատյանի դատարանների օրինական ուժի մեջ մտած և վերաքննիչ դատարանների, տնտեսական դատարանի՝ վճիռների, դատավճիռների և որոշումների դեմ բերված բողոքների հիման վրա, դրանցում նշված հիմքերի սահմաններում, այդ ակտերը վերանայող դատարանն է:

Վճռաբեկ դատարանի որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից և ենթակա չէ բողոքարկման:

Հայաստանի Հանրապետությունում գործում է մեկ վճռաբեկ դատարան:

Վճռաբեկ դատարանը կազմված է՝

1. վճռաբեկ դատարանի նախագահից
2. քաղաքացիական և տնտեսական գործերով պալատից
3. քրեական և զինվորական գործերով պալատից:

Վճռաբեկ դատարանի յուրաքանչյուր պալատ կազմված է վճռաբեկ դատարանի նախագահից և պալատի հինգ դատավորներից:

Պայմանագրից բխող և դատարանի իրավասությանը ենթակա վեճը, կողմերի համաձայնությամբ, կարող է հանձնվել նաև միջնորդ դատարանի լուծմանը:

Դատարանի կողմից պարտատիրոջ հայցի հիման վրա քննված գործի արդյունքում կայացված վճիռով բռնագանձում կարող է տարածվել.

- պարտապանի, երաշխիք տված անձի, երաշխավորի դրամական միջոցների և այլ գույքի վրա
- գրավի մասին պայմանագրով գրավ դրված գույքի վրա:

Բռնագանձումն իրականացվում է դատական ակտերի հարկադիր կատարման (այսուհետ՝ ԴԱՀԿ) ծառայության կողմից, որը գործում է ՀՀ արդարադատության նախարարության համակարգում, կատարողական թերթի հիման վրա: Կատարողական թերթն ունի կատարողական փաստաթղթի ուժ, որը տրվում է դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո:

8.2. Դատավարություն

Հայաստանի Հանրապետության դատարաններում քաղաքացիական գործերով դատավարության կարգը սահմանվում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով (այսուհետ՝ ՀՀ ՔԴՕ) և դրանց համապատասխան ընդունված այլ օրենքներով:

Համաձայն ՀՀ ՔԴՕ-ի՝ քաղաքացիական գործերը քննող դատարանին ենթակա են այն վեճերի գծով գործերը, որոնցում թեկուզ մեկ կողմը քաղաքացի է:

Քաղաքացիական գործերով դատարանը քննում է, մասնավորապես, վարկատու - քաղաքացուց և (կամ) երաշխավոր-քաղաքացուց վարկային պայմանագրի գծով պարտքի բռնագանձման (կամ վարկի վաղաժամկետ վերադարձման) մասին:

Տնտեսական դատարանի իրավասությանը ենթակա են այն վեճերը, որոնք առաջանում են առևտրային կազմակերպությունների, անհատ ձեռնարկատերերի միջև ձեռնարկատիրական գործունեության ոլորտում: Տնտեսական դատարանի իրավասությանը ենթակա են նաև անհատ ձեռնարկատիրոջ կարգավիճակ չունեցող քաղաքացիների և առևտրային կազմակերպություն չհանդիսացող կազմավորումների մասնակցությամբ տնտեսական վեճերը և այլ գործեր, եթե դրանք իրենց էությանը առնչվում են ձեռնարկատիրական գործունեության ոլորտին:

Տնտեսական դատարանը, մասնավորապես, քննում է բանկի պահանջը վարկառու - առևտրային կազմակերպությունից (անհատ ձեռնարկատերից) և (կամ) երաշխիք տված անձից և (կամ) երաշխավոր առևտրային կազմակերպությունից (անհատ-ձեռնարկատերից) վարկային պարտքի բռնագանձման (կամ վարկի և նրա տոկոսների վաղաժամկետ վերադարձման մասին):

Միմյանց հետ կապված մի քանի պահանջների միացման դեպքում, երբ դրանցից մի քանիսը ենթակա են քաղաքացիական գործեր քննող դատարանին, իսկ մյուսները՝ տնտեսական դատարանին, բոլոր պահանջները ենթակա են քաղաքացիական գործեր քննող դատարանի քննությանը:

Որպես օրինակ կարելի է բերել հետևյալը. Վարկատու-բանկը ներկայացնում է երեք միմյանց հետ կապված պահանջներ: Առաջինը՝ վարկառու-անհատ ձեռնարկատիրոջը վարկի մարման մասին, երկրորդը՝ երաշխավոր-իրավաբանական անձին և երրորդը՝ գրավատու-քաղաքացուն: Քանի որ համատեղ պահանջների կազմում կա պահանջ քաղաքացու նկատմամբ, ապա բոլոր երեք պահանջները պետք է միասին քննվեն քաղաքացիական գործեր քննող դատարանում:

Քաղաքացիական իրավահարաբերություններից բխող և դատարանի իրավասությանը ենթակա գույքային վեճը՝ մինչև վճիռ կայացնելը, կողմերի համաձայնությամբ կարող է հանձնվել միջնորդ դատարանի լուծմանը:

Առաջին ատյանի դատարանում գործերը քննվում են դատավորի կողմից՝ միանձնյա: Գործերը միանձնյա քննելիս դատավորը հանդես է գալիս որպես դատարան:

Վերաքննիչ դատարանում գործերը քննվում են երեք դատավորի կազմով:

Վճռաբեկ դատարանում գործերը քննվում են կոլեգալ՝ պալատի դատավորների մեծամասնության և նախագահի կազմով:

Տնտեսական դատարանում գործերը քննվում են միանձնյա, իսկ «Դատարանակազմության մասին» օրենքով և ՀՀ ՔԴՕ-ով նախատեսված դեպքերում՝ կոլեգալ, երեք դատավորի կազմով:

Կողմերը դատավարության ցանկացած փուլում կարող են գործն ավարտել հաշտության համաձայնությամբ, որ ձևակերպվում է գրավոր:

Դատավարությունից կողմերից մեկի դուրս գալու դեպքում (քաղաքացու մահ, իրավաբանական անձի վերակազմակերպում, պահանջի զիջում, պարտքի փոխանցում) դատարանը կատարում է այդ կողմի փոխարինում նրա իրավահաջորդով: Իրավահաջորդությունը հնարավոր է դատավարության ցանկացած փուլում: Այն բոլոր գործողությունները, որոնք կատարվել են դատավարության ընթացքում մինչև իրավահաջորդի՝ գործի մեջ մտնելը, պարտադիր են նրա համար այնքանով, որքանով դրանք պարտադիր կլինեին այն անձի համար, որին փոխարինել է իրավահաջորդը:

Քաղաքացիները կարող են վարել իրենց գործերը դատարանում անձամբ կամ իրենց ներկայացուցիչների միջոցով:

Իրավաբանական անձանց գործերը դատարանում վարում են օրենքով կամ կանոնադրությամբ վերապահված լիազորությունների սահմաններում գործող նրանց մարմինները կամ ներկայացուցիչները:

Իրավաբանական անձանց ղեկավարները կամ նրանց կանոնադրությամբ համապատասխան իրավաբանական անձի շահերը ներկայացնելու իրավունք ունեցող այլ անձինք դատարան են ներկայացնում իրենց պաշտոնական կարգավիճակը կամ լիազորությունները հավաստող փաստաթղթեր:

Ներկայացուցչի լիազորությունները պետք է ամրագրվեն օրենքին համապատասխան տրված և ձևակերպված լիազորագրում:

Անձը, որը պահանջ է ներկայացնում դատարան, կոչվում է *հայցվոր*: Օրինակ, վարկատուբանկը դիմելով դատարան և ներկայացնելով պահանջ վարկառուից վարկային պարտքը բռնագանձելու մասին, դատարանում հանդես է գալիս որպես հայցվոր:

Անձը, որին ներկայացվում են պահանջներ, դատական վարույթում անվանում են *պատասխանող* («պատասխանել» բառից, այսինքն՝ «կրել պատասխանատվություն»): Սասնավորապես, նախորդ օրինակում վարկառուն, որին վարկատու - բանկը պահանջ է ներկայացնում վարկային պարտավորության բռնագանձման մասին, հանդես է գալիս դատարանում որպես պատասխանող:

Հայցվորը և պատասխանողը կոչվում են գործին մասնակցող անձինք կամ կողմեր: Նրանք կարող են լինել մեկ կամ ավելի (օրինակ՝ որպես հայցվոր երկու բանկ կամ որպես պատասխանող՝ վարկառուն և երաշխավորը):

Հայցվորի համար դատարան դիմելու դիմումի ձևը կոչվում է *հայցադիմում*:

Պատասխանողի նկատմամբ հայցվորի բոլոր պահանջների գումարը կոչվում է հայցագին: Հայցագին մեջ մտնում են նաև հայցադիմումում նշված տուժանքի (տուգանքի, տույժի) գումարները: Մի քանի ինքնուրույն պահանջներից կազմված հայցագինը որոշվում է բոլոր պահանջների ընդհանուր գումարով: Հայցվորի կողմից հայցագինը ճիշտ չնշելու դեպքում այն որոշում է դատարանը:

Դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված՝ փորձագետին, վկային կանչելու, ապացույցները դրանց գտնվելու վայրում զննելու և գործի քննության հետ կապված այլ գործողությունների համար վճարման ենթակա գումարներից:

Պետական տուրքը հայցադիմումների համար վճարվում է հայցագնի 2 տոկոսի չափով: Տուրքը վճարվում է պետական բյուջե: Գործի քննության ընթացքում հայցագինը մեծացնելու դեպքում, պետական տուրքի չափավորացման գումարը գանձվում է վճիռը կայացնելիս՝ ավելացված հայցագնին համապատասխան: Հայցագինը նվազեցնելու դեպքում վճարված տուրքը հետ չի վերադարձվում: Մյուս բոլոր հարցերը, կապված պետական տուրքի վճարման և վերադարձման ենթակա պետական տուրքի հետ, սահմանված են «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքով:

Դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են բավարարված հայցապահանջների չափերին համամասնորեն: Որպես օրինակ կարելի է բերել հետևյալը.

Դատարանը բավարարել է վարկատու-բանկի պահանջը: Այդ դեպքում վարկառուից բռնագանձվում է վարկատու-բանկին՝ վարկային պայմանագրի գծով պարտքի ամբողջ գումարը և բոլոր դատական ծախսերը, ներառյալ վարկատու-բանկի կողմից վճարված պետական տուրքը: Եթե մեր օրինակում որպես պատասխանողներ են հանդես գալիս վարկառուն և երաշխավորը, և դատարանը կայացրել է վճիռ նրանց համատեղ պատասխանատվության մասին, ապա վարկատու-

բանկի պարտքը և դատական ծախսերը բաշխվում են նրանց միջև դատարանի վճռով սահմանված նրանց պարտավորությունների չափերին համամասնորեն:

8.2.1. Վարույթն առաջին ատյանի դատարանում

Դատարանների իրավասությանը ենթակա քաղաքացիական գործերը, բացի տնտեսական դատարանի իրավասությանը ենթակա գործերից, քննվում են առաջին ատյանի դատարանում:

Հայցը հարուցվում է պատասխանողի բնակության (գտնվելու) վայրի դատարան: Տարբեր մարզերի տարածքներում բնակվող (գտնվող) պատասխանողների դեմ հայցը, հայցվորի ընտրությամբ, կարող է հարուցվել պատասխանողներից մեկի բնակվելու (գտնվելու) վայրի դատարան:

Պատասխանողի դեմ, որի գտնվելու վայրն անհայտ է, հայտ կարող է հարուցվել նրա գույքի գտնվելու վայրի կամ նրա բնակության (գտնվելու) վերջին հայտնի վայրի դատարան: Կատարման վայրի նշմամբ պայմանագրից բխող հայցը կարող է հարուցվել պայմանագրի կատարման վայրի դատարան:

Հայցադիմումը ներկայացվում է դատարան գրավոր ձևով: Նրանում պետք է նշվեն՝

- դատարանի անվանումը, որին ներկայացվում է հայցադիմումը
- գործին մասնակցող անձանց անունները (անվանումները) և հասցեները
- հայցագինը
- այն հանգամանքները, որոնց վրա հիմնվում են հայցապահանջները
- հայցապահանջների հիմքերը հաստատող ապացույցները
- բռնագանձման ենթակա կամ վիճարկվող գումարի հաշվարկը
- հայցվորի պահանջները, իսկ մի քանի պատասխանողների դեմ հայց հարուցելու դեպքում, հայցվորի նրանցից յուրաքանչյուրին ուղղված պահանջները
- հայցադիմումին կից ներկայացվող փաստաթղթերի ցանկը:

Հայցադիմումը ստորագրում է հայցվորը կամ նրա կողմից դրա համար լիազորված ներկայացուցիչը:

Հայցադիմումին կցվում են փաստաթղթեր, որոնք հավաստում են՝

- սահմանված կարգով և չափով պետական տուրքի վճարված լինելը
- այն հանգամանքները, որոնց վրա հիմնվում են հայցապահանջները:

Եթե հայցադիմումը ստորագրված է հայցվորի ներկայացուցչի կողմից, ապա դրան կցվում է նաև վերջինիս հայց հարուցելու լիազորությունները հավաստող լիազորագիրը:

Հայցվորն իրավունք ունի մեկ հայցադիմումում միացնել միմյանց հետ կապված մի քանի պահանջներ:

Հայցադիմումն ընդունելու հարցը լուծում է դատավորը միանձնյա: Հայցադիմումն ընդունելու մասին դատավորը կայացնում է որոշում, որում նշվում են գործի քննության ժամանակը և վայրը:

Դատարանը պատասխանողին պատշաճ ձևով ուղարկում է հայցադիմումի և դրան կից փաստաթղթերի պատճենները: Այն դեպքում, երբ հայցադիմումը ներկայացնելու հետ միաժամանակ հայցվորը միջնորդություն է ներկայացնում հայցի ապահովման կամ ապացույցների ապահովման պահանջով, և դատարանը բավարարում է այդ միջնորդությունը, ապա հայցադիմումը և դրան կից փաստաթղթերի պատճենները դատարանի որոշումը կատարելուց հետո անհապաղ ուղարկվում են պատասխանողին:

Այն դեպքում, երբ պատասխանողի փաստացի գտնվելու վայրն անհայտ է, դատարանը գործը քննում է պատասխանողի վերջին հայտնի բնակության վայրի համայնքի ղեկավարի կամ նրա վերջին հայտնի աշխատավայրի տնօրինության կողմից ծանուցում ստանալու փաստը հաստատող մակագրությամբ հաղորդագրություն ստանալուց հետո: Հայցվորի միջնորդությամբ դատարանը դատական ակտերի հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայության միջոցով հայտարարում է պատասխանողի և (կամ) նրա գույքի հետախուզում, որի մասին կայացված որոշումը կատարվում է անհապաղ՝ «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով:

Պատասխանողն իրավունք ունի մինչև գործող վճիռն կայացնելը հակընդդեմ հայց հարուցել հայցվորի դեմ, սկզբնական հայցի հետ համատեղ քննելու համար:

Դատարանը, գործին մասնակցող անձի (օրինակ՝ հայցվոր-բանկի) միջնորդությամբ կամ իր նախաձեռնությամբ, միջոցներ է ձեռնարկում հայցի ապահովման համար, եթե նման միջոցներ չձեռնարկելը կարող է անհնարին դարձնել կամ դժվարացնել դատական ակտի կատարումը: Հայցի ապահովումը թույլատրվում է դատավարության ցանկացած փուլում:

Միջնորդությունը քննարկվում է այն ստացվելու օրը, և կայացվում է որոշում:

Հայցի ապահովման միջոցներն են՝

- պատասխանողին պատկանող գույքի կամ դրամական միջոցների վրա հայցագնի չափով արգելանք դնելը
- պատասխանողին որոշակի գործողություններ կատարելն արգելելը
- այլ անձանց կողմից վեճի առարկային վերաբերող որոշակի գործողությունների կատարումն արգելելը:

Անհրաժեշտության դեպքում դատարանն իրավունք ունի կիրառել հայցի ապահովման մի քանի միջոց:

Դրանական միջոցների բռնագանձման վերաբերյալ հայցի ապահովման դեպքում պատասխանողը իրավունք ունի հարկադիր կատարման ծառայության դեպոզիտ հաշիվ մուծել հայցվորի պահանջած գումարը:

Հայցը մերժելու մասին մեկ վճիռ կայացվելու դեպքում հայցի ապահովման միջոցները պահպանվում են մինչև վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը:

Հայցի ապահովման մասին դատարանի որոշումը կատարվում է անհապաղ՝ «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» օրենքով սահմանված կարգով:

Գործին մասնակցող անձի միջնորդությամբ դատարանն իրավունք ունի հայցի ապահովման մեկ միջոցը փոխարինել մեկ այլ միջոցով կամ ձևափոխելու:

Գործը քննող դատարանը, գործին մասնակցող անձի միջնորդությամբ կարող է վերացնել հայցի ապահովումը:

Հայցի ապահովման վերացման հարցը լուծվում է միջնորդությունն ստանալուց հետո՝ տասնօրյա ժամկետում, դատական նիստում: Գործին մասնակցող անձինք պատշաճ ձևով տեղեկացվում են նիստի ժամանակի և վայրի մասին: Նրանց չներկայանալն արգելք չէ հայցի ապահովման վերացման հարցի քննարկման համար:

Հայցը բավարարելու մասին վճիռ կայացվելու դեպքում հայցի ապահովման միջոցները պահպանվում են մինչև վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը:

ՀՀ ՔԴՕ-ով սահմանված են նաև հայցը կամ դիմումը առանց քննության թողնելու հիմքերը, կարգը և դրա հետևանքները (103 և 104 հոդվածներ):

Դատարանը պարտավոր է կասեցնել գործի վարույթը, եթե՝

- անհնարին է տվյալ գործի քննությունը մինչև սահմանադրական, քաղաքացիական, քրեական կամ վարչական դատավարության կարգով քննվող այլ գործով կամ հարցով որոշում կայացնելը
  - պատասխանողը ծառայում է ռազմական դրության մեջ գտնվող զինված ուժերի կազմում, կամ ռազմական դրության մեջ գտնվող զինված ուժերի կազմում գտնվող հայցվորը դիմել է համապատասխան միջնորդությամբ
  - գործին մասնակցող քաղաքացու մահից հետո վիճելի իրավահարաբերությունը թույլ է տալիս իրավահաջորդություն
  - գործին մասնակցող քաղաքացին ճանաչվել է անգործունակ:
- Դատարանն իրավունք ունի կասեցնել գործի վարույթը, եթե՝
- նշանակել է փորձաքննություն
  - պատասխանողը գտնվում է հետախուզման մեջ
  - գործին մասնակցող իրավաբանական անձը վերակազմակերպվում է:
- Գործի վարույթը վերսկսվում է դրա կասեցումն առաջացրած հանգամանքների վերանալուց հետո:

Դատարանը կարճում է գործի վարույթը, մասնավորապես, հետևյալ դեպքերում՝

- գործին մասնակցող իրավաբանական անձը լուծարվել է
- գործին մասնակցող քաղաքացու մահից հետո վիճելի իրավահարաբերությունը բացառում է իրավահաջորդությունը
- հայցվորը հրաժարվել է հայցից
- դատարանը հաստատել է կնքված հաշտության համաձայնագիրը:

Գործը պետք է քննվի և վճիռ կայացվի դատարանի կողմից հայցադիմումն ընդունելու օրվանից *երկամսյա ժամկետում*: Օրենքով կարող են նախատեսվել գործի քննությանն և լուծման կրճատ ժամկետներ:

Հայցվորը կամ պատասխանողն իրավունք ունեն դատարանին դիմելու վեճն իրենց բացակայությամբ լուծելու խնդրանքով՝ ներկայացված փաստաթղթերի և ապացույցների հիման վրա: Դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին պատշաճ ձևով տեղեկացված պատասխանողի չներկայանալն արգելք չէ գործի քննության համար:

Դատարանն իրավունք ունի հետաձգել գործի քննությունը, եթե՝

- այն չի կարող քննվել տվյալ նիստում, մասնավորապես՝ գործին մասնակցող անձանցից որևէ մեկի, վկաների, փորձագետների, թարգմանիչների բացակայության պատճառով
- դա թելադրված է լրացուցիչ ապացույցներ ներկայացնելու անհրաժեշտությամբ
- պատասխանողն ամբողջությամբ ընդունել է գույքի բռնագանձման վերաբերյալ հայցը և պարտավորությունը կատարելու համար միջնորդել է դատարանին որոշակի ժամկետ տրամադրելու խնդրանքով: Այդ դեպքում, ելնելով գործի հանգամանքներից, դատավորը ողջամիտ ժամկետով հետաձգում է գործի քննությունը:

Առանձին դեպքերում դատարանն իրավունք ունի կիրառել արագացված դատաքննություն, եթե՝

- գործի էությունից բխում է դրա անհապաղ քննության անհրաժեշտությունը
  - հայցն ակնհայտ հիմնավոր է
  - հայցն ակնհայտ անհիմն է:
- Արագացված դատաքննության կիրառելու հիմքեր են, մասնավորապես, այն դեպքերը, երբ՝
- պահանջը հիմնված է գրավոր գործարքի վրա,

- պահանջը հիմնված է անվիճելի իրավունքի վրա՝ նախապես գնահատված վնասով,
- չեն ներկայացվել պահանջը հաստատող ապացույցներ:
  - Դատարանն իրավունք ունի կիրառել արագացված դատաքննություն իր նախաձեռնությամբ կամ կողմի միջնորդությամբ:
    - Վեճն ըստ էության լուծելու դեպքում դատարանը կայացնում է *վճիռ*: Այն կազմված է ներածական, նկարագրական, պատճառաբանական և եզրափակիչ մասերից:
      - Վճռի ներածական մասը պարունակում է վճիռ կայացնող դատարանի անվանումը, դատարանի կազմը, գործի համարը, գործի քննության տարին, ամիսը, ամսաթիվը, գործին մասնակցող անձանց անունները (անվանումները), վեճի առարկան:
        - Վճռի նկարագրական մասը պարունակում է հայցադիմումի, դրա պատասխանի, գործին մասնակցող անձանց դիմումների և միջնորդությունների համառոտ շարադրանքը:
          - Վճռի պատճառաբանական մասում նշվում են դատարանի կողմից պարզված գործի հանգամանքները, ապացույցները, որոնց վրա հիմնված են դատարանի հետևությունները, այս կամ այն ապացույցները մերժելու փաստարկները, ինչպես նաև այն օրենքները և այլ իրավական ակտերը, որոնցով դատարանը ղեկավարվել է վճիռ կայացնելիս:
            - Վճռի եզրափակիչ մասը պարունակում է եզրահանգումներ յուրաքանչյուր հայցապահանջը բավարարելու կամ մերժելու, ինչպես նաև նշում վճիռը բողոքարկելու ժամկետի և կարգի մասին:
              - Վճռի եզրափակիչ մասում լուծվում է գործին մասնակցող անձանց միջև դատական ծախսերի բաշխման հարցը: Վճռի եզրափակիչ մասում պարտադիր նշվում է նաև, որ վճիռը կանոնի չկատարելու դեպքում դա կկատարվի դատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայության միջոցով՝ պարտապանի հաշվին:
                - Կողմերի հաշտության համաձայնությունը հաստատվելու դեպքում դատարանի վճիռը պարունակում է այդ համաձայնության բառացի շարադրանքը (տեքստը):
                  - Դրանական միջոցները գանձելու վերաբերյալ հայցը բավարարելու դեպքում դատարանը վճռի եզրափակիչ մասում սահմանում է բռնագանձվող գումարի ընդհանուր չափը, առանձին նշելով հիմնական պարտքի, վնասների, տուժանքի (տուգանքի, տույժի) չափերը, ինչպես նաև այն գումարի չափը, որի վրա հաշվեգրվում են տոկոսներ, այդ տոկոսների չափը և դրանց հաշվեգրման սկզբի տարին, ամիսը և ամսաթիվը:
                    - Գույք հատկացնելու դեպքում դատարանը նշում է հանձնման ենթակա գույքի անվանումը, արժեքը և հասցեն:
                      - Մի քանի հայցվորի օգտին վճիռ կայացնելու դեպքում դատարանը նշում է նրանցից յուրաքանչյուրի պահանջը բավարարելու չափը կամ նշում է, որ բռնագանձման իրավունքը համիրավ է:
                        - Մի քանի պատասխանողների դեմ վճիռ կայացնելու դեպքում դատարանը նշում է նրանցից յուրաքանչյուրի պարտավորության չափը կամ, որ նրանց պատասխանատվությունը համապարտ է:
                          - Վճիռը կայացնելուց անմիջապես հետո նախագահողը դատական նիստում հրապարակում է վճռի եզրափակիչ մասը և հայտարարում, թե գործին մասնակցող անձինք երբ կարող են ծանոթանալ վճռի բնագրին:
                            - Վճռի հրապարակված եզրափակիչ մասը ստորագրում է դատավորը (դատավորները), այն կցվում է գործին: Վճռի բնագրի կազմելը կարող է հետաձգվել ոչ ավելի, քան երեք օրով, իսկ բացառիկ դեպքերում, առանձնապես բարդ գործերով՝ ոչ ավելի, քան յոթ օրով:
                              - Դատարանի վճիռը, այն կազմելուց անմիջապես հետո, պատշաճ ձևով ուղարկվում է գործին մասնակցող անձանց:
                                - Դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ է մտնում այն հրապարակելուց տասնհինգ օր հետո:
                                  - Դատարանը, գործին մասնակցող անձանց դիմումով, վճռի կայացումից հետո միջոցներ է ձեռնարկում նրա կատարումն ապահովելու համար:

8.2.2. Վարույթը վերաքննիչ դատարանում

- Առաջին ատյանի դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ չմտած վճռի դեմ վերաքննիչ բողոք բերելու իրավունք ունեն գործին մասնակցող անձինք, ինչպես նաև գործին մասնակցից չդարձված այն անձինք, որոնց իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ կայացվել է վճիռ:
  - Առաջին ատյանի դատարանների՝ օրինական ուժի մեջ չմտած վճիռների դեմ վերաքննիչ բողոքներով գործերը քննում է քաղաքացիական գործերով վերաքննիչ դատարանը (այսուհետ՝ վերաքննիչ դատարան):
    - Վերաքննիչ բողոքը բերվում է առաջին ատյանի դատարանի վճիռը հրապարակվելու օրվանից տասնհինգօրյա ժամկետում:
      - Վերաքննիչ բողոքը պատշաճ ձևով ուղարկվում է վերաքննիչ դատարան, իսկ նրա պատճենը՝ վճիռ կայացրած առաջին ատյանի դատարան: Առաջին ատյանի դատարանը պարտավոր է բողոքի պատճենը ստանալու օրվանից ոչ ուշ, քան հաջորդ օրը, գործը պատշաճ ձևով ուղարկել վերաքննիչ դատարան:
        - Վերաքննիչ բողոքի մեջ պետք է նշվեն.
          - այն դատարանի անվանումը, որին հասցեագրվում է բողոքը
          - բողոքը բերող անձի և գործին մասնակցող անձանց անունները (անվանումները)

- այն դատարանի անվանումը, որի կայացրած վճռի դեմ բերվում է բողոքը, գործի համարը և վճռի կայացման տարին, ամիսը, ամսաթիվը
- վեճի առարկան
- բողոք բերող անձի վերաքննության պահանջը
- բողոքին կցվող փաստաթղթերի ցանկը:

Վերաքննիչ բողոքը ստորագրում է բողոք բերող անձը կամ նրա ներկայացուցիչը: Վերաքննիչ բողոք բերող անձը պարտավոր է գործին մասնակցող այլ անձանց պատշաճ ձևով ուղարկել բողոքի և դրան կից փաստաթղթերի պատճենները:

Գործին մասնակցող անձը, ստանալով վերաքննիչ բողոքի պատճենը, մինչև գործի քննությունն իրավունք ունի իր պատասխանն ուղարկել վերաքննիչ դատարան և գործին մասնակցող այլ անձանց: Պատասխանը ստորագրում է գործին մասնակցող անձը կամ նրա ներկայացուցիչը: Նրան կարող են կցվել այլ փաստաթղթեր, որոնք նախկինում չեն ներկայացվել:

Վերաքննիչ բողոքը վարույթ ընունելու մասին վերաքննիչ դատարանը կայացնում է որոշում, որում նշվում են գործի քննության ժամանակը և վայրը: Որոշումը պատշաճ ձևով ուղարկվում է գործին մասնակցող անձանց:

Վերաքննիչ դատարանը քննում է գործը և վճիռ է կայացնում վերաքննիչ բողոքը վարույթ ընդունելու օրվանից երկամսյա ժամկետում:

Վերաքննիչ դատարանում գործը քննվում է առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության կանոններով, բացառությամբ վեճերը միջնորդ դատարանի լուծմանը հանձնելու, անպատշաճ կողմը փոխարինելու, հայցի հիմքը կամ առարկան փոխելու, հայցապահանջի չափը փոփոխելու, հայցից հրաժարվելու, վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող կամ չներկայացնող երրորդ անձանց՝ գործի մեջ մտնելու, հակընդդեմ հայց հարուցելու մասին կանոնների:

Վերաքննիչ բողոք բերած անձն իրավունք ունի հետ վերցնել բողոքը մինչև վերաքննիչ դատարանի կողմից գործի քննությունը սկսելը: Այդ դեպքում դատարանը կարծում է գործի վերաքննիչ վարույթը և ընդունում է համապատասխան որոշում, եթե այն չեն բողոքարկել գործին մասնակցող այլ անձինք: Որոշումը կայացնելու պահից առաջին ատյանի դատարանի վճիռը մտնում է օրինական ուժի մեջ:

Դատարանը, գործին մասնակցող անձանց (օրինակ՝ հայցվորի կամ պատասխանողի) միջնորդությամբ, կարող է ողջամիտ ժամկետով երկարաձգել գործի քննությունը, եթե նրանք ներկայացնում են վեճի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող լրացուցիչ ապացույցներ:

Գործի կրկնակի քննության արդյունքներով վերաքննիչ դատարանը կայացնում է վճիռ, որում նշվում են.

- վճիռը կայացրած վերաքննիչ դատարանի անվանումը, գործի համարը և վճռի կայացման տարին, ամիսը, ամսաթիվը, դատարանի կազմը
- առաջին ատյանի դատարանի վճռի կայացման տարին, ամիսը, ամսաթիվը, այն կայացրած դատավորի անունը
- գործին մասնակցող անձանց անունները (անվանումները), վերաքննիչ բողոք բերած անձի անունը (անվանումը)
- վերաքննիչ դատարանի կողմից պարզված գործի հանգամանքները, ապացույցները, որոնց վրա հիմնված են վերաքննիչ դատարանի հետևություններն այդ հանգամանքների մասին և փաստարկները, որոնցով վերաքննիչ դատարանը մերժում է այս կամ այն ապացույցները, ինչպես նաև այն օրենքները և այլ իրավական ակտերը, որոնցով ղեկավարվել է վերաքննիչ դատարանը վճիռ կայացնելիս:

Վճիռը պետք է պարունակի դրույթներ կողմերի միջև դատական ծախսերի, այդ թվում՝ առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության հետ կապված ծախսերի բաշխման մասին:

Վերաքննիչ դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակվելուց *տասնհինգ օր հետո*:

Վերաքննիչ դատարանի վճիռը հրապարակման պահից եռօրյա ժամկետում պատշաճ ձևով ուղարկվում է գործին մասնակցող անձանց:

8.2.3. Վարույթը տնտեսական դատարանում

ՀՀ ՔՂՕ-ի 16-րդ հոդվածով և այլ օրենքներով նախատեսված տնտեսական վեճերը և այլ գործերն ըստ էության քննվում են տնտեսական դատարանում:

Տնտեսական դատարանը, որպես կանոն, գործը քննում և վճիռ է կայացնում հայցադիմումն ընդունվելու օրվանից մեկամսյա ժամկետում, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի:

Տնտեսական դատարանում գործն առաջին անգամ ըստ էության քննվում է առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության կանոններով:

Տնտեսական դատարանում գործի նոր քննությունը կատարվում է ՀՀ ՔՂՕ-ով սահմանված վերաքննիչ վարույթի կանոններով: Օրենքով կարող է նախատեսվել տնտեսական դատարանում առանձին բնույթի գործերի քննության հատուկ կարգ:

Տնտեսական դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակվելուց տասնհինգ օր հետո:

Տնտեսական դատարանի վճիռը հրապարակման օրվանից յոթօրյա ժամկետում պատշաճ ձևով ուղարկվում է գործին մասնակցող անձանց:

Տնտեսական դատարանի վճիռները և որոշումները կարող են բողոքարկվել միայն վճռաբեկության կարգով:

Տնտեսական դատարանի որոշումները ենթակա են բողոքարկման ՀՀ ՔԴՕ-ով և այլ օրենքներով նախատեսված դեպքերում:

8.2.3. Վարույթը վճռաբեկ դատարանում

Առաջին ատյանի դատարանների, տնտեսական դատարանի և վերաքննիչ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած և վերաքննիչ, տնտեսական դատարանների՝ օրինական ուժի մեջ չմտած վճիռները կարող են վերանայվել վճռաբեկության կարգով՝ ՀՀ ՔԴՕ-ի 223 հոդվածում նշված անձանց բողոքների հիման վրա:

Առաջին ատյանի դատարանների և տնտեսական դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած և վերաքննիչ, տնտեսական դատարանների՝ օրինական ուժի մեջ չմտած որոշումները կարող են բողոքարկվել վճռաբեկության կարգով միայն ՀՀ ՔԴՕ-ով և այլ օրենքներով նախատեսված դեպքերում:

Դատարանի որոշումների դեմ բերված վճռաբեկ բողոքները քննվում են դատարանի վճիռների դեմ բերված բողոքների քննության համար նախատեսված կարգով:

Վերաքննիչ և տնտեսական դատարանների՝ օրինական ուժի մեջ չմտած վճռի դեմ վճռաբեկ բողոք բերելու իրավունք ունեն գործին մասնակցող, ինչպես նաև գործին մասնակից չդարձած այն անձինք, որոնց իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ վճիռ է կայացվել:

Առաջին ատյանի, վերաքննիչ և տնտեսական դատարանների՝ օրինական ուժի մեջ մտած վճիռների դեմ վճռաբեկ բողոք բերելու իրավունք ունեն՝

1) Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազը և նրա տեղակալները՝ ՀՀ ՔԴՕ-ի 37 հոդվածով նախատեսված դեպքերում և «Դատարանակազմության մասին» ՀՀ օրենքին համապատասխան

2) հատուկ արտոնագիր ունեցող և վճռաբեկ դատարանում գրանցված փաստաբանները:

Առաջին ատյանի դատարանների, տնտեսական դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած և վերաքննիչ, տնտեսական դատարանների՝ օրինական ուժի մեջ չմտած վճիռների դեմ բերված վճռաբեկ բողոքներով գործերը քննում է վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և տնտեսական գործերի պալատը (այսուհետ՝ վճռաբեկ դատարան):

Վճռաբեկ բողոք բերելու համար հիմք են հանդիսանում.

1) գործին մասնակցող անձանց նյութական կամ դատավարական իրավունքի խախտումը

2) նոր երևան եկած հանգամանքները:

(1)-ին կետով նախատեսված հիմքով վճռաբեկ բողոք կարող է ներկայացվել դատարանի վճիռը կամ որոշումն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ եռամսյա ժամկետում:

Նյութական իրավունքի նորմերը համարվում են խախտված կամ սխալ կիրառված, եթե դատարանը՝

- չի կիրառվել այն օրենքը, որը պետք է կիրառվեր
- կիրառվել է այն օրենքը, որը չպետք է կիրառվեր
- սխալ է մեկնաբանվել օրենքը:

Դատավարական իրավունքի նորմերի խախտումը կամ սխալ կիրառումը վճռի բեկանման հիմք է, եթե դա հանգեցրել է գործի սխալ լուծման (մանրամասը բեկանման հիմքերի մասին տե՛ս ՀՀ ՔԴՕ-ի 227, 228 հոդվածները):

Բողոք բերելու հիմքերի առկայության դեպքում դրա իրավունքն ունեցող անձինք բերում են վճռաբեկ բողոք և պատշաճ ձևով ուղարկում են վճռաբեկ դատարան, իսկ բողոքի պատճենը՝ վճիռը կայացրած դատարան, որը պարտավոր է բողոքի պատճենը ստանալուց հետո ոչ ուշ, քան հաջորդ օրը գործը պատշաճ ձևով ուղարկել վճռաբեկ դատարան:

Վճռաբեկ բողոքում նշում են.

- այն դատարանի անվանումը, որին հասցեագրվում է բողոքը
- բողոք բերող անձի անունը (անվանումը)
- վճիռ կայացրած դատարանի անվանումը, գործի համարը, վճռի կայացման տարին, ամիսը, ամսաթիվը, գործին մասնակցող անձանց անունները (անվանումները), վեճի առարկան
- բողոք բերած անձի պահանջը՝ օրենքների, այլ իրավական ակտերի վկայակոչմամբ և նշում այն մասին, թե նյութական կամ դատավարական իրավունքի որ նորմերն են խախտվել կամ սխալ կիրառվել, կամ որոնք նոր երևան եկած հանգամանքների հետևանքով գործի վերանայման հիմք են հանդիսանում
- բողոքին կցվող փաստաթղթերի ցանկը:
 Վճռաբեկ բողոքը ստորագրում է բողոք բերած անձը: Բողոքին կցվում է պետական տուրքի վճարումը հավաստող փաստաթուղթը:
 Վճռաբեկ բողոք բերած անձն իրավունք ունի հետ վերցնել բողոքը մինչև վճռաբեկ դատարանի կողմից գործի քննությունը սկսելը:
 Վճռաբեկ դատարանը գործը պետք է քննի և որոշում կայացնի բողոքը ստանալու օրվանից մեկամսյա ժամկետում:

Բացառություններ տալու անհրաժեշտության դեպքում վճռաբեկ դատարանի միստին կարող են կանչվել բողոք բերած անձը, ինչպես նաև գործին մասնակցող անձինք, որոնք պատշաճ

ձևով ծանուցվում են նիստի ժամանակի և վայրի մասին: Նրանց չներկայանալն արգելք չէ գործի քննության համար:

Վճռաբեկ դատարանի պալատը վերանայում է դատարանների վճիռները և որոշումները՝ վճռաբեկ բողոքում նշված հիմքերի սահմաններում:

Վճռաբեկ դատարանը, գործը քննելով, իրավունք ունի՝

- Դատարանի վճիռը թողնել անփոփոխ, իսկ բողոքը՝ առանց բավարարման: Եթե բեկանվել է տնտեսական դատարանի վճիռը, գործն ուղարկվում է տնտեսական դատարան՝ դատավորների կողեգիալ կազմով քննելու համար: Սնանկության վերաբերյալ գործերը, ինչպես նաև օրենքով նախատեսված այլ գործեր տվյալ գործով կայացված վճռի բեկանումից հետո շարունակվում են քննվել միանձնյա:
- Վճիռն ամբողջովին կամ դրա մի մասը բեկանել և գործն ուղարկել նոր քննության՝ վերաքննիչ դատարան, իսկ եթե բեկանվել է վերաքննիչ դատարանի վճիռը, ապա վերաքննիչ դատարան՝ այլ կազմով քննելու համար:
- Գործի վարույթը կարճել կամ հայրը թողնել առանց քննության, եթե գործի վարույթը կարճելու կամ հայրն առանց քննության թողնելու հիմքերն ի հայտ են եկել առաջին ատյանի դատարանում, տնտեսական կամ վերաքննիչ դատարանում գործի քննության ժամանակ:
Վճռաբեկ դատարանը գործի քննության արդյունքներով կայացնում է որոշում, որում նշվում են.
- գործի համարը և որոշում կայացնելու տարին, ամիսը, ամսաթիվը, որոշումը կայացրած վճռաբեկ դատարանի կազմը
- վճռաբեկ բողոք բերած անձի անունը (անվանումը)
- գործը քննած դատարանի անվանումը, գործի համարը, վճիռը կայացնելու տարին, ամիսը, ամսաթիվը, վճիռ կայացրած դատավորի անունը
- կայացված վճռի էության համառոտ շարադրանքը, գործին մասնակցող անձանց անունները (անվանումները)
- այն օրենքները և այլ իրավական ակտերը, որոնցով ղեկավարվել է դատարանը որոշում կայացնելիս
- վճիռը բեկանելիս այն շարժառիթները, որոնցով վճռաբեկ դատարանը չի համաձայնվել վճիռ կայացրած դատարանի հետևությունների հետ
- վճռաբեկ բողոքի քննության արդյունքներով եզրահանգումները:
Վճռաբեկ դատարանի որոշումն ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից և ենթակա չէ բողոքարկման:
Վճռաբեկ դատարանի որոշումը պատշաճ ձևով ուղարկվում է բողոք բերած անձին և գործին մասնակցող անձանց՝ այն կայացնելու օրվանից յոթնօրյա ժամկետում:

8.2.4. Օտարերկրյա անձանց մասնակցությամբ վարույթը

Օտարերկրյա անձինք (օտարերկրյա քաղաքացիները և իրավաբանական անձինք, քաղաքացիություն չունեցող անձինք) իրավունք ունեն իրենց իրավունքների և շահերի պաշտպանության համար գործերի ենթակայությանը համապատասխան դիմելու Հայաստանի Հանրապետության դատարաններ: Օտարերկրյա անձինք ՀՀ քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց հետ հավասար օգտվում են դատավարական իրավունքներից և կրում են դատավարական պարտականություններ: Հայաստանի Հանրապետության դատարաններն օտարերկրյա անձանց մասնակցությամբ քաղաքացիական գործերը քննում են, եթե պատասխանողն ունի բնակության վայր կամ գտնվում է ՀՀ տարածքում: Հայաստանի Հանրապետության դատարաններն իրավունք ունեն նաև քննել օտարերկրյա անձանց մասնակցությամբ քաղաքացիական գործեր, մասնավորապես, եթե՝

- այդ մասին առկա է ՀՀ քաղաքացու կամ իրավաբանական անձի և օտարերկրյա անձի միջև համաձայնություն
- պատասխանողը ՀՀ տարածքում ունի գույք
- գույքին պատճառված վնասը հատուցելու գործով վնասի հատուցման պահանջը ներկայացնելու համար հիմք ծառայած գործողությունը կամ հանգամանքը տեղի է ունեցել ՀՀ տարածքում
- օտարերկրյա անձի մասնաճյուղը կամ ներկայացուցչությունը գտնվում է ՀՀ տարածքում
- հայրը բխում է պայմանագրից, համաձայն որի կատարումը տեղի է ունեցել կամ պետք է տեղի ունենա ՀՀ տարածքում:

Միջազգային կազմակերպությունների դատական իմունիտետը սահմանվում է ՀՀ միջազգային պայմանագրերով:

8.2.5. Միջնորդ դատավարություն

Միջնորդ դատարանների միջոցով տնտեսական վեճերի (մասնավորապես վարկատու - բանկերի և վարկառուների միջև) լուծումը կարգավորվում է «Միջնորդ դատարանների և միջնորդ դատավարության մասին» ՀՀ օրենքով:

Հայաստանի Հանրապետությունում ստեղծվում են մշտապես գործող և կոմկրետ վեճը լուծելու համար միջնորդ դատարաններ:

Կոնկրետ վեճը լուծելու համար միջնորդ դատարանը ստեղծում են կողմերը:

Մշտապես գործող միջնորդ դատարանները կարող են ստեղծվել ՀՀ առևտրա - արդյունաբերական պալատին, Հայաստանի բանկերի միությանը, բորսաներին, հրապարակային սակարկություններ իրականացնող կազմակերպություններին և այլ կազմակերպություններին առընթեր: Մշտապես գործող դատարանի գործունեության կարգը սահմանվում է նման դատարան ստեղծած կազմակերպության կողմից հաստատված կանոնադրությամբ:

Միջնորդ դատարանը լուծում է ՀՀ ՔԴՕ-ին համապատասխան ՀՀ դատարանների իրավասությանը ենթակա գույքային վեճերը:

Կողմերի միջնորդ համաձայնության առկայության դեպքում միջնորդ դատարան դիմելու իրավունք ունեն ՀՀ քաղաքացիները (այդ թվում՝ անհատ ձեռնարկատերերը) և իրավաբանական անձինք, օտարերկրյա անձինք և քաղաքացիություն չունեցող անձինք:

Միջնորդ համաձայնությունը կողմերի միջև կնքվում է գրավոր՝ առկա կամ հնարավոր բոլոր կամ որոշակի վեճերը միջնորդ դատարանի լուծմանը հանձնելու մասին: Միջնորդ համաձայնությունը կարող է կնքվել ինչպես առանձին պայմանագրի (միջնորդ պայմանավորվածություն), այնպես էլ հիմնական պայմանագրում վերապահման (միջնորդ վերապահում) ձևով:

Միջնորդ դատավարությունում հայցվորն իր պահանջները շարադրում է հայցադիմումի ձևով և ուղարկում է պատասխանողին:

Հայցադիմումը ստանալու օրվանից երեսուն օրվա ընթացքում պատասխանողը հայցադիմումի վերաբերյալ պատասխան է ուղարկում հայցվորին: Ի պատասխան հայցադիմումի՝ պատասխանողը կարող է հակընդդեմ հայց հարուցել:

Վեճի լուծման վայրը որոշում է միջնորդ դատարանը՝ հաշվի առնելով գործի բոլոր հանգամանքները: Միջնորդ դատարանը պատշաճ ձևով ժամուցում է կողմերին նիստի անցկացման ժամանակի և վայրի մասին:

Վեճը լուծվում է միջնորդ դատարանի դռնփակ նիստում: Միջնորդ դատավորները պարտավոր են գաղտնի պահել լուծվող վեճի մասին տեղեկատվությունը: Նրանք պատասխանատվություն են կրում գործի վարույթի ընթացքում իրենց հայտնի դարձած ծառայողական, առևտրային կամ բանկային գաղտնիքի հրապարակման համար: Միջնորդ դատարանի նիստի ժամանակի և վայրի մասին պատշաճ ձևով տեղեկացված կողմի չներկայանալն արգելք չէ քննության համար:

Անհրաժեշտության դեպքում կողմի դիմումով կամ միջնորդ դատարանի նախաձեռնությամբ գործի քննությունը կարող է հետաձգվել կամ կասեցվել:

- Միջնորդ դատարանը կարճում է գործի վարույթը, եթե՝
  - վեճը ենթակա չէ միջնորդ դատարանի քննությանը,
  - հայցվորը հրաժարվել է հայցից,
  - կողմ-իրավաբանական անձը լուծարվել է,
  - կողմ-քաղաքացին մահացել է:

Միջնորդ դատավարության ծախսերը կազմված են միջնորդ տուրքից կամ միջնորդ դատավորների հոնորարից և գործի քննության հետ կապված ծախսերից: Ծախսերի բաշխումը կողմերի միջև կատարվում է նրանց համաձայնությամբ: Նման համաձայնության բացակայության դեպքում ծախսերի բաշխումը կատարում է միջնորդ դատարանը՝ բավարարված պահանջների չափերին համամասնորեն:

Գործը քննելուց հետո միջնորդ դատարանը կայացնում է վճիռ, որի տեքստը պատշաճ ձևով ուղարկվում է կողմերին:

Վարույթի ցանկացած փուլում միջնորդ դատարանն օգտագործում է բոլոր հնարավորությունները կողմերի հաշտության համաձայնություն կնքելուն նպաստելու համար: Հաշտության համաձայնություն կնքելու դեպքում միջնորդ դատարանի վճիռը պարունակում է այդ համաձայնության բառացի տեքստը:

Միջնորդ դատարանի վճիռը կարող է վերանայվել գործող օրենսդրությամբ նախատեսված հիմքերով (տես նույն օրենքի 38 հոդվածը):

Միջնորդ դատարանի վճիռը կատարվում է կամավոր: Սահմանված ժամկետում և կարգով վճիռը չկատարվելու դեպքում կողմն իրավունք ունի դիմել միջնորդ դատարանի գտնվելու վայրի առաջին ատյանի կամ տնտեսական դատարան՝ միջնորդ դատարանի վճռի հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ ստանալու պահանջով:

Դատարանը քննում է միջնորդ դատարանի վճռի հիմնավորվածությունն ու օրինականությունը դիմումը ստանալու օրվանից մեկամսյա ժամկետում և տրամադրվում է կատարողական թերթը:

Միջնորդ դատարաններն ունեն որոշակի առավելություններ քաղաքացիական գործեր քննող դատարանների համեմատությամբ:

Նախ՝ միջնորդ դատարանների, որպես ոչ պետական դատարանների, մոտ բացակայում է քաղաքացիական գործեր քննող դատարաններին բնորոշ թերությունները, գործերը քննվում են բավականաչափ արագ և պարզեցված կանոններով, որոնք սահմանվում են այդ դատարանների կանոնակարգերով: Երկրորդ՝ նրանցում դատական ծախսերը էականորեն ցածր են: Երրորդ՝ միջնորդ դատարանի վճռի հիման վրա առաջին ատյանի դատարանում կարելի է ստանալ կատարողական թերթ՝ միջնորդ դատարանի վճռի հարկադիր կատարման համար:

8.3. Կատարողական վարույթ

ՀՀ դատական ակտերի, ինչպես նաև միջնորդ դատարանների վճիռների հարկադիր կատարումն ապահովելու պայմանները և կարգը սահմանում է «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքը:

Հարկադիր կատարման ենթակա են՝

1. Քաղաքացիական և տնտեսական գործերով դատարանի վճիռները և որոշումները՝ բացառությամբ իրավաբանական անձին կամ քաղաքացուն սնանկ ճանաչելու և մրցութային վարույթ սկսելու մասին վճռի:
2. Քրեական գործերով դատարանի դատավճիռները և որոշումները՝ տուգանքների, գույքի բռնագրավման և գույքային բռնագանձումների մասով:
3. Միջնորդ դատարանների վճիռները:
4. ՀՀ միջազգային պայմանագրերով նախատեսված դեպքերում օտարերկրյա դատարանների և միջնորդ դատարանների վճիռներն ու որոշումները:

Հարկադիր կատարման միջոցներն են՝

- պարտապանի գույքի վրա բռնագանձում տարածելը՝ արգելանք դնելու և այն իրացնելու միջոցով
- պարտապանի աշխատավարձի, կենսաթոշակի, կրթաթոշակի և այլ տեսակի եկամուտների վրա բռնագանձում տարածելը
- այլ անձանց մոտ գտնվող պարտապանի դրամական միջոցների և այլ գույքի վրա բռնագանձում տարածելը
- կատարողական թերթում նշված որոշակի առարկաները պարտապանից առգրավելը և պահանջատիրոջը հանձնելը
- կատարողական թերթի կատարումն ապահովող այլ միջոցներ:

Կատարողական վարույթի մասնակիցներն են կողմերը և (կամ) նրանց ներկայացուցիչները:

Կատարողական վարույթի կողմերն են պահանջատերը (վարկատու-բանկը) և պարտապանը: Կատարողական վարույթին կարող են մասնակցել երկու և ավելի վարկատու-բանկեր կամ պարտապաններ: Ընդ որում յուրաքանչյուր պահանջատեր կամ պարտապան մյուս կողմի նկատմամբ հանդես է գալիս ինքնուրույն: Նա կարող է նաև կատարողական վարույթին մասնակցությունը հանձնարարել համամասնակիցներից մեկին:

Կողմերը կատարողական վարույթին կարող են մասնակցել անձամբ կամ իրենց ներկայացուցիչների միջոցով: Ներկայացուցչի լիազորությունները պետք է հաստատված լինեն օրենքին համապատասխան տրված և ձևակերպված լիազորագրով:

Կատարողական վարույթին մասնակցելու լիազորագիրը ներկայացուցչին իրավունք է տալիս ներկայացվողի անունից կատարել կատարողական վարույթի հետ կապված գործողություններ: Ներկայացվողի անունից տրված լիազորագրում պետք է հատուկ նախատեսված լինեն ներկայացուցչի հետևյալ լիազորությունները՝

- կատարողական թերթ ներկայացնելը և հետ վերցնելը
- լիազորություններն այլ անձի փոխանցելը (վերալիազորում)
- բռնագանձված գույքը և (կամ) դրամն ստանալը
- հարկադիր կատարողի գործողությունների դեմ բողոքարկելը:

Կատարողական վարույթի կողմերից մեկի դուրս գալու դեպքում (քաղաքացու մահ, իրավաբանական անձի վերակազմակերպում, պահանջի զիջում, պարտքի փոխանցում) հարկադիր կատարողը պարտավոր է կատարել նրա փոխարինում՝ օրենքով, դատարանի վճռով կամ պայմանագրով որոշված իրավահաջորդով: Մինչև իրավահաջորդի գործի մեջ մտնելը կատարողական վարույթի ընթացքում կատարված գործողությունները պարտադիր են իրավահաջորդի համար այնքանով, որքանով դրանք պարտադիր կլինեին նրա կողմից փոխարինված անձի համար:

Ինչպես արդեն նշվել է, հարկադիր կատարումն իրականացվում է *կատարողական թերթի* հիման վրա: Կատարողական թերթը տրվում է՝

- դատարանի վճիռների, դատավճիռների և որոշումների հիման վրա
- միջնորդ դատարանների վճիռների հիման վրա
- ՀՀ միջազգային պայմանագրերով նախատեսված դեպքերում օտարերկրյա դատարանների և միջնորդ դատարանների վճիռների և որոշումների հիման վրա:

Կատարողական թերթը տալիս է դատական ակտն ընդունած դատարանը՝ պահանջատիրոջ կամ դրա համար հատուկ լիազորված նրա ներկայացուցչի դիմումի հիման վրա: Այն տրվում է դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ դիմումն ստանալու օրվանից եռօրյա ժամկետում, իսկ ՀՀ ՔԴՕ-ով նախատեսված դեպքերում՝ անհապաղ:

Միջնորդ դատարանի վճռի հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթը տալիս է առաջին ատյանի դատարանը, որի իրավասության տարածքում գտնվում կամ գործել է միջնորդ դատարանը: Կատարողական թերթ տալու մասին պահանջատիրոջ դիմումը դատարանը քննում է այն ստանալու օրվանից մեկամսյա ժամկետում:

Եթե դատական ակտը կայացվել է հօգուտ մի քանի հայցվորի կամ ընդդեմ մի քանի պատասխանողի, ապա տրվում են համապատասխան քանակի կատարողական թերթեր, որոնցից

յուրաքանչյուրում նշվում է դատական ակտի այն մասը, որը ենթակա է կատարման տվյալ կատարողական թերթով:

Կատարողական թերթում նշվում են՝

- կատարողական թերթ տված դատարանի անվանումը
- գործը, որի հիման վրա տրվել է կատարողական թերթը և դրա համարը
- կատարման ենթակա դատական ակտի կայացման տարին, ամիսը և ամսաթիվը
- պահանջատիրոջ և պարտապանի անունները (անվանումները) ու հասցեները
- դատական ակտի եզրափակիչ մասը
- դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելու տարին, ամիսը և ամսաթիվը
- կատարողական թերթ տալու տարին, ամիսը, ամսաթիվը և այն կատարման ներկայացնելու ժամկետը:

Կատարողական թերթը կազմում, ստորագրում և դատարանի կնիքով հաստատում է դատավորը:

Կատարողական թերթը կարող է կատարման ներկայացվել մեկ տարվա ընթացքում՝ սկսած այն օրվանից, երբ՝

- օրինական ուժի մեջ է մտել դատական ակտը
- միջնորդ դատարանը կայացրել է վճիռ
- լրացել է դատական ակտի կատարումը հետաձգելու սահմանված ժամկետը
- դատարանը որոշում է կայացրել կատարողական թերթը կատարման ներկայացնելու բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու մասին:

Քաղաքացու գույքի բացակայության կամ անբավարարության հետևանքով պահանջատերերի չբավարարված պահանջներով կատարողական թերթերը պահպանում են իրենց ուժը մինչև դրանց կատարումը:

Հարկադիր կատարողը կատարողական վարույթ հարուցելու մասին որոշումը կայացնում է պահանջատիրոջից (վարկատու-բանկից) կամ նրա ներկայացուցչից կատարողական թերթը ստանալու օրվանից եռօրյա ժամկետում:

Հարկադիր կատարողը կատարողական վարույթ հարուցելուց հետո հայտարարություն է վերցնում պարտապանից՝ նրան սեփականության իրավունքով պատկանող գույքի և գույքային իրավունքների կազմի ու քանակի մասին՝ ՀՀ արդարադատության նախարարության սահմանած կարգով: Պարտապանի կողմից՝ սեփականության իրավունքով իրեն պատկանող գույքի և գույքային իրավունքների կազմի ու քանակի մասին հայտարարագրում տվյալներ թաքցնելը կամ խեղաթյուրելը կամ հայտարարագիր ներկայացնելուց չարամտորեն խուսափելն առաջացնում է պատասխանատվություն՝ օրենքով սահմանված կարգով:

Կատարողական գործողությունները կատարվում են պարտապանի բնակության (գտնվելու) կամ նրա գույքի գտնվելու վայրում, աշխատանքային օրերին՝ ժամը 08.00-ից մինչև 20.00-ը:

Կատարողական գործողությունների կատարման հարկադիր կատարողի որոշմամբ պարտադիր մասնակից են դարձվում նաև ընթերականեր:

Հարկադիր կատարողը կատարողական գործողությունները պետք է իրականացնի կատարողական թերթն ստանալու օրվանից երկամսյա ժամկետում, որի մեջ չի մտնում կատարողական գործողություններն աճուրդային գործընթացում գտնվելու և պարտապանի կամ նրա գույքի հետախուզման ժամկետը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ օրենքով նախատեսված է դրա անհապաղ կատարում:

Կատարողական վարույթում թույլատրվում է կատարողական գործողությունների հետաձգում, նրա կասեցում և կարճում, որոնք իրականացվում են նույն կարգով ու պայմաններով, ինչ որ դատավարության պրոցեսում:

Ինչպես արդեն նշվել է սույն նյութի 5.2.1. կետում, պարտապանի և (կամ) նրա գույքի գտնվելու մասին տեղեկություններ չլինելու դեպքում հարկադիր կատարողը հայտարարում է պարտապանի և (կամ) նրա գույքի հետախուզում, որն օրենքով նախատեսված կարգով իրականացնում է հարկադիր կատարման ծառայությունը: Հարկադիր կատարողն ավարտում է կատարողական վարույթը, եթե՝

- պահանջատերը դիմում է ներկայացրել կատարողական թերթը վերադարձնելու մասին
- անհնարին է պարզել պարտապանի կամ նրա գույքի գտնվելու վայրը, իսկ հարկադիր կատարողի և (կամ) պահանջատիրոջ ձեռնարկված օրենքով թույլատրելի բոլոր միջոցները եղել են ապարդյուն
- պարտապանը չունի գույք կամ եկամուտներ, որոնց վրա կարելի է բռնագանձում տարածել, և հարկադիր կատարողի և (կամ) պահանջատիրոջ կողմից պարտապանի գույքը փնտրելու ուղղությամբ ձեռնարկված օրենքով թույլատրելի բոլոր միջոցները եղել են ապարդյուն
- պարտապանի գույքը բավարար չէ պահանջատիրոջ (պահանջատերերի) պահանջները բավարարելու համար:

Կատարողական վարույթն ավարտելը և կատարողական թերթը պահանջատիրոջը վերադարձնելն արգելք չէ կատարողական թերթը նոր կատարման ներկայացնելու համար:

Կատարողական վարույթում պարտապանի (վարկառուի, երաշխավորի, գրավատուի, երաշխիք տված անձի) գույքի վրա բռնագանձում տարածելը ներառում է գույքի վրա արգելանք դնելը, այն առգրավելը և դրա հարկադիր իրացումը:

Պարտապանի գույքի վրա բռնագանձումը տարածվում է այն չափով, որն անհրաժեշտ է կատարողական թերթի կատարման համար, հաշվի առնելով կատարման ծախսերը: Այն առաջին հերթին տարածվում է պարտապանի դրամական միջոցների վրա: Եթե պահանջատիրոջ (վարկատու-բանկի) պահանջները բավարարելու համար չկան անհրաժեշտ դրամական միջոցները, ապա բռնագանձումը տարածվում է պարտապանին պատկանող այլ գույքի վրա, բացառությամբ այն գույքի, որի վրա օրենքով չի թույլատրվում բռնագանձում տարածել:

Պարտապանն իրավունք ունի առաջարկել իր գույքի վրա բռնագանձում տարածելու հերթականությունը: Այդպիսի առաջարկության բացակայության դեպքում պարտապանի գույքի վրա բռնագանձում տարածելու հերթականությունը որոշում է հարկադիր կատարողը: Եթե պարտապանն ունի ընդհանուր սեփականության իրավունքով իրեն պատկանող գույք, ապա բռնագանձումը տարածվում է նրա բաժնի վրա: Տնտեսական ընկերակցության բաժնետիրական կանոնադրական կապիտալում պարտապանի բաժնեմասի վրա բռնագանձում տարածելը թույլատրվում է միայն պարտքերը մարելու համար նրա այլ գույքի անբավարար լինելու դեպքում:

Պարտապանի գույքի վրա բռնագանձում տարածելու համար հարկային կատարողը պարտապանի բնակարան (չենք, շինություն, պահեստարան և այլն) ազատ մուտք գործելու իրավունք ունի:

Այլ անձանց մոտ գտնվող՝ պարտապանի գույքի վրա բռնագանձում տարածելու համար հարկադիր կատարողը բնակարան (չենք, շինություն, պահեստարան և այլն) մուտք է գործում այդ բնակարանի սեփականատիրոջ (վարձակալի) համաձայնությամբ:

Բնակարան (չենք, շինություն, պահեստարան և այլն) մուտք գործելու մասին սեփականատիրոջ (վարձակալի) համաձայնությունը չստանալու կամ նրա բացակայության դեպքում հարկադիր կատարողը կարող է այնտեղ մուտք գործել դատարանի որոշման հիման վրա:

Պարտապանի գույքի վրա արգելանք դնելը ներառում է դրա գույքագրումը, գույքը տնօրինելն արգելելը, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ օգտագործման իրավունքը սահմանափակելը, այն առգրավելը և ի պահ հանձնելը: Հարկադիր կատարողը յուրաքանչյուր դեպքի համար որոշում է սահմանափակման տեսակները, ծավալները և ժամկետները՝ հաշվի առնելով բոլոր հանգամանքները:

Շուտ փչացող գույքն առգրավվում և իրացվում է անհապաղ:

Պարտադիր առգրավման ենթակա են դրամը, արտարժույթը, արժեթղթերը, թանկարժեք մետաղները և քարերը, ոսկերչական և ոսկուց, արծաթից, պլատինից ու պլատինի խմբի մետաղներից, թանկարժեք քարերից և ադամանդից պատրաստված այլ զարդերը, ինչպես նաև դրանց ջարդոնը կամ այնպիսի զարդերի առանձին պատկանելիքները, որոնք հայտնաբերվել են պարտապանի գույքը գույքագրելիս:

Պարտապանի՝ արգելանքի տակ գտնվող գույքը հարկադիր կատարողի որոշմամբ արգելանքից հանվում է, եթե՝

- բեկանվել է դատական ակտը, որի հիման վրա տրվել է կատարողական թերթը
- պարտապանը և պարտատերերը կնքել են հաշտության համաձայնություն
- կատարվել է պարտավորությունը
- պահանջատերը հետ է պահանջել կատարողական թերթը:

Պարտապանի մոտ հայտնաբերված դրամով կանխիկ դրամական միջոցները հարկադիր կատարողն առգրավում է ոչ ուշ, քան այն առգրավելու հաջորդ օրը և հանձնում բանկ՝ հարկադիր կատարման ծառայության մարզային ստորաբաժանման դեպոզիտ հաշվին:

Բանկերի և այլ վարկային կազմակերպությունների ավանդային, ընթացիկ և այլ հաշիվներում պարտապանի ունեցած դրամական միջոցների մասին տեղեկությունների առկայության դեպքում հարկադիր կատարողն արգելանք է դնում դրանց վրա: Հարկադիր կատարողը կատարողական թերթը պատշաճ ձևով ուղարկում է անմիջապես բանկ կամ այլ վարկային կազմակերպություն, որը կատարողական թերթը ստանալու օրվանից եռօրյա ժամկետում դրանք փոխանցում է հարկադիր կատարման ծառայության մարզային ստորաբաժանման դեպոզիտ հաշվին: Անհրաժեշտության դեպքում հարկադիր կատարողը հարցում է կատարում հարկային մարմիններին, որոնք պարտավոր են եռօրյա ժամկետում տեղեկատվություն ներկայացնել հարկադիր կատարողին:

Պարտապանի արտարժույթի վրա բռնագանձումը տարածվում է նույն կարգով: Այս դեպքում կատարողական թերթը հարկադիր կատարողից ստանալու օրվանից ոչ ուշ, քան տասնօրյա ժամկետում, բանկը կամ այլ վարկային կազմակերպությունն արտարժույթի վաճառքից ստացված գումարը փոխանցում է հարկադիր կատարման ծառայության մարզային ստորաբաժանման դեպոզիտ հաշվին:

Պարտապանին պատկանող, սակայն այլ անձանց մոտ գտնվող գույքի վրա բռնագանձումը տարածվում է ընդհանուր կարգով՝ այդ գույքը պարտապանին պատկանելու վերաբերյալ փաստաթղթային տվյալների առկայության դեպքում:

Պարտապանի գրավ դրված գույքի վրա բռնագանձում կարող է տարածվել միայն այն դեպքում, երբ նա այլ գույք չունի իրեն ներկայացված գրավով չապահովված պահանջները բավարարելու համար: Պարտապանի գրավ դրված գույքի վրա բռնագանձում տարածելու դեպքում գրավառուն իրավունք ունի պահանջել գրավով ապահովված պարտավորության վաղաժամկետ

կատարում: Գրավառուն ունի այդ գույքի արժեքից իր պահանջը բավարարելու նախապատվության իրավունք:

Օրենքով սահմանված է նաև այն գույքը, որի վրա չի կարող բռնագանձում տարածվել:

Հարկադիր կատարողն արգելանքի տակ դրված գույքն ի պահ է հանձնում պարտապանին՝ ստացականով կամ նման գործունեության համար թույլտվություն ունեցող մասնագիտացված կազմակերպությանը՝ պահատվության պայմանագրի հիման վրա:

Պարտապանի գույքի գնահատումը կատարում է հարկադիր կատարողը՝ կատարողական թերթի կատարման օրը գործող շուկայական գներով:

Գույքի արժեքը որոշելու համար հարկադիր կատարողն իրավունք ունի նշանակել փորձագետ, եթե՝

- առանձին առարկաների գնահատումը դժվարություն է ներկայացնում,
- պարտապանը կամ պահանջատերն առարկուն է հարկադիր կատարողի կողմից կատարված գնահատման դեմ:

Փորձագետի վարձատրությունը վճարում է գույքի գնահատումը վիճարկող կողմը:

Գույքի իրացումը պետք է կատարվի հրապարակային սակարկություններով այն վաճառելու միջոցով, որը կկարգավորվի հրապարակային սակարկությունների մասին օրենքով: Մինչև հրապարակային սակարկությունների մասին օրենքն ուժի մեջ մտնելը պարտապանի գույքն իրացվում սույն նյութի 4.2.6.3 կետում նշված կարգով: Սակարկությունների կազմակերպիչը գործում է հարկադիր կատարողի հետ կնքված պայմանագրի հիման վրա:

Գույքի իրացումից ստացված գումարի բաշխումը կատարում է հարկադիր կատարողը՝ օրենքով սահմանված հերթականությամբ, որը բերված է սույն կետում:

Պարտապանի աշխատավարձի և այլ տեսակի եկամուտների վրա տարածվում է բռնագանձում, եթե՝

- պարտապանը չունի գույք կամ եղած գույքը բավարար չէ բռնագանձվող գումարը լրիվ մարելու համար,
- կատարվում է պարբերաբար մուծումների բռնագանձման վերաբերյալ վճիռ:

Պարտապանի աշխատավարձից և այլ տեսակի եկամուտներից կատարվող պահումների չափը հաշվարկվում է հարկերի, տուրքերի և պարտադիր այլ վճարումների պահումներից հետո մնացած գումարից: Կատարողական թերթի կատարման ընթացքում պարտապանի աշխատավարձից և դրան հավասարեցված վճարներից կարող է պահվել հիսուն տոկոսից ոչ ավելի՝ մինչև բռնագանձվող գումարների լրիվ մարումը: Այս դրույթը կիրառվում է նաև պարտապանի կենսաթոշակի, կրթաթոշակի և մտավոր սեփականության օբյեկտների օգտագործմամբ ստացված վարձատրությունների վրա բռնագանձում տարածելիս:

Օրենքով սահմանված են նաև դրամական այն գումարները, որոնց վրա չի կարող բռնագանձում տարածվել: Նման գումարներ ցանկը բերված է սույն նյութի 2.1.3 ենթակետում:

Անհրաժեշտության դեպքում հարկադիր կատարողը կատարողական թերթի հիման վրա ապահովում է պարտապանի վտարումը շենքից:

Կատարողական գործողությունների կատարման ծախսերը դրանց կազմակերպման և անցկացման համար հարկադիր կատարողի, ինչպես նաև կատարողական վարույթի կողմերի և այլ անձանց ծախսած միջոցներն են՝

- պարտապանի գույքի հայտնաբերման, զննման, դրա վրա արգելանք դնելու, փոխադրման պահատվության, գնահատման և իրացման համար
- փորձագետների վճարման համար
- բռնագանձված գումարները պարտատիրոջը (վարկատու-բանկին) փոխանցելու համար
- պարտապանի և (կամ) նրա գույքի հետախուզման համար
- կատարողական այլ գործողություններ կատարելու համար:
- Կատարողական գործողությունների կատարման ծախսերը բռնագանձվում են պարտապանից:

«Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 68 հոդվածով սահմանված է կատարողական գործողությունների կատարման ծախսերի հատուցման հետևյալ կարգը.

Եթե կատարողական վարույթը կարճվել է այն դատական ակտի բեկանման հետևանքով, որի հիման վրա տրվել է կատարողական թերթը, ապա կատարողական գործողությունների կատարման ծախսերն արվում են պետական բյուջեի միջոցների հաշվին:

Եթե կատարողական վարույթն ավարտվել է պարտապանի գույքի անբավարար լինելու կամ բա ակայության հետևանքով, ապա կատարողական գործողությունների կատարման ծախսերի չփոխհատուցված մասը փոխհատուցվում է պետական բյուջեի միջոցների հաշվին:

Եթե կատարողական վարույթը կարճվել է պահանջատիրոջ կողմից այն գույքն ստանալուց հրաժարվելու հետևանքով, որը առգրավվել է պարտապանից պահանջատիրոջը հանձնելու վերաբերյալ կատարողական թերթը կատարելիս, ապա կատարողական գործողությունների կատարման ծախսերը բռնագանձվում են պահանջատիրոջից:

Եթե կատարողական վարույթը կարծվել կամ ավարտվել է պահանջատիրոջ դիմումի հիման վրա, ապա կատարողական գործողությունների ծախսերը հարկադիր կատարողի որոշմամբ բռնագանձվում են պահանջատիրոջից:

Պարտապանից բռնագանձված, այդ թվում՝ պարտապանի գույքի իրացումից ստացված գումարից, ինչպես նաև բռնագրավման ենթակա գույքի արժեքից առաջին հերթին փոխհատուցվում են դատական ծախսերը, երկրորդ հերթին՝ կատարման ծախսերը, երրորդ հերթին մարվում են կատարման ընթացքում պարտապանի վրա դրված տուգանքները, չորրորդ հերթին բավարարվում են պահանջատիրոջ պահանջները:

Պահանջատիրոջ բոլոր պահանջները բավարարելուց հետո մնացած գումարը վերադարձվում է պարտապանին:

Եթե պարտապանի գույքի վրա բռնագանձում է տարածվել մի քանի կատարողական թերթերով, ապա նրանից բռնագանձված գումարը պահանջատերերի միջև բաշխվում է հետևյալ հերթականությամբ.

առաջին՝ բավարարվում են գրավ դրված գույքի արժեքից բռնագանձում կատարելու մասին գրավով ապահովված պահանջները՝

երկրորդ՝ բավարարվում են կյանքին կամ առողջությանը պատճառված վնասը հատուցելու, ինչպես նաև ալիմենտներ բռնագանձելու մասին պահանջները,

երրորդ՝ բավարարվում են աշխատանքային պայմանագրով աշխատող անձանց աշխատավարձի և հեղինակային պայմանագրերով վարձատրությունների վճարման մասին պահանջները

չորրորդ՝ բավարարվում են բյուջե կատարվող պարտադիր վճարումների պարտքերը մարելու մասին պահանջները

հինգերորդ՝ բավարարվում են մնացած պահանջատերերի պահանջները:

Յուրաքանչյուր հերթի պահանջները բավարարվում են նախորդ հերթի պահանջները լրիվ բավարարելուց հետո: Բռնագանձված գումարն անբավարար լինելու դեպքում դա համապատասխան հերթի պահանջատերերի միջև բաշխվում են բավարարման ենթակա պահանջների գումարներին համամասնորեն:

Հարկադիր կատարողի՝ իր իրավասության սահմաններում կայացրած որոշումները պարտադիր են բոլոր պետական մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, պաշտոնատար անձանց, կազմակերպությունների և քաղաքացիների համար ու ենթակա են կատարման ՀՀ ամբողջ տարածքում:

Քաղաքացու կամ պաշտոնատար անձի կողմից հարկադիր կատարողի որոշումը դիտավորյալ չկատարելն առաջացնում է պատասխանատվություն՝ օրենքով սահմանված կարգով:

Պաշտոնատար անձի կողմից հարկադիր կատարողի որոշումը կրկին անգամ դիտավորյալ չկատարելու կամ դրա կատարմանը խոչընդոտելու դեպքում հարկադիր կատարողը միջնորդություն է ներկայացնում դատարան՝ մեղավոր անձանց օրենքով սահմանված կարգով վարչական պատասխանատվության ենթարկելու համար, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ դատախազություն՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու համար:

Պարտապանի հաշիվների սպասարկումը իրականացնող բանկի կամ այլ վարկային կազմակերպության կողմից կատարողական թերթով սահմանված պարտապանից դրամական միջոցներ բռնագանձելու պահանջները չկատարելը հիմք է հարկադիր կատարողի կողմից այդ բանկին կամ վարկային կազմակերպությանը բռնագանձվող գումարի 50 %-ի չափով տուգանելու համար:

Օտարերկրյա անձանց նկատմամբ դատական ակտերը կատարելիս՝ նրանց վրա տարածվում են վերը նշված դրույթները: Օտարերկրյա դատարանների դատական ակտերը ՀՀ-ում ճանաչվում և կատարվում են, եթե դա նախատեսված է ՀՀ համապատասխան միջազգային պայմանագրով և «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքով, ընդ որում եթե միջազգային պայմանագրով սահմանված են այլ նորմեր, քան նախատեսված են նշված օրենքով, ապա կիրառվում են միջազգային պայմանագրի նորմերը:

Ինքնաստուգման հարցեր

1. Ինչպիսի՞ն է ՀՀ դատական համակարգը:
2. Ո՞ր վեճերն են ենթակա դատարանների իրավասությանը:
3. Ինչպե՞ս կարելի է ներկայացնել վարույթը՝
4. առաջին ատյանի դատարանում
5. միջնորդ դատարանում
6. վերաքննիչ դատարանում
7. տնտեսական դատարանում:
8. վճռաբեկ դատարանում:
9. Որո՞նք են օտարերկրյա անձանց մասնակցությամբ վարույթի առանձնահատկությունները:
10. Ինչպե՞ս կարելի է ներկայացնել դատական ակտերի հարկադիր կատարման ընթացակարգը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք:
2. ՀՀ օրենքը «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին»:
3. ՀՀ օրենքը «Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների մասին»:
4. ՀՀ օրենքը «Անհատ ձեռնարկատիրոջ մասին»:
5. ՀՀ օրենքը «Գրավատների և գրավատնային գործունեության մասին»:
6. ՀՀ օրենքը «Հասարակական կազմակերպությունների մասին»:
7. ՀՀ օրենքը «Հիմնադրամների մասին»:
8. ՀՀ օրենքը «Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին»:
9. ՀՀ օրենքը «Ֆիրմային անվանումների մասին»:
10. ՀՀ օրենքը «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման մասին»:
11. ՀՀ օրենքը «Լիցենզավորման մասին»:
12. ՀՀ օրենքը «Իրավական ակտերի մասին»:
13. ՀՀ օրենքը «Իրավաբանական անձանց, իրավաբանական անձի կարգավիճակ չունեցող ձեռնարկությունների և անհատ ձեռներեցների անվճարունակության (սնանկացման) և ֆինանսական առողջացման մասին»:

ՀԱՆԳՈՒՑԱՅԻՆ ԲԱՌԵՐԻ ՑՈՒՑԻՉ

Ա	Ի
Ակրեդիտիվ, 186	Ինկասո հաշվարկներ, 187
Ակցեպտ, 152	Ինքնակամ կառույց, 68
Անբաժանելի գույք, 68	Իրավաբանական անձ, 36
Անկանխիկ հաշվարկներ, 184	Իրավաբանական անձի իրավունակություն, 36
Անհատ ձեռնարկատեր, 10, 32	Իրավաբանական անձի լուծարում, 47
Անհատապես որոշվող գույք, 52	Իրավաբանական անձի կանոնադրություն, 37
Անհատույց, 146	Իրավաբանական անձի վերակազմակերպում, 46
Անշարժ գույք, 52	Իրավունքի գրավ, 84
Ապրանքային վարկի պայմանագիր, 169	
Առաջին ատյանի դատարան, 200	Լ
Առևտրային, 42	Լիազորագիր, 105
Առևտրային ներկայացուցիչ, 104	Լիզինգի պայմանագիր, 158
Առևտրային վարկ, 169	Լուծարման հանձնաժողով, 47
Արժեթուղք, 56	Լրացուցիչ պատասխանատվություն, 136
Բ	Կ
Բաժնային սեփականություն, 68	Կախյալ, 44
Բաժնետիրական ընկերություններ, 9	Կատարողական թերթ, 221
Բաժնետոմս, 59	Կատարողական վարույթի կողմեր, 221
Բաղադրատարր գույք, 52	Կատարողական վարույթի մասնակիցներ, 221
Բանկային ավանդի (դեպոզիտի) պայմանագիր, 174	Կեղծ գործարք, 100
Բանկային հաշվի պայմանագիր, 178	Կոմիսիայի պայմանագիր, 161
Բանկային վկայագիր, 60	Կոնոսամենտ, 60
	Կոշտ գրավ, 85
Գ	Կոոպերատիվ, 45
Գործակալության պայմանագիր, 162	
Գործարար շրջանառության սովորույթ, 18	Հ
Գործարքներ, 95	Համատեղ սեփականություն, 68, 71
Գրավ, 76	Համապարտ պարտականություն, 118
Գրավական, 85	Հայցային վաղեմություն, 108
Գրավառու, 80	Հաջորդող գրավ, 78
Գրավատում, 10, 80	Հաշվի վարկավորում, 181
Գրավի առարկան, 78	Հասարակական կազմակերպություններ, 10
Գրավով ապահովվող պահանջի ծավալ, 77	Հասարակ պահեստային վկայագիր, 60
Գույքային իրավունքներ, 65	Հատուցելի, 146
Գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագիր, 200	Հարկադիր կատարման միջոցներ, 220
	Հետաձգող պայմանով կնքված, 96
Դ	Հիփոթեք, 86
Դուստր, 44	ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրություն, 9
Դիսպոզիտիվ նորմ, 146	Հիմնադրամներ, 11
	Հրապարակային, 147
Ե	Չ
Երաշխավորություն, 126	Չեռքերման վաղեմություն, 67

Երաշխիք , 123	
Երկակի պահեստային վկայագիր, 60	
Ը	
Ընդհանուր սեփականություն, 68	
Ընկերություններ, 42	
Ժ	
Ժամկետային ասանդ , 175	
Լ	
Լախավճար, 131	
Ներկայացուցիչներ, 103	
Ներկայացուցչություն, 41	
Նպատակային փոխառություն, 167	
Շ	
Շարժական գույք, 52	
Շինծու գործարք, 100	
Ո	
Ոչ առևտրային կազմակերպություններ, 42	
Չ	
Չեկ , 59	
Պ	
Պայմանագիր, 145	
Պայմանագրի էական խախտում, 155	
Պայմանով կնքված, 96	
Պարտավորություն , 114	
Պարտավորության խախտում, 134	
Պարտավորությունների կատարման ապահովվման եղանակ, 120	
Պարտատիրոջ պահանջի զիջում, 133	
Պարտատոմս , 60	
Ս	
Սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերություններ, 10	
Սերվիտուտ, 74	
Սեփականության իրավունք, 69	
Վ	
Վարկային պայմանագիր , 168	
Վերաքննիչ դատարան, 200	
Վճարման հանձնարարականներ , 185	
Վճիռ, 209	
Վճռաբեկ դատարան, 201	
	Ս
	Մասնաճյուղ, 41
	Մարմիններ, 40
	Միանալու, 148
	Միջնորդ դատարան, 218
	Սուրհակ , 59
	Տ
	Տեսակային հատկանիշներով որոշվող գույք, 53
	Տիրապետման իրավունք, 63
	Տնտեսական դատարան 201
	Տնտեսական ընկերակցություններ, 42
	Տնօրինման իրավունք, 64
	Տուժանք , 121
	Ց
	Ցպահանջ ավանդ , 175
	Փ
	Փոխառության պայմանագիր , 165
	Ք
	Քաղաքացիական գործունակություն, 27
	Քաղաքացիական իրավունակություն, 26
	Քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտները, 51
	Քաղաքացիական իրավունքների նորմեր պարունակող այլ իրավական ակտեր, 12
	Քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանություն, 120
	Օ
	Օգտագործման իրավունք, 64
	Օֆերտա, 151
	Ֆ
	Ֆակտորինգի պայմանագիր , 170

**Ս ա մ վ ե լ Ն ա հ ա պ ե տ յ ա ն
Դ ա վ ի թ Ս ա ր գ ս յ ա ն**

Ք Ա Ղ Ա Ք Ա Ց Ի Ա Կ Ա Ն Ի Բ Ա Վ ՈՒ Ն Ք

Խմբագիր՝

Համակարգչային ձևավորում՝

Լարիսա Նաղարյան

Աննա Գևորգյան

[ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ՑԱՆԿ](#)